

Mapping the leaders in Macedonia and Albania: can elites promote positive social change?

Krijimi i udhëheqësve në Maqedoni dhe Shqipëri: a mund të nxisin elitat ndryshime pozitive shoqërore?

Мапирање на лидерите во Македонија и Албанија: дали елитите промовираат позитивна социјална промена?

Edited by: Marija Risteska Ph.D

Language	Title	Page
EN	Mapping the leaders in Macedonia and Albania: can elites promote positive social change?	7
ALB	Krijimi i udhëheqësve në Maqedoni dhe Shqipëri: a mund të nxisin elitat ndryshime pozitive shoqërore?	104
MK	Мапирање на лидерите во Македонија и Албанија: дали елитите промовираат позитивна социјална промена?	201

Published by:
Center for Research and Policy Making
Cico Popovic 6-2/9 1000, Skopje
Tel/fax +389 3109932
www.crpm.org.mk | crpm@crpm.org.mk

Editor of the book:
Marija Risteska, PhD

Layout and book cover design:
Stefan Nikolovski | stefannikolovski@yahoo.com

Printed by:
[print&design | www.printanddesign.com.mk](http://www.printanddesign.com.mk)

Printed edition - 500

Prepared in the framework of the Regional Research Promotion Programme in the Western Balkans (RRPP), which is run by the University of Fribourg upon mandate of the Swiss Agency for Development and Cooperation, SDC, Federal Department of Foreign Affairs.

The views expressed in this report are those of the authors and do not necessarily represent the views of the SDC or the University of Fribourg.

Authors of the studies: Anastas Vangeli and Zhidas Daskalovski (the Macedonian chapter), Gjergji Vurmo and Edlira Baka-Peco (the Albanian chapter).

Project team: Zhidas Daskalovski, PhD, Marija Risteska, PhD, Bashkim Bakiu, M.A., Anastas Vangeli, M.A. (CRPM), Edlira Baka-Peco, PhD candidate, Gjergji Vurmo, M.A., Mariola Qesaraku MA., Arshi Cela, PhD (IDM).

This project was funded by the Regional Research Promotion Programme in the Western Balkans. The project was implemented by the Center for Research and Policy Making and Institute for Democracy and Mediation.

Center for Research and Policy Making is an independent, non-profit policy research institute founded in March 2004. CRPM consists of local researchers as well as external consultants in close contact with the organization. It offers timely, provocative policy analysis on the most pertinent issues. CRPM has no 'hidden agenda' but works to promote democratization and economic transformation of the country. It has no party, political or any other organizational affiliation. CRPM develops a new style of policy analysis and serves as a forum for young Macedonians to acquire and apply knowledge and skills for evidence based research and policy analysis. The standpoint from which it approaches certain issues is principled. The organization considers peace and stability as the first principles that should reign in the Balkan countries, and believes that the major political goal of Macedonia is the integration with the European Union.

Center for Research and Policy Making has been formed by a multi-disciplinary team bringing together people with different backgrounds and professional and research interests, and includes considerable experience of the way the Macedonian policy process works. The CRPM members are specialized in project management and policy research and analysis, training and capacity building, and policy advice. They are able to coordinate the planning of activities and inputs in a flexible and effective manner, provide relevant and timely analyses anchored in political and economic realities, paying particular attention to timely mobilization of resources and monitoring of project progress.

CRPM key-departments specialize in research and analysis, program evaluation, training and capacity building, surveying and market research. The team has wide experience and evidence to offer policy advice in the following sectors: EU integration; municipal development; public finances; reform of the education, health and social protection policy areas; youth and cultural policy development; reform of the public administration and creation of public value.

INSTITUTE FOR DEMOCRACY AND MEDIATION

Address: Rr. Shenasi Dishnica no 37, P.O.BOX 8177 Tirana - Albania

Tel. +355 4 2400241 / Fax. +355 4 2400640

Email: info@idmalbania.org

Website: www.idmalbania.org

The Institute for Democracy and Mediation (IDM) is an independent, non-governmental organization founded in November 1999 in Tirana, Albania. IDM combines the advantages of a knowledgeable think-tank and a resourceful operational non-governmental actor targeting the following key sectors and areas:

- Good governance, decentralization reforms and inclusive policy processes
- EU studies and EU enlargement process with a specific focus on Western Balkans' accession
- Human capital development, management and result oriented performance
- Consolidation and development of civil society sector as a powerful actor to generate broad consent, values and positive change
- Sustainable integrated development and globalization processes with particular focus on EU rural & regional development policies
- Security sector reform and specialized studies on security issues.

The Institute is composed of three core departments, as follows:

- IDM Center for European and Security Affairs – aiming to advance European and security studies, research and analysis related to key reforming processes thus encouraging both, informed debate and improved processes
- IDM Local Governance and Integrated Development department – focusing on decentralization, capacity building of local governance, civic participation, as well as integrated development mainly consisting in the promotion of EU policies and instruments in the area of integrated rural & regional development.
- Research and Innovation Initiative, which has developed out of the analytical components of IDM activities, as an attempt to better integrate and refine research methodologies and as a means for expanding the focus of the organization and responding the dynamics of development challenges

**Mapping the leaders in
Macedonia and Albania:
can elites promote positive
social change?**

Contents

THE CASE OF MACEDONIA	13
Introduction	14
Goals of the project, methodology and the research process	14
Elites and socio-political change	17
Elites and the societal discourse	18
Elites and Macedonian transition to democracy	20
The Yugoslav Context	20
<i>Macedonian Elites Responses to the Yugoslav Crisis - Liberalization</i>	22
<i>Macedonia Opts for Preservation of Yugoslavia; Democratizes</i>	24
Research Findings – Macedonia	29
Elite circulation	29
Political elite	29
Economic elite	31
Academic and cultural elite	33
Liberal values	34
Political elite	34
Economic elite	35
The academic and cultural elite	36
Answers to the questionnaires	36

Gender equality	38
Political elite	38
Economic elite	38
Academic and cultural elite	39
Answers of the questionnaires	40
Multiculturalism	32
Political elite	32
Economic elite	32
Academic and cultural elite	43
Answers of the questionnaires	44
Social welfare and economy	46
Political elite	46
Economic elite	46
Academic and cultural elite	47
Answers of the questionnaires	47
Perception on the role of the elites then and now	49
Political elite	49
Economic elite	49
Academic and cultural elite	50
Answers of the questionnaires	50
Perception of the communist past	52
Political elite	52
Economic elite	52
Academic and cultural elite	53
Answers of the questionnaires	54
Elites and the public opinion	57
Personal freedoms	57
Nationalism and multiculturalism	57
Social welfare and economy	58

Gender equality	59
Perception of the role of the elites	60
Perception of the communist past	61
Conclusions	63
Bibliography	67
THE CASE OF ALBANIA	69
Introduction	70
Goals of the project, methodology and the research process	70
Research findings on the political elite	74
Circulation of political elite	74
Liberal values	75
Gender equality	77
Multiculturalism	77
Social welfare	78
Perception on the role of the of the elites then and now	78
Perception on the communist past	79
Research findings on the economic elite	80
Reproduction or circulation od economic elite	81
Liberal values	81
Social welfare and gender equality	82
Perception on the role of the elites then and now	83
Perception on the communist past	83

Research Findings on Academic and Cultural Elite	85
Circulation of academic & cultural elite	85
The 'brain drain'	85
Liberal values	86
Gender values	86
Social welfare	87
Perceptions of the communist past	88
Perception on the role of the elites then and now	88
Report on the Public Opinion Poll	88
Survey highlights	88
Methodology	90
Sample description	91
Survey Findings	92
Multiculturalism	92
Individual Liberties & Liberal Values	94
Social Welfare and Equality	97
Gender Considerations	97
Perceptions on Elite Now and Then	98
Perceptions on the communist past	100

THE CASE OF MACEDONIA

Introduction

Goals of the project, methodology and the research process

The main aim of the project is to provide an insight into the processes of elite circulation in Macedonia and Albania over the last two decades. Primarily, the project is interested in the formation of two cohorts of elites – the ones who were in a high position in the social hierarchy at the time of the changes of the socialist regimes (approximately 1985 – 1990), and the ones who have climbed the ladder in the period from 2005 onwards. Finally, the project is interested in the examining shared values and attitudes between the representatives of the two cohorts of elites, and among the elites and the public.

In order to render the image of the members of the elites and to answer who these persons are, we have conveyed in-depth interviews with 42 individuals who we identified as a former or contemporary representative of the elite. Twenty-five of them belong exclusively to the contemporary category [2005-onwards], while seventeen represented the elite 1985-1990, even though some of them had maintained their position today or have gained an elite position in different field (for instance, one representative of the former political elite today is a successful entrepreneur). In total, five interviewees belonged to more than one category – the most frequent crossover being the one between the political and the academic/cultural elite. Only five of the interviewees were female – even though we tended to provide a better gender balance, the fact that especially in the socialist times, but today as well, women were rarely in high positions delimited our possibilities. Out of all categories, the least represented was the one of the former economic elite.

The projected number of interviews was much higher; however, several factors have posed a great burden for the interviewing process. Our experience has confirmed what the literature on the methodology of elite research points out as an immense challenge: interviewing representatives of the elites is a necessarily demanding and often very tiring process.¹ In our case, contacting the representatives of the elite from the period 1985-1990 was delicate due to their bad health condition or their reluctance to speak to researchers after finding the long sought peace in their days of retirement. Some of the representatives of the contemporary elite, on the other hand, while warm and welcoming during the initial contact, often ended up indefinitely postponing the interviews, carried away by their intense daily schedules. Elite representatives' disbelief or suspicion regarding our factual objectives was another obstacle we had to overcome.

We faced another challenge during drafting the list of potential interviewees. In general, elite research builds upon two main approaches for defining elites – the reputational and the positional one. We have selected the latter in order to avoid methodological complexities. The reputational approach requires an in-depth background research that would examine who is the people who set the agenda, influence decision-making, act as power brokers and in general, have significant yet invisible influence. According to the positional approach, on the other hand, elite are people who hold high decision-making positions in the main governance bodies and the public sector, the main political parties and the wealthiest private enterprises. Such definition proved to be very practical for our purposes and greatly facilitated our work. The positional approach granted us with the opportunity to come up with a well-structured pool of interviewees that resembled various categories and times.

In order to achieve a better representation of the various spheres of authority and influence, we adopted a model that differentiates among three general sub-categories: political, economic and academic/cultural elites. In the framework of the positional approach, we defined political elite as individuals who currently are or used to be in a position that provided them with the opportunity to participate in the political decision-making process. In particular,

1 See David Richards, "Elite interviewing: Approaches and Pitfalls," *Politics* 16(3), 1996, pp. 199-204; Jeffrey M. Berry, "Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing", *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682; Darren G. Lilleker, "Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield", *Politics* Vol 23(3), 2003, pp. 207-214; "Conducting and Coding Elite Interviews", *PS: Political Science & Politics* December 2002, pp. 673-676.

political elite representatives are current or former members of the parliament, officials from the executive branch of the central government, high rank officials from the local government, and participants in the high committees of political parties. By the same token, we defined economic elite as people managing or having run large state and private owned enterprises – executives and their deputies, as well as senior managers and members of boards. Finally, academic/cultural elite according to our approach are the ones who are or used to be in high positions in institutions that shape the academic and the public discourse – rectors, deans and professors at public and private universities, directors of research institutions, managers and editors-in-chief in national media outlets, managers of cultural and scientific institutions and so on.

The interviews themselves consisted of three segments. In the first part, we gathered information about the background and the personal story of the elite representatives. Besides discussing their education, family and personal issues, most crucial were the question how did they get into the particular position they currently hold or used to hold. This part of the interview often was very hard to keep within the anticipated period of forty to sixty minutes for the whole interview. For instance, the introductory part of interview with some of the representative of the elite 1985-1990 took about two hours, which left substantially less time for the rest of the questions.

The second part of the interviews attempted to extract the interviewee's thoughts and attitudes in six thematic areas. We discussed the following themes: 1) *liberal values*, with the purpose to assess the attitudes towards pluralism, personal freedoms and contested rights; 2) *gender equality*, in order to assess the perceptions regarding the emancipation of women; 3) *multiculturalism*, to tackle the interviewees' awareness of ethnic diversity, as well as to determine the in-group/out-group perceptions; 4) *social welfare*, in order to assess the attitudes towards issues such as social aid, public services, etc.; 5) *comparison between the elites in communism and the contemporary ones*; and 6) the perceptions on various aspects of the *communist past*. The answers of these questions served as indicators of the values of the representatives of the elites, and helped us draw conclusions based on the premises on value sharing and representativeness.

The third and final part of the interviews was conducted in the framework of a standardized questionnaire consisting of 24 affirmative and negative claims, four in every of the sections listed above. The interviewees answered

on a five-point scale of agreement (from strongly disagree to strongly agree). While the majority of the questions expressed more traditional and conservative values as well as an approval of the communist past, we asked some of the questions by expressing more liberal and progressive claims in order to keep the respondents actively thinking, thus avoiding automated answers. A further aim was to collect data regarding the values and the attitudes of the public, in order to compare the popular opinion to the perception of the elites regarding important social issues. We used the same questionnaire in a nation-wide telephone survey, carried on a stratified representative sample of 1094 respondents.

Elites and socio-political change

Scrutinizing elite-related topics means focusing on the actions carried by an essentially small cut of the population of one society. The classical elite theory defines the *elite* as a minority with power and privileges. The elite is comprised primarily by individuals who have accumulated political, economic, cultural or any other form of capital that puts them high in the power hierarchy, comparatively a lot higher than the average citizens in the society. Elites are the very few who have the possibility to set the agenda, affect political and economic developments and shape the societal discourse. Or, for the ones who see this is as an overstatement - the elite are the very few who have a more realistic possibility than the rest of the population to do all of the above.

The basic trait of elite theory is re-thinking the idea that social and political change can occur solely through popular revolution or mobilization of a large number of less privileged and often socially endangered parts of the population. As classical elite theory argues, social change follows as a top-down driven process, conducted by a limited set of individuals (the elite) who have the sufficient resources or have found themselves in a position to conduct or at least control the transformation of polities and societies. However, the elites are not a collective, nor a solid, homogenous and strictly bound actor. While many of the people who we label elite in fact do interact and cooperate with each other, the term itself is used solely to denote individuals standing higher in the social hierarchy, who at the end of the day act on their own behalf and on behalf of their interests and beliefs.

The impact of elites on socio-political change has been an especially important notion for the analysis of the communist and the post-communist political experience. For instance, the two most notable communist/state socialist regimes did not transform via popular revolution and overthrow of the one-party system, but primarily via the victory of the reformers over hardliners in party structures. Both the Soviet Union and Socialist Yugoslavia started to transform at the point when the liberal streams within the party elite prevailed over the conservative ones – Gorbachev’s administration carried the *perestroika*, while Ante Markovic sought to transform Yugoslavia into a free-market, Western-type liberal democracy and a member of the European Community. In other cases, where civil society had a more important role, parts of the political elite and the high ranks in the secret police had an important facilitating role of the public dissatisfaction and the political change. Similarly, in the cases of the prevailing communist regimes, such as China or Cuba where certain transformations take place, the acts of leaders rather than the popular sentiment or bottom-up movements instigate socio-political changes.

The top-down political transformation in the Yugoslav case, and in particular in Macedonia, meant that the very few that initiated, carried or in other ways helped in the change of the political system at the end of the 1980s and the early 1990s would remain highly involved in the design of the post-communist order. This process took a similar path as the intra-elite contention between hardliners and reformers that was the motion force of the regime change. As Gryzmala-Busse and Jones Luong put it, the processes of post-communist state formation saw an open “elite competition” over the policy-making capacities.²

Elites and the societal discourse

The makeup of society highly depends on the elite and their actions. The privileged few have an immense possibility to promote new ideas and implement reforms. They can instigate a change through their own examples and can operate with a variety of instruments to inspire the common people. From times ancient until today, philosophers, thinkers, and later on sociologists and political theorists have tended to assess societies based on the conduct of the privileged ones and the ways they use the privileges of power. The analyses on the role of

2 Anna Gryzmala-Busse and Pauline Jones Luong, “Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism,” *Politics & Society*, Vol. 30 No. 4, December 2002, pp. 529-554

the elite in post-communist societies follow the same path, as the attitudes and the behavior of the elite are central to the political developments.³ The two crucial variables for determining the character of one society, according to the model of Gryzmala-Busse and Luong, is the level of elite representativeness, as well as the character of the elite competition itself.⁴ If the individuals in power do represent the common people, and if they recognize each other's role and legitimacy, the societal change will take a path of progress. In the work of Higley and Lengyel, the authors focus on the latter: their crucial variables for determining the character of post-communist societies are elite differentiation and elite unity.⁵ It is very important for elites to have shared values and common vision for the future of the society and use their joint efforts for the benefit of the community.

In this paper, we build upon such premises. In addition to recognizing the aforementioned theirs, we adopt the so-called new elite paradigm, originally devised by Michael Burton and John Higley and their associates over the course of the last several decades.⁶ Burton and Higley start from the premise that the most important condition for the prosperity of one society is the consensus between the elites. They distinguish between three ideal-type elite regimes: disunited elite, consensually united elite and ideologically united elite. In practice, these models are not strict and can transpose from one form into another.

Disunited elite is the one marked by low structural integration and value consensus where "communication and influence networks do not cross partisan lines and elite sector boundaries." The relationship between the various disunited and often conflicted factions are marked by suspicion and brutal power-struggle, which ultimately gives the political discourse "a zero-sum or 'politics as war' character." Society in which elites are disunited is likely to produce authoritarian regime or illiberal democracy.

3 For instance, see George Schopflin, "Identities, politics and post-Communism in Central Europe," *Nations and Nationalism*, 9 (4), 2003, 477–490, Heinrich Best and John Higley (eds), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives* (Boston: Brill, 2010)

4 Gryzmala-Busse and Luong, *op. cit.*

5 John Higley and Gyorgy Lengyel, *Elites after state socialism* (Rowman and Littlefield, 2000)

6 See Michael G. Burton and John Higley, "Elite Settlements", *American Sociological Review*, Vol. 52, No. 3 (Jun., 1987), pp. 295-307, Paul Cammack, "A Critical Assessment of the New Elite Paradigm." *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 415-420 and John Higley, Michael G. Burton, G. Lowell Field, "In Defense of Elite Theory: A Reply to Cammack.", *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 421-426

When the level of structural integration is high, there is stable communication among elites, and there is consensus over the core political and social values despite the ideological and other differences, then the elites are consensually united. Despite the divergences between the main political subjects, they share a mutual respect, acknowledge each other's importance in the socio-political reality as the authors describe, "accord each other significant trust, [they] cooperate tacitly to contain explosive issues and conflicts, and their competitions for political power have a positive-sum or "politics as bargaining" character." In such a setting, elites have the best chance to introduce liberal democratic standards. Finally, there is the extreme case of ideologically united elites, characterized by strong and sharply centralized structural integration and value consensus that approaches the level of unanimity and total lack of disagreements. The elite therefore tends to portray itself and act as a strictly bound actor yet with tangible hierarchical features; moreover it sees divergences from its ideology as a negative trend as in this case, political decisions are not grounded on debate or compromise, but rather on ideology and following the orders of the narrow leadership. In such cases, there are fertile grounds for highly authoritarian, illiberal and totalitarian regimes.⁷

Elites and Macedonian transition to democracy

The Yugoslav Context

In search for options how to deal with the crisis, in the beginning of the 80's Yugoslav communists began the process of (re)legitimatization of the regime which would eventually lead to the democratization of the country. Different options were proposed in the discussions, ranging from proposals for restoration of the multi-party system, to a "party-less" socialist system operated through citizens' associations. Although some propagated even stricter rule of the party, most of the ideas were undoubtedly quite liberal and reform-oriented in character, ranging from calls for establishment of full-fledged "social democracy" to multi-candidate communist elections.

7 John Higley and Michael Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2006)

Parallel to the liberalization debate, was the discussion on the status of the federation and the value of the 1974 Constitution. Paradoxically, inter-republican discussions over the status of the Yugoslav federation would be the salient cause for the liberalization and the break up of the country. Indeed, the Serbian upsurge of the institutionalized confederate balance of power game would inevitably accelerate the centrifugal processes in Yugoslavia. Serbian's party leadership insistence on re-centralizing Yugoslavia would tip of the status quo and provoke strong chain of reactions, first among the Slovenian, and later among the other Yugoslav republics party leaders, which in turn would directly lead former Yugoslav communists to embrace more radical options as solutions to the crisis: democratization, and dissolution. Drastic changes in the attitude of the Serbian party leadership toward the status of the Yugoslav federation would come about with the rise to power of Slobodan Milosevic, exactly in the midst of the federal level discussions on how to overcome the Yugoslav crisis.

Until 1987, it seemed conceivable that while the regional elites would further debate the future status of the federation, Yugoslavia could continue on a path of slow transformation to pluralism and liberalization. However, the rise of Slobodan Milosevic who the same year "succeeded in deposing his erstwhile mentor, Ivan Stambolic, and in establishing himself as the unrivaled boss in the republic of Serbia" would significantly change the situation in the country. Milosevic shrewdly materialized on Serbian's people national sentiments and moved to change Serbia's "disadvantaged position" within the Yugoslav federation. Using the ideology of the nationalistic wing of the Serbian intellectuals, and populist methods, in the period between 1988 and 1989, Milosevic, swiftly abolished the autonomous status of the Kosovo and Vojvodina provinces, and installed own supporters in the Montenegrin party leadership. By means of taking control of the Serbian media and establishing "cult of personality" Milosevic mobilized the Serbian society in favor of the slogan "strong Serbia, strong Yugoslavia." After entrenching his power in Serbia and Montenegro, Milosevic aimed at changing the federal constitution so that it meets Serbian interests better. Not surprisingly, Serbia's new policies provoked a strong reaction among the other Yugoslav republican leaders; Slovenia among which taking a leading role in opposing Milosevic. Already in 1988 and especially in 1989 two clear trends among the Yugoslav republics could be gauged; promotion of particular, regional interests through mobilization of a growing pluralist society, and consequently, official endorsement of democratization and multi-party elections to further strengthen and legitimize the republican party leaderships.

Macedonian Elites Responses to the Yugoslav Crisis-Liberalization

In the immediate post-Tito period the Macedonian party elites followed a conservative course of action, thus favoring the preservation of status quo of Yugoslav politics, i.e., decentralized and communist Yugoslavia. However, in the second half of the 80's, the combination of the effects of the Macedonian media liberalization and the pluralisation of the Macedonian society deepened the chasm between the liberal and the conservative camps in the communist leadership. Since the more liberal fraction of the Macedonian communists prevailed in the conflict and took over the party, it began changing the course of Macedonian politics.⁸ Represented by a new generation of young leaders like Vasil Tupurkovski, Petar Goshev, Gjorgji Spasov, and Branko Crvenkovski, the Macedonian party leadership now reoriented its policies towards reforms of the system, though, still favoring the 1974 Yugoslav constitutional arrangements which left wide powers to the regional centers.

Contrary to the Macedonian party policy immediately after Tito's death, Macedonian party elite in the second half of the 1980's advanced pro-reform ideas. Thus, for example, in 1985, the Macedonian representative to the Socialist Alliance of Workers People of Yugoslavia (SAWPY) Aleksandar Grlickov, argued against the public monopoly of the ruling party and assessed that a non-communist could not stand a chance to become member of the republican leadership of the SAWPY.⁹ He proposed greater, up to 50 %, participation of 'non-communists' in the SAWPY. By the end of 1980's Macedonian communist leaders were well aware of the structural crisis of the party and advocated reforms. In March of 1988, Petar Goshev, a member of Presidency of the Central Committee, stressed the need for reforms within the economic and political system of the country. In October the same year Vasil Turpurkovski, Macedonian member of the collective Yugoslav presidency, explained the need for democratization of the communist party. Speaking about the crisis in Yugoslavia, in November, 1988, Tupurkovski, exposed the idea of reforms and a change to 'democratic centralism, i.e., inner party democracy.'

8 Mirjana Maleska: "Rizikot na Demokratijata: Sluchajot na Makedonija", in Godishnik na Institutot za Socijalno Pravno Politichki Istrazhuvanja, Skopje, N.1, 1998, p.160.

9 Sabrina Ramet, *Balkan Babel: Politics, Culture, and Religion in Yugoslavia*, Oxford: Westview Press, 1992, p.15.

The rise of Serbian nationalism alarmed Macedonian party elites about the potential danger of a significant decrease of the status of Macedonia within Yugoslavia. Serbian nationalist leaders alienated Macedonians by trying to pass a federal law that could have allowed Serbian colonist who had acquired land in Macedonia and Kosovo during first Yugoslavia to reclaim their land. Furthermore, in October 1989, the Serbian leadership “intensively backed a proposal to declare 1 December- the day on which Yugoslavia was first united in 1918- a national holiday.”¹⁰ Since the Kingdom of Yugoslavia had mistreated the rights of Macedonians, degrading them as “southern Serbs”, Macedonian party elites became anxious about the possible outcomes of the Yugoslav crisis. In response, they mobilized the Macedonian society to promote the ‘Macedonian case’ within the federation.

Thus, in line with the robust nationalist tendencies in the other Yugoslav republics, the Macedonian elite presented to the Macedonian public a similar strategy. Macedonian party leaders took advantage of the increasing human rights activity of the Macedonian diaspora, which in the late 1980’s begun promoting the interests of the Macedonian minorities in the neighboring countries, Greece in particular, to advance Macedonian agenda within the Yugoslav framework. Encouraged by the success of the *First International Reunion of Child Refugees of Aegean Macedonia*, throughout the second half of 1988, the Macedonian party leadership increasingly spoke about the status of the Macedonian minorities in the neighboring countries. Pressured by the Macedonian republican government, the Yugoslav representative to the United Nations, in November 1989, accused Greece of oppressing the human rights of the Macedonian minority in Greece.¹¹ In May 1989 an international delegation of Aegean Macedonians presented the problem of the Macedonian national minority in Greece to the Centre for Human Rights in Geneva and met with representatives of the European Parliament in Strasbourg. The Macedonian party elite sympathized with the human rights efforts of the Aegean Macedonians.

In 1989 the Macedonian leadership changed the republican constitution so that Macedonia was redefined as the state of the ‘Macedonian people’ in place of the previous ‘a state of the Macedonian people and the Albanian and Turkish minorities.’ Macedonian party ideologist Svetomir Shkarikj explained the changes: “Macedonia is to be defined as a state, and the only bearer of this statehood should be the Macedonian nation. That is why the new definition excludes the

10 Ramet 1992: 35.

11 Loring M. Danforth, *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press, 1995, p.106.

sovereignty of the nationalities in Macedonia.”¹² Similarly to the other republican leaders’ reactions to the tense Yugoslav situation the Macedonian party elites too strengthened the legal position of the titular nationality in Macedonia, the ethnic Macedonians. Hence, by changing the constitutional amendments, and thus preserving Macedonian interests against any potential manipulations by the Macedonian minorities, the party showed that it cared about the interests of the Macedonian people.

Having defeated the more conservative forces within the party and given the fact that in the late 1980’s the Macedonian communists strongly sustained Macedonian national interests, the liberal faction in power felt confident that the introduction of multi-party elections would not significantly change their authority position within the Macedonian society. Consequently, already in early 1989, Vasil Tupurkovski begun advocating pluralism as the solution to the degenerating situation in the Yugoslav federation. Throughout 1989 Tupurkovski, repeatedly noted that de-monopolization of the party and ‘pluralisation’ of the society should be the top priority on the agenda.”¹³ By mid-1989, the Macedonian communists were deeply committed to the introduction of a multi-party system in Macedonia.¹⁴ In December of 1989, just before the Fourteenth Congress of the Yugoslav communist party, Goshev, acting as a new elected president of the Macedonian Central Committee, declared that Macedonia supported reforms. Moreover, in February, 1990, immediately after the breakup of the League of Communist of Yugoslavia, Goshev announced that the Macedonian communist party would transform into a modern social democratic party and contest in the republican multi-party elections scheduled for the fall of that year.

Macedonia Opts for Preservation of Yugoslavia; Democratizes

Introducing multi-party system the Macedonian communist leaders continued with the policy of mobilization of the Macedonian society affirming Macedonia and its interests within the Yugoslav federation. On 20th of February

12 Mirjana Maleska; “Politichki, Kulturni, i Megjunarodni Okolnosti, koi Vlijaat Vrz Efikasnost na Sistemot” [Political, Cultural, and International Circumstances that Affect the System Efficacy], in Efikasnost na Parlamentarnata Demokratija 1991-1992, [Efficacy of Parliamentary Democracy], Skopje: Institut za Socioloski i Politichko Pravni Istrazhuvanja, 1998, p11.

13 See: Ramet, 1992: p.27.

14 Hugh Poulton: Who are the Macedonians?, Indiana UP: Bloomington, 1996,p.172.

1990 the Macedonian party elites organized a mass rally in the center of Skopje. These demonstrations, attended by some 75,000 people, promoted Macedonian identity and protested against the oppression of ethnic Macedonians in Greece, and Bulgaria. The protest was tacitly prepared to coincide with the visit of the Greek Prime Minister to the Yugoslav federal government in Belgrade.¹⁵ Another mobilization of the Macedonian public occurred in May the same year, when “50,000 Macedonians blocked the border crossings between Yugoslavia and Greece in an effort to convince the Greek government to recognize its Macedonian minority and to persuade the Yugoslav government to pressure the Greek government to move in this direction as well.”¹⁶ Macedonian communists also reacted upon Serbian nationalist designs on Macedonia. Thus, in a speech held on 2nd of June, Petar Goshev, not only castigated Bulgaria, and Greece, but also warned about the potential danger coming from the north.¹⁷

The same month the Macedonian leadership ‘internationalized’ its care for the Macedonian national interests. At the second meeting of the Conference on the Human Dimension, held in Copenhagen in June of 1990, the Macedonian influenced Yugoslav delegation again raised the issue of minority rights in Greece and Bulgaria. In corporation with Macedonian minority activists from different countries, the Yugoslav delegation, introduced a “Memorandum Relating to the Macedonian National Minority” which accused the governments of Bulgaria and Greece of a number of specific violations of the human rights of the members of the Macedonian national minorities living in their countries.¹⁸ Mobilizing the Macedonian society and appearing on the forefront of the defense of Macedonian national interests, the Macedonian reform communist party looked with much hope upon the upcoming multi- party elections.

In late June 1990, another nationalist party emerged on the Macedonian scene. Supported by the Macedonian emigration and founded by such eminent Macedonian dissidents as Dragan Bogdanovski and Goran Jakovlevski, the new party, was named VMRO-DPMNE, Internal Macedonian Revolutionary Organization, Democratic Macedonian Party for Macedonian Unity.¹⁹ The party platform previously published in the March issue of Mlad Borec largely related to the

15 Poulton, p.173

16 Danforth 95: 134.

17 Poulton,p.174.

18 Danforth 95:137.

19 Poulton, p.173.

ideals of the historical VMRO. Led by the charismatic, young leader, Ljubcho Georgievski, VMRO-DPMNE, pledging to work for the ideal of 'all free Macedonians united', overshadowed the national agendas of the reform communists. The party also asked for immediate improvement of Macedonian relations with Slovenia and Croatia, and for the return of the 'Macedonian territories' within the Serbian boundaries.²⁰

On the eve of the first multiparty elections in Macedonia, held in November 1990, over twenty parties were operating in the country. The reformed communists (League of Communists of Macedonia - Party of Democratic Transition, SKM-PDP) run on a platform that sought recognition for Macedonian sovereignty in some type of "Yugoslav framework." SKM-PDP opted for a Macedonian identity and dignity and promised to organize Macedonia as a "sovereign state which accepts union with other peoples of Yugoslavia only on voluntary and equal basis, and of course with the right of secession."²¹ Although SKM-PDP, promoted Macedonian interests it was still careful enough to leave an open door for the possibility of a transformed Yugoslav state.

VMRO-DPMNE, was too committed to Macedonian sovereignty, but not necessarily within a Yugoslav confederation only; the party envisioned a broader confederate union of Yugoslavia, Bulgaria, and Greece, which would *de facto* bring all Macedonians in the region under the auspices of a single state. As an only alternative to this project VMRO-DPMNE discussed a complete separation from Yugoslavia.²² Supported by Macedonians from the diaspora, and largely playing with nationalist rhetoric VMRO-DPMNE, send appealing messages to large segments of Macedonian society. The party's stand against, the largely perceived as illegal, Kosovar Albanian immigration into Western Macedonia, in favor of return of property of dispossessed Macedonians in Greece, and the "spiritual, economic, and ethnic union of the divided Macedonian people and the creation of a Macedonian state in a future united Balkans and united Europe", significantly increased VMRO-DPMNE's popularity among the Macedonian voters.²³

20 Poulton, p.173.

21 Leonard Cohen: Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition, Westview Press: Oxford, 1993, p.148

22 Poulton, p.176.

23 Duncan M. Perry: "The Republic of Macedonia: Finding its Way", in Karen Dawisha and Bruce Parrott (eds.), Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South-East Europe, Cambridge: Cambridge UP, 1997, pp.241-242.

Not surprisingly the results of the parliamentary elections showed how much the Macedonian communist elite had underestimated the potential strength of parties that put even more emphasis on the Macedonian matters, than SKM-PDP.²⁴ Although in the late 1980's Macedonian communists led the republic on a relatively reasonable course, and in 1990 offered the Macedonian public very sensible solutions to the frantic Yugoslav situation combining it with a strong pro-Macedonian pre-election agenda, SKM-PDP still could not win the 1990 parliamentary elections. Riding on a nationalist ticket VMRO-DPMNE was the most successful party obtaining 38 seats (31.7 percent) in the legislature, followed by the reformed communist with 31 seats (25.8 percent), a coalition representing the interests of the Macedonian Albanian minority with 23 seats (18.3 percent) and the economically oriented Alliance of Reform Forces with 17 seats (14.2 percent).

The outcome of the election produced rather highly fragmented and unclear results.²⁵ The newly elected Macedonian leadership, still insisted on some sort of consensus on the status of Yugoslavia, while maintaining its independent course of action. On January 25th, 1991, the parliament adopted a Declaration of Sovereignty which declared that the independence and the territorial integrity of the Macedonian people, based upon their right to self-determination and secession, should be guaranteed in a forthcoming constitution and validated through a popular referendum. The declaration also anticipated an equal role for Macedonia in the inter-republican negotiations on Yugoslavia's future.

Shortly after the adaptation of the Declaration of Sovereignty, on January 27th, 1991 Macedonian assembly elected Kiro Gligorov president of the country. Immediately upon his inauguration Gligorov won the support of the parliament and dedicated his efforts to a three point plan: preservation of Yugoslavia through a peaceful resolution of the crisis, creation of a parliamentary democracy secured by adoption of a new constitution, and promotion of the rights of national minorities in Macedonia.²⁶ Aware of the perils for Macedonia if Yugoslavia disintegrated, Gligorov, together with Alija Izetbegovic, the president of Bosnia and Herzegovina, concentrated in mediating between the two sides holding opposed view on the future status of Yugoslavia, Slovenia and Ser-

24 Ibid.

25 Poulton, p.150.

26 Gjorgji Spasov: "Dilemmas of Independence", in East European Reporter, Vol. 5, N.5. March-April, 1992.

bia. On June 3rd Gligorov, together with Izetbegovic, proposed a new Yugoslav framework which would have included a common army, currency, and foreign policy.²⁷ However, throughout 1991, despite the Gligorov and Izetbegovic's mediating efforts, the political rift between the two opposing sides of the Yugoslav conflict only widened. Yugoslav Army's intervention in Slovenia in June, 1991, and the multiplication of armed skirmishes between Serbian irregulars and police authorities in Croatia only worsened the already tense situation.

Faced with an increasingly violent deterioration of the crisis in Yugoslavia, which could have had dangerous implications on Macedonian security, in the spring of 1991 Gligorov insisted on and succeeded in forming a government representing all parliamentary parties as a kind of a 'national front' for achieving Macedonia's strategic aims. The "government of experts" represented the broad consensus among the Macedonian parties concerning the fundamental Macedonian policy orientations and in support for democratic and sovereign, or in case of a break up of Yugoslavia, independent Macedonia, the rule of law, market economy, and joining the European system. The constellation of powers in the new government and the presidency came about as a result of a party pact between the leading Macedonian parties.

Following the violent summer of 1991, when fighting erupted first in Slovenia, and then throughout Croatia, Gligorov and the new Macedonian government, decided to go ahead with the plans for obtaining independence. On September 8th, 1991, a referendum was held in which more than 95 % of those voting, voted for a sovereign and independent state. On September 17th, the same year the Macedonian parliament, adopted a Declaration on the proclamation of the results of the referendum. The new Macedonian constitution promulgated on 1st of November, 1991, and brought as a result of complicated debates between the major Macedonian parties, established Macedonia as a parliamentary democracy and provided space for "cohabitation" between the Macedonians and the minority groups within the country.²⁸ Macedonia completed the democratization process on November, 21st, 1991, when it declared independence from rump Yugoslavia. However, because of Greek objections, and despite of the EC's Badinter Commission recommendation that argued that among the

27 Cohen, p.213.

28 For an commendable discussion on the Macedonian Constitution and the rights of minorities see: G'org'I Caca; "Status and Rights of Nationalities in the Republic of Macedonia", Balkan Forum, n2., 1996

Yugoslav republics aspiring to become independent only Slovenia and Macedonia met the minimum requirements for recognition as democratic states, Macedonia was not recognized by the EC in 1992.

RESEARCH FINDINGS - MACEDONIA

Elite circulation

Political elite

The political elite 1985-1990 played a great historical role. They have advocated the ideas for liberalization of the Yugoslav society and opening up towards the West, preparing the field for what was supposed to be a transition towards a liberal democratic order. On the long run, these dreams turn out to be less feasible than anticipated: in the two decades of independence, Macedonia faced plenty of obstacles on the way to fully-fledged liberal democracy.

The political elite back in the one party regime of the 1980s was recruited exclusively from the Macedonian branch of the Yugoslav League of Communists, or at least from the circles close to the party. Their recruitment was contingent on a broader array of factors, most importantly being the fit within the concepts of both the regional (Skopje) and federal (Belgrade) leaderships. The political elite 2005-onwards on the other hand, have emerged into a very different context. Their role is no less historical as they are the generation that is expected to finally achieve the ideal of democratic consolidation and accession to the European Union and NATO. Their emergence however, has been carried in a very different context compared to the case of the elites of the 1980s, as Macedonia since has become an independent country with a pluralistic model that has few competing centers of political power.

A successful career in politics demands well-rounded life story and having deposited great amounts of knowledge and experience in other occupations. Several of our interviewees, who were among the high ranks of the Communist Party and had notable political roles at the turn of the regimes, have made names for themselves primarily because of their education, knowledge and the demonstration of analytical and writing skills. Compared to their contemporary

counterparts, representatives of the political elite 1985-1990 have had more enthusiastic approach to politics – they have been active well beyond the party premises. The majority of the interviewees representing the political elite from the period 1985-1990, in addition to their political careers, used to be or still is part of the economic and especially the academic or the cultural elite. Among them there are been university professors, experts in social sciences, recipients of international scholarships (primarily American and Western European ones), who have continued their careers in academia after their retirement from politics. They all belonged to the reformist wing of the Party. At times of reform, and later on during the democratic opening, many of them have had highly notable individual impact on the public debate, sometimes even against or not in accordance with the official communist party doctrine. A common pattern seen in their personal narrative is the way they have conditioned their stay in politics: very often, they would demand from the seniors to grant the maintenance of reforms, and in return would assume high political function.

Some of the representatives of the old political elite point out that in order for one to get into a high political function they had to win intra-party elections in which at least two candidates faced each other. Even though it was a one-party system, members of the party choose between strong individuals, who often risked their safety on the account of sounding their opinion within the party circles. They contrast this notion to the impression that in contemporary Macedonia, politics has become much more partisan like. Party leaders have too much power and deciding among other things the electoral party lists. As the old elites argue, today, despite the democratic system and the multi-party regime, citizens can elect only “party servants”, a form of choice in which the individual qualities are obviated. Unlike the strong individuals of the 1980s, contemporary “party servants” in their opinion do and speak only what is approved by their leadership and suppress their own thoughts and attitudes, which impedes democratic deliberation.

A very few of the old elites from the period 1985-1990 remained in office after the turn of the regimes. Many of the interviewees referred to the cases of notable communist leaders ousted after the democratization, such as the high ranking party cadre and diplomat, a former president of the United Nations General Assembly, Lazar Mojsov, who according to one interviewee, if remained in office could have greatly contribute to the democratic development and international establishment of Macedonia. They point to the fact that even though

political elites in the 1990s were recruited from the lower ranks of the former communist party, very rarely there was anyone without previous political affiliation.

The contemporary political elite, on the other hand, has emerged in different socio-political setting. Among the new political elites, there is low frequency of inherited positions, as even the ones who have had family connections with representatives of the elite in the past, point to other factors, such as hard work and capacity to deal with the challenges as crucial for achieving their success. Hard work has been especially emphasized - unlike in the days of the one-party system, political work today includes active campaigning in the field and extended and continuous communication with the electorate, as the success of the parties depends solely on the support they are able to get from the public. Several of the interviewed representatives of the contemporary political elite, prior to entering politics had already profiled themselves as public figures due to their international experience and education as well as their involvement in the Macedonian civil society, media and academia. Some of those with advanced education argue that sometimes it might be a disadvantage due to the low level of Macedonian politics, or as one of the respondents and a former vice prime minister put it, "it is like climbing a mountain with an F1 car."

Representatives of both generations of politicians see politics as something more than professional occupation, and claim that they have been driven by ideals and desire to make a change. The politicians of the old times (1985-1990) emphasized their willingness to contribute to the reforms that would eventually liberalize and democratize the former regime as a key determinant of their political careers. Among the contemporary political elite, on the other hand, the representatives of VMRO-DPMNE were determined to end the shady years of the post-communist transition; while the new SDSM elite has entered politics in order to end the authoritarian political practice of the VMRO-DPMNE government which is now in its sixth year in power.

Economic elite

Supported by the federal cohesion funds and the integrated market Macedonia's economy during the Yugoslav era did well. Therefore, in the 1980s, Macedonia's business elite was comprised of people running heavy industry

mills and public enterprises with international scope of activities. However, due to the crisis in the aftermath of the dissolution of Yugoslavia, the level of economy activity decreased the trade links significantly altered. Today's economic elite is therefore significantly different – it is comprised of people coming from companies that are service oriented, from media corporations and in general, people who have made their fortune in tertiary industries. They also have diverging narratives regarding their coming into and maintaining high positions in society. Interestingly, during the interviews, most of them have tried hard to relate or denounce the interdependence between success in business and connections with the political elite, giving out an impression that the market is still not free from the influence of the state and the political parties.

The representatives of the economic elite 1985-1990 claim that it was not connections or party membership, but knowledge and skills that were crucial for their success. None of them claims that party links or other types of networking was the sole reason for their business success. However, this attitude is rather contrasted to the perception that in the past, as well as today, having connections and political support was an important facilitator for having a successful business career. While in order to succeed you need personal qualities, managing the relationships with politicians is certainly helpful. This contingency is not a positive phenomenon though – the old guard of CEOs and top managers disapprove of instances of excessive politicization of elite recruitment in the economy.

Interviewees from the contemporary economic elite also claim that their career development was a result of their hard work and not gained through political connections, although some of the people, who belong to the economic elite nowadays, used to be holders of political functions in the past. Yet, they seem to share the opinion stated by one interviewee, that “a precondition to be successful [in business] is continuous hard work.” Another interviewee noted that innovative thinking, audacity and risk taking are also important to succeed. The representatives of the new business elite however, complain of party influences in many spheres in the society, including in the business sector and in the recruitment of new elites. A successful manager added that “it is even tasteless to see how incompetent people quickly advance their careers and enrich themselves” when they have the prerequisite connections. One of them even mentioned that the strong influence politics has on society and the intolerant attitudes of people in power permanently endanger the freedom of expression

and the freedom to do and expand the business. They also see a tight grip the state has on the market and the practices to use public revenue collection as a mechanism to convert political to economic capital as unfavorable conditions for entrepreneurship. Most of the interviewees from both generations claim that mutual trust among people is low precisely because of such trends that ultimately corrode the system.

Academic and cultural elite

Similar to the discussion of the economic elite, interviewees holding high ranked positions in academia and cultural institutions have discussed the process of elite recruitment in the light of political loyalties and the interests of politicians. One striking impression is the fact that especially among the old cohort of elites; many individuals have transferred between the academia and politics and often have been holding both high academic and high political positions in society. While this certainly serves as an indicator that political recruitment was conspicuously merit-based (there have been many PhD holders in politics at the time of the regime change) it also indicates that academia was not overtly divorced from the government. Some of the representatives of the academic and the cultural elite from the period 1985-1990, remained involved in politics, especially in the period following the independence. Many of them have contributed for establishing democratic principles in Macedonia and forecasted for the end of the communist regime. Other interviewees left the country due to their heretical political beliefs and disagreements with the leadership; the same factor later on contributed to their involvement in post-communist politics as well.

Yet, interviewees representing the academic and cultural elite of the late 1980s do not hide the feeling that during communism, the connections within the party were in fact essential for getting into high position, regardless of gender or any other factor. However, as many of them underline, it was even more important that there were established scientific criteria for one's career advancement, unlike today when most of the academic institutions resemble family businesses and contribute to the deterioration of academic standards. For them, academic success was prestigious and more meaningful, while today, working in academia and culture, as they argue, is more lucrative and less about the virtues of intellectualism and artisanship.

The contemporary academic and cultural elite in Macedonia are comprised of two categories of individuals. The first one is comprised of the seniors, who had started their careers and had achieved a notable success back in the days of the former regime. Today, they remain in position or climb up the ladder in spite of the political changes. In fact, compared to the other sectors (the political and economic), continuity here seems strongest. The other sub-category represents the contemporary elite that emerged in the last two decades, largely owing to their personal qualities and efforts, even though many state the importance of political connections in the academic and cultural sphere as well. Compared to the senior class and the former academic and cultural elite, this new generation of academics and cultural officers is much less politicized and has succeeded primarily due to the achievements in its professional field of work.

Liberal values

Political elite

The period of the 1980s was the epoch of the liberalization of the Yugoslav state, and the generation of politicians of that particular era became known as the “reformers,” manifesting strong liberal tendencies. One high rank politician from the period 2005-2010 argues that the period 1988-1992 were “the golden days for the Macedonian democracy.” Alas, as they say, the legacy of the visionaries of that time was not maintained throughout the 1990s.

In general, interviewees from the political elite 1985-1990 derive pride from having been supporters of personal freedoms, freedom of expression. They claim to have had high level of tolerance regarding alternative lifestyles during communist times. Some of them were among the first ones to discuss the ideas of political pluralism and free elections. They often conditioned their stay in politics with the reforms that would reshape Yugoslavia and later independent Macedonia as a Western-style democracy.

The new political elite have different understanding of the idea of freedom. Almost all of its representatives claim that they have entered politics in order to contribute to a broader social change. However, what is noticeable is the very contrasting image that the interviewees had of Macedonia, depending on

their political affiliation. The members of the contemporary ruling elite (led by VMRO-DPMNE) were much more critical of the governments that were in power in 1990s and believe that only in the first decade of the twenty-first century Macedonia has become a democratic society. For the majority of the left-wing ethnic Macedonians on the other hand, Macedonia is still not fully consolidated democracy with a prevailing illiberal set of values. Therefore, they see their mission in politics as a liberalizing one.

Most of the interviewed representatives of the new political elite are strong supporters of freedom of expression; for some of them, their own opinions have cost them their privileges and positions. When it comes to their views on different lifestyles, however, the ideological divide greatly affects the interviewees' opinions. In general, the division between the left and right among the new political elite renders more differences than the ethnic division, typical for other elite categories.

Economic elite

While inertly agreeing that personal freedoms are important facet and one of the basic rights that we need to protect, the representatives of the economic elite 1985-1990 manifested some notable illiberal stances. Especially significant is the fact that the great majority of them is against granting rights to the sexual minorities. They hold very conservative and illiberal beliefs on this topic. One of the interviewees even said that homosexuality "is a sickness that needs to be cured. I do not accept such a population."

The interviewees of the new economic elite are liberals, despite their reservations. In general, they support the idea of freedom of expression and most of them stand for freer market. In terms of their views on personal freedoms, their answers are much less flexible compared to the new political elites, for instance. Yet, while some of them declare themselves cosmopolitan, an equally significant portion share traditional and conservative values, sometimes justifying that manifesting harsh and traditionalistic attitude is a prerequisite for being able to successfully run a private enterprise in the Macedonian society. They are reserved yet not overtly judgmental regarding alternative lifestyles.

The academic and cultural elite

All interviewed representatives of the academic elite 1985-1990 believe that today there is a greater freedom of expression compared to the previous system. As some of them in communist times had gone through traumatic experiences due to their beliefs, they argue that any kind of “verbal crime” (defamation, libel, slander) should be decriminalized. The new academic elite representatives focused on free speech from a different perspective. They believe that today anyone who wants to express their opinion, has all the conditions to do so. Yet, some of them are disappointed that many of the people today are still afraid to participate in the public debate, despite the obvious freedom to do that. In terms of respecting diversity, most of the interviewees from both generations demonstrated tolerant attitudes, although there is tangible disgust among some when for instance non-heterosexuals are in question.

Answers to the questionnaires

(The least conservative attitudes are bolded, the most conservative values are both bolded and italicized)

	Oldpol [2]	Newpol [8]	Oldecon excl [5]	New econ excl [9]	Old academic excl [3]	New academic excl [8]	Old academic + old political [4]	Old academic + new academic [2]	Old political + new economic [1]
Abortion should be illegal.	3	1.5	1.6	1	1	2.13	1	1	1
Marijuana possession should remain illegal.	5	4.63	3	2.56	2	4.13	3.25	5	4
Same sex couples should not have the right to marry.	3	4	3.2	3.22	2	3.38	3.25	3	1
It is important that my (grand) children learn religious values at school.	3	2.5	2.4	2.22	1.67	3.75	3.25	2.5	1

Can elites promote positive social change?

	Political elite excluding the ones who belong to more than one category [10]	Economic elite excluding the ones who belong to more than one category [14]	Academic elite excluding the ones who belong to more than one category [13]	Interviewees belonging to more than one category [5]
Abortion should be illegal.	1.8	1.2	1.69	1
Marijuana possession should remain illegal.	4.7	2.8	3.77	3.4
Same sex couples should not have the right to marry.	3.8	3.07	3	2.8
It is important that my (grand) children learn religious values at school.	2.6	2.2	3.08	2.8

	Elite 1985-1990 including the ones that maintained high positions afterwards	Elite 2005-2010 [25]
Abortion should be illegal.	1.41	1.52
Marijuana possession should remain illegal.	3.41	3.72
Same sex couples should not have the right to marry.	2.82	3.52
It is important that my (grand) children learn religious values at school.	2.47	2.8

An analysis of the answers to the questionnaires reveals several important conclusions:

- There is generally strong tendency against the criminalization of the abortion among all the interviewees; on the other hand there are mixed feelings towards same-sex marriages and religious education,

while there is predominantly conservative attitude when it comes to use of narcotics/drugs.

- In total, the representatives of the elite 1985-1990 had more liberal scores than the representatives of the elite 2005-2010; however, the higher conservative scores of the new generation of the elite is primarily a result of the notably conservative attitudes of the representatives of the contemporary political and academic/cultural elite, while the new economic elite exhibits significantly liberal attitudes. The most liberal part of the elite 1985-1990 are the ones who despite their high rank in politics had or still have career in academia/economy.
- Politicians are more conservative when it comes to personal freedoms, compared to entrepreneurs and academics.

Gender equality

Political elite

Representatives of the elite 1985-1990 believe that women in the former regime were represented only in a formal manner, without having any decision-making power or participating in the top bodies of the hierarchy. Representatives of the new political elite, especially left-wingers, believe that due to the revival of the cult of traditional values in the recent years, the position of women exacerbated. Representatives of the contemporary ruling elite tentatively manifest stances that are more patriarchal. Finally, almost all representatives of the new political elite agree that women have unfavorable role in the economy as they are underpaid and discriminated against. One of them says that whenever a woman gets into a high position, she has to face the prejudice that her success is a result of promiscuity.

Economic elite

A great majority of old economic elite believe that mothers should be as good in their careers as in their roles as housewife; yet the household might be better off if the man wins the bread and the wife is devoted to household work.

Interviewees of the new economic elite, on the other hand, think that women should be equal with men, admitting that mothers' careers are more difficult due to the double role in life they play. Contemporary elite representatives believe that women should participate in decision-making because they bring creative ways of solving problems. Some of them, on the other hand, mention that some women in Macedonia have a patriarchal upbringing, which limits their career choices and world outlook. One female interviewee confirmed this by noting that each partner in the family has a specific, predetermined role.

Academic and cultural elite

Most of the interviewees from the academic and cultural elite consider gender equality a high priority, and believe that women should have an equal status in all spheres. The majority of them believe that nowadays the status of women is improved compared to the communist times as in communist days, women were in lower positions. Some of them argue that unfortunately, the patriarchal mentality still exists among the people. One of the points they have stated is that many men still hardly allow their wives to have better and more dominant job position than them.

Answers of the questionnaires

(The least conservative attitudes are bolded, the most conservative values are both bolded and italicized)

	Oldpol [2]	Newpol [8]	Oldecon excl [5]	New econ excl [9]	Old academic excl [3]	New academic excl [8]	Old academic + old political [4]	Old academic + new academic [2]	Old political + new economic [1]
Mothers can have careers, but their first duty is to be homemakers.	2	1.63	2.6	1.67	1	3.38	2	1.5	1
The government does not need to take positive action to achieve gender balance in certain employment areas.	1.5	1.75	1	1.78	1.67	2.38	1	1	1
Men and women should not earn the same wage for the same type of work done.	1	1	1	1.11	1	2	1.5	1.5	1
Women should not have the right to serve in the army.	1.5	1.38	1.4	1.22	2.67	2.5	1	1.5	1

	Political elite excluding the ones who belong to more than one category [10]	Economic elite excluding the ones who belong to more than one category [14]	Academic elite excluding the ones who belong to more than one category [13]	Interviewees belonging to political elite and another category [5]
Mothers can have careers, but their first duty is to be homemakers.	1.7	1.93	2.54	1.8
The government does not need to take positive action to achieve gender balance in certain employment areas.	1.7	1.47	2	1
Men and women should not earn the same wage for the same type of work done.	1	1.07	1.69	1.4
Women should not have the right to serve in the army.	1.4	1.27	2.38	1

Can elites promote positive social change?

	Elite 1985-1990 including the ones that maintained high positions afterwards	Elite 2005-2010 [25]
Mothers can have careers, but their first duty is to be homemakers.	1.88	2.2
The government does not need to take positive action to achieve gender balance in certain employment areas.	1.18	1.96
Men and women should not earn the same wage for the same type of work done.	1.18	1.36
Women should not have the right to serve in the army.	1.53	1.68

An analysis of the answers to the questionnaires reveals several important conclusions:

- In general, all the interviewees have a rather liberal attitude regarding gender equality.
- Representatives of the contemporary economic elite manifest the most patriarchal attitude when it comes to the role of women in society/household. They also exhibit higher conservative attitudes regarding gender equality, compared to the interviewees belonging to different categories.
- In total, the interviewees from the academic and cultural elite expressed more conservative attitudes than the politicians and the entrepreneurs.
- Representatives of the elite 2005-onwards had more conservative attitude regarding all of the four questions on gender equality, compared to the interviewees from the generation 1985-1990.

Multiculturalism

Political elite

Most of the interviewees from both cohorts of the political elite, when discussing the issues of inter-ethnic relations in the Macedonian context, adopt a very pragmatic stance – while they agree that ethnicized politics is not the ideal model, they see it as the best solution for the tensions existent in the Macedonian society. Some of them have had remarks regarding the representation of smaller ethnic communities, arguing that due to their size and the political resolution of the war like crisis of 2001, it is primarily the Macedonians and Albanians who participate in the decision-making process and occupy the crucial positions in society today. The attitudes of ethnic Albanian interviewees go more along the lines of protection of the rights of the members of their ethnic community.

Some of the representatives of the old political elite note that back in the days of socialism, when they discussed the possibilities of reforming the system so that it becomes more inclusive and friendly towards minorities, their proposals were not received well. Had their ideas be implemented, they argue, the tensions and the conflict of 2001 might have been prevented.

Economic elite

The majority of the representatives of the economic elite from the socialist times (1985-1990) believe that it is not important to have proportional representation of minority members in the public sector. They also straightforwardly claim that ethnic parties should not exist – the majority of the interviewees from the new economic elite shared this opinion as well.

The economic elite representatives say that the language of the majority must be respected and that people should be proud of their nation and their country. Many of them dislike the construction of many new religious buildings, churches and mosques, claiming that such practice stirs intolerance. Ethnicity plays factor in the answers of the representatives of the business elite, as the ethnic Albanian interviewees, in a similar way to their counterparts from the

political elite, discuss multiculturalism primarily through the prism of minority rights. One ethnic Macedonian interviewee pointed out that “flags of foreign countries should not be waved at party rallies in Macedonia.”

Academic and cultural elite

One of the representatives of the new elite argues that since 2001 “Macedonians started to be more open towards other ethnicities.” Many of the interviewees, especially ethnic Macedonians do not approve the concept of mono-ethnic political parties in Macedonia, and they see that the problem is in early years of transition period when the political parties emerged. One interviewee points out that the state lacks integration strategy; they suggest that the institutions should “make citizens of the country, not of the nation.” For them, a solution for inter-ethnic coexistence is the possibility to have pre-election party coalitions between Macedonians and Albanians.

Similarly, representatives of the academic and cultural elite, of Albanian ethnic origin, argue that Macedonian institutions introduced multicultural norms and practices only after the conflict in 2001 and the acquisition of greater rights for minorities in the country. However, they note that unfortunately, the political reforms and the transformation of Macedonia were primarily a result of external pressure rather than internal discussions and consensus.

Answers of the questionnaires

(The least conservative attitudes are bolded; the most conservative values are both bolded and italicized)

	Oldpol [2]	Newpol [8]	Oldecon excl [5]	New econ excl [9]	Old academic excl [3]	New academic excl [8]	Old academic + old political [4]	Old academic + new academic [2]	Old political + new economic [1]
Being born in a given country implies being proud of it.	4.5	3.38	3.2	3.33	4.67	2.63	3.25	5	4
Our ethnic group is superior compared to others.	1	1.25	1.8	1.56	1.33	1.75	1	2.5	1
Representation of minorities in public institutions is not a very important issue.	4	2.38	2.8	2.78	3	2.38	1.75	4.5	1
Some ethnic groups will never fully integrate in our society.	3	1.88	3	2.56	3.33	2.38	1.5	2.5	1

	Political elite [10]	Economic elite [14]	Academic elite [13]	Interviewees belonging to more than one category [5]
Being born in a given country implies being proud of it.	3.6	3.33	3.46	3.4
Our ethnic group is superior compared to others.	1.2	1.6	1.77	1
Representation of minorities in public institutions is not a very important issue.	2.7	2.67	2.85	1.6
Some ethnic groups will never fully integrate in our society.	2.1	2.6	2.62	1.4

	Elite 1985-1990 including the ones that maintained high positions afterwards	Elite 2005-2010 [25]
Being born in a given country implies being proud of it.	3.88	3.12
Our ethnic group is superior compared to others.	1.47	1.52
Representation of minorities in public institutions is not a very important issue.	2.82	2.52
Some ethnic groups will never fully integrate in our society.	2.53	2.28

An analysis of the answers to the questionnaires reveals several important conclusions:

- Generally, all interviewees expressed more liberal than conservative attitudes regarding issues of nationalism, ethnicity and multiculturalism; the sole area in which they had moderately conservative answers was the “patriotic question” that assessed the perception of loyalty to the homeland.
- Representatives of the academic and cultural elite expressed comparatively more conservative stances than the politicians and entrepreneurs.
- There are no significant differences along generational lines when it comes to the questions on nationalism, ethnicity and multiculturalism.

Social welfare and economy

Political elite

Almost every representative of the political elite was highly concerned over the rising poverty and the exacerbating living conditions for a significant share of the Macedonian population. Yet, the interviewees' opinions on the social responsibility of the state varied greatly between the concepts of social democracy and market capitalism. They clearly contrasted the ideas in favor of introducing a welfare state, with high levels of taxation offering for example accessible and good quality public services on one hand, and the ideas for establishing a liberalized privately owned healthcare and education on the other. One common value the interviewees share is the necessity to protect human dignity. The same goes for the question of financial assistance for the poor social classes: while some of the interviewees, especially those representing the new political elite argued that the "lazy" and the ones who refuse to work should not be entitled to social security, all elites think that there must be a threshold below which no human being should be allowed to fall below.

Economic elite

The interviewees from the socialist economic elite (1985-1990) are concerned that today in Macedonia there is an increasing stratification of the population where there is a one rich class, small in numbers, and a large class of people living in poverty. A strong middle class is almost non-existent today. Without a thriving middle class, the state cannot progress. The interviewees blame the present economic problems of Macedonia on the, according to them, unsuccessful model of privatization implemented in the late 1980s and early 1990s. Representatives of both cohorts of the economic elite are critical of the present state of the quality of public services. They claim that the educational system today is of really poor quality. One of the interviewees even mentioned that it only "reproduces stupidity."

Academic and cultural elite

In a similar manner, the interviewees of both generations of the academic and cultural elite consider that education, social security and health care in the previous system were much better than today. They also argue that nowadays science has been neglected and disregarded by institutions, while the education system has become “chaotic and driven (only) by financial interest.” The representatives of the academic and cultural elite 1985-1990 fear that the pension system is in collapse. They were paying for pensions and health insurance 40 years and today, when they are retired, they cannot see the benefit of it.

Answers of the questionnaires

(The least pro-welfare state and controlled economy attitudes are bolded, the most pro-welfare state and pro-controlled economy values are both bolded and italicized)

	Oldpol [2]	Newpol [8]	Oldecon excl [5]	New econ excl [9]	Old academic excl [3]	New academic excl [8]	Old academic + old political [4]	Old academic + new academic [2]	Old political + new economic [1]
The ones able to work but refuse the opportunity should not be entitled to society's support.	4	4.75	3.4	4.78	5	3.88	4.25	5	3
The rich are not too highly taxed.	4	4	2.8	4.22	2.67	4	5	5	5
Having more money should not entitle people to better healthcare conditions.	1	3.75	2.2	2.33	1.33	2	4	1	2
Free market does not imply freedom for the people.	3.5	2.38	3	2.78	1.67	1.75	3	4	3

Mapping the leaders in Macedonia and Albania

	Pol [10]	Econ [14]	Acad [13]	In 2 categories [5]
The ones able to work but refuse the opportunity should not be entitled to society's support.	4.6	4.2	4.31	4
The rich are not too highly taxed.	4	3.8	3.85	5
Having more money should not entitle people to better healthcare conditions.	3.2	2.27	1.69	3.6
Free market does not imply freedom for the people.	2.6	2.87	2.08	3

	Old including old that has maintained some position 2005	New [25]
The ones able to work but refuse the opportunity should not be entitled to society's support.	4.12	4.48
The rich are not too highly taxed.	3.82	4.08
Having more money should not entitle people to better healthcare conditions.	2.18	2.68
Free market does not imply freedom for the people.	2.94	2.32

An analysis of the answers to the questionnaires reveals several important conclusions:

- All of the interviewees basically agree on tightening access to aid for the ones who do not use their working ability; they think that the rich are not too highly taxed, while they stand moderately on ideas such as universal health-care and the merits of free market economy.
- Former politicians who were or are still active in academia or business, exhibit the strongest pro-welfare state and pro-controlled economy attitude.

Perception on the role of the elites then and now

Political elite

Some of the contemporary political elite representatives admire the political elite from the Yugoslav 1980s and see them as reformers and visionaries, while seeing the majority of the contemporary elite as less emancipated, less enlightened and more profit oriented and opportunistic than their predecessors. On the other hand, some contemporary right-wing politicians see the communist elites as servants to the regime; having small or even “no personal integrity,” while arguing that the contemporary elites are doing a much better job of leading the country. The representatives of the socialist elite (1985-1990), are more often critical of the representatives of the new elite, but also of the fellows from their generation. They say that very rarely some of the important politicians of the 1980s remained politically active after Macedonian independence - in some of the interviewees’ perceptions, mostly because they were not competitive enough and did not have a sense for responsibility.

Economic elite

The representatives of the economic elite 1985-1990 claim that the socialists were better educated than the elites today and that they had much higher personal integrity. They are critical of the new business elite, and especially of individuals who earned their wealth in the early 1990s. As they say, these people care only about material gains and disregard ethics and traditional values. For the contemporary economic elite, on the other hand, the main difference between the economic elite in the former and the present regime is the level of independence. They see the old economic elite as closely related to political power as economic development and trade during communist times was to a large scale party influenced. Moreover, they see the privatization of the old socialist companies as unjust and politically influenced, serving for the interest of the narrow circle of people in power. Representatives of the contemporary economic elite also speak of corruption, nepotism and bad economic work and management of socialist enterprises.

Academic and cultural elite

Interviewees from the academic and cultural elite emphasize the process of privatization as being irresponsibly managed, leading to a deterioration of the economy, disintegration of societal links and impoverishment of the population. Some of the representatives of the socialist academic and cultural elite (1985-1990), however, criticized the set of values of the members of the contemporary elite. They also say that people from their profession used to be much more respected in the communist days compared to today.

Answers of the questionnaires

(The answers that are least in favor of the communist elite are bolded; the answers that express the highest keenness towards the communist elite are both bolded and italicized)

	Oldpol [2]	Newpol [8]	Oldecon excl [5]	New econ excl [9]	Old academic excl [3]	New academic excl [8]	Old academic + old political [4]	Old academic + new academic [2]	Old political + new economic [1]
Communists were better educated than the contemporary elite is.	3	2.38	3.6	2.33	1.67	1.88	3.75	1	1
Communists took better care for minorities than the contemporary elite does.	2.5	2.38	1.4	2.56	3	2.13	2.5	3	1
Communists took better care for women than the contemporary elite does.	2	2.5	4	2.56	2.33	2	2	2	1
Communists had higher personal integrity compared to the contemporary elite.	3	3.38	2.8	2.67	2.67	3.38	3.25	3	3

Can elites promote positive social change?

	Pol [10]	Econ [14]	Acad [13]	In 2 categories [5]
Communists were better educated than the contemporary elite is.	2.5	2.67	1.69	3.2
Communists took better care for minorities than the contemporary elite does.	2.4	2.07	2.46	2.2
Communists took better care for women than the contemporary elite does.	2.4	2.93	2.08	1.8
Communists had higher personal integrity compared to the contemporary elite.	3.3	2.73	3.15	3.2

	Old including old that has maintained some position 2005	New [25]
Communists were better educated than the contemporary elite is.	2.76	2.2
Communists took better care for minorities than the contemporary elite does.	2.24	2.36
Communists took better care for women than the contemporary elite does.	2.59	2.36
Communists had higher personal integrity compared to the contemporary elite.	2.94	3.12

An analysis of the answers to the questionnaires reveals several important conclusions:

- On average, the respondents had a rather neutral stance when it comes to assessing the role of the elite today and in the past.
- Surprisingly, interviewees belonging to the elite 2005-onwards believe that communists took better care for minorities to a higher extent compared to the former communists as well; at the same time, the representatives of the new elite are more likely to think that communists had higher personal integrity compared to them.

Perception of the communist past

Political elite

The representatives of the socialist elite (1985-1990) see the communist days as a period of intense state and nation building efforts. They argue that from the six decades of the existence of the Macedonian statehood, the vast majority of the infrastructure and institutions have been established in the first four decades of the communist rule. Sadly, they note, after twenty years of independence, Macedonia is still far from reaching the level of development and well-being from socialist times. They agree that the former regime lacked respect for human rights, personal freedoms and that it nurtured laziness due to the all-encompassing social security measures. Yet, as they say, the 1980s saw the process of “gradual liberalization” and “high level of democracy.” Within the Communist Party there was a notable level of plurality of ideas that has allowed many, including some of our interviews, to have a vocal individual opinion calling for change - the Party was comprised of various ideological currents, and there were internal conflicts, often taking very dramatic and dynamic path.

The representatives of the contemporary political elite, especially right-wingers, are critical of communism, its legacy as well as the popular nostalgic sentiments today. Although they acknowledge that there have been some benefits, such as the rapid modernization of society, they argue that Macedonia’s struggle in the 1990s was a result of the bad management of the Communist party and its successor. Representatives of the new elite, who belong to the left wing parties, share a very different image about communism: they argue that despite certain shortcomings and downsides, it was a period of prosperity and development.

Economic elite

Representatives of the old economic elite (1985-1990) claim communist times were more just than today. They also claim that Yugoslavia was a strong economy, seen in the fact that it was one of the founders of the IMF and the World Bank. Within the Yugoslav federation, Macedonia was industrialized country

with well-educated managers that ran important companies in the construction sector, in metal processing and the chemical industry. For most citizens life was better during communism than today – the vast majority were employed, salaries were good and guaranteed, while public education and health care were free and reliable. All of that is gone today. The sole negative remark goes for the one-party rule and citizens enjoying less individual freedom than today.

Representatives of the economic elite (2005-present) believe that state socialism was sham; yet, in their perception, liberal democracy in Macedonia is failing as well. For instance, they complain that the quality of education has dramatically declined. They believe that the communist regime had a positive impact on development. They believe that lower classes fared better under communist rule, and life was calmer and less stressful. Yet, as they argue, not only the personal freedom, but the possibilities for advancement were limited as well.

Academic and cultural elite

For the representatives of the old academic elite (1985-1990), who also had a noteworthy political role, one of the most problematic traits of the former regime was the limited freedom of expression. Yet, they add that even though the ruling ideology was relatively authoritarian and closed; the regime was much more open compared to the rest of the East European countries.

The interviewees of ethnic Albanian origin, primarily the ones from the old academic and cultural elite, claim that during communism, not all people had an equal treatment. According to them, in Tetovo where the most of the citizens were Albanians, only a small share of them was employed in the state-owned enterprises. They point out the different role ethnicity played then and now: one of the key things to become member of the elite in communism for Albanians was the loyalty to the communist party and the restricted personal identification with their religion and ethnic background. In this sense, they believe that life is better today, as these barriers are gone.

Answers of the questionnaires

(The answers that are least in favor of the communist elite are bolded; the answers that express the highest keenness towards the communist elite are both bolded and italicized)

	Oldpol [2]	Newpol [8]	Oldecon excl [5]	New econ excl [9]	Old academic excl [3]	New academic excl [8]	Old academic + old political [4]	Old academic + new academic [2]	Old political + new economic [1]
“Everyone according to their abilities, to everyone according to their needs” is a good idea.	5	4	2.6	2.78	3.33	2.5	4.75	3	3
Life in communism was better.	3	3.38	2.6	2.78	3	2.38	3.75	3.5	3
Economically, we were better off during communist days.	3	3.25	2.6	3.67	2.67	3.5	4	3.5	3
We had more freedom under communism.	3	1.88	2	1.56	1.33	2.63	2.5	3.5	2

	Pol [10]	Econ [14]	Acad [13]	In 2 categories [5]
“Everyone according to their abilities, to everyone according to their needs” is a good idea.	4.2	2.73	2.77	4.4
Life in communism was better.	3.3	2.73	2.69	3.6
Economically, we were better off during communist days.	3.2	3.27	3.31	3.8
We had more freedom under communism.	2.1	1.73	2.46	2.4

Can elites promote positive social change?

	Old including old that has maintained some position 2005	New [25]
“Everyone according to their abilities, to everyone according to their needs” is a good idea.	3.59	3.08
Life in communism was better.	3.12	2.84
Economically, we were better off during communist days.	3.12	3.48
We had more freedom under communism.	2.29	2

An analysis of the answers to the questionnaires reveals several important conclusions:

- Overall, the interviewees expressed moderately positive attitudes towards the socialist regime and the Marxist ideas, and see life and economy under communism as better than today. Yet, they believe that the system failed to secure freedom. Former politicians who were or are still active in academia or business exhibit the most positive attitudes towards the former regime.
- While representatives of the older generation of the elite have overall better image of the communist past, the contemporary elite have a stronger impression that in terms of the economic conditions, Macedonia was more prosperous in the communist days.

Elites and the public opinion

Personal freedoms

	Public	Elite
Abortion should be illegal.	2.89	1.48
Marijuana possession should remain illegal.	4.38	3.6
Same sex couples should not have the right to marry.	4.23	3.24
It is important that my (grand) children learn religious values at school.	3.6	2.67

The interviewed representatives of the elite have manifested less conservative attitudes than the public on issues concerning personal freedoms. The biggest difference is noted in terms of the issue of the legality of the abortion. The number of survey respondents who strongly or partially disagree with the idea of criminalizing abortion is higher than the number of the ones who want abortion prohibited (the ratio is 8:7 in favor of the ones for legal abortion). The vast majority of the interviewed elite representatives strongly disagree with the idea that the abortion should be illegal. Exceptions are primarily right-wing politicians and some businesspeople, which have a more pro-life viewpoint on the issue.

The vast majority of the respondents in the public opinion poll disagrees or strongly disagrees that marijuana should be decriminalized; among the interviewed elite representatives, the majority also shared a negative stance. The number of the surveyed respondents supporting same sex marriages is very low - the ratio is close to 5:1 in favor of the ones against same sex marriages. On the other hand, the interviewed representatives of the elites are relatively divided on the issue, as the number of the ones strongly disagreeing or disagreeing with the proposal, and the number of the ones strongly agreeing or agreeing with it is equal. Among the political elite, the number of the ones agreeing and disagreeing is the same; among the representatives of the economic elite the number of the ones disagreeing is slightly higher, whereas the situation with the academic-

cultural elites is the opposite. Homosexual marriages have more support among the new elites, compared to the old ones.

The number of the respondents who support the idea of religious education is higher than the number of the ones who do not (the ratio is more than 2:1). Among the elite, more interviewees from the older generation of elites disagree that the religious education of their children is important to them whereas the representatives of the new generations. In terms of the different categories, the majority of the interviewed representatives of the economic elite consider religious education important, while among the political and the academic-cultural elite the situation is the opposite.

Nationalism and multiculturalism

	Public	Elite
Being born in a given country implies being proud of it.	4.28	3.43
Our ethnic group is superior compared to others.	3.45	1.5
Representation of minorities in public institutions is not a very important issue.	2.99	2.64
Some ethnic groups will never fully integrate in our society.	3.34	2.38

In general, the representatives of the elite have manifested less conservative attitudes than the public on issues concerning nationalism, ethnicity and multiculturalism. The biggest difference is seen in terms of the question on perception of one's own ethnic group in comparison to other ethnic groups.

More than three quarters of the respondents in the public opinion poll strongly disagree that the random nature of the fact that one is born in a given country is a reason for not being proud of it. Similarly, most of the elite representatives strongly agree that being born in a given country should not imply not being proud of it; however, a significant portion of them shares the opposite opinion. In general, the ratio is roughly 3:2 in favor of the former. There is a difference in terms of generations, as the representatives of the old elites tend to agree more often than the representatives of the new elites that the fact that a person is born in a given country, should not imply pride.

In total, the number of the respondents who think that their ethnic group is superior compared to other ethnic groups is much higher than the ones who do not (the ratio is 5:3). Among the elite representatives on the other hand, the vast majority of the interviewees (all but nine) strongly disagree that their ethnic group is superior to the others.

The number of the respondents of the nationwide survey agreeing and disagreeing with the concept of proportional representation of minorities in public institutions is the same. Among the elite representatives, the majority of the respondents disagreed or strongly disagreed that minority representation in the public institutions is important. The only exception case is the economic elite, where the same number of interviewees agrees and disagrees on the issue. There is no significant variation across generations.

The majority of the respondents of the survey believe that certain ethnic groups will never fully integrate in the Macedonian society. Among the interviewed representatives of the elite, the majority strongly disagrees with such a proposal, although the economic and the academic-cultural elite seem to give more diverse perspectives than the representatives of the political elite. More doubts regarding the potential of certain ethnic groups to fully integrate in the society is met across the representatives of the new elite compared to the old one.

Social welfare and economy

	Public	Elite
The ones able to work but refuse the opportunity should not be entitled to society's support.	4.67	4.33
The rich pay enough taxes.	3.81	3.98
Having more money should not entitle people to better healthcare conditions.	2.85	2.48
Free market does not imply freedom for the people.	1.62	2.57

The vast majority of the respondents in the public opinion poll agree that the ones able to work, but refusing the possibility, should not expect aid from the society (the ratio is 15:1). Similar attitudes are shared by the interviewed representatives of the elites, where all but 8 interviewees agree or strongly agree that those who refuse work should not expect state assistance.

In total, the ratio of the survey respondents who disagree that the rich are too highly taxed compared to the ones who believe that they are not is almost 3:1. The interviewed representatives of the elites share similar attitude and imply that there is room for re-introducing progressive taxation.

More than 80% of the total number of respondents of the survey strongly or partially agrees that the freer the market is the freer are the people. Among the interviewed elite representatives, a slight majority agrees with the idea that the freedoms of the people are contingent on the freedom of the market, yet to a smaller extent than among the public.

Gender equality

	Public	Elite
Mothers can have careers, but their first duty is to be homemakers.	3.41	2.07
The government does not need to take positive action to achieve gender balance in certain employment areas.	1.44	1.64
Men and women should not earn the same wage for the same type of work done.	1.35	1.29
Women should not have the right to serve in the army.	2.23	1.62

In all but the question on affirmative measures, the elite representatives have less conservative attitude than the public. Especially large margin is noted regarding the question on the role of women in the society and the household. Around 60% of the respondents, equally distributed across gender, agree that mothers may have careers, but that their first duty is to be homemakers. Among the elite interviewees, the majority disagrees or strongly disagrees with such a proposal.

Overall, among the public, there is a strong support for the affirmative actions intended to increase the participation of the underrepresented gender in the public sphere. The ratio of the respondents who supported the idea compared to the ones who did not is about 13:1. Similar answers have been registered regarding the right of women of having equal wages for the same type of work done by men. The ratio here is about 14:1 in favor of the ones who support the concept of equal wages. Similarly, there is a strong support for both of these ideas, especially the latter, among the interviewed representatives of the elites.

The nationwide survey results revealed a paradoxical outcome in terms of the question whether the women should have the right to serve in the professional army. While combined 72.5% of the male respondents agreed that women should have the right to serve in the army, only 64.2% of the female respondents share the same opinion. The total ratio of respondents supporting the idea of women serving in the army to the ones who do not is about 14:5. The vast majority of the interviewed elite representatives agree that women should have the right to serve in the army. Female respondents in fact manifested attitudes very close to the ones of the men regarding all questions on gender equality.

	Male (public)	Female (public)
Mothers can have careers, but their first duty is to be homemakers.	3.43	3.39
The government does not need to take positive action to achieve gender balance in certain employment areas.	1.47	1.42
Men and women should not earn the same wage for the same type of work done.	1.39	1.32
Women should not have the right to serve in the army.	2.08	2.34

Perception of the role of the elites

	Public	Elite
Communists were better educated than the contemporary elite is.	2.86	2.43
Communists took better care for minorities than the contemporary elite does.	2.87	2.31
Communists took better care for women than the contemporary elite does.	2.73	2.45
Communists had higher personal integrity compared to the contemporary elite.	3.27	3.05

In the public opinion poll, the questions on the perceptions of the communist compared to the contemporary elites were roughly in favor of the contemporary ones. However, unlike the others, a significant share of respondents did not have a definite answer (quite often the answers were “they are both the same” or “they are equally bad”). The interviewed representatives of the elites

have given slightly different answers, as they have been more critical of the elites in the communist era, although more answers in favor of the communist elites was given by the representatives of the older generation.

In the public opinion poll, the ratio in terms of the perception of the elite's level of education is 6:5 in favor of the contemporary elites. When it comes to the question "who has paid better care for minorities", the ratio is 8:7 in favor of today's elites. In terms of the care for women's rights, the ratio is 7:5 in favor of the contemporary elites, yet women tend to agree less than men on this issue. The only aspect in which communist elites were evaluated better than contemporary elites was their individual integrity (yet, the difference is very narrow - the ratio is 1.1 : 1 in favor of the socialist elites).

The interviewed representatives of the elites on the other hand have given the following answers: roughly 3:2 regarding education, about 2.5:1 regarding care for minorities and about 3:1 regarding care for the rights of women in favor of the new elites; but roughly 2.1:1.7 in favor of the older elites when it comes to the individual integrity. However, while the vast majority of the interviewees of the socialist elite (1985-1990) argue that the elites in the communist days had better integrity than the ones today, the answers of the elite from the period 2005-2010 go mostly in favor of themselves.

Perception of the communist past

	Public	Elite
"Everyone according to their abilities, to everyone according to their needs" is a good idea.	4.3	3.29
Life in communism was better.	3.78	2.95
Economically, we were better off during communist days.	3.94	3.33
We had more freedom under communism.	3.59	2.12

The public has a better image of the communist past compared to the elite representatives. While overall the impression of the Yugoslav days among the respondents in the nationwide survey is positive, the interviewees on average hold a moderate stance (except when it comes to the level of freedoms under communism).

The vast majority of the total number of respondents in the nationwide survey believes that everyone should work according to their possibilities, but earn according to their needs. They also share the impression that life in the Yugoslav days was better than today. Almost two thirds of the respondents (64.6%) strongly or partially agree that life in communism was generally better than today. Among the interviewed elite representatives, however, the number of the ones agreeing and disagreeing with the proposed claim is almost the same. The representatives of the political and the economic elites share the opinion that life in communism was better, while the representatives of the academic-cultural elite disagree. On the other hand, the representatives of the elites 1985-1990 have a significantly better image of the Yugoslav past than the ones of the period 2005-2010.

Even higher is the number of the ones who agreed with the proposal that economically “we were better off during communism” (68.2%). As well, among the elites, the majority (slightly more than a half of the total completed questionnaires) agrees that the people were in a better economic situation during communism.

Finally, almost 60% of the respondents in the public opinion poll agree that people had more personal freedoms during communism. It is extremely significant that almost two thirds of the ethnic Macedonian respondents (74.2%) agree that they had more personal freedoms during the communist past, while only 23% of the ethnic Albanian respondents agree with the claim. Among the interviewed representatives of the elites, on the other hand, the majority strongly disagrees with such a proposal (the ratio is higher than 4:1).

Conclusions

One overarching assumption regarding the processes of the production, reproduction and circulation of the elite in the late communist days is that it was still contingent to the approval of the narrow decision-making bodies within the party leadership. As in every one-party system, in the Yugoslav one it was much more beneficial for individuals to conform to rather to dissent party politics. Yet, our interviews indicated that this was not a strict rule, and there have been other dimensions to the career advancements. In that respect, it is important to note that personal and professional merits were an important factor for the emergence of the elite in the period 1985-1990. Good and well-rounded education was prerequisite for getting into public office. Clear scientific criteria were decisive for advancement in the academic and cultural sphere. Often people from the academia, especially the one from the social sciences, had political careers and held an idealistic approach to politics.

The democratic breakthrough in Macedonia, on the other hand, was a top-down process that followed the reformist tendency of the Communist Party from the 1980s onwards. In terms of the change of the people in power, the political transition resembled a period of a broader societal makeover. It saw the ascent of the lower ranks of the Communist Party, who surged to top positions after the gradual ousting of the communist leaders, senior elites and many of the promising reformers. Only a small share of the former elite has retained its position during the 1990s, while many migrated from one sector to another (former politicians usually ended up in academia or entrepreneurship). The political elite 2005-onwards, on the other hand, are comprised of people who had made names in various fields before they started their political careers. Factors such as education and hard work were crucial for their recruitment. Their main motives to join politics, however, lie in the disappointment from the Others – while the members of the political right blame the bad policies of the 1990s leftist governments, the new leftists frame their political deeds as a struggle against what they label as a burgeoning conservatism with authoritarian characteristics.

The economic elite of both generations has been quietly reliant on political developments. Representatives of the old elite admit that in communist days the approval by the political leadership was a great facilitator of success in their careers. Interviewees representing of the contemporary economic elite, on the other hand, denounce politicization of business, yet, they recollect that knowing the right people in right places, as well as maintaining close relations with them apparently facilitates commerce. However, they all emphasize the role of effort and skills, as well as the understanding of the market, as some of the prerequisite features for one to succeed and remain on the top.

The image of the former regime remains positive among the old guard, and they use it often to contrast the contemporary state of the society. The contemporary elite has a deep respect towards the state-building milestones achieved by their predecessors and shares the impression that today things are not as rosy as they might have been. In fact, virtually all of the interviewees described the present state of affairs as unfavorable for large shares of the population. There is a consensus among both the elite and the popular opinion that the former regime provided more security and stability. There is notable support among the public for the idea that life in generally was better and that communists had more personal integrity than elites have today. The majority of the surveyed respondents also claim that there was more freedom in the past as well. Answers here are dependent on ethnicity and political orientation: ethnic Albanian respondents and interviewees, and right-wing politicians in general, are more critical of communism and the communist elites. The representatives of the elite 1985-1990, especially the ones who faced the rough side of the one-party system do not necessarily speak in superlatives of the former regime. They have critical remarks regarding the society today as well, some of which are not that different from the remarks regarding the former regime: lack of tolerance towards different opinions, omnipresent role for the ruling party(ies) and façade politics.

One concerning fact is that when it comes to personal freedoms and gender equality, as well as some aspects of the issues of nationalism, ethnicity and multiculturalism, the elites from the era 1985-1990 have more liberal and tolerant stances compared to their contemporary counterparts. That is an indicator of a trend pointed by one of the more liberal politicians of the post-2005 era, who suggested that Macedonia sees resurgence of traditional values, political conservatism, nationalism and patriarchal values. On the other hand,

it is important to underline that on average, the interviewed representatives of the elites have attitudes that are more liberal and are more accepting towards personal freedoms compared to the general population. Moreover, regarding national/multicultural matters, the respondents in the nationwide survey demonstrated generally ethno-centric attitudes and disbelief towards the possibility of integration of various communities in the society on the long run. The role of the elites is especially important here: the history of inter-ethnic tensions has made politicians aware of the importance of multiculturalist mechanisms and practices, to the extent that even the ones who might prefer a civic political model, would not criticize the existing ethnic framework of the Macedonian politics. Businesspeople and academic and cultural elite representatives are less sensitive on this question. The interviewees from the two largest ethnic groups on the topic multiculturalism staked out the relationship between Albanians and Macedonians and rarely mentioned the other minorities in the country. Regarding gender equality, it was somewhat surprising that women do not express significantly different views than the men in the nationwide survey.

So what can be the conclusion of the role of the leaders and their potential for promoting a positive change? While the circulation of elites is a completed process that has helped in concluding the historical chapters and finalizing the epoch of Yugoslav communism, it raises more questions than provides answers for the future of Macedonia. Why are contemporary people in power less liberal than their predecessors from the 1980s? Do the generally illiberal attitudes of the public have roots in the resurgence of traditionalism among the elites? Why many of the interviewees reiterate the concerns, that society has become too politicized? In the framework of Higley and Burton, it was this generation of the elite who opened the debates and pushed for unity through debate and consensus, rather than through shared ideology as it was the case in the decades before. Yet, this consensus did not prevail – as it is reflected on by most of the interviewees, but also seen in the rhetoric of contemporary political elite, divisions along party lines are too strong to discuss eventual unity and consensus between the opposed factions regarding questions of high political and societal significance. After analyzing the gathered data, we can point out that contemporary Macedonian political elites qualify as partially (dis)united. On one hand, their viewpoints on many questions are not overtly divergent and many times, they agree on certain matters, which give the impression that they have consensus over certain values (such as freedom of speech, social welfare, human dignity, gender equality, etc). However, what leaves the impression of disunity is the denial of

each other's legitimacy to participate in the political arena. In many of the interviews, it was visible that political communication rarely crosses the partisan lines and the final impression is that in Macedonia politics still is conceptualized as war, even though the methods of solving problems are based on the idea of politics as bargaining. This impression was reiterated with the answers of the economic and the academic elite as well. Especially interesting were the answers of the old cohort of the elite, that had lived and worked under a one party regime, expressing distress due to the excessive partization of the contemporary society and the division between ethnic and ideological political blocs – arguing that political partisanship was not as important even in the Yugoslav days. And if we follow the line of thought of Higley and Burton, this might be one indicator to why the relatively illiberal scores of both the public and the elite in our quantitative survey. A positive change at this point might as well be overcoming political enmities and focusing on tolerance and mutual respect.

Bibliography

- Aberbach, Joel D. and Bert A. Rockman “Conducting and Coding Elite Interviews”, *PS: Political Science & Politics December 2002*, pp. 673-676
- Berry, Jeffrey M. “Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing”, *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682
- Best, Heinrich and John Higley (eds), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives* (Boston: Brill, 2010)
- Burton, Michael G. and John Higley, “Elite Settlements”, *American Sociological Review*, Vol. 52, No. 3 (Jun., 1987), pp. 295-307
- Cammack, Paul, “A Critical Assessment of the New Elite Paradigm.” *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 415-420
- Cohen, Leonard: *Broken Bonds: Yugoslavia’s Disintegration and Balkan Politics in Transition*, Westview Press: Oxford, 1993
- Danforth, Loring M., *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press, 1995
- Gryzmala-Busse Anna, and Pauline Jones Luong, “Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism,” *Politics & Society*, Vol. 30 No. 4, December 2002, pp. 529-554
- Higley, John and Gyorgy Lengyel, *Elites after state socialism* (Rowman and Littlefield, 2000)
- Higley, John and Michael Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2006)
- Higley, John, Michael G. Burton and G. Lowell Field, “In Defense of Elite Theory: A Reply to Cammack.”, *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 421-426

Lilleker, Darren G. "Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield", *Politics* Vol 23(3), 2003, pp. 207-214

Maleska Mirjana; "Politichki, Kulturni, i Megjunarodni Okolnosti, koi Vlijaat Vrz Efikasnost na Sistemot" [Political, Cultural, and International Circumstances that Affect the System Efficacy], in *Efikasnost na Parlamentarnata Demokratija 1991-1992*, [Efficacy of Parliamentary Democracy], Skopje: Institut za Socioloski i Politichko Pravni Istrazhuvanja, 1998

Maleska Mirjana: "Rizikot na Demokratijata: Sluchajot na Makedonija", in *Godishnik na Institutot za Socijalno Pravno Politichki Istrazhuvanja*, Skopje, N.1, 1998

Perry, Duncan M. "The Republic of Macedonia: Finding its Way", in Karen Dawisha and Bruce Parrott (eds.), *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge: Cambridge UP, 1997

Poulton, Hugh: *Who are the Macedonians?*, Indiana UP: Bloomington, 1996

Ramet Sabrina, *Balkan Babel: Politics, Culture, and Religion in Yugoslavia*, Oxford: Westview Press, 1992

Richards, David, "Elite interviewing: Approaches and Pitfalls," *Politics* 16(3), 1996, pp. 199-204

Schopflin, Geroge, "Identities, politics and post-Communism in Central Europe," *Nations and Nationalism*, 9 (4), 2003, pp. 477-490

Spasov Gjorgji, "Dilemmas of Independence", in *East European Reporter*, Vol. 5, N.5. March-April, 1992

THE CASE OF
ALBANIA

Introduction

Goals of the project, methodology and the research process

In what ways governing elites matter for the success or failure of effective and sustainable democratic development? In order to answer this question, this project aimed at analyzing the structure, impact, and values of three categories of elite in two different periods of time. Primarily, the project is interested in the formation of two cohorts of elites – the ones who were in a high position in the social hierarchy at the time of the changes of the socialist regimes (during 1985 – 1990), and the ones who have climbed the ladder in the period from 2005 onwards. Finally, the project is interested in examining the shared values and attitudes between the representatives of the two cohorts of elites, and between the elites and the public. By examining the public opinion and interviewing distinguished representatives of the economic, political and academic and cultural elite, the study ultimately aims to provide a clear picture of the process of circulation and formation of elites. The general perception on the elite role in the country is rather vague or somehow neglected. The elite circulation in Albania was partly a spontaneous result of real competition of ideas, abilities and alternatives. But mostly it was a result of the selection and preferences of the old political elite, in order to maintain its influence and prerogatives in the future developments of the country¹.

After categorizing the three elite categories - political, economic, and academic/cultural - in two periods (1985-1990 and 2005-today), we selected an average of 10-12 representatives of each category for each period as per a qualitative sociological interview model. We compiled the list of interviewees

1 Barjaba, K. 'Albania in transition – Elites role and perceptions' – June 1998

in coordination with several representatives of both elite categories, by using the ‘snow-ball technique of sampling.’² The projected number of interviews initially agreed upon between IDM and CRPM was between 60 – 80 interviewees for all three categories of elites during both periods – old communist regime and 2005 – present. Due to a number of difficulties presented below, IDM researchers could interview as much as 50 representatives of political, economic, academic and cultural elites during communist time (1985 – 1990) and present (2005 – onward).

Several factors have posed a great burden for the interviewing process. Our experience has confirmed what the literature on the methodology of elite research points out as an immense challenge: interviewing representatives of the elites is a necessarily demanding and often very tiring process.³ With regard to identification of our target population, elite research builds upon two main approaches for defining elites – the reputational and the positional one. We have selected the latter in order to avoid methodological complexities. The reputational approach requires an in-depth background research that would identify the people who set the agenda, influence decision-making, act as power brokers and, in general, have significant yet invisible influence. According to the positional approach, on the other hand, elite are people who hold high decision-making positions in the main governance bodies and the public sector, the main political parties and the wealthiest private enterprises. Such definition proved to be very practical for our purposes and greatly facilitated our work. The positional approach granted us with the opportunity to come up with a well-structured pool of interviewees that represented various categories and times.

To achieve a better representation of the various spheres of authority and influence, we adopted a model that differentiates among three general sub-

2 Snowball sampling is used by researchers to identify potential subjects in studies where subjects are hard to locate and particularly when the “population” targeted by the study is very rare or is limited to a very small subgroup. Read more: <http://www.experiment-resources.com/snowball-sampling.html#ixzz1Ud35Sq5H>. Also, see Salganik, M.J. and D.D. Heckathorn (2004). “Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling”. *Sociological Methodology* 34 (1): 193–239.

3 See David Richards, “Elite interviewing: Approaches and Pitfalls,” *Politics* 16(3), 1996, pp. 199-204; Jeffrey M. Berry, “Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing”, *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682; Darren G. Lilleker, “Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield”, *Politics* Vol 23(3), 2003, pp. 207-214; “Conducting and Coding Elite Interviews”, *PS: Political Science & Politics* December 2002, pp. 673-676.

categories: political, economic and academic/cultural elites. In the framework of the positional approach, we defined political elite as individuals who currently are or used to be in a position that provided them with the opportunity to participate in the political decision-making process. In particular, political elite representatives are current or former members of the parliament, officials from the executive branch of the central government, top officials from the local government, and participants in the high committees of political parties. Academic/cultural elite according to our approach are the ones who are or used to be in high positions in institutions that shape academic and the public discourse - rectors, deans and professors at public and private universities, directors of research institutions, managers and editors in chief in national media outlets, managers of cultural and scientific institutions and associations, and so on. Defining the economic elite of the former regime was slightly difficult given the predominance of full state planning approach over Albanian economy. Hence, to be considered part of the old economic elite, one had to have served in positions related to the economy of the country, under a certain authority defined as central power, for the period 1985-1990, while the new business elite would comprise powerful business persons, managers of business groups as well as well-known analysts of the modern market economy.

The interviews consisted of three segments. In the first part, we gathered information about the background and the personal story of the elite representatives. Besides discussing on their education, family, and personal issues, most crucial were the questions how they got into that particular position they are currently holding or used to hold. This part of the interview often was very hard to keep within the anticipated period of 40-60 minutes for the whole interview. For instance, the introductory part of interview with some of the representative of the elite 1985-1990 took about two hours, which left substantially little time for the rest of the questions.⁴

The second part of the interviews sought to solicit interviewee's thoughts and attitudes in five thematic areas. We discussed the following themes: 1) *liberal values*, with the purpose to assess the attitudes towards pluralism, personal freedoms, and contested rights; 2) *gender equality*, in order to assess the perceptions regarding the emancipation of women; 3) *social welfare*, in order to assess the attitudes towards issues such as social aid, public services, etc.; 4) *comparison*

4 The interviewing process was also very sensitive particularly with members of the old regime's elite. Many of them did not consent to recording the interview.

between the elites in communism and the contemporary ones; and 5) the perceptions on various aspects of *the communist past*. The answers to these questions served as indicators of the values of elite representatives, and helped us draw conclusions based on the premises on value sharing and representativeness.

The third and final part of the interviews was conducted in the framework of a standardized questionnaire consisting of 24 affirmative and negative claims, four in each and every of section listed above. The interviewees answered on a five-point scale of agreement (from strongly disagree to strongly agree). While the majority of the questions expressed more traditional and conservative values as well as an approval of the communist past, we asked some of the questions by expressing more liberal and progressive claims in order to keep the respondents actively thinking, thus avoiding automated answers. A further aim was to collect data regarding the values and the attitudes of the public so as to compare the popular opinion on the perception of the elites regarding important social issues.⁵

One of our initial assumption was that throughout the 1990s the change of governing characteristics and qualities of the elites influenced the democratic success and / or decline in a country. However, a country with a history of more than 20 years in transition has coped with a series of changes and transformations. In this respect, the interviewees shared three common beliefs:

First, they claim that governing elites from the two eras have faced different contexts. Governing elite today faces the challenges of globalization and internationalization of economies, while the same does not hold true for the previous system governing/political elite. **Second**, they hold that the new economic, social, political contexts and circumstances trigger a new elite behaviour – principles and practices – as they try to maintain their efficiency and legitimacy. **Finally**, these changes in elite political behaviour have a profound effect on the development of democracy. *Theoretically, the connection between globalization and local politics is democratization*⁶. In order for the democracy to be receptive for

5 We used the same questionnaire in a telephone survey, carried on a stratified representative sample of 650 respondents in 23 cities and towns. Prior to implementing the survey ,IDM team carried out a testing process with 50 respondents across the country. The telephone survey could not cover the entire territory and population in Albania due to the restricted coverage of Albanian landline telephone company only in urban areas.

6 Pierre, J. (2000) *Debating Governance. Authority, Steering and Democracy.*- Oxford University Press.

this development, the collected alternatives have to expand and the elite should be the epicentre for such expansion.

Research findings on the political elite

Circulation of political elite

The political elite's (re)production and circulation in the communist system (1945 – 1990) was an exclusive monopoly of the party structures and leadership. The party nomenclature regarded devoted party membership and possession of “revolutionary spirit” as important factors in this respect. This general standpoint is unanimously confirmed by the interviewed representatives of the past and current political elite. All former political elite representatives consider that the education background and honesty in their professional engagement were essential for them to be included in the elite circles. Some others also add the innovative and intellectual “spirit” to these aspects, while only a few of them declare that their biography⁷ and revolutionary spirit were essential for career progress.

However, members of the former political elite hold that circulation of elites was not common in the highest level of the political hierarchy, unlike the second or third level of the political hierarchy at that time where less indoctrinated newcomers were often given a chance. Furthermore, three of these respondents bring concrete examples in this account. For instance, in the late 1980s two or three ministers had completed their studies abroad or were coming from the new intelligentsia. Fewer respondents of the former communist elite say that individuals who can be considered as the real elite – possessing the necessary education background – were often assigned to help the main political leaders at that time as a cover up of the incompetence and mediocrity of these leaders.

7 The term “biography” in this context refers to a whole process of examination of people's lives in the past system which was extended also to members of his / her family and relatives. For example, having a family relative jailed for one reason or another was considered a “problematic biography” and the person was commonly referred as one with a “stain in his/her biography”. These persons were most usually deprived from many benefits such as “becoming a party member”, progressing in their careers, access to higher education etc.

Following the fall of the communist system, the old political elite were replaced. Yet, a considerable part of interviewees belonging to both, former and current political elite, state that some of party officials (working in the party structures covering press, doctrine, culture, education, etc.) remained active and entered the structures of the newly-established political parties and in the state structures too. A member of the current political elite explains this trend pointing to the fact that it was particularly communist intellectuals and students that initiated the regime change and the democratic movement.

The new elite after the 2000 and especially after the year 2005 had their career breakthrough. The majority of those asked from the old and current political elites, make reference to two main sources “producing” the new elites: studies and professional experience in western Europe and USA and the recruitment from the powerful business circles who are increasingly entering politics. Some of the old elite members say that now there is no fair competition to progress in political career. Another respondent from the present political elite declares that politicians today would rather remain in the group of newcomers that are trusted by the leader, than to face challenges that accompany a normal political career.

All but a few respondents from the current political elite agree that the main barrier to the normal circulation, (re)production and recycling of political elite is actually the fact that the political scene remains dominated by the same three to four political leaders for twenty years. Commenting on one of the most controversial issues related to the communist elite – some of the interviewed rightwing politicians say that in the leftwing political spectrum there are many former communists (or members of former communists’ families). The response from current leftwing politicians is that “it is true that 7-8% of their colleagues come from a communist background or communist functionaries’ families, but they are in politics only because of democratic meritocracy (and not due to their communist ties).

Liberal values

Respondents from the old and current political elites unanimously confirm that Albania used to be a conservative society and that liberal values were considered a threat to the communist system and the country. Given the severe

conditions in the 1985 – 1990 the attitude towards these values was somehow alleviated in this period. Yet, the majority of respondents say that regardless of this trend in the society, the political system did not give any signs heralding democratic change. Many of them say that the system considered few alternative solutions to democratization to keep socialism and the power of leaders alive. Hence, all respondents believe that the liberalization during the years 1985 – 1990 was incomplete and failed to reform the country, unlike for instance, Gorbachev's "Perestroika" or Hungary's pre and post-Janos Kadar economic and political reforms of the 1980s. Respondents coming from the second and third tier of former political elite say they were encouraged by higher level elite to draft development projects, to put forward recommendations and to "dare to suggest". Yet, when this was done, they were "crucified" by the high level (old) political nomenclature as revisionists who do not respect the principles of the socialist system. A former member of the highest political elite of the communist system says that "we were encouraged even by the head of state not to be so static with the socialist principles and laws and to express freely our thoughts, but when we would do that he would completely abandon us or even worse... he'd give us in to the old devoted communists of the Political Bureau".

In the course of the years, it seems that many of the old political elite have changed their beliefs. A number of these respondents declare full support to liberal values and principles and to Euro-Atlantic integration processes, the western lifestyle and respect for fundamental human rights. Yet, representatives of the old nomenclature believe that the new political elite only "plays" with liberal values and that they remain conservatives in substance. "It is difficult to believe that these neo-liberals are free and democrats as long as they stand behind and support the two authoritarian leaders of the ruling and opposition camps", says a respondents who held an important political position in 1985 – 1990.

On the other hand, respondents from the current political elite claim that Albanian society is moving based on sound democratic foundations. This view is not shared by some of the old political elite who still see the spirit of the old regime amid the fear of the current elite to express themselves freely. This spirit has only changed shape but the substance is still there.

Gender equality

The vast majority of interviewed representatives of former and current political elite share the view that gender equality is a precondition for a democratic, developed and free society. Old elite representatives have a high esteem about the positive role played by the communist system with regard to emancipation of women. They claim that through education and employment women “abandoned” their predominant occupation as housewives and became more involved in the cultural and political life. Yet, a handful of representatives of the 1980s political elite declare that despite numerical increase of women in governance, their involvement was more of a formal façade and their role in decision-making almost ineffective.

Current elite representatives share a different perspective, as they believe that in the communist system women were the most repressed social group. They also see the so-called emancipation as an additional burden rather than a deliverance from inequality.⁸ Both current and former political elite representatives share the view that involvement of women in political life remains limited nowadays.

Multiculturalism

Interethnic relations are not a hot topic in Albania. Interviewees from both the old and current political elite hold that there has been a sustained harmony when it comes to relations between different ethnicities. According to old elite representatives, members of minorities participated in the highest ranks of the political, social and cultural life of communist Albania. Some of the young politicians believe that posts reserved for minorities’ representatives were mainly honorific positions serving to propagandistic purposes. Yet, respondents of both generations confirm that there has been little discrimination on the basis of ethnic, race or religious grounds. Only few of the former political elite members declare that Roma and Egyptian minorities were granted a lower social status, with fewer education and employment opportunities.⁹

8 According to them, the greater involvement of women in the public life and in professional activities did not change the perceived primary task for her in the household.

9 A senior political representative of the current system suggests that the political bureau, parliament and government in the 1980s involved a significant number of Aromanians.

The majority of interviewed representatives of the former and current political elite are not in favour of ethnic-based political parties and they believe that specific policy measures must be adopted in order to ensure minorities' representation in the state institutions.

Social welfare

Free market economy, private property, and entrepreneurship enable social welfare but do not exclude the polarization and inequalities in the society. This is a shared opinion among interviewed representatives of the current and old political elites. Leftwing interviewees coming from current and communist political elite argue that these inequalities and polarization are sharp and overwhelming. Although they agree that the standard of living has improved, they claim that the threshold remains very low, as the number of the poor has increased along with the unemployment rate. At the same time disadvantaged groups are completely abandoned by the state.

Rightwing politicians share some of these perceptions as well. Yet, they relate this situation with the nature of free market economy, competition, and entrepreneurship. More than half of respondents from both periods do support the need for a welfare state, but they are at odds when it comes to differentiated tax and fiscal policy. The main differences consist in the choice between more liberal policies to encourage entrepreneurship on one hand, and increased assistance on the other.

Perception on the role of the elites then and now

The perceptions of interviewees on the role of the elite then and now are diverse and often controversial. Members of the current political elite believe that Albania did not have an elite as such before the 1990s or they see individual intellectuals of that time as servants to the old regime. This view is not held by members of the former political elite. Some of the latter group of respondents are enthusiastic about the fact that elites in the fields of education, art, culture, and science took part in shaping the public discourse back then.

The old and current political elite representatives make divergent claims regarding the role of the political elite today. Current political elite members believe that Albania's leaders today are well-educated in western universities and are experienced individuals with a vision for the country's development. On the other hand, members of the old political elite claim that today there is a large number of individuals who are only self-proclaimed and not professional politicians. "Albanian MPs are more concerned about their contract and salary" says an interviewed member of the past political elite.¹⁰

Yet the majority of the interviewees of both generations confirm that there is a harsh and often unfair competition to enter and to remain part of the political elite. The role of elite intellectuals is much smaller than that of the powerful businessmen who are linked with the ruling political elite.

Perception on the communist past

The vast majority of respondents belonging to current and past political elites perceive the communist regime as a dictatorship, poverty and imprisonment. Old elite members have no nostalgia for the communist system and are confident that this part of the Albanian history will not reoccur. Differences between the two surveyed elites arise, however, when asked about the moment and ways of transition to democracy and attitude towards the communist legacy. "The year 1990 was definitely the end of the old regime regardless of what our will was", say all members of the old political elite. Yet, they have different stances on issues such as the so-called "shock therapy".¹¹ Respondents from the current political elite and the rightwing politicians, in particular, tend to portray the Albanian socialism as a hell on Earth and the communist leaders as "cannibals". On the other hand, respondents from the old political elite agree on the fact that the communist system was a dictatorship but they tend to underline also the positive sides of the regime (e.g. significant achievements in a number of areas and especially in defending the territorial integrity of Albania).

10 A member of the old political elite says Albanian intelligentsia is completely submitted due to political blackmail or fears they might lose their jobs. Interestingly, a member of the current political elite states that today's politicians are keener to hear the mediocre advice of foreigners rather than that of Albanian intellectuals.

11 The "shock therapy" refers to the set of economic restructuring measures that were proposed and carried out in the early 1990s by the right wing Government.

Research findings on the economic elite

In general, political and economic elite are the only elite groups which dispose their own independent base of power. The power base of economic elites are financial means, the ownership of means of production, and the control the large organisations¹². Hence, the economic elite have a huge influence in modern societies. Under state socialism, the political and the economic elite were part of the state apparatus, as there was an absence of private capital. The power of the industrial and economic institutions was not derived from private ownership. A characteristic of capitalism, on the other hand, is the relative autonomy of the economy and its elite. In the Albanian post-communist society, the process of transition has witnessed the formation of a new ownership class and the mushrooming of private market-oriented companies. In post-communist societies experiencing a prolonged and problematic transition towards democracy, even the concept of economic elite as such differs substantially. The distinction between economic elite within a socialist cooperative system and elite of a market economy determines the role of each of them in the progressive or regressive changes of the country.

A glance behind the façades shows that there is a meaningful difference between the concept of the **economic elite before the 1990s** and the **business elite after the 1990s**. Indeed, in Albania there is a clear-cut structural difference in favour of the business elite when compared to the economic elite of before 90's. The main argument of this difference stands first and foremost on this elite's exclusive power of decision over investments, rationalization measures, something the economic elite before 90s did not have and could not apply. The rapid internationalization that business structures have had, over the past 20 years, has noticeably increased the power that the business sector is advantageously having. In few words *'the business elite has become not only a crucial actor but an interest group to exert pressure over the governmental policies and action and to all other spheres of society'*.¹³

12 Lane, D.; Ross, C "The transition from Communism to Capitalism" St. Martin Press- New York, 1999 (pg 180-181)

13 Scuzcs, S.; Stromberg, L. "Local Elites, Political, Capital and Democratic Development – Governing Leaders in seven European Countries" – Urban and Regional Research International – 2006 (pg 21)

Reproduction or circulation of economic elite

The most popular interpretation of the origin of the new economic elite is that a reproduction of class position and privileges has taken place in the last 20 years. Explanations take two forms: the first is the argument that the nomenclature of the old regime has converted political capital into private economic assets (private capital). The second argument is that economic power derived from control has been transformed into the ownership of production assets¹⁴. The analysis here is that managerial and economic executives have turned economic power into property rights. Both these approaches involve a shift of legitimating principles from administrative political authority to ownership and market ones. Current interpretations of transition in Albania stress the reproduction of the nomenclature and make the circulation a bit vaguer at least in this category of the elite.

Liberal values

A very interesting element of study appeared at its initial stage. The representativeness seems to be very different between the economic elite of before 90s and the business elite after 90s. While for the economic elite of the former regime, it stands upon the issue of selection process by the state, by the party, for the business elite of after 90s, the factor of choice seems to establish the presence in this group. These two crucial key points come out while trying to reflect the origin of the economic elite in the societal pyramid and their position/presence in the today's social structure of the Albanian community. Moreover, the economic elite of the previous system had a common standard of partisanship except for the graduation background in the field; the business elite of nowadays is not faced at all with the initial criterion of partisanship and not necessarily with the oriented background in graduation. The only pattern that seems to be common between them is the origin from the upper middle class of the society. The target was initially approached with a very delicate 'hot potato' of the old regime and quite an arguable issue in the today's fragile democracy of Albania: criticism.

An analysis of the answers showed up the following. The interviewed

14 Perkin, H. 'The third revolution – Professional elites in the modern world' London & New York Press – 2003 (pg 20)

persons belonging to the old economic elite found it as crucial to emphasize that the critics in the previous system were thought thoroughly on an individual ground and addressed only smoothly and not to the top level: *“the critics in the previous system circulated by becoming bigger and bigger with the passage of time, while in the current one the critics starts as huge and the more time passes, the more it diminishes...maybe it is because of this that the previous system failed in its economy”*¹⁵. Finally, the difference in scenario stands for the section on individual liberties and liberal values. The difference in age between the interviewees played its undisputable role when comparing their answers. Many of the liberal values have been shaped and circulated in the society only in the last twenty years; therefore what was stipulated as subversive for the old economic elite is evidentially very different in perception to the new elite. While the old economic elite does not hesitate to take a rather hostile attitude towards recent phenomena like freedom of expressing sexual orientation, increasing of number of divorces, liberalisation of education, etc., the new business elite expresses a rather indifferent or neutral opinion. The new elite appreciates the freedom of speech and acting in the market economy as revealed in the interviews..

Social welfare and the gender equality

An arguable debate to be mentioned in the context of questioning the economic elite has been the common occupations while serving as economic elite as well as the career path, due to this engagement. The interviews conducted with the old and new elite competent in the economic management and development reveal that the new industrial and building capitalist elite has mainly come from the middle-upper executives, usually members of the state economic (and Party) apparatus. “Other entrepreneurs” that deducted the new economic elite had a mixed background with many of them from professional, white-collar, research, and industrial executive.

There is an interesting debate on the attitudes that the old elite keeps towards the cooperative way of organising the economy and the free market economy stipulated and strongly defended by the new business elite. What characterizes more the assessments at the question ‘How did you compare yourself to those gentlemen that held your post 20 years ago?’ was the efforts to identify

15 Hysen Shahu – Deputy Minister of Interior Affairs and Head of Chamber of Commerce – MP and Member of Central Committee

and strongly argue on the positive sides of the respective systems that ruled the market in each time. *'All was good till it was taken by the partisanship'*¹⁶

Perception on the role of the elites then and now

The economic elite during the communist rule was more in a “labelled” function rather than an active role. Hence, the decisions including the most important aspects of the economy management and implementation of policies regarding economic development were prepared and endorsed under the propaganda of communist ideology. On the other hand, the business elite of today is forced to compete with other elites for available resources, hence identifying itself as very relevant in general decision-making. Regarding the social strata, the economic elite of the previous system was visibly and loudly against distinctions and detailed segmentation of the social classes. They hold that behind the posts of the economy authorities stood almost always the upper middle class. Nowadays one can notice a very different approach on the criteria for incorporation in the business and then becoming business elite. In the perceptions of the new elite, other social and cultural patterns shape the fate of the progress or regress of your venture, marking this way the paths of becoming an elite or remaining a simple medium-sized entrepreneurship.

Perception on the communist past

Interviewed in the framework of this project, the economic and the business elite expressed different rather than contradictory opinions on the communist past. It is obvious that the business elite of the years of democracy (2005-2010) were very much eager to highlight the importance of the market economy, hence the change of political system from a mono to a plural way of powering. However, certain patterns of the national economy and management of indicators related to the above-mentioned were assessed as good tools of reference for the today's economy, such as employment, professional education as per market need and capacity, etc. On the other side, the communist period appears to have been quite a dark epoch of the relationship of the state with consumer. Both representatives of the elite put such relationship as a crucial element of prog-

16 Martin Cukalla – Deputy Minister of Mines and Industry

ress of the economy. “Social institutions could function better, including family, religion, education, and work if the consumer’s voice is heard somehow; directly or indirectly...”¹⁷

A very important issue mentioned in the interviews with the economic elite was the very safety that the economy had in the communist past. Most of the representatives of the old economic elite state that the safety of the national economy in the communist past was not transparent, not objective, hence not safe and long perspective. The new elite find it worth to mention that the safety of the economy efficiency nowadays in Albania is also a very debatable concept. Although freedom of entrepreneurship has changed dramatically, the overview of the economy, principles of free market economy are not very visible, and fairness between state and entrepreneurs is not present, which puts in stake the relationship and trust between business and the state.

Finally, one of the interviewed economy experts in this framework, a high official of economy in the previous system and a successful entrepreneur in Albania nowadays, says that a wise combination of some patterns of the past with the present facilities and freedoms of dealing in business nowadays could clarify the communist past and blame it accordingly.

As an additional remark mentioned by more than two representatives of the elite were the following three factors emphasized as potential pushing factors of the economic elite in the European integration for Albania in the last 20 years and mentioned by one of the representatives of the new economic elite interviewed.

- The economic elites have played an active role in economic decision-making during transitional processes
- The exertion of this influence has mostly gone unrecognised and unnoticed by the public, even by assigned observers
- The above-mentioned has led to a rising public scepticism and distrust of large corporations and their effective links with the political process of Albanian integration.

17 From the interview with Guro Zeneli, economic advisor to the then President Ramiz Alia.

Research Findings on Academic and Cultural Elite

Circulation of academic & cultural elite

Albania is still catching up with contemporary developed societies, where academia and research are awarded high importance through public policies and support by both state and private actors. Moreover, many of our interviewees consider decision making in academia and culture dependent on politics.

The academic and cultural elite are an important factor in ensuring progress and success of the democratization process in overall. The establishment of a free market economy and the new changes in the 1990s decreased the status and the income of intellectuals, hence many of them abandoned or shifted from their professions to more profitable vocations (sometimes of a lower status), even becoming business entrepreneurs.¹⁸ As one composer and showman says: *“the cultural elite in the previous system was defined based on the talent and somehow positive approach towards ideology; income and financial status were not crucial factor in identifying those people – while cultural elite and somehow the academic one has to have a reliable, sustainable financial support to be identified as such”*. It is because of this argument that a number of previous academic and cultural elite are almost ‘forgotten’ today.

The ‘brain drain’

As a result of the difficult socio-economic situation in the country, Albania has experienced high emigration in the past twenty years. The massive emigration has had two diametrically different consequences. While the high level of remittances sent by emigrants has improved the socio-economic situation of a large number of families in the country, the loss of human capital has seriously affected Albania’s potential for economic development. Among the emigrants, there is a considerable number of well-educated and highly-skilled

18 Bogdani, M. & Loughlin, J.; “Albania and the European Union” I.B Tauris & Co. 2007 (page 183)

citizens, whose exodus is known as “brain drain.” According to The Economist (2002), Albania has lost one-third of its qualified people over the 1990s. Alas, many of them have menial jobs abroad as emigrants, instead of using their intellectual capacities and skills, what is also known as “brain waste” (also pointed by one of our interviewees).

Liberal values

It has been a very interesting approach asking the cultural and academic elite on the liberal views in general. Among all, the arguments discussed with them through the interviews showed up a level of high relevance issues such as the concept of freedom, perceptions of critique addressed to the government, dissemination of information through the various media outlets, etc. Although very aware and transparent on the gaps in the notion of critique and freedom of speech, the representatives of the old elite find it worth to mention the concept of compromise towards these issues. As M. Hajati (former general director of national public TV during 1981-1984) says in this regard “... *the concept of critique was much straighter forward during communist time rather than nowadays...For example we were given certain frames and we “were free” to speak within them. Nowadays people are living and working in scenarios without boundaries, consequently the critics is open and more present than back then. However, when it is not listened to by the state, by the ears of the power, then it becomes insignificant and of less use*”. Media brings a series of debates on liberal values and norms in today’s society. It enters in the social relations as a tool of communication between people and power. However, in Albania it seems that it still serves to the messages produced by the politics targeting the community and not vice-versa.

Gender equality

“...In many of communist societies, family support policies including paid maternity leave, income subsidies, preferential housing for young families, and day care for children encouraged family formation and women’s participation in the labor force...”¹⁹ Not surprisingly, gender equality concern was the

19 Macek, P., Flanagan, C.; Gallay, L.; Kostron, L.; Botcheva, L.; Csapo, B.; “Post-communist societies in times of transition: perceptions of change among adolescents in central and eastern Europe.” Journal of Social Issues Fall 1998 v54 i3 p547(1)

most elaborated issue in the interviews with the representatives of the cultural and the academic elite. They have maintained a certain distance from the politics; moreover, they seem to be considerably attentive to the question of gender equality. The answers of the old elite made it very obvious that the posts assigned to women in the former communist system were not very much based on the meritocracy but on the partisanship and nepotism. Regardless of partisanship and nepotism, women assigned in higher official posts were granted more respect by their male peers, although nowadays this is interpreted as an imposed rather than a natural and reasonable behaviour. The elite of the 90s sees the increasing involvement of women in public life as a way 'to smoothen' and remove patriarchal principles.

Representatives of the old elite argued on the relations within the family as an important factor for gender equality. While a clear and comprehensive scenario of the social roles within the family was present and evident during the previous system, it was the state that kept this rule accordingly and defined the gender attributes. Hence, children and new generations were grown up in a spirit of control and not over-passing the stages settled by the state and dictated through the family. Therefore, the deviances and individual particular orientations with regard to gender and sex were considered as taboos. The same models were safeguarded not only by the family but also by state social institutions, such as education facilities/schools since the religion was out of any consideration. A very different view appears today in regard to family and raising of children upon modern social roles, where gender roles have improved and the authority of the family has decreased.

Social welfare

The social welfare as a concept has changed dramatically when comparing the two periods under study. However, interviewees from the cultural elite of both periods believe that public education, health care, pension system, and other public services were at a higher level in the past,. Yet, most of them emphasize that the people were expecting more from the state in the previous system and less from the present one. State authorities were designated to offer and ensure services while the perception has changed a little in the market economy, in which individuals try more themselves before addressing to the state for these services.

Perceptions of the communist past

Interviewees representing the cultural and academic elite of both periods often say that communism damaged the image of academic forums in general, the inspiration of art, and the normal evolution of the cultural progress. As one interviewee points out: *“To understand the factors that may play a crucial role in the development of the country, as per the cultural elite view, one has to have, first of all, a grounding in the social and historical context within which they experienced their childhood and youth”*.

Perception on the role of the elites then and now

As a general trend and a final remark, the *knowledge class* of the democratic system assesses directly or indirectly that their peers of the previous system were much more appreciated and evaluated as progress indicators and key factors to the developments nationwide.

Even though certain paths of considerations, treatment, and respect of the specialists of different fields are mentioned in retrospective as much more impressive and valuable from the communist regime rather than the ones followed during the democracy, both representatives of the interviewed elites hold the democracy principles in the promotion of art, academic forums, and culture as very important.

Report on the Public Opinion Poll

Survey highlights

The report presents the findings of a telephone survey conducted with 650 respondents in 223 major urban areas in Albania. The survey is conducted in the framework of the bilateral project between IDM (Albania) and CRPM (Macedonia) focusing on elite (re)production and circulation. A relatively simple questionnaire was used for this opinion poll due to the selected surveying techniques (via telephone). Respondents were asked a number of “closed” questions covering six key areas, which are the following:

- Multiethnic relations and multiculturalism
- Individual liberties and liberal values
- Social welfare and equality
- Sensitivity towards gender equality
- Perceptions on the role of elite now and then
- Perceptions on the communist past

Regardless of partial coverage of the Albanian population – i.e. representative sample for half of the total number of citizens – the survey reveals interesting *indicative* findings regarding respondents' general perceptions on issues related to liberal values, multiculturalism, social welfare, gender and the communist past, etc. Respondents' general attitudes and stands vary from strong and wide consensus when asked about the communist past and the role of old regime's elites to "confronting" attitudes for instance on gender considerations or some liberal values, and occasionally they appear even as "indifferent or neutral attitudes" when it comes to multiculturalism.

In a relatively homogenous population (as compared to other Balkan countries, e.g. Macedonia, Serbia, Montenegro), it seems that multiculturalism is not a hot issue, despite occasional public debates.²⁰ The survey indicates that about 66% of those asked agree with the opinion that "*It doesn't matter whether the involvement of ethnic minorities in public institutions reflects their number in the overall population*". And yet, a very discouraging view is held by another 60% of respondents who see that some ethnic groups can never be integrated in the society.

Respondents are at odds when asked about issues related to liberal values and individual liberties. For instance, 46% do not agree with the opinion that "*abortion must be always considered illegal when the woman's life is not at risk*" and another 45% believe the contrary. Yet, majority of respondents hold a conservative view when asked about the possession of marijuana for personal use (79% say that this must be treated as a criminal offense) or same-sex marriages (68% opposing). These typical conservative attitudes are confronted on the other hand by the view of 61% of respondents who do not support the opinion that "Schools must endow children with religious values".²¹

20 One of such debates is currently evolving in relation to the population census that is expected to be carried out in 2011.

21 In fact, according to "Civil Society Index for Albania 2010" (IDM) almost 2/3 of Albanian

Quite a developed free market-oriented sense among respondents is also perceptible – with 77% of respondents believing that “the freer the market is, the freer the people are”; or another 79% who say that “*those who are able to work and refuse such opportunity should not expect support from the society*”. Nevertheless, respondents seem to be at odds on some social welfare issues. For instance, 52% hold that “*those who can afford, must have the right for higher standards of healthcare*” while another 43% do not agree with this opinion.

The survey section on gender issues reveals some contradictory stands and perceptions of respondents. Namely, while the majority of them see the primary role of women as a housewife, there is an even large number of respondents who do support measures encouraging greater representation of women in certain sectors or who think it is right to have equal pay for equal work for women and men.

The communist past and the old regime are beyond any doubt a negative experience for the majority of respondents. Some 81% of them disagree with the statement that “*life in the communist past was much better than today*” and some 84% hold the same disapproving view on the opinion that that “*in the communist past we were better off economically*”. A vast majority of respondents (91%) do not agree that in communist time Albanians enjoyed greater personal freedom. The majority of respondents (73%) do not believe that the communist elite was better educated than the current one despite the fact that a smaller group – i.e. almost half of them (47%) do not agree that communist elite had more individual integrity than the current elite. Also, roughly 2/3 of respondents do not agree with the view that communist elites used to take care more of minorities or women.

Methodology

The telephone survey carried out within a relatively restrictive infrastructure in Albania in terms of territory coverage by the Telecom company implies that findings of the opinion poll refer only to a part of the population, i.e. Albanian citizens residing in urban areas (23 cities and towns). More specifically,

citizens do not consider themselves as “religious” persons, despite the fact that they are aware of and declare their religious background. See Civil Society Index (CSI) for Albania – ‘In Search of Citizens and Impact’ available at www.idmalbania.org

the survey sample is based on official data suggesting that almost half of Albanian population in January 2010 resides in urban areas.

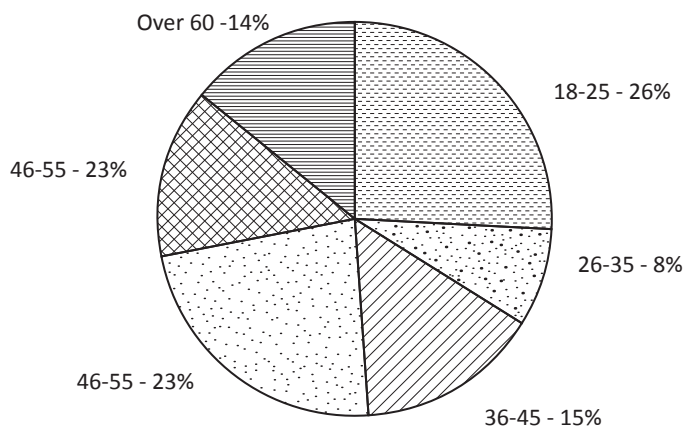
The survey was conducted during September – November 2010 with a total of 650 respondents from 23 cities, which are: Tirana, Berat, Shkodra, Vlora, Devoll, Dibra, Durrës, Elbasan, Fier, Gjirokastra, Kavaja, Korça, Kruja, Kuçova, Kukës, Lezhe, Librazhd, Lushnje, Malësi e Madhe, Mat, Pogradec, Puka and Saranda. The telephone interviews were carried out by a group of qualified interviewers, who were additionally trained for specific needs of this survey. The selection of respondents was made randomly from the latest telephone book of the Telecom Company in Albania. Although, this surveying techniques is advantageous in terms of time and costs, one of its major deficiencies is that it deprives interviewers from direct contact with respondents. Another deficiency for this survey in Albania relates to the selected sample – coming only from urban areas due to lack of coverage by the Telecom Company in rural and remote regions. In order to ensure balanced representation of respondents' demographic data, (e.g. gender, age, employment, etc.) interviewers were given clear guidance on how to select respondents within a given household. For this purpose, the interviews were conducted in three different intervals – noon, afternoon and evening.

Sample description

A total of 57% of the sample consist of female respondents. Overall, all age groups are relatively well-represented, varying with at least 8% for respondents from 26 – 35 years old up to 26% for the age group from 18-26 years of age. As shown in Figure 1, respondents over 55 years old stand at 28% of the sample, while the largest group is composed by respondents from 35 – 55 years old (38%). See Figure 1.

The majority of respondents (54%) have completed secondary education while some 40% have completed a university degree or postgraduate studies. Some 5% of interviewees stand at an education background with only primary education and 1% refused to answer.

Figure 1: Respondents according to age

Survey Findings

Multiculturalism

This section reveals respondents' perceptions on inter-ethnic relations and multiculturalism through a series of questions asking them about specific issues. Respondents are asked what they think about the following question: *Nobody chooses his/her country of birth; hence it is foolish to be proud of it.*

Figure 2: Nobody chooses his/her country of birth; hence it is foolish to be proud of it.

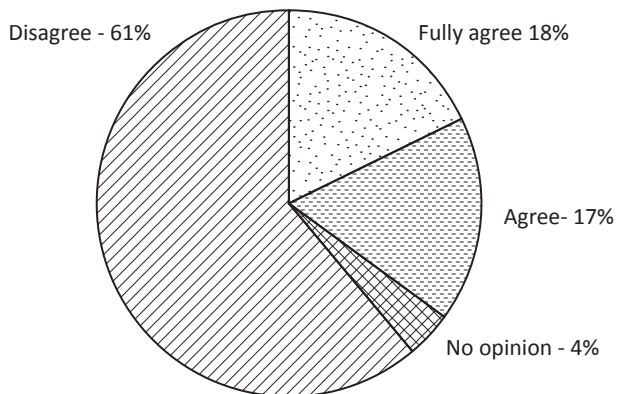
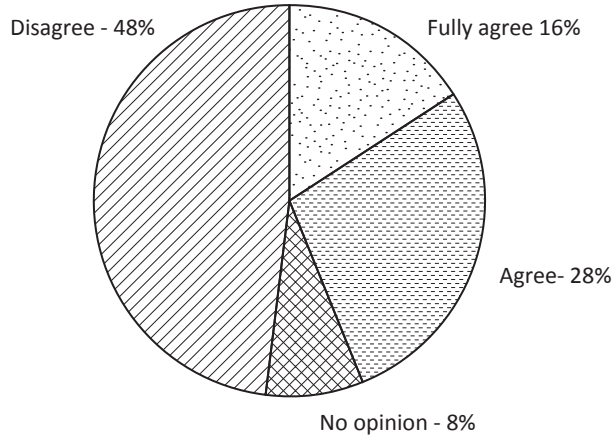

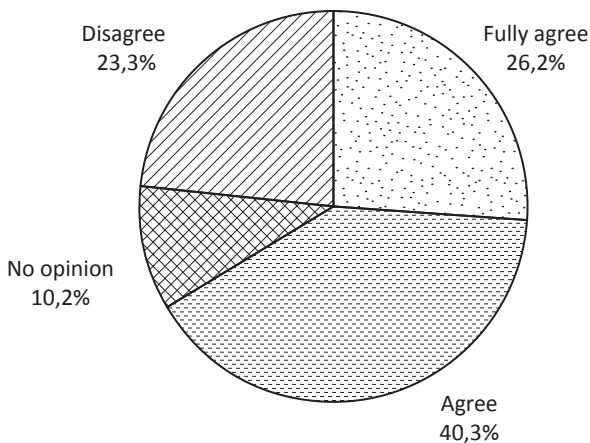
Figure 3: “Our ethnic group has much superior qualities as compared to other nations”

The vast majority of respondents, as shown in Figure 2, does not agree with this opinion while almost 1/3 of them say they fully / agree.

Almost half of respondents (48%) do not agree with the opinion that “our ethnic group has much superior qualities as compared to other nations”. Yet, some 44% say they fully / agree while 8% do not have an opinion about that. See Figure 3.

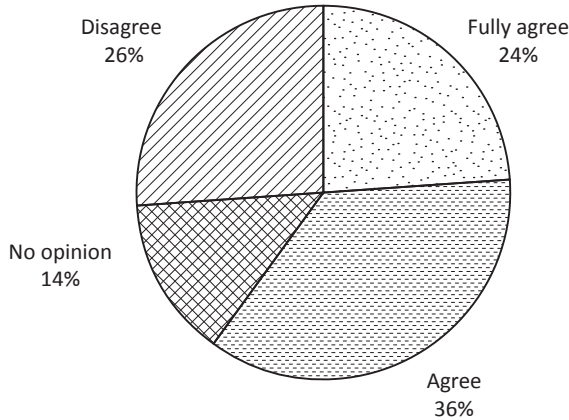
Figure 4: “Involvement of ethnic groups in public institutions”

When asked about the importance of involving ethnic minorities in public institutions, the majority of respondents say they agree (40.3%) or fully agree (26.2%) with the opinion that it is not important whether this involvement reflects the percentage of minorities in the overall population. Some 23.3 % do not agree with this opinion and 10.2% are neutral. See Figure 4.

Roughly 60% of interviewees believe that some ethnic groups can never be integrated in the society and 26% do not see this true. See Figure 5.

Figure 5: “Some ethnic groups can never be integrated in our society”

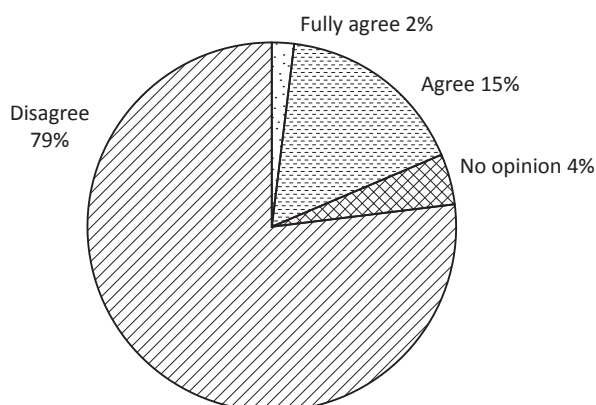

Individual Liberties & Liberal Values

The survey asked different questions to understand the perceptions and attitudes towards individual liberties and general liberal values. Respondents are at odds when asked about abortion. More specifically, 46% do not agree with the opinion that “*abortion must be always considered illegal when the woman’s life is not at risk*”. Some 45% agree (24%) or fully agree (21%) while 8% are neutral.

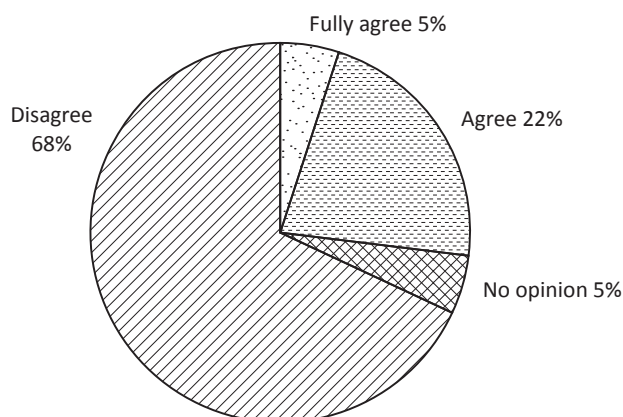
When asked about the possession of marijuana for personal use, as many as 79% of respondents say that this must be treated as a criminal offense and only 17% think otherwise (4% are neutral). See Figure 6.

Figure 6: “The possession of marijuana for personal use should not be considered a criminal offence ”

Another very sensitive issue in this regard not only in Albania but also in many other countries deals with same-sex marriages. Some 68% of respondents do not favor this issue and only 27% declare that “same-sex partners with a stable relationship should be allowed to get married”. See Figure 7.

Figure 7: “A same sex couple in a stable and loving relationship, should not be excluded from the possibility to get married”

In relation to the subsequent issue, religious values in schools, respondents’ perceptions come as no surprise given the history of the communist past. The majority of respondents (61%) do not support the opinion that “Schools must endow children with religious values”, while 31% do favor this option (8% are neutral).

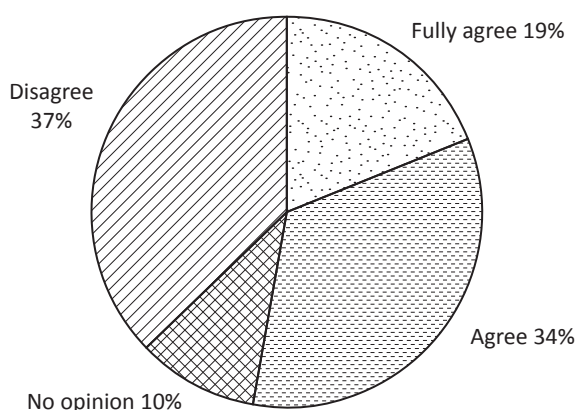
Social Welfare and Equality

This section deals with social welfare and equality values as perceived in the Albanian society. Respondents were asked specific questions on issues such as taxation, healthcare, market economy, etc.

A significant majority of 79% of respondents fully / agree with the opinion that “those who are able to work and refuse such opportunity should not expect support from the society”. Only 16% do not agree while 5% are neutral.

Respondents are at odds when asked whether the rich class is being taxed more than it should. As shown in Figure 8, 37% do not agree with this statement and another 10% declare themselves as neutral.

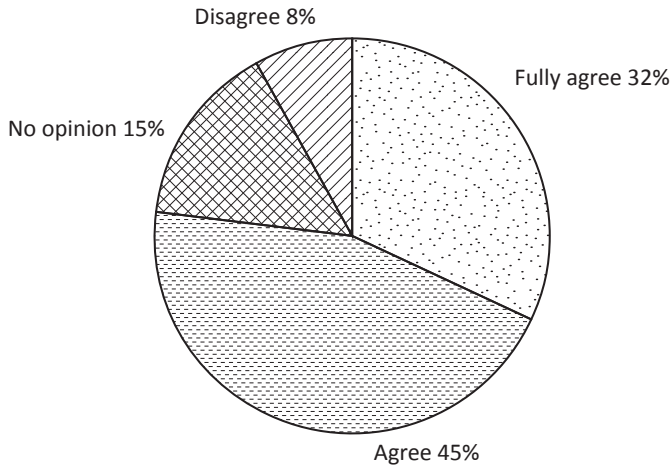
Figure 8: “The richer are being taxed more than they should”

Almost the same number of respondents (52%) hold that “those who can afford, must have the right for higher standards of healthcare”. Except for 5% of respondents who are neutral, a total of 43% do not agree with this opinion and they further explain this with the standpoint that high healthcare standards must be available to everyone, regardless of whether they can afford it or not.

Lastly, Albanians appear to be very supportive towards market economy and its (positive) impact on people’s freedom. Namely, 77% of respondents agree with the opinion that “the freer the market is, the freer the people are”. Some 8% do not agree with this and another 15% are neutral. See Figure 9.

Figure 9: “The freer the market the freer the people”

Gender Considerations

This section focuses on how respondents feel about issues such as employment and career opportunities for women, representation and equality, etc.

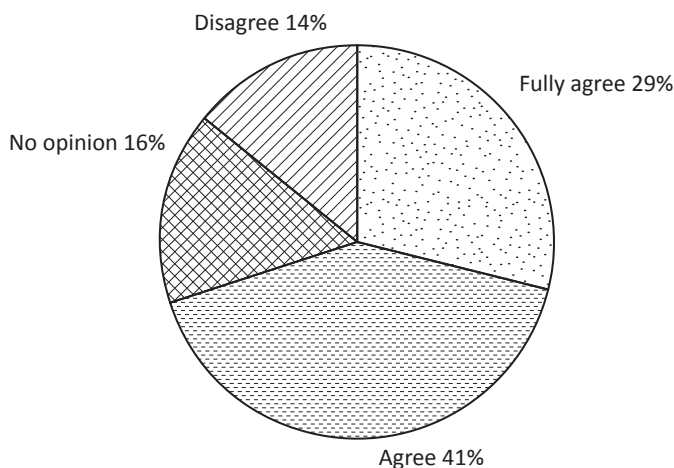
The majority of respondents agree (36%) or fully agree (42%) that “*women/mothers may pursue their professional careers but their first task is that of a housewife*”. Those who disagree barely reach at 18% and another 4% have no opinion. This is particularly surprising given the fact that more than half of respondents are females.

Despite this, 90% of respondents support the possibility to introduce positive measure encouraging women’s involvement in certain areas and sectors where they are underrepresented. Only 7% oppose and 3% are neutral.

Further, an even larger majority of 96% of respondents agree that “*women and men should receive equal pay for equal work*”. Some 2% are neutral and another 2% do not agree.

As shown in Figure 10, the majority of respondents fully / agree (70%) with the opinion that “*women must have the right to serve in a professional army*”, as opposed to 14% who do not agree. See Figure 10.

Figure 10: “Women must have the right to serve in a professional army”

The last few data in this section reveal some contradictory stands and perceptions of respondents on gender issues. Namely, while the majority of them see the primary role of women as a housewife, there is an even large number of respondents who do support measures encouraging greater representation of women in certain sectors or who think it's right to have equal pay for equal work for women and men.

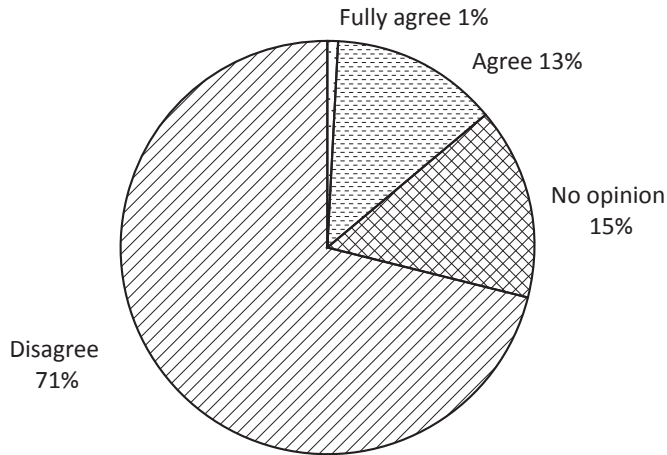
Perceptions on Elite Now and Then

In this section, respondents are asked a number of questions comparing elites in the communist system (then) and the current elites (now).

Some 73% of respondents do not believe that the communist elite was better educated than the current one. A total of 19% agree with this opinion while 8% are neutral. Further, 71% of respondents do not agree with the opinion that the communist elite used to take better care of minorities (See Figure 11).

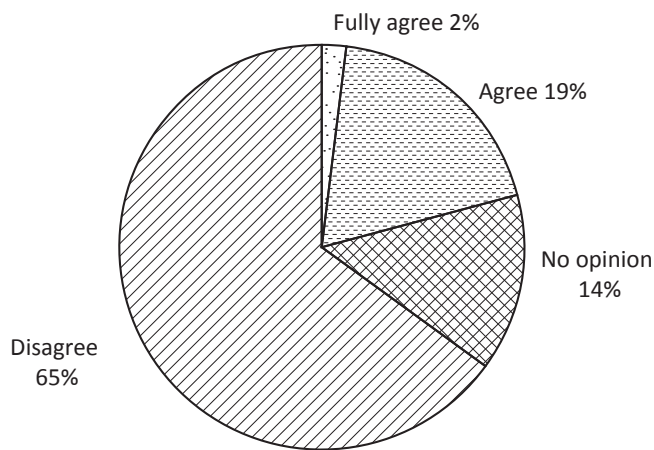
Another 65% hold the same opinion when asked about women's rights (See Figure 12).

Figure 11: “The communist elite paid more attention to minorities than the current one”

Respondents are at odds when asked about individual integrity of elites now and then. Namely, almost half of them (47%) do not agree that communist elite had more individual integrity than the current elite. The same view is not shared by some 42% of respondents while 11% are neutral.

Figure 12: “The communist Elite took much more care about the role of women then the current one”

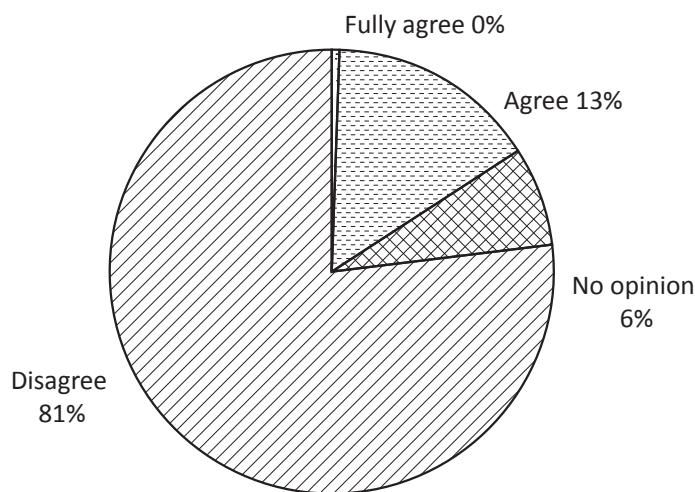

Perceptions on the communist past

Respondents are asked how they feel about the following statement: “From ‘each according to his ability’, to ‘each according to his needs’ is a fundamentally good idea”. While 41% agree with this statement, some 39% of interviewees do not endorse this statement and roughly 20% are neutral.

Generally, respondents are not nostalgic about the communist system. Some 81% of them do not agree with the statement that “life in the communist past was much better than today”. As shown in Figure 13, about 13% of respondents do not have an opinion about this and another 13% agree.

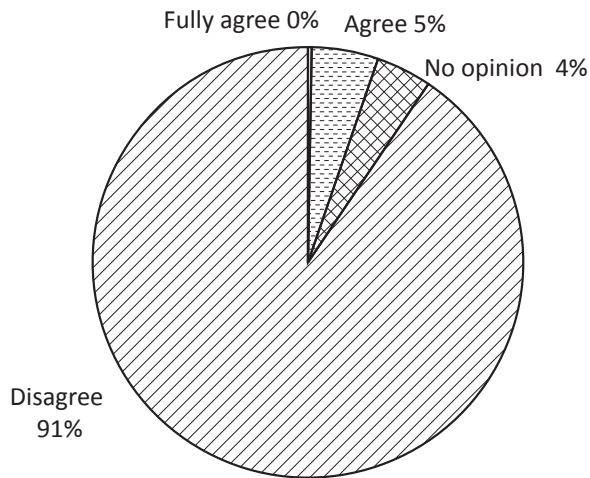
Figure 13: “Life in the communist past was much better than today”

More or less the same percentage of respondents disagree with the statement that “in the communist past we were better off economically” (84%), as opposed to 11% who do agree with this and another 5% of respondents who are neutral.

Last, a vast majority of respondents (91%) do not agree that in communist times Albanians enjoyed greater personal freedom. Only 5% agree and another 4% are neutral about this statement. See Figure 14.

Figure 14: “In the communist past we enjoyed more personal freedom”

**Krijimi i udhëheqësve në
Maqedoni dhe Shqipëri:
a mund të nxisin elitat
ndryshime pozitive
shoqërore?**

Përmbajtja

RASTI I SHQIPËRISË	109
Hyrje	110
Qëllimet e Projektit, metodologjia, dhe procesi i kërkimit	110
Elitat dhe ndryshimi shoqëror-politik	113
Elitat dhe debati shoqëror	115
Elitat dhe tranzicioni maqedonas në demokraci	117
Konteksti jugosllav	117
<i>Përgjigja e Elitave Maqedonase ndaj Liberalizimit të Krizës Jugosllave</i>	118
<i>Maqedonia Zgjedh Ruajtjen e Jugosllavisë; Demokratizohet</i>	121
Konstatimet e kërkimit – Maqedonia	126
Qarkullimi i Elitës	126
Elita Politike	126
Elita ekonomike	128
Elita Akademike dhe Kulturore	130
Vlerat Liberale	131
Elita Politike	131
Elita ekonomike	132
Elita Akademike dhe Kulturore	133
Përgjigjet e pyetësorit	133

Barazia gjinore	135
Elita politike	135
Elita ekonomike	136
Elita akademike dhe kulturore	136
Përgjigjet e pyetësorit	136
Multikulturalizmi	139
Elita politike	139
Elita ekonomike	139
Elita akademike dhe kulturore	140
Përgjigjet e pyetësorit	140
Mirëqenia sociale dhe ekonomia	142
Elita politike	142
Elita ekonomike	143
Elita akademike dhe kulturore	143
Përgjigjet e pyetësorit	144
Perceptimi i rolit të elitave më parë dhe tani	146
Elita politike	146
Elita ekonomike	146
Elita akademike dhe kulturore	147
Përgjigjet e pyetjeve	147
Perceptimi i të kaluarës komuniste	150
Elita politike	150
Elita ekonomike	150
Elita akademike dhe kulturore	151
Përgjigjet e pyetjeve	151
Elitat dhe opinionimi publik	154
Liritë vetjake	154
Nacionalizmi dhe multikulturalizmi	155

Mirëqenia sociale dhe ekonomia	156
Barazia gjinore	157
Perceptimi për rolin e elitave	158
Perceptimi për të kaluarën komuniste	159
Përfundime	161
Bibliografia	165
Rasti i Shqipërisë	167
Hyrje	168
Qëllimi i Projektit, metodologjia, dhe procesi i kërkimit	168
Gjetjet e kërkimit mbi elitën politike	172
Qarkullimi i elitës politike	172
Vlerat liberale	174
Barazia gjinore	175
Multikulturalizmi	175
Mirëqenia sociale	176
Perceptimi i rolit të elitës atëherë dhe tani	176
Perceptimi për të kaluarën komuniste	177
Gjetjet e kërkimit mbi elitën ekonomike	178
Riprodhimi apo qarkullimi i elitës ekonomike	179
Vlerat liberale	179
Mirëqenia sociale dhe barazia gjinore	180
Perceptimi i rolit të elitës atëherë dhe tani	181

Perceptimi për të kaluarën komuniste	182
Gjetjet e kërkimit mbi elitën akademike dhe kulturore	183
Qarkullimi i elitës akademike dhe kulturore	183
‘Largimi i trurit’	184
Vlerat liberale	184
Barazia gjinore	185
Mirëqenia sociale	186
Perceptimi për të kaluarën komuniste	186
Perceptimi i rolit të elitës atëherë dhe tani	187
Raport për sondazhin e opinionit publik	187
Çëstjet kryesore të sondazhit	187
Metodologjia	189
Përshkrimi i kamponit	190
Gjetjet e sondazhit	191
Multikulturalizmi	191
Liritë vetjake dhe vlerat liberale	193
Mirëqenia sociale dhe barazia gjinore	193
Konsiderata gjinore	194
Perceptimi për elitat atëherë dhe tani	195
Perceptimi për të kaluarën komuniste	195

RASTI I
MAQEDONISË

Hyrje

Qëllimet e Projektit, metodologjia, dhe procesi i kërkimit

Qëllimi kryesor i projektit është të ofrojë një pamje të hollësishme të procesit të qarkullimit të elitës në Maqedoni dhe Shqipëri përgjatë dy dhjetëvjeçarëve të fundit. Së pari, projekti është i interesuar në formimin e grupeve të elitës – ata që ishin në poste të larta në hierarkinë shoqërore në kohën e ndryshimeve të regjimit komunist (afërsisht gjatë 1985 – 1990) dhe ata që kanë ngjitur shkallët në periudhën nga 2005 e më pas. Së fundi, projekti është i interesuar të shqyrtojë vlerat dhe qëndrimet e përbashkëta të përfaqësuesve të të dy grupeve të elitave, si dhe mes elitës dhe publikut.

Për të krijuar një imazh të anëtarëve të elitave dhe për t'iu përgjigjur pyetjes së kush janë këta persona, ne kemi kryer intervista të mirëfillta me 42 individë që i identifikuam si përfaqësues të mëparshëm apo të tanishëm të elitës. Njëzetë e pesë prej tyre i përkasin ekskluzivisht kategorisë bashkëkohore (2005 e më vonë) dhe 17 përfaqësojnë elitën e periudhës 1985-1990) edhe pse disa prej tyre i kanë ruajtur pozitat e tyre sot apo kanë arritur një pozitë elite në fusha të ndryshme (për shembull, një përfaqësues i ish elitës politike sot është sipërmarrës i suksesshëm). Në total, pesë të anketuar i përkisnin më shumë se një kategorie – ku kalimi më i zakonshëm është ai midis elitës politike dhe asaj akademike/kulturore. Vetëm pesë nga të anketuarit ishin femra – edhe pse provuam të ofronim një baraspeshë më të mirë gjinore. Fakti që veçanërisht në periudhën socialiste, por edhe sot, femrat rrallë kanë pozita të larta gjë që ka kufizuar mundësitë tona. Nga të gjitha kategoritë, ajo më pak e përfaqësuar ishte elita e mëparshme ekonomike.

Numri i parashikuar i intervistave ishte tepër i lartë; megjithatë, disa faktorë kanë shkaktuar një barrë të madhe për procesin e intervistimit. Përvoja jonë konfirmoi atë që evidenton edhe literatura për metodologjinë e kërkimeve mbi elitën si një sfidë mjaft e madhe: intervistimi i përfaqësuesve të elitave është një proces domosdoshmërisht kërkues dhe shpesh tepër lodhës.¹ Në rastin tonë, kontaktimi i përfaqësuesve të elitës së periudhës 1985-1990 ishte delikat për shkak të gjendjes së dobët shëndetësore apo për mungesën e dëshirës për të folur me intervistuesit pas gjetjes së qetësisë së shumëpritur të ditëve të pensionit. Nga ana tjetër, disa nga përfaqësuesit e elitës aktuale, edhe pse ishin të ngrohtë dhe mikpritës në kontaktin e parë, shpesh përfundonin në shtyrjen pambarimisht të intervistave, të shkaktuar nga agjenda e ngjeshur e tyre. Mosbesimi apo dyshimi nga përfaqësuesit e elitës në lidhje objektivat faktikë ishte një tjetër pengesë që duhet të kapërcenim.

Ne duhet të përballeshim edhe me një sfidë tjetër gjatë hartimit të listës së të anketuarve të mundshëm. Në përgjithësi, kërkimi mbi elitat ndërtohet në dy qasje kryesore për përcaktimin e elitave – elita nga reputacioni dhe ajo nga pozita. Ne kemi zgjedhur të dytën për të shmangur ndërlikimet metodologjike. Përqasja e reputacionit kërkon një studim të gjithanshëm paraparak për të shqyrtuar se cilët janë njerëzit që bëjnë politikën e ditës, ndikojnë në marrjen e vendimeve, veprojnë si ndërmjetës të pushtetit dhe në përgjithësi kanë një ndikim të madh por të padukshëm. Nga ana tjetër, sipas përqasjes së pozicionit, elita janë njerëzit që kanë poste të larta në vendimmarrje në institucionet kryesore të qeverisjes dhe në sektorin publik, partitë politike kryesore dhe ndërmarrjet private më të pasura. Përcaktime të tilla u vërtetuan se ishin shumë praktike për qëllimet tona dhe lehtësuan në mënyrë të konsiderueshme punën tonë. Kjo përfaqesje na dha mundësinë të krijonim një grup të strukturuar mirë të të anketuarve që përfaqësonin kategori dhe periudha të ndryshme.

Për të arritur një përfaqësim më të mirë të sferave të ndryshme të pushtetit dhe influencës, ne përdorëm një model që bën dallimin mes tre nënkategorive të përgjithshme: elitat politike, ekonomike dhe akademike/kulturore.

1 Shih David Richards, "Elite interviewing: Approaches and Pitfalls," *Politics* 16(3), 1996, fq. 199-204; Jeffrey M. Berry, "Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing", *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682; Darren G. Lilleker, "Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield", *Politics* Vëll. 23(3), 2003, fq. 207-214; "Conducting and Coding Elite Interviews", *PS: Political Science & Politics* December 2002, fq. 673-676.

Në kuadër të përjasjes së pozitës, ne e përkufizuam elitën politike si individë që janë aktualisht ose kanë qenë në poste, të cilat u jepnin mundësinë të merrnin pjesë në procesin e vendimmarrjes politike. Në mënyrë të veçantë, përfaqësuesit e elitës politike janë deputetë apo ish deputetë, zyrtarë të lartë të qeverisë qendrore, zyrtarë të rangut të lartë nga pushteti vendor dhe pjesëmarrës në komisionet e partive politike. Me të njëjtin dimension, ne e përkufizuam elitën ekonomike si njerëz që administrojnë apo kanë administruar ndërmarrje të mëdha private dhe shtetërore – drejtuesit dhe zëvendësit e tyre, si dhe drejtues të lartë e anëtarë të bordit drejtues. Së fundi, elita akademike/kulturore sipas përjasjes tonë përfshinte ata që janë apo kanë qenë në poste të larta në institucione që i dhanë formë debatit publik dhe akademik – rektorët, dekanët dhe profesorët në universitetet publike dhe private, drejtorë të institucioneve kërkimore, drejtues dhe kryeredaktorë në mediat kombëtare, drejtues të institucioneve kulturore dhe shkencore e kështu me radhë.

Vetë intervistat përbëheshin nga tre segmente. Në pjesën e parë ne mblodhëm informacione për sfondin dhe historinë vetjake të përfaqësuesve të elitës. Përveç diskutimit për arsimin e tyre, çështjet familjare dhe personale, më të rëndësishme ishin pyetjet në lidhje me mënyrën se si ata arritën në pozicionin përkatës që kanë aktualisht apo mbanin më parë. Kjo pjesë e intervistës ishte shpesh shumë e vështirë për t'u mbajtur brenda periudhës së parashikuar prej 40 deri në 60 minuta për të gjithë intervistën. Për shembull, pjesa hyrëse e intervistës me disa përfaqësues të elitës së periudhës 1985-1990 mori afërsisht dy orë, gjë që la faktikisht më pak kohë për pjesën tjetër të pyetjeve.

Pjesa e dytë e intervistës tentoi të merrte mendimet dhe qëndrimet e të anketuarve në gjashtë fusha tematike. Ne diskutuam për temat e mëposhtme: 1) *vlerat liberale*, me qëllim vlerësimin e qëndrimeve ndaj pluralizmit, lirive vetjake dhe të drejtave të kontestuara; 2) *barazia gjinore*, me qëllim vlerësimin e perceptimeve mbi emancipimin e grave; 3) *multikulturalizmi*, për të kuptuar ndërgjegjësimin e të anketuarve mbi diversitetin etnik si dhe për të përcaktuar perceptimet brenda/jashtë grupit; 4) *mirëqenia sociale*, me qëllim vlerësimin e qëndrimeve ndaj çështjeve si ndihma sociale, shërbimet publike, etj.; 5) *krahsimi midis elitave në komunizëm dhe atyre të kohëve të sotme*; dhe 6) perceptimet për aspekte të ndryshme të *së kaluarës komuniste*. Përgjigjet për këto pyetje shërbyen si tregues të vlerave të përfaqësuesve të elitave dhe na ndihmuan të arrinim në përfundime bazuar në premiset e vlerave të përbashkëta dhe përfaqësimit.

Pjesa e tretë dhe e fundit e intervistës u krye në kuadrin e një pyetësoi të standardizuar që përbëhej nga 24 pyetje pohuese dhe mohuese, katër në secilën nga seksionet e renditura më sipër. Të intervistuarit iu përgjigjën pyetjeve sipas një shkalle me pesë pikë (nga nuk jam aspak dakord në jam plotësisht dakord). Ndërkohë që pjesa më e madhe e pyetjeve shprehnin vlerat më tradicionale dhe konservative si dhe një miratim të së kaluarës komuniste, ne i bëmë disa nga pyetjet duke shprehur kërkesa më liberale dhe progresive me qëllim që të intervistuarit të mendonin aktivisht, duke shmangur kështu përgjigjet e automatizuara. Një qëllim tjetër ishte të mbledheshin të dhëna në lidhje me vlerat dhe qëndrimet e publikut për të krahasuar opinionin e njerëzve me perceptimin e elitave në lidhje me çështje të rëndësishme shoqërore. Ne përdorëm të njëjtin pyetësor në një sondazh mbarëkombëtar, të kryer në një kampion përfaqësimi shtresor me 1094 të intervistuar.

Elitat dhe ndryshimi shoqëror-politik

Shqyrtimi i temave që lidhen me elitën nënkupton përqendrimin në veprimet e kryera nga një grup në thelb i vogël njerëzish në një shoqëri. Teoria klasike e *elitës* e përcakton elitën si një pakicë me pushtet dhe privilegje. Elita përbëhet kryesisht nga individë që kanë mbledhur pushtet politik, ekonomik, kulturor apo formë tjetër kapitali që i vendos ata lart në hierarkinë e pushtetit, krahasimisht shumë më lart se qytetarët e zakonshëm në shoqëri. Elitat janë shumë pak vetë që kanë mundësi të përcaktojnë politikën, të ndikojnë në zhvillimet politike dhe ekonomike si dhe që i japin formë debatit në shoqëri. Ose për ata që e shohin këtë si një mbivlerësim – elita janë ata pak vetë që kanë një mundësi më realiste se pjesa tjetër e popullsisë për të bërë ato që u thanë më lart.

Tipari bazë i teorisë së elitës është të rimenduarit e idesë se ndryshimi politik dhe shoqëror mund të ndodhë vetëm me anë të revolucionit popullor apo mobilizimit të një numri të madh njerëzish më pak të privilegjuar dhe që i përkasin shtresave shoqërore të cenuara. Siç argumenton edhe teoria klasike e elitës, ndryshimi social ndjek një proces që drejtohet nga lart-poshtë, që kryhet nga një numër i kufizuar individësh (elita), të cilët kanë burime të mjaftueshme apo kanë gjetur veten e tyre në pozita për të kryer apo të paktën të kontrollojnë transformimin e shtetit dhe shoqërive. Megjithatë, elitat nuk janë një kolektiv

dhe as aktorë homogjenë dhe të barabartë. Edhe pse shumë nga njerëzit që ne i quajmë elitë në fakt ndërveprojnë dhe bashkëpunojnë me njëri tjetrin, termi në vetvete përdoret për të treguar individë që qëndrojnë më lart në hierarkinë shoqërore, të cilët në fund të ditës veprojnë në emrin e tyre dhe sipas interesave dhe besimeve të tyre.

Ndikimi i elitave në ndryshimin shoqëror-ekonomik ka qenë një nocion veçanërisht i rëndësishëm për analizimin e përvojës politike komuniste dhe pas-komuniste. Për shembull, dy regjimet të shtetit socialist/komunist nuk u transformuan me anë të revolucionit popullor duke përmbytur sistemin njëpartiak, por kryesisht me anë të fitores së reformatorëve ndaj atyre të vijës së ashpër në strukturat e partisë. Si Bashkimi Sovjetik ashtu edhe Jugosllavia socialiste filluan të transformoheshin në pikën kur rrymat liberale brenda elitës së partisë mbizotëruan ndaj atyre konservatore – administrata e Gorbaçovit realizoi perestrojkën, kurse Ante Markoviç u përpor ta kthente Jugosllavinë një demokraci liberale të tipit perëndimor me ekonomi të tregut të lirë dhe një anëtare të Komunitetit Evropian. Në raste të tjera, aty ku shoqëria civile kishte një rol më të rëndësishëm, pjesë të elitës politike dhe rangjeve të larta në policinë sekrete luanin një rol lehtësues të rëndësishëm në pakënaqësinë e publikut dhe ndryshimet politike. Po ashtu, në rastet e regjimeve komuniste, si në Kinë apo Kubë, ku ndodhin transformime të caktuara, janë veprimet e drejtuesve dhe jo pakënaqësia popullore apo lëvizjet poshtë-lart ato që nxisin ndryshimet politike-shoqërore.

Transformimi politik lart-poshtë në rastin jugosllav dhe në veçanti në Maqedoni nënkuptonte që shumë pak prej atyre që nisën, realizuan ose, në mënyra të tjera, ndihmuan në ndryshimin e sistemit politik në fund të viteve 1980 dhe në fillim të viteve 1990 do të përfshiheshin gjerësisht në përcaktimin e rendit post-komunist. Ky proces ndoqi të njëjtën rrugë si konflikti brenda elitës midis reformatorëve dhe atyre të vijës së ashpër që ishte forca lëvizëse e ndryshimit të regjimit. Siç e kanë thënë Gryzmala-Busse dhe Jones Luong, proceset e formimit të shtetit post-komunist dëshmoi për një ‘garë të hapur elite’ në lidhje me kapacitetet e bërjes së politikave.²

2 Anna Gryzmala-Busse dhe Pauline Jones Luong, “Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism,” *Politics & Society*, Vëll. 30 Nr. 4, Dhjetor 2002, fq. 529-554

Elitat dhe debati shoqëror

Përbërja e shoqërisë varet shumë nga elita dhe veprimet e tyre. Ata pak vetë me privilegje kanë një mundësi të madhe për të prezantuar ide të reja dhe për të zbatuar reformave. Ata mund të shkaktojnë një ndryshim me anë të shembujve të tyre dhe mund të veprojnë me një sërë mjetesh për të frymëzuar njerëzit e thjeshtë. Nga kohët e lashta deri më sot, filozofët, mendimtarët, dhe më vonë sociologët dhe teoricienët politikë kanë qenë të prirur për të vlerësuar shoqëritë bazuar në sjelljen e atyre të privilegjuara dhe mënyrat që ata përdorin privilegjet e pushtetit. Analizat mbi rolin e elitës në shoqëritë post-komuniste ndjekin të njëjtën rrugë, sepse qëndrimet dhe sjelljen e elitës janë thelbësore për zhvillimet politike.³ Dy variabëla vendimtare për përcaktimin e karakterit të një shoqërie, sipas modelit të Gryzmala-Busse dhe Luong, janë niveli i përfaqësimit të elitës si dhe karakteri i konkurrencës së vetë elitës.⁴ Nëse individët në pushtet përfaqësojnë njerëzit e thjeshtë, dhe nëse ata njohin rolin e njëri-tjetrit dhe legjitimitetin, ndryshimi shoqëror do të marrë rrugën e përparimit. Në veprën e Higley dhe Lengyel, autorët përqendrohen në këtë të fundit: variabëlat e tyre vendimtare për përcaktimin e karakterit të shoqëritë post-komuniste janë dallimi i elitës dhe uniteti i elitës. Ka shumë rëndësi që elitat të kenë vlera dhe vizion të përbashkët për të ardhmen e shoqërisë dhe të përdorin përpjekjet e tyre të përbashkëta për të mirën e komunitetit.⁵

Në këtë dokument, ne ngrihemi mbi premisa të tilla. Përveç njohjes së tezave të lartpërmendura, ne kemi miratuar të ashtuquajturën paradigmë të elitës së re, të krijuar fillimisht nga Michael Burton dhe John Higley dhe bashkëpunëtorët e tyre gjatë dekadave të fundit.⁶ Burton dhe Higley e nisnin nga premisa se kushti më i rëndësishëm për begatinë e një shoqërie është mirëkuptimi

3 Për shembull, shih George Schopflin, "Identities, politics and post-Communism in Central Europe," *Nations and Nationalism*, 9 (4), 2003, 477–490, Heinrich Best dhe John Higley (eds), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives* (Boston: Brill, 2010)

4 Gryzmala-Busse dhe Luong, i njëjti citim.

5 John Higley dhe Gyorgy Lengyel, *Elites after state socialism* (Rowman dhe Littlefield, 2000)

6 Shih Michael G. Burton dhe John Higley, "Elite Settlements", *American Sociological Review*, Vëll. 52, Nr. 3 (Qer., 1987), fq. 295-307, Paul Cammack, "A Critical Assessment of the New Elite Paradigm." *American Sociological Review*, Vëll. 55, Nr. 3 (Qer., 1990), fq. 415-420 dhe John Higley, Michael G. Burton, G. Lowell Field, "In Defense of Elite Theory: A Reply to Cammack.", *American Sociological Review*, Vëll. 55, Nr. 3 (Qer., 1990), fq. 421-426

mes elitave. Ata bëjnë dallimin mes tre regjimeve të elitave të tipit ideal: elita e përcarë, elita e bashkuar me mirëkuptim, dhe elita e bashkuar ideologjikisht. Në praktikë, këto modele nuk janë të ngurta dhe mund të kalojnë nga njëra formë në tjetrën.

Elita e përcarë dallohet nga integrimi i ulët strukturor dhe mirëkuptimi i pamjaftueshëm i vlerave ku “rrjetet e komunikimit dhe ndikimit nuk i kalojnë linjat partiake dhe kufijtë e sektorit të elitës.” Marrëdhënia midis fraksioneve të ndryshme të përcara dhe shpesh në konflikt dallohen nga dyshimi dhe lufta e egër e pushtetit, e cila në fund të fundit i jep debatit politik “një karakter me prirje negative apo ku politika është luftë”. Shoqëria në të cilën elitat janë të përcara ka të ngjarë të prodhojë regjim autoritar apo demokraci jo-liberale.

Kur niveli i integritit strukturor është i lartë, kur ka komunikim të qëndrueshëm mes elitave, dhe ka mirëkuptim mbi vlerat thelbësore politike dhe shoqërore pavarësisht nga dallimet ideologjike dhe të tjera, atëherë elitat janë të bashkuara me konsensus. Pavarësisht nga divergjencat mes subjekteve kryesore politike, ato kanë një respekt të ndërsjellë, e pranojnë rëndësinë e njëri-tjetrit në realitetin shoqëror-politik, ashtu siç e përshkruajnë autorët, “i japin njëri-tjetrit besim, [ata] bashkëpunojnë në mënyrë të heshtur për të zgjidhur çështjet e mprehta dhe konfliktet, dhe garat e tyre për pushtet politik kanë një karakter me prirje pozitive ose politika shihet si negociatë.” Në një mjedis të tillë, elitat kanë mundësinë më të mirë për të prezantuar standarde liberale demokratike.

Së fundi, është rasti i tejskajshëm i elitave të bashkuara ideologjikisht, e karakterizuar nga integrimi i fortë dhe mjaft i centralizuar strukturor dhe mirëkuptimi i vlerës që i afrohet nivelit të unanimitetit dhe mungesës së plotë të mosmarrëveshjeve. Prandaj, elita tenton ta portretizojë veten dhe të veprojë si një aktor i lidhur në mënyrë rigoroze por me karakteristika të prekshme hierarkike. Për më tepër, ajo i sheh divergjencat nga ideologjia e saj si një tendencë negative, sepse në këtë rast vendimet politike nuk mbështeten në debate apo kompromis, por në ideologjinë dhe ndjekin urdhrat e një grupi të vogël drejtuesish. Në raste të tilla, krijohet një terren pjellor për regjime tepër autoritare, totalitare dhe jo-liberale.⁷

7 John Higley and Michael Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2006)

Elitat dhe tranzicioni maqedonas në demokraci

Konteksti jugosllav

Në kërkim të mundësive për t'u përballur me krizën, në fillim të viteve '80 komunistët jugosllavë filluan procesin e (ri)legjitimitit të regjimit që përfundimisht do të çonte në demokratizimin e vendit. U propozuan mundësi të ndryshme gjatë diskutimeve, duke filluar nga propozimet për rivendosjen e sistemit shumë-partiak deri tek sistemi socialist me prani më të vogël të partisë, drejtuar nëpërmjet shoqatave të qytetarëve. Edhe pse disa propaganduan sundim edhe më të rreptë të partisë, shumica e ideve ishin padyshim mjaft liberale dhe me karakter të orientuar drejt reformave, duke filluar nga thirrjet për vendosjen e plotë “demokracisë sociale” deri tek zgjedhjet komuniste me shumë kandidatë.

Paralelisht me liberalizimin e debatit ishte diskutimi mbi statusin e federatës dhe vlerën e Kushtetutës së vitit 1974. Në mënyrë paradoksale, diskutimet ndër-republikane mbi statusin e federatës jugosllave do të ishte shkaku i dukshëm për liberalizimin dhe ndarjen e vendit. Në fakt, rritja e shpejtë serbe e baraspeshës së institucionalizuar të konfederatës në lojën për pushtet në mënyrë të pashmangshme do të përshpejtonte proceset centrifugale në Jugosllavi. Këmbëngulja e udhëheqjes partiake serbe për ri-përqendrimin e Jugosllavisë do të paralajmëronte status-kuonë dhe të provokonte një zinxhir të fortë reagimesh, së pari tek udhëheqësit partiakë sllovenë dhe më vonë tek udhëheqësit e tjerë të republikave jugosllave, që më pas do t'i bënte ish komunistët jugosllavë të përqafonin menjëherë alternativat më radikale si zgjidhje të krizës: demokratizim dhe shpërbërje. Ndryshime drastike në qëndrimin e udhëheqjes serbe të partisë në drejtim të statusit të Federatës Jugosllave do të vinte me ardhjen në pushtet të Slobodan Milosheviçit, pikërisht në mes të diskutimeve në nivel federal për mënyrën e kapërcimit të krizës jugosllave.

Deri në vitin 1987, u duk e mundshme që ndërsa elitat rajonale do të debatonin më tej për statusin e ardhshëm të federatës, Jugosllavia do të mund të vazhdonte në rrugën e transformimit të ngadalshëm drejt pluralizmit dhe liberalizimit. Megjithatë, ngritja e Slobodan Milosheviçit që në të njëjtin vit “pati sukses në rrëzimin e mësuesit të tij të mëparshëm, Ivan Stamboliç, dhe në vendosjen e vetes si shefi i parivalizueshëm në Republikën e Serbisë” do të ndryshonte ndjeshëm situatën në vend. Milosheviçi shfrytëzoi me zgjuarsia ndjenjat

kombëtare serbe dhe bëri lëvizje për të ndryshuar “pozitën e pafavorshme” të Serbisë brenda Federatës Jugosllave. Duke përdorur ideologjinë e krahut nacionalist të intelektualëve serb dhe metodat populiste, në periudhën midis 1988 dhe 1989, Millosheviç hoqi me shpejtësi statusin e autonomisë në provincat e Kosovës dhe Vojvodinës, dhe instaluar mbështetësit e vet në udhëheqjen e partisë malazeze. Me anë të marrjes në kontroll të mediave serbe dhe krijimin e “kultit të personalitetit” Millosheviçi mobilizoi shoqërinë serbe në favor të parullës “Serbi e fortë, Jugosllavi e fortë.” Pas forcimit të pushtetit të tij në Serbi dhe Mal të Zi, Millosheviçi synoi ndryshimin e kushtetutës federale në mënyrë që ajo të përmbushte më mirë interesat e Serbisë. Nuk është e habitshme që politikat e reja të Serbisë provokuan një reagim të fortë tek udhëheqësit e republikave të tjera jugosllave, ndër të cilat Sllovenia që mori një rol udhëheqës në kundërshtimin e Millosheviçit. Tashmë në vitin 1988 dhe veçanërisht në vitin 1989 dolën në pah dy tendenca të qarta mes republikave jugosllave, promovimi i interesave të caktuara rajonale nëpërmjet mobilizimit të një shoqërie në rritje pluraliste, dhe për pasojë pranimi në mënyrë zyrtare i demokratizimit dhe zgjedhjet shumëpartiake për të forcuar më tej dhe për të legjitimuar udhëheqjen e partisë së republikës.

Përgjigja e Elitave Maqedonase ndaj Liberalizimit të Krizës Jugosllave

Menjëherë në periudhën post-Tito, elitat partiake maqedonase ndoqën një kurs konservator veprimi, duke favorizuar ruajtjen e status-kuosë të politikës jugosllave, pra, një Jugosllavi të decentralizuar dhe komuniste. Megjithatë, në gjysmën e dytë të viteve 80-së, kombinimi i efekteve të liberalizimit të mediave maqedonase dhe pluralizimi i shoqërisë maqedonase thelluan hendekun mes kampeve liberale dhe konservatore në udhëheqjen komuniste. Meqenëse pjesa më liberale e komunistëve maqedonas triumfuan në këtë konflikt dhe morën kontrollin e partisë, ajo filloi ndryshimin e kursit të politikës maqedonase.⁸ Të përfaqësuar nga një brez i ri të udhëheqësve të rinj, si Vasil Turpukovski, Petar Goshev, Gjorgji Spasov, dhe Branko Crvenkovski, udhëheqja e partisë maqedonase riorientoi tashmë politikat e saj në drejtim të reformave të sistemit, megjithatë, ende duke mbështetur dispozitave kushtetuese jugosllave të vitit 1974 që i lënë kompetenca të mëdha qendrave rajonale.

8 Mirjana Maleska: “Rizikot na Demokratijata: Sluchajot na Makedonija”, në Godishnik na Institutot za Socijalno Pravno Politichki Istrazhuvanja, Skopje, Nr. 1, 1998, fq.160.

Në kundërshtim me politikën e partisë maqedonase menjëherë pas vdekjes së Titos, elita e partisë maqedonase në gjysmën e dytë të viteve '80 i çoi edhe më përpara idetë pro-reformave. Kështu, për shembull, në vitin 1985, përfaqësuesi i Maqedonisë në Aleancën Socialiste të Klasës Punëtore të Jugosllavisë (ASKPJ) Aleksandar Grlickov parashtroi argumente kundër monopolit publik të partisë në pushtet dhe vlerësoi se një parti jo-komuniste nuk mund kishte shanse për t'u bërë anëtare e udhëheqjes republikane e ASKPJ-së. Ai propozoi një pjesëmarrje më të madhe, deri në 50%, të 'jo-komunistëve' në ASKPJ. Deri në fund të 1980-së udhëheqësit maqedonas komunistë ishin në dijeni të krizës në strukturat e partisë dhe përkrahën reformat. Në mars të 1988, Petar Goshev, një anëtar i Kryesisë së Komitetit Qendror, theksoi nevojën për reforma në sistemin ekonomik dhe politik të vendit. Në tetor të njëjtit vit Vasil Turpurkovski, anëtar maqedonase të presidencës kolektive jugosllave, shpjegoi nevojën për demokratizimin e partisë komuniste. Duke folur rreth krizës në Jugosllavi, në nëntor të vitit 1988, Turpurkovski, paraqiti idenë e reformave dhe një ndryshim drejt "centralizmit demokratik, dmth, demokracisë së brendshme të partisë."

Rritja e nacionalizmit serb alarmoi elitën e partisë maqedonase në lidhje me rrezikun e mundshëm të një rënie të ndjeshme të statusit të Maqedonisë në kuadër të Jugosllavisë. Udhëheqësit nacionalistë serbë u armiqësuan me maqedonasit në përpjekje për të miratuar një ligj federal që do të mund të lejonte kolonët serbë që kishin blerë tokë në Maqedoni dhe Kosovë gjatë Jugosllavisë së parë për të rimarrë tokat e tyre. Për më tepër, në tetor 1989, udhëheqja serbe "mbështeti intensivisht një propozim për të deklaruar si festë kombëtare 1 dhjetorin – ditën në të cilën Jugosllavia u bashkua për herë të parë në vitin 1918"⁹. Meqenëse Mbretëria e Jugosllavisë i kishte keqtrajtuar të drejtat e maqedonasve, duke i poshtëruar ata si "serbët e jugut", elitat e partisë maqedonase u shqetësua për pasojat e mundshme të krizës jugosllave. Si përgjigje, ata mobilizuar shoqërinë maqedonase për të promovuar "çështjen maqedonase" në kuadër të federatës.

Kështu, në përputhje me tendencat e fuqishme nacionaliste në republikat e tjera jugosllave, elita maqedonase prezantoi para publikut maqedonas një strategji të ngjashme. Udhëheqësit e partive maqedonase shfrytëzuan rritjen e veprimtarisë së të drejtave të njeriut të diasporës maqedonase, që në fund të viteve 1980 filloi promovimin e interesave të pakicave maqedonase në vendet fqinje, në Greqi në mënyrë të veçantë, për të çuar më përpara agjendën e

9 Ramet 1992: 35.

Maqedonisë brenda kuadrit jugosllav. Të inkurajuar nga sukcesi i Takimit të Parë Ndërkombëtar të Fëmijëve Refugjatë të Maqedonisë së Egjeut, gjatë gjithë gjysmës së dytë të 1988, udhëheqja e partisë maqedonase gjithnjë e më shumë foli për gjendjen e pakicave maqedonase në vendet fqinje. Nën trysninë e ushtruar nga qeveria maqedonase republikane, përfaqësuesi jugosllav në Kombet e Bashkuara, në nëntor të vitit 1989, akuzoi Greqinë për shtypjen e të drejtave të njeriut të minoritetit maqedonas në Greqi.¹⁰ Në maj 1989 një delegacion ndërkombëtar i maqedonasve të Egjeut paraqiti problemin e minoritetit kombëtar maqedonas në Greqi tek Qendra për të Drejtat e Njeriut në Gjenevë dhe u takua me përfaqësues të Parlamentit Evropian në Strasburg. Elita maqedonase shprehu simpatinë për përpjekjet për të drejtat e njeriut të ndërmarra nga maqedonasit e Egjeut.

Në vitin 1989 udhëheqja maqedonase ndryshoi kushtetutën republikane kështu që Maqedonia u ripërcaktuar si shtet i “popullit maqedonas” në vend të përcaktimit të mëparshëm që ishte “një shtet i popullit maqedonas dhe pakicave shqiptare dhe turke.” Ideologu i partisë maqedonase Svetomir Shkarikj shpjegon ndryshimet: “Maqedonia duhet të përcaktohet si një shtet, dhe bartësi i vetëm i kësaj shtetësie duhet të jetë kombi maqedonas. Kjo është arsyeja pse përkufizimi i ri përjashton sovranitetin e nacionaliteteve në Maqedoni.”¹¹ Në mënyrë të ngjashme me reagimet e udhëheqësve të tjerë republikanë për gjendjen e tensionuar jugosllave, edhe elitat e partisë maqedonase forcuan pozitën juridike të shtetësisë kryesore në Maqedoni, maqedonasit etnikë. Prandaj, duke ndryshuar amendamentet kushtetuese, dhe duke ruajtur interesat maqedonase kundër çdo manipulimi të mundshëm nga ana e pakicave maqedonase, partia tregoi se ai kujdesej për interesat e popullit maqedonas.

Duke mundur forcat më konservatore brenda partisë dhe duke pasur parasysh faktin se në fund të viteve 1980 komunistët e Maqedonisë mbështetën fuqimisht interesat kombëtare maqedonase. Fraksioni liberal në pushtet u ndje i sigurt se futja e zgjedhjeve shumëpartiake nuk do të ndryshonte dukshëm pozicionin e tyre autoritar brenda shoqërisë maqedonase. Si rrjedhim, tashmë në fillim të 1989, Vasil Tupurkovski filloi të mbronte pluralizmin si zgjidhje për

10 Loring M. Danforth, *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press, 1995, fq. 106.

11 Mirjana Maleska; “Politichki, Kulturni, i Megjunarodni Okolnosti, koi Vlijaat Vrz Efikasnosta na Sistemot” [Political, Cultural, and International Circumstances that Affect the System Efficacy], in *Efikasnosta na Parlamentarnata Demokratija 1991-1992*, [Efficacy of Parliamentary Democracy], Skopje: Institut za Socioloski i Politichko Pravni Istrazhuvanja, 1998, fq. 11.

situatën e degjeneruar në federatën jugosllave. Gjatë gjithë vitit 1989 Tupurkovski, në mënyrë të përsëritur vuri në dukje se de-monopolizimin e partisë dhe “pluralizimi i shoqërisë duhet të jetë përparësi kryesore në rendin e ditës.”¹² Nga mesi i 1989, komunistët maqedonas ishin thellësisht të angazhuar për futjen e një sistemi shumëpartiak në Maqedoni.¹³ Në dhjetor të vitit 1989, pak para Kongresit të 14-të të Partisë Komuniste Jugosllave, Goshev, duke vepruar si president i ri i zgjedhur i Komitetit Qendror të Maqedonisë, deklaroi se Maqedonia mbështeste reformat. Për më tepër, në shkurt, 1990, menjëherë pas shpërbërjes së Lidhjes së Komuniste të Jugosllavisë, Goshev lajmëroi se Partia Komuniste Maqedonase do të transformohej në një parti moderne socialdemokrate dhe do të garante në zgjedhjet shumëpartiake republikane të planifikuara për në vjeshtë të atij viti.

Maqedonia Zgjedh Ruajtjen e Jugosllavisë; Demokratizohet

Me futjen e sistemit shumëpartiak udhëheqësit komunistë maqedonas vazhduan me politikën e mobilizimit të shoqërisë maqedonase duke afirmuar Maqedoninë dhe interesat e saj në kuadër të federatës jugosllave. Më 20 shkurt 1990 elitat e partisë maqedonase organizuan një tubim masiv në qendër të Shkupit. Këto demonstrata, ku morën pjesë rreth 75,000 njerëz, promovuan identitetin maqedonas dhe protestuan kundër shtypjes të maqedonasve etnikë në Greqi dhe Bullgari. Protesta ishte përgatitur në mënyrë të fshehur për të përkuar me vizitën që kryeministri grek i asaj kohe bëri në qeverinë federale jugosllave në Beograd.¹⁴ Një tjetër mobilizimi i publikut maqedonas ndodhi maj të njëjtin vit, kur “50,000 maqedonasit bllokuan kalimet kufitare midis Jugosllavisë dhe Greqisë në një përpjekje për të bindur qeverinë greke të njihte pakicën e saj maqedonase dhe për të bindur qeverinë jugosllave t’i bënte presion qeverisë greke për të lëvizur edhe në këtë drejtim.¹⁵ Komunistët maqedonas reagueshan edhe me planet nacionaliste serbe në Maqedoni. Kështu, në një fjalim të mbajtur më 2 qershor, Petar Goshev, jo vetëm fshikulloi Bullgarinë dhe Greqinë, por paralajmëroi edhe për rrezikun e mundshëm që vinte nga veriu.¹⁶

12 Shih: Ramet, 1992: fq. 27.

13 Hugh Poulton: *Who are the Macedonians?*, Indiana UP: Bloomington, 1996, fq. 172.

14 Po aty, fq. 173

15 Danforth 95: 134.

16 Poulton, fq. 174.

Në të njëjtin muaj udhëheqja maqedonase “ndërkombëtarizoi” kujdesin e saj për interesat kombëtare maqedonase. Në takimin e dytë të Konferencës mbi Dimensionin Njerëzor, të mbajtur në Kopenhagen në qershor të vitit 1990, delegacioni jugosllav i ndikuar nga maqedonasit ngriti përsëri çështjen e të drejtave të pakicave në Greqi dhe Bullgari. Në bashkëpunim me aktivistët e pakicës maqedonase nga vende të ndryshme, delegacioni jugosllav paraqiti një “Memorandum Lidhur me Pakicën Kombëtare Maqedonase” ku akuzoi qeveritë e Bullgarisë dhe Greqisë për një numër të caktuar shkeljesh të të drejtave të njeriut ndaj anëtarëve të pakicave me kombësi maqedonase që jetonin në këto vende.¹⁷ Me mobilizimin e shoqërisë maqedonase dhe me shfaqjen në pararojë të mbrojtjes së interesave kombëtare maqedonase, reforma e partisë komuniste maqedonas paraqiste me shumë shpresa mbi zgjedhjet e ardhshme shumëpartiake.

Në fund të qershorit 1990, një tjetër parti nacionaliste doli në skenën maqedonase. Mbështetur nga emigracioni maqedonas dhe themeluar nga disidentë të shquar maqedonas të tillë si Dragan Bogdanovski dhe Goran Jakovlevski, partia e re u quajt VMRO-DPMNE, Organizata e Brendshme Revolucionare Maqedonase, Partia Demokratike Maqedonase për Unitetin Maqedonas.¹⁸ Platforma e partisë, botuar më parë në numrin e marsit të Mlad Borec, lidhej kryesisht me idealet e VMRO-së historike. Drejtuar nga udhëheqësi i ri karizmatik, Ljubcho Georgievski, VMRO-DPMNE, duke u zotuar të punojë për idealin e “të gjithë maqedonasve të lirë të bashkuar”, la ne hije agjendat nacionale të komunistëve reformatore. Partia kërkoi edhe përmirësimin e menjëhershëm të marrëdhënieve të Maqedonisë me Slloveninë dhe Kroacinë, si dhe për kthimin e “territoreve maqedonase” brenda kufijve të Serbisë.¹⁹

Në prag të zgjedhjeve të para shumëpartiake në Maqedoni, të mbajtura në nëntor të vitit 1990, në vend vepronin më shumë se njëzetë parti. Komunistët e reformuar (Lidhja e Komunistëve të Maqedonisë, Partia e Tranzicionit Demokratik, SKM-PPD) kandiduan me një platformë ku kërkohet njohja e sovranitetit të Maqedonisë në një formë “brenda kornizës jugosllave”. SKM-PPD zgjodhi një identitet dhe dinjitet maqedonas dhe premtoi për të organizuar Maqedoninë si “shtet sovran që pranon bashkimin me popujt e tjerë të Jugosllavisë vetëm mbi

17 Danforth 95:137.

18 Poulton, p.173.

19 Poulton, p.173.

baza vullnetare dhe të barabarta, dhe natyrisht me të drejtën e shkëputjes.”²⁰ Edhe pse SKM-PPD, promovoi interesat maqedonase, ajo ishte ende mjaft e kujdesshme të linte të hapur derën për mundësinë e një shteti të transformuar jugosllav.

Edhe VMRO-DPMNE ishte e angazhuar për sovranitetin maqedonas, por jo domosdoshmërisht vetëm brenda një konfederatë jugosllave. Partia parashi-konte një bashkim të gjerë konfederate të Jugosllavisë, Bullgarisë dhe Greqisë, e cila de facto do t'i sillte të gjithë maqedonasit në rajon nën patronazhin e një shteti të vetëm. Si një alternativë e vetme për këtë projekt, VMRO-DPMNE diskutoi për një ndarje të plotë nga Jugosllavia.²¹ Mbështetur nga maqedonasit e diasporës, dhe kryesisht duke luajtur me retorikën nacionaliste VMRO-DPMNE dërgoi mesazhe tërheqëse për segmente të mëdha të shoqërisë maqedonase. Qëndrimi i partisë kundër asaj që perceptohej kryesisht si emigracioni i paligjshëm i shqiptarëve të Kosovës në Maqedoninë perëndimore, qëndrimi në favor të kthimit të pronave të maqedonasve të shpronësuar në Greqi dhe “bashkimi shpirtëror, ekonomik dhe etnik i popullit të ndarë maqedonas dhe krijimi i një shteti maqedonas në një Ballkan të bashkuar të ardhmen dhe në Evropën e bashkuar” rriti në mënyrë të konsiderueshme popullaritetin e VMRO-DPMNE-së tek votuesit maqedonas.²²

Nuk është e habitshme që rezultatet e zgjedhjeve parlamentare treguan se sa shumë e kishin nënvlerësuar elita e komunistëve maqedonas forcën e mundshme të partive që vënë theksin edhe më shumë në çështjet e Maqedonisë, sesa SKM-PPD.²³ Edhe pse në fund të 1980 komunistët maqedonas udhëhoqën republikën në një kurs relativisht të arsyeshëm, dhe në vitin 1990 i ofruan publikut maqedonas zgjidhje shumë të ndjeshme për situatën e egërsuar jugosllave duke e kombinuar atë me një agjendë të fortë parazgjedhore pro-maqedonase, SKM-PPD ende nuk mund të fitonte zgjedhjet parlamentare të vitit 1990. Duke valëvitur flamurin nacionalist VMRO-DPMNE ishte partia më e suksesshme marrjen 38 vende (31.7 për qind) në legjislaturë, e ndjekur nga komunistët e reformuar me 31 vende (25.8 përqind), një koalicion që përfaqësonte interesat e pakicës maqe-

20 Leonard Cohen: *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition*, Westview Press: Oxford, 1993, p.148

21 Poulton, p.176.

22 Duncan M. Perry, "The Republic of Macedonia: Finding its Way", in Karen Dawisha and Bruce Parrott (eds.), *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge: Cambridge UP, 1997, fq. 241-242.

23 Ibid.

donase shqiptare me 23 vende (18.3 për qind) dhe Aleanca e Forcave të Reformës me orientim ekonomik me 17 vende (14.2 për qind).

Përfundimi i zgjedhjeve prodhoi rezultate tepër të fragmentuara dhe të paqarta.²⁴ Udhëheqja e sapozgjedhur Maqedonisë ende këmbëngulte në një lloj konsensusi për statusin e Jugosllavisë, duke ruajtur kursin e saj të pavarur të veprimit. Më 25 janar 1991, parlamenti miratoi Deklaratën e Sovranitetit ku shpallej pavarësia dhe tërësia territoriale e popullit maqedonas, bazuar në të drejtën e tyre për vetëvendosje dhe shkëputje, që duhet të garantohej në kushtetutën e ardhshme dhe të miratohej nëpërmjet një referendumi popullor. Deklarata parashikonte edhe një rol të barabartë të Maqedonisë në bisedimet me republikat e tjera për të ardhmen e Jugosllavisë.

Menjëherë pas miratimit të Deklaratës së Sovranitetit, më 27 janar 1991 Kuvendi i Maqedonisë zgjodhi Kiro Gligorov si president të vendit. Menjëherë pas inaugurimit të tij Gligorov fitoi mbështetjen e parlamentit dhe ia kushtoi përpjekjet e tij një plani me tre pika: ruajtjen e Jugosllavisë përmes një zgjidhjeje paqësore të krizës, krijimin e një demokracie parlamentare të siguruar nga miratimi i një kushtetute të re, dhe promovimin e të drejtave e pakicave kombëtare në Maqedoni.²⁵ Të vetëdijshëm për rreziqet ndaj Maqedonisë nëse Jugosllavia shpërbëhej, Gligorov, së bashku me Alija Izetbegoviç, Presidenti i Bosnje-Hercegovinës, u përqendruan në ndërmjetësimin mes dy palëve që kishin pikëpamje të kundërta mbi statusin e ardhshëm të Jugosllavisë, Sllovenisë dhe Serbisë. Më 3 qershor Gligorov, së bashku me Izetbegoviç, propozuan një kornizë të re jugosllave, e cila do të përfshinte një ushtri, monedhë, dhe politikë së jashtme të përbashkët.²⁶ Megjithatë, gjatë vitit 1991, pavarësisht përpjekjeve ndërmjetësuese nga Gligorov dhe Izetbegoviç, përçarjet politike mes të palëve në konfliktin jugosllav vetëm sa u zgjeruan. Ndërhyrjet e ushtrisë jugosllave në Slloveni në qershor në 1991 dhe shtimi i përlëshjeve të armatosura mes trupave të parregullta serbe dhe autoriteteve policore në Kroaci vetëm sa përkeqësuan situatën tashmë të tensionuar në vend.

Të ballafaquar me një përkeqësim gjithnjë e më të dhunshme të krizës në Jugosllavi, e cila mund të kishte pasoja të rrezikshme për sigurinë e Maqedonisë,

24 Poulton, fq. 150.

25 Gjorgji Spasov: "Dilemmas of Independence", in East European Reporter, Vëll. 5, Nr. 5. mars-prill 1992.

26 Cohen, fq. 213.

në pranverën e vitit 1991 Gligorov këmbënguli dhe arriti formimin e një qeverie që përfaqësonte të gjitha partitë parlamentare, si një lloj “Fronti Kombëtar” për arritjen e qëllimeve strategjike të Maqedonisë. “Qeveria e ekspertëve” përfaqësonte konsensus të gjerë mes partive maqedonase në lidhje me orientimet themelore të politikës së Maqedonisë dhe në mbështetje për një Maqedoni demokratike dhe sovraane, ose, në rast të shpërbërjes së Jugosllavisë, të një Maqedonie të pavarur, për shtetin ligjor, ekonominë e tregut, dhe bashkimin me sistemin evropian. Plejada e pushteteve në qeverinë e re dhe e presidencës erdhën si rezultat i një pakti partiak mes partive kryesore të Maqedonisë.

Pas verës të dhunshme të vitit 1991, kur luftimet shpërthyen së pari në Slloveni dhe më pas në të gjithë Kroacinë, Gligorov dhe qeveria e re e Maqedonisë vendosën të përparonin me planet për marrjen e pavarësisë. Më 8 shtator 1991 u mbajt referendumi në të cilin më shumë se 95% e votuesve votuan për një shtet sovran dhe të pavarur. Më 17 shtator të të njëjtit vit parlamenti i Maqedonisë miratoi një Deklaratë për shpalljen e rezultateve të referendumit. Kushtetuta e re e Maqedonisë, e shpallur më 1 nëntor 1991, dhe e krijuar si rezultat i debateve të komplikuar mes të partive kryesore të Maqedonisë, e përcaktonte Maqedoninë si një demokraci parlamentare dhe ofronte hapësirë për “bashkëjetesë” mes maqedonasve dhe grupeve të pakicave brenda vendit.²⁷ Maqedonia e përfundoi procesin e demokratizimit në 21 nëntor 1991, kur ajo shpalli pavarësinë nga pjesa e mbetur e Jugosllavisë. Megjithatë, për shkak të kundërshtimeve greke, dhe pavarësisht rekomandimit të Komisionit Badinter të KE-së, që argumentonte se mes republikave jugosllave që aspironin të bëheshin të pavarura vetëm Sllovenia dhe Maqedonia përmbushnin kërkesat minimale për njohjen si shtete demokratike, Maqedonia nuk u njoh nga KE në vitin 1992.

27 Për një diskutim të lavdërueshëm mbi kushtetutën maqedonase dhe të drejtat e pakicave shih: Giorgi Caca; “Status and Rights of Nationalities in the Republic of Macedonia”, *Balkan Forum*, nr. 2, 1996.

KONSTATIMET E KËRKIMIT - MAQEDONIA

Qarkullimi i Elitës

Elita Politike

Elitat politike 1985-1990 luajtën një rol të madh historik. Ata kanë mbrojtur idetë për liberalizimin e shoqërisë jugosllave dhe hapjen drejt Perëndimit, duke përgatitur terrenin për atë presupozohet të ishte një tranzicion drejt një rendi liberal demokratik. Në planin afatgjatë, këto ëndrra dolën se ishin më pak të mundshme nga sa parashikohej; në dy dekadat e pavarësisë, Maqedonia u përball me shumë pengesa në rrugën e demokracisë liberale me të drejta të plota.

Elita politike dikur në regjimin njëpartiak të viteve 1980 rekrutohej ekskluzivisht nga dega maqedonase e Lidhjes Komuniste Jugosllave, ose të paktën nga qarqet e afërta me partinë. Rekrutimi i tyre kushtëzohej nga një sërë faktorësh, ku më e rëndësishmja ishte përshtatja me konceptet e të dy udhëheqjeve: rajonale (Shkup) dhe federale (Beograd). Nga ana tjetër, elita politike e 2005 e më tej ka dalë nga një kontekst krejt i ndryshëm. Roli i tyre nuk është më pak historik, sepse ata janë brezi që pritet të arrijë në fund idealin e konsolidimit demokratik dhe anëtarësimin në Bashkimin Evropian dhe NATO. Megjithatë, lindja e tyre u realizua në një kontekst shumë të ndryshëm në krahasim me rastin e elitave të viteve 1980, sepse që prej asaj kohe Maqedonia është bërë një shtet i pavarur me një model pluralist që ka disa boshte konkurruese të pushtetit politik.

Karriera e suksesshme në politikë kërkon një histori të mirë-formuar të jetës si dhe të kesh kontribuar me shumë njohuri dhe përvoja në fusha të tjera. Disa prej bashkëbiseduesve tanë, të cilët kanë pasur poste të larta në Partinë Komuniste dhe kishin role të rëndësishme politike në fundin e regjimit, kanë bërë emra kryesisht për shkak të njohurive të tyre arsimore dhe me demonstrimin e aftësive analitike e në letërsi. Në krahasim me homologët e tyre bashkëkohorë, përfaqësuesit e elitës politike 1985-1990 kanë pasur qasje më entuziaste ndaj politikës – ata kanë qenë aktivë edhe përtej premisave partiake. Shumica e të intervistuarve që përfaqëson elitën politike nga periudha 1985-1990, përveç karrierës së tyre politike, ishin apo janë ende pjesë e ekonomisë dhe veçanërisht e elitës akademike ose kulturore. Mes tyre kishte profesorë universiteti, ekspertë në shkencat shoqërore, përfituesit e bursave ndërkombëtare (kryesisht ato

amerikane dhe të Evropës Perëndimore), të cilët kanë vazhduar karrierën e tyre në lëmin akademik pas daljes në pension politik. Ata të gjithë i përkisnin krahut reformator të Partisë Komuniste. Në kohët e reformës, dhe më vonë gjatë hapjes demokratike, shumë prej tyre kanë pasur ndikim shumë të dukshëm individual në debatin publik, nganjëherë madje edhe kundër ose jo në përputhje me doktrinën zyrtare të Partisë Komuniste. Vihet re një model të përbashkët që del nga historia e tyre personale: mënyra me të cilën ata kanë kushtëzuar qëndrimin e tyre në politikë: mjaft shpesh ata kërkojnë nga më të moshuarit të sigurojnë vazhdimin e reformave, dhe në këmbim do të marrin funksione të larta politike.

Disa nga përfaqësuesit e elitës politike nxjerrin në pah se për të marrë në një funksion të lartë politik ata duhet të fitonin zgjedhjet brenda partisë në të cilën të konkurronin të paktën dy kandidatë. Edhe pse ishte sistem njëpartiak, anëtarët e partisë zgjedhin mes individëve të fuqishëm, të cilët shpesh rrezikonin sigurinë e tyre për të shprehur mendimin e tyre brenda qarqeve të partisë. Ata e krahasojnë si për kontrast këtë nocion për të krijuar përshtypjen se në Maqedoninë bashkëkohore, politika është bërë shumë më partizane se më parë. Udhëheqësit e partisë kanë shumë pushtet dhe ndër të tjerash vendosin për listat zgjedhore të partisë. Siç argumenton sot elita e vjetër, pavarësisht nga sistemi demokratik dhe regjimit shumëpartiak, qytetarët mund të zgjedhin vetëm “shërbëtorët e partisë”, një formë e zgjedhjes në të cilën anashkalohen cilësitë individuale. Ndryshe nga individët e fortë të viteve 1980, “shërbëtorët bashkëkohorë të partisë” në mendimin e tyre bëjnë dhe flasin vetëm atë që ka miratuar udhëheqja e tyre dhe mbysin mendimet e qëndrimet e tyre, gjë që pengon debatin demokratik.

Shumë pak nga elita e vjetër e periudhës 1985-1990 mbeti në poste pas rrëzimit të regjimit. Shumë nga të intervistuarit iu referuan rasteve të udhëheqësve të njohur komunistë të rrëzuar pas demokratizimit, figura të rangut të lartë në parti dhe diplomatë, të tillë si ish-president i Asamblesë e Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara, Lazar Mojsov, i cili, sipas një të intervistuari, nëse do të kishte mbetur në detyrë mund të kishte dhënë një kontribut të madh në zhvillimin demokratik dhe në ngritjen ndërkombëtare të Maqedonisë. Ata tregojnë për faktin se edhe pse elitat politike në vitet 1990 ishin rekrutuar nga radhët e ulëta të ish-Partisë Komuniste, shumë rrallë ka pasur njeri pa përkatësi të mëparshme politike.

Nga ana tjetër, elita bashkëkohore politike ka lindur në një mjedis të ndryshëm shoqëror-politik. Tek elitat e reja politike pak pozicione janë të trashëguara, sepse edhe ata që kanë pasur lidhje familjare me përfaqësuesit e elitës në të kaluarën evidentojnë faktorë të tjerë, të tilla si puna e madhe dhe kapaciteti për t'u marrë me sfidat si faktorë vendimtarë për të arritur suksesin e tyre. Në mënyrë të veçantë theksi i është vënë punës së palodhur. Ndryshe nga koha e sistemit njëpartiak, sot puna politike përfshin fushatë aktive në fushën e komunikimit të gjerë dhe të vazhdueshme me elektoratin, sepse sukcesi i partive varet vetëm nga mbështetja që ato janë në gjendje të marrin nga publiku.

Disa prej përfaqësuesve të intervistuar të elitës politike bashkëkohore, para se të hynin në politikë, kishin profilizuar tashmë veten si figura publike për shkak të përvojës së tyre ndërkombëtare dhe të arsimit, si dhe për përfshirjen e tyre në shoqërinë civile të Maqedonisë, medias dhe fushës akademike. Disa nga ata me më shumë arsim argumentojnë se nganjëherë mund të jetë një disavantazh për shkak të nivelit të ulët të politikës në Maqedoni, ose siç e tha një i të anketuar dhe ish zëvendës kryeministër, “kjo është si të ngjitësh një mal me një makinë të F1. “

Përfaqësuesit e të dy brezave të politikanëve e shohin politikën si diçka më shumë se profesion dhe pretendojnë se ata kanë qenë të nxitur nga idealet dhe dëshira për të sjellë një ndryshim. Politikanët e brezit të vjetër (1985-1990) theksuan gatishmërinë e tyre për të kontribuar për reformat të cilat përfundimisht do të liberalizonin dhe demokratizonin regjimin e mëparshëm si një përcaktues kryesor i karrierës së tyre politike. Tek elita politike bashkëkohore, nga ana tjetër, përfaqësuesit e VMRO-DPMNE ishin të vendosur për t'i dhënë fund viteve të errëta të tranzicionit post-komunist, ndërsa elita e re SDSM ka hyrë në politikë për t'i dhënë fund praktikës autoritare politike të qeverisë VMRO-DPMNE që është tani në vitin e gjashtë në pushtet.

Elita ekonomike

Të mbështetur nga fondet e kohezionit federal dhe tregut të integruar, ekonomia e Maqedonisë gjatë kohës së Jugosllavisë ecte mirë. Prandaj, në vitet 1980 elita e biznesit Maqedonisë ishte i përbërë nga njerëzit që drejtonin fabrikat e industrisë së rëndë dhe ndërmarrjet publike me fokus tek aktivitetet ndërkombëtare. Megjithatë, për shkak të krizës si pasojë e shpërbërjes së Jugosl-

lavisë, niveli i aktivitetit ekonomisë ra dukshëm dhe lidhjet tregtare u dobësuan ndjeshëm. Prandaj, elita ekonomike e sotme është shumë e ndryshme. Ajo përbehet nga njerëz që vijnë nga kompanitë shërbimi, nga korporatat e mediave dhe në përgjithësi, njerëzit që kanë bërë pasurinë e tyre në industri terciare. Ata dallojnë edhe në lidhje me historitë se si kanë arritur në poste të larta dhe në ruajtjen e këtyre posteve në shoqëri. Interesant është fakti se gjatë intervistave, shumica e tyre janë përpjekur shumë për të treguar apo denoncuar ndërvarësinë midis suksesit në biznes dhe lidhjeve me elitën politike, duke krijuar një përshypje se tregu ende nuk është e lirë nga ndikimi i shtetit dhe partive politike.

Përfaqësuesit e elitës ekonomike të periudhës 1985-1990 pretendojnë se nuk ishin lidhjet apo anëtarësimi partiak, por njohuritë dhe aftësitë e tyre që ishin vendimtare për suksesin e tyre. Asnjë prej tyre nuk pretendon se lidhja partiake ose llojet e tjera të rrjeteve ishin arsyeja e vetme e suksesit të tyre në biznes. Megjithatë, ky qëndrim është disi në kontrast me perceptimin se në të kaluarën, ashtu si edhe sot, lidhjet dhe mbështetja politike ishin një lehtësues i rëndësishëm për të pasur një karrierë të suksesshme në biznes. Kur njeriu kërkon të ketë sukses, ai ka nevojë për cilësitë personale, por marrëdhëniet me politikanët janë sigurisht më se të nevojshme. Gjithsesi, kjo pasiguri nuk është një dukuri pozitive. Garda e vjetër e drejtuesve dhe menaxherëve të lartë nuk janë dakord me rastet e politizimit të tepërt të rekrutimit të elitës në ekonomi.

Edhe të intervistuarit nga elita bashkëkohore ekonomike pretendojnë se zhvillimi i karrierës së tyre ishte rezultat i punës së tyre të madhe dhe jo e fituar me anë të lidhjeve politike, edhe pse disa nga njerëzit, të cilët i përkasin elitës ekonomike në ditët e sotme, mbanin dikur funksione politike në të kaluarën. Megjithatë, ata duket se ndajnë mendimin e deklaruar nga një i intervistuar, se “një parakusht për të qenë i suksesshëm [në biznes] është të punosh shumë dhe vazhdimisht.” Një tjetër i intervistuar vuri re se mendimi novator, guximi dhe ndërmarrja e rrezikut janë po ashtu të rëndësishme për të arritur suksesin. Megjithatë, përfaqësuesit e elitës së biznesit të ri ankohen në lidhje me ndikimet e partisë në shumë sfera të shoqërisë, duke përfshirë edhe në sektorin e biznesit dhe në rekrutimin e elitave të reja. Një menaxher i suksesshëm shtoi se “është e shpifur të shohësh se si njerëzit e paaftë shpejt bëjnë përpara në karrierën e tyre dhe pasurohen” kur ata kanë lidhje paraprake. Njëri prej tyre madje përmendi se ndikimi i fortë i politikës në shoqëri dhe qëndrimet jo-tolerante të njerëzve në pushtet vënë gjithmonë në rrezik lirinë e shprehjes dhe lirinë për të bërë dhe zgjeruar biznesin. Ata e shohin si kushte të pafavorshme për sipërmarrjen dorën

e shtrënguar të shteti në treg dhe praktikat e tij për të përdorur mbledhjen e të ardhurave publike si një mekanizëm për të kthyer kapitalin politik në kapital ekonomik. Shumica e të intervistuarve nga të dy brezat thonë se besimi reciprok nga njerëzit është i ulët pikërisht për shkak të tendencave të tilla që në fund të fundit gërryejnë sistemin.

Elita Akademike dhe Kulturore

Njësoj si me diskutimin e elitës ekonomike, të intervistuarit që mbajnë poste të larta në institucionet akademike dhe kulturore kanë diskutuar procesin e rekrutimit të elitës nën dritën e besnikërisë politike dhe interesave të politikaneve. Një përshtypje e pazakontë është fakti se veçanërisht tek grupi i vjetër i elitave, shumë individë janë transferuar nga fusha akademike në lëmin politik dhe shpesh kanë mbajtur njëkohësisht dy poste të larta akademike dhe politike në shoqëri. Edhe pse kjo sigurisht shërben si një tregues se rekrutimi politik në mënyrë të dukshme bazohet në merita (ka pasur shumë njerëz me gradë PhD në politikë në kohën e ndryshimit të regjimit), kjo tregon se edhe bota akademike nuk ishte divorcuar haptazi nga qeveria. Disa nga përfaqësuesit e botës akademike dhe elitës kulturore nga periudha 1985-1990 mbetën të përfshirë në politikë, sidomos në periudhën pas pavarësisë. Shumë prej tyre kanë kontribuar në krijimin e parimeve demokratike në Maqedoni dhe parashikuan fundin e regjimit komunist. Të intervistuarit e tjerë u larguan nga vendi për shkak të besimeve të tyre heretike politike dhe mosmarrëveshjeve me udhëheqjen. I njëjti faktor kontribuoi më vonë në përfshirjen e tyre edhe në politikën post-komuniste.

Megjithatë, të intervistuarit që përfaqëson elitën akademike e kulturore të viteve 1980 nuk e fshehën ndjenjën se gjatë komunizmit lidhjet brenda partisë ishin në fakt të domosdoshme për të kapur poste të larta, pavarësisht nga gjinia apo ndonjë faktori tjetër. Megjithatë, ashtu siç e theksuan shumë prej tyre, kishte edhe më shumë rëndësi që të vendoseshin kritere shkencore për ngritjen e dikujt në karrierë, ndryshe nga sot, kur shumica e institucioneve akademike i ngjajnë bizneseve familjare dhe kontribuojnë në përkeqësimin e standardeve akademike. Për ta, suksesi akademik ishte prestigjioz dhe më domethënës, ndërkohë që sot, puna në botën akademike dhe atë të kulturës, siç argumentojnë edhe ata, është më shumë fitimprurës por me më pak virtyte të intelektualizmit dhe mjeshtërisë.

Elita bashkëkohore akademike dhe kulturore në Maqedoni përbëhet nga dy kategori individësh. I pari përbëhet nga të moshuarit, që e kishin filluar karrierën e tyre dhe kishin arritur një sukses të dukshëm në kohën e regjimit të mëparshëm. Sot, ata qëndrojnë në poste ose po ngjisin shkallët e karrierës pavarësisht ndryshimeve politike. Në fakt, në krahasim me sektorët e tjerë (politik dhe ekonomik) vazhdimësia këtu duket më e fortë. Nënkatëgoria tjetër përfaqëson elitën bashkëkohore që u shfaq në dy dekadat e fundit, kryesisht në sajë të cilësive dhe përpjekjeve të tyre personale, edhe pse shumë prej tyre theksojnë rëndësinë e lidhjeve politike edhe në sferën akademike dhe kulturore. Krahasuar me klasën e lartë dhe ish-elitën akademike e kulturore, ky brez i ri i akademikëve dhe zyrtarëve kulturore është shumë më pak i politizuar dhe ka arritur kryesisht në sajë të arritjeve në fushat përkatëse profesionale të punës.

Vlerat Liberale

Elita Politike

Periudha e viteve 1980 ishte epoka e liberalizimit të shtetit jugosllav dhe gjenerata e politikanëve të asaj periudhe të caktuar u bë e njohur si “reformatorët”, të cilët paraqisnin prirje të forta liberale. Një politikan i rangut të lartë nga periudha 2005-2010 argumenton se në periudhën 1988-1992 ishin “ditët e arta për demokracinë maqedonase.” Mjerisht, siç thonë edhe ata, trashëgimia largpamëse e asaj kohe nuk u ruajt gjatë viteve 1990.

Në përgjithësi, të intervistuarit nga elita politike 1985-1990 janë krenarë që kanë qenë përkrahësit e lirive personale e të lirisë së shprehjes. Ata pretendojnë se kanë pasur nivel të lartë të tolerancës në lidhje me mënyrën e jetesës alternative gjatë periudhës komuniste. Disa prej tyre ishin ndër të parët që diskutuan idetë e pluralizmit politik dhe zgjedhjeve të lira. Ata shpesh e kushtëzuan qëndrimin e tyre në politikë me reformat që do të riformësonin Jugosllavinë dhe Maqedoninë që më vonë do të bëhej e pavarur si një demokraci e stilit perëndimor.

Elita e re politike e kupton ndryshe idenë e lirisë. Pothuajse të gjithë përfaqësuesit e saj pohojnë se ata kanë hyrë në politikë në mënyrë që të kontribuojnë për një ndryshim më të madh shoqëror. Megjithatë, ajo që është e dukshme është imazhi shumë i kundërt që të intervistuarve kishin për Maqedoninë, në varësi të përkatësisë së tyre politike. Anëtarët e elitës aktualisht në pushtet (të

udhëhequr nga VMRO-DPMNE) ishin shumë më kritik ndaj qeverive që ishin në pushtet në vitet 1990 dhe besojnë se vetëm në dekadën e parë të shekullit njëzet e një Maqedonia është bërë një shoqëri demokratike. Nga ana tjetër, për shumicën e maqedonasve etnikë të krahut të majtë Maqedonia nuk është ende një demokraci plotësisht e konsoliduar ku mbizotërojnë vlerat jo-liberale. Prandaj, ata e shohin misionin e tyre në politikë si mision liberalizimi.

Pjesa më e madhe të përfaqësuesve të intervistuar të elitës së re politike janë mbështetës të flaktë të lirisë së shprehjes. Për disa prej tyre, mendimet e tyre i kanë kushtuar atyre privilegjet dhe postet. Megjithatë, kur vjen fjala për pikëpamjet e tyre për stilet e ndryshme të jetesës, ndarja ideologjike ndikon në masë të madhe në mendimet e të intervistuarve. Në përgjithësi, ndarja mes të majtëve dhe të djathtëve tek elita e re politike jep më shumë ndryshime se ndarja etnike, tipike për kategoritë e tjera të elitës.

Elita Ekonomike

Edhe pse bien dakord në mënyrë të patundur se liritë personale janë aspekt i rëndësishëm dhe një nga të drejtat themelore që duhet të mbrojmë, përfaqësuesit e elitës ekonomike 1985-1990 shfaqën disa qëndrime të dukshme jo-liberale. Veçanërisht i rëndësishëm është fakti se pjesa më e madhe e tyre është kundër dhënies së të drejtave të minoriteteve seksuale. Ata ruajnë besime shumë konservative dhe jo-liberale mbi këtë temë. Një nga të intervistuarit madje tha se homoseksualiteti “është një sëmundje që duhet të shërohet. Unë nuk i pranoj njerëz të tillë.”

Të intervistuarit e elitës së re ekonomike janë liberalë, pavarësisht nga rezervat e tyre. Në përgjithësi, ata mbështesin idenë e lirisë së shprehjes dhe shumica e tyre përkrahin tregun e lirë. Në lidhje me pikëpamjet e tyre mbi liritë personale, përgjigjet e tyre janë shumë më pak ndryshueshme në krahasim me elitat e reja politike për shembull. Megjithatë, ndërsa disa prej tyre e deklarojnë veten kozmopolitë, një pjesë po aq e rëndësishme ndajnë vlera tradicionale dhe konservatore, shpesh duke arsyetuar se mbajtja e një qëndrimi të ashpër dhe tradicional është parakusht për të qenë në gjendje të drejtosh me sukses një ndërmarrje private në shoqërinë maqedonase. Ata janë të rezervuara dhe ende nuk shprehin haptazi gjykimin e tyre për stilet alternative të jetesës.

Elita Kulturere dhe Akademike

Të gjithë përfaqësuesit e intervistuar të elitës akademike 1985-1990 besojnë se sot ekziston një liri më e madhe e të shprehurit në krahasim me sistemin e mëparshëm. Ngaqë disa prej tyre në kohë komuniste kishin përjetuar përvoja traumatike për shkak të besimeve të tyre, ata argumentojnë se çdo lloj “krimi verbal” (si shpifja) duhet të mos konsiderohet më si vepër penale. Përfaqësuesit akademik të elitës së re u përqendruan tek liria e shprehjes në një perspektivë tjetër. Ata besojnë se sot kushdo që do të shprehë mendimin e tij, i ka të gjitha kushtet për ta bërë këtë. Megjithatë, disa prej tyre janë zhgënjyer se shumë prej njerëzve sot janë ende të frikësuar për të marrë pjesë në debatin publik, pavarësisht nga liria e qartë për ta bërë këtë. Në lidhje me respektimin e diversitetit, shumica e të intervistuarve në të dy brezat shfaqën qëndrimet tolerante, edhe pse disa prej tyre shprehin neveri të qartë, kur bëhet fjalë, për shembull, për jo-heteroseksualët.

Përgjigjet e pyetësorit

(Qëndrimet më pak konservative jepen me germa të trasha të zeza, vlerat më konservative jepen me germa të trasha dhe të pjerrëta)

	Pol vjet. [2]	Pol. e re [8]	Ek vj. përjasht [5]	Ek e re përj. [9]	Akad. vj. përj. [3]	Akad. e re përjasht. [8]	Akademik vjetër + politik e vjetër [4]	Akademik vjetër + akademik i ri [2]	Politike e vjetër + ekonomike e re [1]
Aborti duhet të jetë i paligjshëm.	3	1.5	1.6	1	1	2.13	1	1	1
Mbajtja e marihuanës duhet mbetet e paligjshme.	5	4.63	3	2.56	2	4.13	3.25	5	4
Çiftet e së njëjtës gjini nuk duhet të kenë të drejtën të martohen bashkë.	3	4	3.2	3.22	2	3.38	3.25	3	1
Është e rëndësishme që fëmijët (nipërit) e mi të mësojnë për vlerat fetare në shkollë.	3	2.5	2.4	2.22	1.67	3.75	3.25	2.5	1

	Elita politike duke përjashtuar ata që i përkasin më shumë se një kategori [10]	Elita ekonomike duke përjashtuar ata që i përkasin më shumë se një kategori [14]	Elita akademike duke përjashtuar ata që i përkasin më shumë se një kategori [13]	Të anketuar që i përkasin më shumë se një kategori [5]
Aborti duhet të jetë i paligjshëm.	1.8	1.2	1.69	1
Mbajtja e marihuanës duhet mbetet e paligjshme.	4.7	2.8	3.77	3.4
Çiftet e së njëjtës gjini nuk duhet të kenë të drejtën të martohen bashkë.	3.8	3.07	3	2.8
Është e rëndësishme që fëmijët (nipërit) e mi të mësojnë për vlerat fetare në shkollë.	2.6	2.2	3.08	2.8

	Elita 1985-1990 përfshirë ata që ruajtën postet e tyre të larta më pas	Elita 2005-2010 [25]
Aborti duhet të jetë i paligjshëm.	1.41	1.52
Mbajtja e marihuanës duhet mbetet e paligjshme.	3.41	3.72
Çiftet e së njëjtës gjini nuk duhet të kenë të drejtën të martohen bashkë.	2.82	3.52
Është e rëndësishme që fëmijët (nipërit) e mi të mësojnë për vlerat fetare në shkollë.	2.47	2.8

Nga analizimi i përgjigjeve të pyetësorit dalin në pah disa përfundime të rëndësishme:

- Në përgjithësi ka tendenca të forta kundër kriminalizimit të abortit tek të gjithë të anketuarit; nga ana tjetër, ka ndjenja të ndryshme për martesat brenda së njëjtës gjini dhe arsimimit fetar, ndërkohë që ka një qëndrim pothuajse plotësisht konservativ kur bëhet fjalë për përdorimin e lëndëve narkotike/drogave.
- Në total, përfaqësuesit e elitës 1985-1990 kishin më shumë pikë liberale sesa përfaqësuesit e elitës 2005-2010; megjithatë, pikët më të larta konservatore të brezit të ri të elitës janë kryesisht rezultat i qëndrimeve të theksuara konservatore të përfaqësuesve të elitës bashkëkohore politike dhe akademike/kulturore, ndërkohë që elita e re ekonomike paraqet qëndrime të konsiderueshme liberale. Pjesa më liberale e elitës 1985-1990 janë ata që pavarësisht rangut të lartë në politikë kanë pasur ose ende kanë karrierë në botën akademike/ekonomi.
- Politikanët janë më konservatorë kur bëhet fjalë për liritë personale, krahasuar me sipërmarrësit dhe akademikët.

Barazia gjinore

Elita politike

Pjesa dërrmuese e elitës së vjetër ekonomike besojnë se nënat duhet të jetë po aq të mira në karrierën e tyre sa edhe në rolin e tyre si amvisa, por familja mund të jetë më mirë në qoftë se burri fiton bukën dhe gruaja i përkushtohet punëve të shtëpisë. Nga ana tjetër, të intervistuarit e elitës së re ekonomike mendojnë se gratë duhet të jenë të barabarta me burrat, duke pranuar se karriera e nënave është më e vështirë për shkak të rolit të dyfishtë që ato luajnë në jetë. Përfaqësuesit e elitës bashkëkohore besojnë se gratë duhet të marrin pjesë në vendim-marrje, sepse ato sjellin mënyra krijuese për zgjidhjen e problemeve. Disa prej tyre, nga ana tjetër, përmendin se disa gra në Maqedoni kanë një edukim patriarkal, gjë që kufizon zgjedhjet e tyre të karrierës dhe botëkuptimin e tyre. Një e intervistuar konfirmoi këtë duke theksuar se secili partner në familje ka një rol të veçantë të paracaktuar.

Elita ekonomike

Pjesa dërrmuese e elitës së vjetër ekonomike besojnë se nënat duhet të jetë po aq të mira në karrierën e tyre sa edhe në rolin e tyre si amvisa, por familja mund të jetë më mirë në qoftë se burri fiton bukën dhe gruaja i përkushtohet punëve të shtëpisë. Nga ana tjetër, të intervistuarit e elitës së re ekonomike mendojnë se gratë duhet të jenë të barabarta me burrat, duke pranuar se karriera e nënave është më e vështirë për shkak të rolit të dyfishtë që ato luajnë në jetë. Përfaqësuesit e elitës bashkëkohore besojnë se gratë duhet të marrin pjesë në vendim-marrje, sepse ato sjellin mënyra krijuese për zgjidhjen e problemeve. Disa prej tyre, nga ana tjetër, përmendin se disa gra në Maqedoni kanë një edukim patriarkal, gjë që kufizon zgjedhjet e tyre të karrierës dhe botëkuptimin e tyre. Një e intervistuar konfirmoi këtë duke theksuar se secili partner në familje ka një rol të veçantë të paracaktuar.

Elita akademike dhe kulturore

Shumica e të intervistuarve nga elita akademike dhe kulturore e konsiderojnë barazinë gjinore si përparësi të lartë dhe besojnë se gratë duhet të ketë një status të barabartë në të gjitha sferat. Shumica e tyre besojnë se statusi i grave është përmirësuar sot në krahasim me periudhën komuniste, sepse në ditët e komunizmit gratë ishin në poste më të ulëta. Disa prej tyre thonë se për fat të keq ende ekziston mentaliteti patriarkal mes njerëzve. Një nga pikat që ata kanë deklaruar është se shumë burra e kanë ende të vështirë të lejojnë gratë e tyre të kenë poste më të mira dhe më dominuese në punën e tyre sesa ata.

Përgjigjet e pyetësorit

(Qëndrimet më pak konservatore jepen me germa të trasha të zeza, vlerat më konservatore jepen me germa të trasha dhe të pjerrëta)

A mund të nxisin elitat ndryshime pozitive shoqërore?

	Pol vjet. [2]	Pol. e re [8]	Ek vj. përjasht [5]	Ek e re përj. [9]	Akad. vj. përj. [3]	Akad. e re përjasht. [8]	Akademik vjetër + politike e vjetër [4]	Akademik vjetër + akademik i ri [2]	Politike e vjetër + ekonomike e re [1]
Nënat mund të bëjnë karrierë, por detyra e tyre e parë është të kujdesen për shtëpinë.	2	1.63	2.6	1.67	1	3.38	2	1.5	1
Qeveria nuk ka nevojë të ndërmarrë veprime pozitive për të arritur barazinë gjinore në disa fusha të caktuara punësimi.	1.5	1.75	1	1.78	1.67	2.38	1	1	1
Burrat dhe gratë nuk duhet të marrin të njëjtën pagë për të njëjtën punë që kanë kryer.	1	1	1	1.11	1	2	1.5	1.5	1
Gratë nuk duhet të kenë të drejtë të shërbejnë në ushtri.	1.5	1.38	1.4	1.22	2.67	2.5	1	1.5	1

	Elita politike duke përjashtuar ata që i përkasin më shumë se një kategorie [10]	Elita ekonomike duke përjashtuar ata që i përkasin më shumë se një kategorie [14]	Elita akademike duke përjashtuar ata që i përkasin më shumë se një kategorie [13]	Të anketuar që i përkasin më shumë se një kategorie [5]
Nënat mund të bëjnë karrierë, por detyra e tyre e parë është të kujdesen për shtëpinë.	1.7	1.93	2.54	1.8
Qeveria nuk ka nevojë të ndërmarrë veprime pozitive për të arritur barazinë gjinore në disa fusha të caktuara punësimi.	1.7	1.47	2	1
Burrat dhe gratë nuk duhet të marrin të njëjtën pagë për të njëjtën punë që kanë kryer.	1	1.07	1.69	1.4
Gratë nuk duhet të kenë të drejtë të shërbejnë në ushtri.	1.4	1.27	2.38	1

	Elita 1985-1990 përfshirë ata që ruajtën postet e tyre të larta më pas	Elita 2005-2010 [25]
Nënat mund të bëjnë karrierë, por detyra e tyre e parë është të kujdesen për shtëpinë.	1.88	2.2
Qeveria nuk ka nevojë të ndërmarrë veprime pozitive për të arritur barazinë gjinore në disa fusha të caktuara punësimi.	1.18	1.96
Burrat dhe gratë nuk duhet të marrin të njëjtën pagë për të njëjtën punë që kanë kryer.	1.18	1.36
Gratë nuk duhet të kenë të drejtë të shërbejnë në ushtri.	1.53	1.68

Nga analizimi i përgjigjeve të pyetësorit dalin në pah disa përfundime të rëndësishme:

- Në përgjithësi, të gjithë të anketuarit kanë një qëndrim disi liberal në lidhje me barazinë gjinore.
- Përfaqësuesit e elitës aktuale ekonomike shfaqin qëndrim më patriarkal kur vjen fjala për rolin e grave në shoqëri/shtëpi. Ata shfaqin edhe qëndrime më konservatore në lidhje me barazinë gjinore, krahasuar me të anketuarit e tjerë që i përkasin kategorive të tjera.
- Në total, të intervistuarit nga elita akademike dhe kulturore shprehën qëndrime më konservative sesa politikanët dhe sipërmarrësit.
- Përfaqësuesit e elitës 2005 e më pas kishin qëndrim më konservator përse i përket të katër pyetjeve mbi barazinë gjinore, krahasuar me të anketuarit nga brezi 1985-1990.

Multikulturalizmi

Elita politike

Shumica e të intervistuarve nga të dy grupet e elitës politike, kur diskutohen çështje të marrëdhënieve ndëretnike në kontekstin e Maqedonisë, mbajnë një qëndrim shumë pragmatik. Edhe pse bien dakord se politika e etnizuar nuk është modeli ideal, ata e shohin atë si zgjidhje më të mirë për tensionet ekzistuese në shoqërinë e Maqedonisë. Disa prej tyre kanë pasur vërejtje në lidhje me përfaqësimin e komuniteteve të vogla etnike, duke argumentuar se për shkak të madhësisë së tyre dhe zgjidhjes politike të luftës, si kriza e vitit 2001, janë kryesisht maqedonasit dhe shqiptarët ata që marrin pjesë në procesin e vendim-marrjes dhe zënë postet më të rëndësishme në shoqërinë e sotme. Qëndrimet e të intervistuarve shqiptarë i përkasin më shumë linjave të mbrojtjes së të drejtave të pjesëtarëve të bashkësisë së tyre etnike.

Disa nga përfaqësuesit e elitës së vjetër të politikës vënë re se dikur në ditët e socializmit, kur ata diskutonin mundësitë e reformimit të sistemit në mënyrë që të bëhej më përfshirës dhe më miqësor ndaj pakicave, propozimet e tyre nuk u pritën mirë. Ata argumentojnë se nëse idetë e tyre do të zbatoheshin, tensionet dhe konfliktit të vitit 2001 mund të ishin parandaluar.

Elita ekonomike

Shumica e përfaqësuesve të elitës ekonomike nga periudha socialiste (1985-1990) besojnë se nuk është e rëndësishme që të ketë përfaqësim proporcional të pjesëtarëve të pakicave në sektorin publik. Po ashtu, ata e thonë hapur se partitë etnike nuk duhet të ekzistojnë. Shumica e të intervistuarve nga elita e re ekonomike kishte pikërisht këtë mendim.

Përfaqësuesit e elitës ekonomike thonë se gjuha e shumicës duhet të respektohet dhe se njerëzit duhet të jenë krenarë për kombin dhe vendin e tyre. Shumë prej tyre nuk e pëlqejnë ndërtimin e objekteve të reja fetare, kisha dhe xhami, duke pretenduar se një praktikë e tillë nxit intolerancën. Përkatësia etnike luan faktor për përgjigjet e përfaqësuesve të elitës së biznesit, ndërkohë

që të intervistuarit shqiptarë, në një mënyrë të ngjashme me homologët e tyre nga elita politike, diskutojnë multikulturalizmin kryesisht përmes prizmit të të drejtave të pakicave. Një maqedonas i intervistuar theksoi se “flamujt e shteteve të huaja nuk duhet të valëviten në mitingje e partive në Maqedoni.”

Elita akademike dhe kulturore

Një nga përfaqësuesit e elitës së re argumenton se që nga viti 2001 “maqedonasit kanë filluar të jenë më të hapur ndaj kombësive të tjera.” Shumë prej të intervistuarve, sidomos maqedonasit etnikë, nuk e miratojnë konceptin e partive politike mono-etnike në Maqedoni, dhe ata e shohin se problemi është në vitet e para të periudhës së tranzicionit, kur u shfaqën partitë politike. Një i intervistuar vë në dukje se shteti nuk ka strategji integrimi. Ai sugjeron se institucionet duhet “të krijojnë qytetarë për vendin, jo për kombin”. Për ta, zgjidhja për bashkëjetesës ndër-etnike është mundësia për të pasur koalicione parazjedhore mes maqedonasve dhe shqiptarëve.

Po kështu, përfaqësuesit e elitës akademike e kulturore me origjinë etnike shqiptare thonë se institucionet maqedonase i kanë prezantuar norma dhe praktika kulturore vetëm pas konfliktit në vitin 2001 dhe për fitimin e të drejtave më të mëdha për pakicat në vend. Megjithatë, ata vërejnë se për fat të keq reformat politike dhe transformimi i Maqedonisë janë kryesisht rezultat i presionit të jashtëm më tepër se diskutimet dhe konsensusi brenda vendit.

Përgjigjet e pyetësorit

(Qëndrimet më pak konservatore jepen me germa të trasha të zeza, vlerat më konservatore jepen me germa të trasha dhe të pjerrëta)

A mund të nxisin elitat ndryshime pozitive shoqërore?

	Pol vjet. [2]	Pol. e re [8]	Ek vj. përjash [5]	Ek e re përj. [9]	Akad. vj. përj. [3]	Akad. e re përjash. [8]	Akademik vjetër + politike e vjetër [4]	Akademik vjetër + akademik i ri [2]	Politike e vjetër + ekonomike e re [1]
Të jesh lindur në një vend të caktuar nënkupton të jesh krenar për të.	4.5	3.38	3.2	3.33	4.67	2.63	3.25	5	4
Grupi ynë etnik është më lart krahasuar me grupet e tjera.	1	1.25	1.8	1.56	1.33	1.75	1	2.5	1
Përfaqësimi i pakicave në institucionet publike nuk është një çështje e rëndësishme.	4	2.38	2.8	2.78	3	2.38	1.75	4.5	1
Disa grupe etnike nuk do të integrohen kurrë në shoqërinë tonë.	3	1.88	3	2.56	3.33	2.38	1.5	2.5	1

	Elita politike [10]	Elita ekonomike [14]	Elita akademike [13]	Të anketuar që i përkasin më shumë se një kategorie [5]
Të jesh lindur në një vend të caktuar nënkupton të jesh krenar për të.	3.6	3.33	3.46	3.4
Grupi ynë etnik është më lart krahasuar me grupet e tjera.	1.2	1.6	1.77	1
Përfaqësimi i pakicave në institucionet publike nuk është një çështje e rëndësishme.	2.7	2.67	2.85	1.6
Disa grupe etnike nuk do të integrohen kurrë në shoqërinë tonë.	2.1	2.6	2.62	1.4

	Elita 1985-1990 përfshirë ata që ruajtën postet e tyre të larta më pas	Elita 2005-2010 [25]
Të jesh lindur në një vend të caktuar nënkupton të jesh krenar për të.	3.88	3.12
Grupi ynë etnik është më lart krahasuar me grupet e tjera.	1.47	1.52
Përfaqësimi i pakicave në institucionet publike nuk është një çështje e rëndësishme.	2.82	2.52
Disa grupe etnike nuk do të integrohen kurrë në shoqërinë tonë.	2.53	2.28

Nga analizimi i përgjigjeve të pyetësorit dalin në pah disa përfundime të rëndësishme:

- Në përgjithësi, të gjithë të intervistuarit shprehën qëndrime më liberale se konservatore në lidhje me çështjet e përkatësisë etnike, nacionalizmit dhe multikulturalizmit. Fusha e vetme në të cilën ata kishin përgjigje të moderuar konservatore ishte “çështja patriotike” që vlerësonte perceptimin e besnikërisë ndaj atdheut.
- Përfaqësuesit e elitës akademike dhe kulturore u shprehën krahasimisht me qëndrime më konservative sesa politikanët dhe sipërmarrësit.
- Nuk ka diferenca të konsiderueshme mes brezave përsa i përket çështjeve të nacionalizmit, etnisë dhe multikulturalizmit.

Mirëqenia sociale dhe ekonomia

Elita politike

Pothuajse çdo përfaqësues i elitës politike ishte i shqetësuar shumë për varfërinë në rritje dhe për kushtet e rënduara të jetesës për një pjesë të konsiderueshme të popullsisë maqedonase. Megjithatë, opinionet e të intervistuarve

mbi përgjegjësinë sociale të shtetit ndryshonin në masë të madhe ku luhateshin midis koncepteve të demokracisë sociale dhe tregut të kapitalizmit. Ata dilnin në kontrast të qartë me idetë në favor të një shteti të mirëqenies, me nivele të larta të taksave për shembull, duke ofruar shërbime publike të aksesueshme dhe me cilësi të mirë nga njëra anë dhe idetë për krijimin e një kujdesi shëndetësor dhe arsimim të liberalizuar me pronësi private nga ana tjetër. Një vlerë të përbashkët që ndajnë të intervistuarit është nevoja për të mbrojtur dinjitetin njerëzor. E njëjta gjë vlen edhe për çështjen e ndihmës financiare për klasat e varfra sociale. Ndërsa disa të intervistuarve, sidomos ato që përfaqësojnë elitën e re politike, argumentuan se “dembelët” dhe ata që refuzojnë të punojnë nuk duhet të marrin asistencë sociale. Të gjithë elitat mendojnë se duhet të ketë një kufi nën të cilin asnjë qenie njerëzore nuk duhet të lejohet të bie.

Elita ekonomike

Përfaqësuesit e elitës ekonomike 1985-1990 pretendojnë se socialistët ishin të arsimuar më mirë se elitat e sotme dhe se ata kishin integritet personal shumë më të lartë. Ata shprehen kritikë ndaj elitës së biznesit të ri, veçanërisht për individët që fituan pasurinë e tyre në fillim të viteve 1990. Siç thonë ata, këta njerëz kujdesen vetëm për fitimet materiale dhe nuk respektojnë etikën dhe vlerat tradicionale. Nga ana tjetër, për elitën bashkëkohore ekonomike dallimi kryesor midis elitës ekonomike në regjimi e mëparshëm dhe atë aktual është niveli i pavarësisë. Ata e konsiderojnë elitën e vjetër ekonomike si të lidhur ngushtë me pushtetin politik, sepse zhvillimi ekonomik dhe tregtar gjatë kohës komuniste ka qenë në mënyrë shumë të konsiderueshme i ndikuar nga partia në pushtet. Për më tepër, ata e shohin privatizimin e kompanive të vjetra socialiste si të padrejtë dhe të ndikuar politikisht, duke i shërbyer interesit të një rrethi të ngushtë njerëzish në pushtet. Përfaqësuesit e elitës ekonomike bashkëkohore flasin edhe për korrupsionin, nepotizmin si dhe punën e administrimit e dobët ekonomik të ndërmarrjeve socialiste.

Elita akademike dhe kulturore

Të intervistuarit e elitës akademike dhe kulturore theksojnë se procesi i privatizimit po menaxhohet në mënyrë të papërgjegjshme, duke çuar në një përkeqësim të ekonomisë, shkëputjen e lidhjeve shoqërore dhe varfërimin e po-

pullsisë. Megjithatë, disa nga përfaqësuesit e elitës akademike e kulturore socialiste (1985-1990) kritikuan vlerat e anëtarëve të elitës aktuale. Po ashtu, ata thonë se njerëzit nga profesioni i tyre ishin shumë më të respektuar në ditët komuniste krahasuar me sot.

Përgjigjet e pyetjeve

(Përgjigjet që janë më pak në favor të elitës komuniste jepen me germa të trasha. Përgjigjet që shprehin simpatinë më të madhe ndaj komunistëve jepen në germa të trasha dhe të pjerrëta.)

	Pol vjet. [2]	Pol. e re [8]	Ek vj. përjasht [5]	Ek e re përj. [9]	Akad. vj. përj. [3]	Akad. e re përjasht. [8]	Akademik vjetër + politike e vjetër [4]	Akademik vjetër + akademik i ri [2]	Politike e vjetër + ekonomike e re [1]
Komunistët ishin të arsimuar më mirë sesa elita e sotme.	4	4.75	3.4	4.78	5	3.88	4.25	5	3
Komunistët kujdeseshin më shumë për pakicat sesa elita e sotme.	4	4	2.8	4.22	2.67	4	5	5	5
Komunistët kujdeseshin më shumë për gratë sesa elita e sotme.	1	3.75	2.2	2.33	1.33	2	4	1	2
Komunistët kishin më shumë integritet personal sesa elita e sotme.	3.5	2.38	3	2.78	1.67	1.75	3	4	3

A mund të nxisin elitat ndryshime pozitive shoqërore?

	Elita politike [10]	Elita ekonomike [14]	Elita akademike [13]	Të anketuar që i përkasin më shumë se një kategorie [5]
Të aftët për punë por që refuzojnë mundësitë për punësim nuk duhet të marrin asistencë sociale.	4.6	4.2	4.31	4
Të pasurit nuk tatohen aq shumë.	4	3.8	3.85	5
Të kesh më shumë para nuk duhet t'u garantojë njerëzve kushte më të mira të kujdesit shëndetësor.	3.2	2.27	1.69	3.6
Tregu i lirë nuk nënkupton liri për njerëzit.	2.6	2.87	2.08	3

	Elita 1985-1990 përfshirë ata që ruajtën postet e tyre të larta më pas	Elita 2005-2010 [25]
Të aftët për punë por që refuzojnë mundësitë për punësim nuk duhet të marrin asistencë sociale.	4.12	4.48
Të pasurit nuk tatohen aq shumë.	3.82	4.08
Të kesh më shumë para nuk duhet t'u garantojë njerëzve kushte më të mira të kujdesit shëndetësor.	2.18	2.68
Tregu i lirë nuk nënkupton liri për njerëzit.	2.94	2.32

Nga analizimi i përgjigjeve të pyetësorit dalin në pah disa përfundime të rëndësishme:

- Të gjithë të intervistuarit në thelb bien dakord për të shtrënguar dhe pakësuar ndihmën për ata që nuk përdorin aftësitë e tyre për punë. Ata mendojnë se të pasurit nuk tatohen shumë, ndërsa kanë qëndrim

mesatar ndaj ideve, të tilla si kujdesi shëndetësor universal dhe meritat e ekonomisë së tregut të lirë.

- Ish politikanët që ishin apo janë akoma aktive në akademike apo biznes, shfaqin qëndrim më të fortë pro shtetit të mirëqenies dhe pro ekonomisë së kontrolluar.

Perceptimi i rolit të elitave më parë dhe tani

Elita politike

Disa nga përfaqësuesit e elitës aktuale politike admirojnë elitat politike nga Jugosllavia e viteve 1980 dhe i shohin ata si reformatorë dhe largpamës, ndërkohë që e konsiderojnë shumicën e elitës bashkëkohore si më pak të emancipuar, më pak të shkolluar dhe më të orientuar drejt fitimit dhe më oportuniste se paraardhësit e tyre. Nga ana tjetër, disa politikanë aktualë të krahut të djathtë i shohin elitat komuniste si shërbëtorë të regjimit, që kanë pak ose aspak “integritet personal,” ndërkohë që argumentojnë se elita aktuale po bën një punë shumë më të mirë në drejtimin e vendit. Përfaqësuesit e elitës socialiste (1985-1990) shpesh janë më kritik ndaj përfaqësuesve të elitës së re, por edhe të kolegëve të brezit të tyre. Ata thonë se shumë rrallë disa prej politikanëve të rëndësishme të viteve 1980 kanë mbetur politikisht aktivë pas pavarësisë së Maqedonisë – sipas perceptimit të disa prej të intervistuarve, kryesisht ngaqë ata nuk ishin mjaftueshmërisht konkurrues dhe nuk kishin ndjenjë përgjegjësie.

Elita ekonomike

Përfaqësuesit e elitës ekonomike 1985-1990 pretendojnë se socialistët ishin të arsimuar më mirë se elitat e sotme dhe se ata kishin integritet personal shumë më të lartë. Ata shprehen kritikë ndaj elitës së biznesit të ri, veçanërisht për individët që fituan pasurinë e tyre në fillim të viteve 1990. Siç thonë ata, këta njerëz kujdesen vetëm për fitimet materiale dhe nuk respektojnë etikën dhe vlerat tradicionale. Nga ana tjetër, për elitën bashkëkohore ekonomike dallimi

kryesor midis elitës ekonomike në regjimi e mëparshëm dhe atë aktual është niveli i pavarësisë. Ata e konsiderojnë elitën e vjetër ekonomike si të lidhur ngushtë me pushtetin politik, sepse zhvillimi ekonomik dhe tregtar gjatë kohës komuniste ka qenë në mënyrë shumë të konsiderueshme i ndikuar nga partia në pushtet. Për më tepër, ata e shohin privatizimin e kompanive të vjetra socialiste si të padrejtë dhe të ndikuar politikisht, duke i shërbyer interesit të një rrethi të ngushtë njerëzish në pushtet. Përfaqësuesit e elitës ekonomike bashkëkohore flasin edhe për korrupsionin, nepotizmin si dhe punën e administrimit e dobët ekonomik të ndërmarrjeve socialiste.

Elita akademike dhe kulturore

Të intervistuarit e elitës akademike dhe kulturore theksojnë se procesi i privatizimit po menaxhohet në mënyrë të papërgjegjshme, duke çuar në një përkeqësim të ekonomisë, shkëputjen e lidhjeve shoqërore dhe varfërimin e popullsisë. Megjithatë, disa nga përfaqësuesit e elitës akademike e kulturore socialiste (1985-1990) kritikuan vlerat e anëtarëve të elitës aktuale. Po ashtu, ata thonë se njerëzit nga profesioni i tyre ishin shumë më të respektuar në ditët komuniste krahasuar me sot.

Përgjigjet e pyetjeve

(Përgjigjet që janë më pak në favor të elitës komuniste jepen me germa të trasha. Përgjigjet që shprehin simpatinë më të madhe ndaj komunistëve jepen në germa të trasha dhe të pjerrëta.)

	Pol vjet. [2]	Pol. e re [8]	Ek vi. përjash [5]	Ek e re përj. [9]	Akad. vi. përj. [3]	Akad. e re përjash. [8]	Akademik vjetër + politike e vjetër [4]	Akademik vjetër + akademik i ri [2]	Politike e vjetër + ekonomike e re [1]
Komunistët ishin të arsimuar më mirë sesa elita e sotme.	3	2.38	3.6	2.33	1.67	1.88	3.75	1	1
Komunistët kujdeseshin më shumë për pakicat sesa elita e sotme.	2.5	2.38	1.4	2.56	3	2.13	2.5	3	1
Komunistët kujdeseshin më shumë për gratë sesa elita e sotme.	2	2.5	4	2.56	2.33	2	2	2	1
Komunistët kishin më shumë integritet personal sesa elita e sotme.	3	3.38	2.8	2.67	2.67	3.38	3.25	3	3

	Elita politike [10]	Elita ekonomike [14]	Elita akademike [13]	Të anketuar që i përkasin më shumë se një kategorie [5]
Komunistët ishin të arsimuar më mirë sesa elita e sotme.	2.5	2.67	1.69	3.2
Komunistët kujdeseshin më shumë për pakicat sesa elita e sotme.	2.4	2.07	2.46	2.2
Komunistët kujdeseshin më shumë për gratë sesa elita e sotme.	2.4	2.93	2.08	1.8
Komunistët kishin më shumë integritet personal sesa elita e sotme.	3.3	2.73	3.15	3.2

	Elita 1985-1990 përfshirë ata që ruajtën postet e tyre të larta më pas	New [25] Elita 2005-2010 [25]
Komunistët ishin të arsimuar më mirë sesa elita e sotme.	2.76	2.2
Komunistët kujdeseshin më shumë për pakicat sesa elita e sotme.	2.24	2.36
Komunistët kujdeseshin më shumë për gratë sesa elita e sotme.	2.59	2.36
Komunistët kishin më shumë integritet personal sesa elita e sotme.	2.94	3.12

Nga analizimi i përgjigjeve të pyetësorit dalin në pah disa përfundime të rëndësishme:

- Mesatarisht, të anketuarit kishin një qëndrim më neutral kur është fjala për vlerësimin e rolit të elitës sot dhe në të kaluarën.
- Çuditërisht, të intervistuarit që i përkasin elitës së 2005 e më pas besojnë se komunistët u kujdesën më mirë për pakicat në një shkallë më të madhe në krahasim edhe me ish-komunistët. Në të njëjtën kohë përfaqësuesit e elitës së re kanë më shumë gjasa për të menduar se komunistët kishin integritet të lartë personal në krahasim me ta.

Perceptimi i të kaluarës komuniste

Elita politike

Përfaqësuesit e elitës socialiste (1985-1990) i shohin ditët e sistemit komunist si një periudhë përpjekjesh intensive për ndërtimin e shtetit dhe kombit. Ata argumentojnë se nga gjashtë dekada të ekzistencës së shtetit maqedonas, shumica e infrastrukturës dhe institucioneve janë themeluar në katër dekadat e para të sundimit komunist. Mjerisht, ata vërejnë se njëzetë vjet pas pavarësisë, Maqedonia është ende larg arritjes së nivelit të zhvillimit dhe të mirëqenies që kishte që nga koha e socializmit. Ata pajtohen se regjimit të mëparshëm i mungonte respekti për të drejtat e njeriut, liritë personale dhe që ushqente përtacinë për shkak të masave gjithëpërfshirëse të sigurimeve shoqërore. Megjithatë, siç thonë ata, vitet 1980 sollën procesin e “liberalizimit gradual” dhe një “nivel të lartë të demokracisë.” Brenda Partisë Komuniste ka pasur një nivel të dukshëm të pluralizmit të ideve që ka lejuar shumë, përfshirë këtu disa nga të intervistuarit tanë, të kenë një opinion të tyre ku bënin thirrje për ndryshim. Partia përbëhet nga rryma të ndryshme ideologjike dhe ka pasur konflikte të brendshme, të cilat shpesh merrnin rrugë shumë dramatike dhe dinamike.

Përfaqësuesit e elitës politike bashkëkohore, veçanërisht ata të krahut të djathtë, shprehen me nota kritike për komunizmin, trashëgiminë e tij si dhe ndjenjën e sotme popullore nostalgjike. Edhe pse pranojnë se ka pasur disa përfitime, të tilla si modernizimi i shpejtë i shoqërisë, ata argumentojnë se lufta në Maqedoni në 1990 ishte një rezultat i menaxhimit të keq të Partisë Komuniste dhe pasardhësit të saj. Përfaqësuesit e elitës së re, që i përkasin partive të krahut të majtë, kanë një mendim shumë të ndryshëm rreth komunizmit: ata argumentojnë se pavarësisht mangësive dhe dobësive të caktuara, ajo ishte një periudhë e mirëqenies dhe zhvillimit.

Elita ekonomike

Përfaqësuesit e elitës së vjetër ekonomike (1985-1990) thonë se periudha komuniste ishte më e drejtë se sot. Ata gjithashtu thonë se Jugosllavia ishte një ekonomi të fortë, e parë në faktin se ajo ishte një nga themeluesit e FMN-së dhe Bankës Botërore. Në kuadër të federatës jugosllave, Maqedonia ishte vend i industrializuar me administratorë të arsimuar mirë që menaxhnin kompani të rëndësishme në sektorin e ndërtimit, në përpunimin e metaleve dhe në industrinë kimike. Për shumicën e qytetarëve jeta ishte më e mirë gjatë komunizmit

se sa sot – shumë njerëz ishin të punësuar, pagat ishin të mira dhe të garantuara, ndërsa arsimit publik dhe kujdesi shëndetësor ishin falas dhe të disponueshëm. E gjitha kjo është zhdukur sot. Vërejtja e vetme negative shkon për shtetin njëpartiak dhe për faktin që qytetarët gëzonin më pak liri individuale sesa sot.

Përfaqësuesit e elitës ekonomike (2005-sot) besojnë se socializmi shtetëror ishte mashtrim, por, në perceptimin e tyre, edhe demokracia liberale në Maqedoni po dështon. Për shembull, ata ankohen se cilësia e arsimit ka rënë në mënyrë dramatike. Ata besojnë se regjimi komunist kishte një ndikim pozitiv mbi zhvillimin. Ata besojnë se klasat e ulëta ishin më mirë nën regjimin komunist dhe se jeta ishte më e qetë dhe më pak stresuese. Megjithatë, siç argumentojnë ata, jo vetëm liritë personale, por edhe mundësitë për të ecur më përpara ishin të kufizuara.

Elita akademike dhe kulturore

Për përfaqësuesit e elitës së vjetër akademike (1985-1990), që kishin një rol të rëndësishëm politik, një nga tiparet më problematike të regjimit të mëparshëm ishte liria e kufizuar e të shprehurit. Megjithatë, ata shtojnë se edhe pse ideologjia në pushtet ishte relativisht autoritare dhe e mbyllur, regjimi ishte shumë më i hapur në krahasim me pjesën tjetër të vendeve të Evropës Lindore.

Të intervistuarit me origjinë etnike shqiptare, kryesisht ata nga elita e vjetër akademike dhe kulturore, deklarojnë se gjatë komunizmit jo të gjithë njerëzit kishin një trajtim të barabartë. Sipas tyre, në Tetovë, ku shumica e qytetarëve janë shqiptarë, vetëm një pjesë e vogël e tyre ka qenë e punësuar në ndërmarrjet shtetërore. Ata theksojnë rolin e ndryshëm që luajti atëherë dhe luan edhe tani përkatësia etnike: një nga gjërat kryesore për t'u bërë anëtar i elitës në komunizëm për shqiptarët ishte besnikëria ndaj partisë komuniste dhe identifikimi i kufizuar personal me fenë dhe përkatësinë etnike. Në këtë kuptim, ata besojnë se jeta është më e mirë sot, pasi këto pengesa janë zhdukur.

Përgjigjet e pyetjeve

(Përgjigjet që janë më pak në favor të elitës komuniste jepen me germa të trasha. Përgjigjet që shprehin simpatinë më të madhe ndaj komunisteve jepen në germa të trasha dhe të pjerrëta.)

	Pol vjet. [2]	Pol. e re [8]	Ek vj. përjasht [5]	Ek e re përj. [9]	Akad. vj. përj. [3]	Akad. e re përjash. [8]	Akademik vjetër + politike e vjetër [4]	Akademik vjetër + akademik i ri [2]	Politike e vjetër + ekonomike e re [1]
“Çdokush sipas aftësisë, tek çdokush sipas nevojës” është një ide e mirë.	5	4	2.6	2.78	3.33	2.5	4.75	3	3
Jeta në komunizëm ishte më e mirë.	3	3.38	2.6	2.78	3	2.38	3.75	3.5	3
Ekonomikisht, ne ishim më mirë gjatë periudhës komuniste.	3	3.25	2.6	3.67	2.67	3.5	4	3.5	3
Kishim më shumë liri në periudhën komuniste.	3	1.88	2	1.56	1.33	2.63	2.5	3.5	2

	Elita politike [10]	Elita ekonomike [14]	Elita akademike [13]	Të anketuar që i përkasin më shumë se një kategorie [5]
“Çdokush sipas aftësisë, tek çdokush sipas nevojës” është një ide e mirë.	4.2	2.73	2.77	4.4
Jeta në komunizëm ishte më e mirë.	3.3	2.73	2.69	3.6
Ekonomikisht, ne ishim më mirë gjatë periudhës komuniste.	3.2	3.27	3.31	3.8
Kishim më shumë liri në periudhën komuniste.	2.1	1.73	2.46	2.4

	Elita 1985-1990 përfshirë ata që ruajtën postet e tyre të larta më pas	Elita 2005-2010 [25]
“Çdokush sipas aftësisë, tek çdokush sipas nevojës” është një ide e mirë.	3.59	3.08
Jeta në komunizëm ishte më e mirë.	3.12	2.84
Ekonomikisht, ne ishim më mirë gjatë periudhës komuniste.	3.12	3.48
Kishim më shumë liri në periudhën komuniste.	2.29	2

Nga analizimi i përgjigjeve të pyetësorit dalin në pah disa përfundime të rëndësishme:

- Në përgjithësi, të intervistuarit shprehën qëndrime pozitive të moderuara ndaj regjimit socialist dhe ideve marksiste, dhe e shohin jetën dhe ekonominë nën komunizmin si më të mirë se sot. Megjithatë, ata besojnë se sistemi nuk arriti të sigurojë lirinë. Ish-politikanët që ishin apo janë akoma aktive në botën akademike apo në biznes shfaqin qëndrimet më pozitive ndaj regjimit të mëparshëm.
- Ndërkohë që përfaqësuesit e brezit të elitës së vjetër kanë imazh të përgjithshme më të mirë për së kaluarën komuniste, elita bashkëkohore ka një përshtypje të fortë që për sa i përket kushteve ekonomike Maqedonia ishte më e begatë në ditët komuniste.

Elitat dhe opinioni publik

Personal freedoms

	Publiku	Elita
Aborti duhet të jetë i paligjshëm.	2.89	1.48
Mbajtja e marihuanës duhet mbetet e paligjshme.	4.38	3.6
Çiftet e së njëjtës gjini nuk duhet të kenë të drejtën të martohen bashkë.	4.23	3.24
Është e rëndësishme që fëmijët (nipërit) e mi të mësojnë për vlerat fetare në shkollë.	3.6	2.67

Përfaqësuesit e intervistuar të elitës kanë manifestuar qëndrime më konservative se publiku për çështjet lidhur me liritë personale. Dallimi më i madh është vërejtur në lidhje me çështjen e ligjshmërisë së abortit. Numri i të anketuarve të cilët plotësisht ose pjesërisht nuk pajtohen me idenë e kriminalizimit të abortit është më i lartë se numri i atyre që duan të ndalohet aborti (raporti është 8:7 në favor të atyre për abort ligjor). Pjesa më e madhe e përfaqësuesve të intervistuar të elitës pajtohen me idenë se aborti duhet të jetë i paligjshëm. Përgjithësimet janë kryesisht nga krahu i djathtë i politikanëve dhe disa biznesmenë, të cilat kanë një këndvështrim më pro-jetës për këtë çështje.

Shumica dërrmuese e të anketuarve në sondazhin e opinionit publik nuk bien dakord apo nuk pajtohet aspak se marihuana duhet të mos konsiderohet si krim. Edhe mes përfaqësuesve të intervistuar të elitës, pjesa më e madhe mbajtën një qëndrim negativ. Numri i të anketuar që mbështesin martesat brenda së njëjtës gjini është shumë i ulët - raporti është afër 5:1 në favor të atyre kundër martesave brenda së njëjtës gjini. Nga ana tjetër, përfaqësuesit e intervistuar të elitave janë relativisht të ndarë mbi këtë çështje, sepse numri i atyre që nuk janë dakord apo nuk janë aspak dakord me propozimin, dhe numri i atyre që janë plotësisht dakord apo janë dakord me këtë propozim është i barabartë. Tek elita politike, numri i atyre që janë dakord dhe ata që nuk janë dakord është i njëjtë. Tek përfaqësuesit e elitës ekonomike numri i atyre që nuk pajtohen është pak më i lartë, ndërsa situata me elitën akademike-kulturore është e kundërt. Martesat homoseksuale kanë më shumë mbështetje tek elitat e reja sesa tek ato të vjetra.

Numri i të anketuarve që mbështesin idenë e edukimit fetar është më e lartë se numri i atyre që nuk e mbështesin atë (raporti është më shumë se 2:1). Tek elita, më shumë të anketuar nga brezi i vjetër i elitave nuk pajtohen që arsimimi fetar i fëmijëve të tyre është i rëndësishëm për ta. Ndërkohë tek përfaqësuesit e gjeneratave të reja për sa i përket kategorive të ndryshme, shumica e të intervistuar të elitës ekonomike e konsideron arsimimin fetar të rëndësishëm, ndërsa situata me elitën politike dhe akademike-kulturore është e kundërt.

Nacionalizmi dhe multikulturalizmi

	Publiku	Elita
Të jesh lindur në një vend të caktuar nënkupton të jesh krenar për të.	4.28	3.43
Grupi ynë etnik është më lart krahasuar me grupet e tjera.	3.45	1.5
Përfaqësimi i pakicave në institucionet publike nuk është një çështje e rëndësishme.	2.99	2.64
Disa grupe etnike nuk do të integrohen kurrë në shoqërinë tonë.	3.34	2.38

Në përgjithësi, përfaqësuesit e elitës kanë manifestuar qëndrime më konservative se publiku mbi çështjet në lidhje me nacionalizmin, etninë dhe multikulturalizmin. Dallimi më i madh është parë në drejtim të çështjes së perceptimit të grupit etnik të tyre në krahasim me grupet e tjera etnike.

Më shumë se tre të katërtat e të anketuarve në sondazhin e opinionit publik nuk pajtohen aspak se natyra rastësore e faktit se të jesh lindur në një vend të caktuar është një arsye për të mos qenë krenar për këtë. Po kështu, shumica e përfaqësuesve të elitës pajtohen plotësisht se të jesh lindur në një vend të caktuar nuk duhet të nënkuptojë që nuk je krenar për këtë. Megjithatë, një pjesë e konsiderueshme e tyre ndajnë mendim të kundërt. Në përgjithësi, raporti është rreth 3:2 në favor të së parës. Ka një ndryshim për sa i përket brezave, sepse përfaqësuesit e elitave të vjetra priren të bien dakord më shpesh se përfaqësuesit e elitave të reja se fakti që një person është lindur në një vend të caktuar nuk duhet të nënkuptojë krenari.

Në total, numri i të anketuarve që mendojnë se grupi i tyre etnik është superior në krahasim me grupet e tjera etnike është shumë më i lartë se sa ata

që nuk mendojnë kështu (raporti është 5:3). Nga ana tjetër, tek përfaqësuesit e elitës shumica e të intervistuarve (të gjithë përveç nëntë vetëve) nuk janë aspak dakord se grupi i tyre etnik është superiore ndaj të tjerëve.

Numri i të anketuarve të sondazhit në mbarë vendin që pajtohen apo nuk pajtohen me konceptin e përfaqësimit proporcional të pakicave në institucionet publike është i njëjtë. Tek përfaqësuesit e elitës, shumica e të anketuarve nuk ishin dakord ose nuk ishin aspak dakord që përfaqësimi i minoriteteve në institucionet publike është i rëndësishëm. Rasti i vetëm i përjashtimit është elita ekonomike, ku një numër i njëjtë të intervistuarish pajtohen dhe nuk pajtohen për këtë çështje. Nuk ka ndonjë ndryshim të konsiderueshëm mes të gjithë brezave.

Shumica e të anketuarve të këtij sondazhi besojnë se disa grupe të caktuara etnike kurrë nuk do të integrohen plotësisht në shoqërinë e Maqedonisë. Pjesa më e madhe e përfaqësuesve të intervistuar të elitës nuk pajtohen me një propozim të tillë, edhe pse elita ekonomike dhe akademike-kulturore duket se jep perspektiva më të ndryshme sesa përfaqësuesit e elitës politike. Më shumë dyshime në lidhje me potencialin e grupeve të caktuara etnike për t'u integruar në shoqëri ndeshen tek të gjithë përfaqësuesit e elitës së re në krahasim me elitën vjetër.

Mirëqenia sociale dhe ekonomia

	Publiku	Elita
Të aftët për punë por që refuzojnë mundësitë për punësim nuk duhet të marrin asistencë sociale.	4.67	4.33
Të pasurit nuk tatohen aq shumë.	3.81	3.98
Të kesh më shumë para nuk duhet t'u garantojë njerëzve kushte më të mira të kujdesit shëndetësor.	2.85	2.48
Tregu i lirë nuk nënkupton liri për njerëzit.	1.62	2.57

Shumica dërrmuese e të anketuarve në sondazhin e opinionit publik pajtohen se ata që janë në gjendje të punojnë, por e refuzojnë këtë mundësi nuk duhet të presin ndihmë nga shoqëria (raporti është 15:1). Qëndrime të ngjashme mbahen edhe nga përfaqësuesit e intervistuar të elitave, nga ku, përveç 8 të an-

ketuarve, të gjithë pajtohen ose pajtohen plotësisht se ata që nuk pranojnë të punojnë nuk duhet të presin ndihmë nga shteti.

Në total, raporti i të anketuarve të cilët nuk pajtohen se të pasurit taten shumë në krahasim me ato që besojnë se ata nuk taten shumë është pothuajse 3:1. Përfaqësuesit e intervistuar të elitave kanë qëndrim të ngjashëm dhe nënkuptojnë se ka vend për rifutjen e tatimit progresiv.

Më shumë se 80% e numrit të përgjithshëm të të anketuarve në sondazh janë plotësisht ose pjesërisht dakord se sa më i lirë tregu aq më të lirë janë njerëzit. Një shumicë e thjeshtë e përfaqësuesve të intervistuar elitës pajtohen me idenë se liritë e njerëzve janë të kushtëzuara me lirinë e tregut, por kjo shumicë është më e vogël sesa tek publiku.

Barazia gjinore

	Publiku	Elita
Nënat mund të bëjnë karrierë, por detyra e tyre e parë është të kujdesen për shtëpinë.	3.41	2.07
Qeveria nuk ka nevojë të ndërmarrë veprime pozitive për të arritur barazinë gjinore në disa fusha të caktuara punësimi.	1.44	1.64
Burrat dhe gratë nuk duhet të marrin të njëjtën pagë për të njëjtën punë që kanë kryer.	1.35	1.29
Gratë nuk duhet të kenë të drejtë të shërbejnë në ushtri.	2.23	1.62

Në të gjitha përveç çështjes mbi masat pohuese, përfaqësuesit e elitës kanë qëndrim më pak konservator se publikut. Diferencë të madhe vërehet sidomos në lidhje me pyetjen mbi rolin e grave në shoqëri dhe familje. Rreth 60% e të anketuarve, të shpërndarë në mënyrë të barabartë tek të dy gjinitë, bien dakord se gratë mund të kenë karrierë, por se detyra e tyre e parë është që të kujdesen për shtëpinë. Shumë nga të intervistuarit e elitës nuk pajtohen apo nuk janë aspak dakord me këtë propozim.

Në përgjithësi, publiku jep një mbështetje të fortë për veprimet pohuese me qëllim rritjen e pjesëmarrjes së gjinisë së nënpërfaqësuar në sferën publike. Raporti i të anketuarve të cilët mbështetën idenë në krahasim me ato që nuk janë dakord është 13:1. Përgjigje të ngjashme janë regjistruar për të drejtën e

grave për të pasur paga të barabarta për të njëjtën punë të kryer nga burrat. Raporti këtu është rreth 14:1 në favor të atyre që mbështesin konceptin e pagave të barabarta. Po ashtu, ka një mbështetje të fuqishme për të dy këto ide, sidomos për të fundit, tek përfaqësuesit e intervistuar të elitave.

Rezultatet e sondazhit mbarëkombëtar nxorën në pah një përfundim paradoksal në lidhje me pyetjen nëse gratë duhet të kenë të drejtën të shërbejnë në ushtri profesionale. Kur në kombinim 72,5% e të intervistuarve meshkuj ishin dakord që gratë duhet të kenë të drejtën për të shërbyer në ushtri, vetëm 64.2% e të anketuarve femra kanë të njëjtin mendim. Raporti i përgjithshëm i të anketuarve që mbështesin idenë e grave për të shërbyer në ushtri ndaj të atyre që nuk e mbështesin këtë ide është 14:5. Pjesa më e madhe e përfaqësuesve të intervistuar të elitës pajtohen me idenë se gratë duhet të kenë të drejtën për të shërbyer në ushtri. Të intervistuarat femra në fakt shfaqën qëndrime shumë të afërta me ato të burrave për të gjitha pyetjet mbi barazinë gjinore.

	Meshkuj (Publiku)	Femra (Publiku)
Nënat mund të bëjnë karrierë, por detyra e tyre e parë është të kujdesen për shtëpinë.	3.43	3.39
Qeveria nuk ka nevojë të ndër marrë veprime pozitive për të arritur barazinë gjinore në disa fusha të caktuara punësimi.	1.47	1.42
Burrat dhe gratë nuk duhet të marrin të njëjtën pagë për të njëjtën punë që kanë kryer.	1.39	1.32
Gratë nuk duhet të kenë të drejtë të shërbejnë në ushtri.	2.08	2.34

Perceptimi për rolin e elitave

	Publiku	Elita
Komunistët ishin të arsimuar më mirë sesa elita e sotme.	2.86	2.43
Komunistët kujdeseshin më shumë për pakicat sesa elita e sotme.	2.87	2.31
Komunistët kujdeseshin më shumë për gratë sesa elita e sotme.	2.73	2.45
Komunistët kishin më shumë integritet personal sesa elita e sotme.	3.27	3.05

Në anketën e opinionit publik, pyetje mbi perceptimet e komuniste në krahasim me elitat bashkëkohore janë përafërsisht në favor të atyre bashkëkohore. Megjithatë, ndryshe nga të tjerët, një pjesë e rëndësishme e të anketuarve nuk kishin një përgjigje përfundimtare (mjaft shpesh përgjigjet ishin “ata janë të dy të njëjtë” ose “ata janë të dy të këqij”). Përfaqësuesit e intervistuar të elitave kanë dhënë përgjigje pak më të ndryshme, pasi ato kanë qenë më kritik ndaj elitave të epokës komuniste, edhe pse më shumë përgjigjet në favor të elitave komuniste u dhanë nga përfaqësuesit e brezit të vjetër.

Në anketën e opinionit publik, raporti në lidhje me perceptimin e nivelit të arsimit të elitës është 6:5 në favor të elitave bashkëkohore. Kur është fjala për pyetjen “kush kujdesej më të mirë për pakicat”, raporti është 8:7 në favor të elitës së sotme. Në drejtim të kujdesit për të drejtat e grave, raporti është 7:5 në favor të elitave bashkëkohore, por gratë priren të bien më pak dakord se burrat për këtë çështje. Aspekti vetëm në të cilin elitat komuniste janë vlerësuar më mirë se elitat e sotme ishte integriteti i tyre individual (edhe pse diferenca është shumë e ngushtë - raporti është 1,1: 1 në favor të elitave socialiste).

Nga ana tjetër, përfaqësuesit e intervistuar të elitave kanë dhënë këto përgjigje: rreth 3:2 në lidhje me arsimin, afërsisht 2.5:1 për sa i përket kujdesit për pakicat dhe në lidhje me kujdesin për të drejtat e grave 3:1 në favor të elitave të reja; por rreth 2.1:1.7 në favor të elitave të vjetra kur është fjala për integritetin individual. Megjithatë, ndërsa shumica e të intervistuarve të elitës socialiste (1985-1990) argumentojnë se elita në periudhën komuniste kishte integritet më të mirë se elita e sotme. Përgjigjet e elitës nga periudha 2005-2010 shkojnë kryesisht në favor të vetes së tyre.

Perceptimi për të kaluarën komuniste

	Publiku	Elita
“Çdokush sipas aftësisë, tek çdokush sipas nevojës” është një ide e mirë.	4.3	3.29
Jeta në komunizëm ishte më e mirë.	3.78	2.95
Ekonomikisht, ne ishim më mirë gjatë periudhës komuniste.	3.94	3.33
Kishim më shumë liri në periudhën komuniste.	3.59	2.12

Publiku ka një imazh më të mirë për të kaluarën komuniste në krahasim me përfaqësuesit e elitës. Ndërsa në përgjithësi përshtypja për ditët e Jugosllavisë tek të intervistuarit në anketën mbarëkombëtare është pozitive, të intervistuarit mbajnë mesatarisht një qëndrim të moderuar (me përjashtim të rastit kur bie fjala për nivelin e lirive gjatë periudhës komuniste).

Pjesa më e madhe e numrit të përgjithshëm të të intervistuarve në anketën mbarëkombëtare beson se të gjithë duhet të punojnë sipas mundësive të tyre, por të fitojnë në bazë të nevojave të tyre. Ata gjithashtu kanë përshtypjen se jeta në ditët e Jugosllavisë ishte më e mirë se sot. Pothuajse dy të tretat e të anketuarve (64,6%), pajtohen plotësisht ose pjesërisht se jeta në komunizmi ishte përgjithësisht më e mirë sesa sot. Megjithatë, tek përfaqësuesit e elitës së intervistuar numri i atyre që pajtohen dhe nuk pajtohen me pretendimin e propozuar është pothuajse i njëjtë. Përfaqësuesit e elitave politike dhe ekonomike ndajnë mendimin se jeta në komunizmi ishte më e mirë, ndërsa përfaqësuesit e elitës akademike-kulturore nuk pajtohen me këtë pohim. Nga ana tjetër, përfaqësuesit e elitave 1985-1990 kanë një imazh shumë më të mirë të së kaluarës jugosllave se ato të periudhës 2005-2010.

Edhe më i lartë është numri i atyre që janë dakord me propozimin që ekonomikisht “ne ishim më mirë gjatë komunizmit” (68,2%). Po ashtu, shumica e elitave (pak më shumë se gjysma e totalit të pyetësorëve të përfunduar) pajtohet se njerëzit ishin në një gjendje më të mirë ekonomike gjatë komunizmit.

Së fundi, pothuajse 60% e të intervistuarve në sondazhin e opinionit publik janë dakord se njerëzit kishin më shumë liri personale gjatë komunizmit. Është jashtëzakonisht e rëndësishme që pothuajse dy të tretat e të anketuarve maqedonas etnikë (74.2%) bien dakord se ata kishin më shumë liri personale gjatë së kaluarës komuniste, ndërsa vetëm 23% e të anketuarve shqiptarë pajtohen me këtë pretendim. Pjesa më e madhe e përfaqësuesve të intervistuar të elitave, nga ana tjetër, nuk pajtohet me një propozim të tillë (ku raporti është më i lartë se 4:1).

Përfundime

Një supozim kryesor në lidhje me proceset e prodhimit, riprodhimit dhe qarkullimit të elitës në fundin e periudhës komuniste është se gjithçka ende varej nga miratimi prej pak organeve vendimmarrëse brenda udhëheqjes së partisë. Si në çdo sistem një-partiak, edhe në Jugosllavi ishte shumë më e mirë që individët të vepronin në përputhje me politikën e partisë dhe jo ta kundërshtonin atë. Megjithatë, intervistat tona treguan se kjo nuk ishte një rregull i pathyeshëm dhe se ka pasur dimensione të tjera për ecjen përpara në karrierë. Në këtë aspekt, është e rëndësishme të theksohet se meritat personale dhe profesionale janë një faktor i rëndësishëm për lindjen e elitës në periudhën 1985-1990. Arsimi i mirë dhe i plotë ishte kusht paraprak për marrjen e posteve publike. Kriteret e qarta shkencore ishin vendimtare për përparimin në sferën akademike dhe kulturore. Shpesh njerëzit nga bota akademike, veçanërisht nga shkencat sociale, kishin karriera politike dhe shfaqnin një qasje idealiste në politikë.

Nga ana tjetër, ardhja e demokracisë në Maqedoni ishte një procesi nga lart-poshtë që pasoi prirjen reformiste të Partisë Komuniste nga vitet 1980 e tutje. Për sa i përket ndryshimit të njerëzve në pushtet, tranzicioni politik i ngjante më tepër një periudhë rinovimi të gjithanshëm shoqëror. Ai e pa ngritjen e rangjeve më të ulëta të Partisë Komuniste, të cilat u arritën në pozitat e larta pas rrëzimit gradual të udhëheqësve komunistë, elitave të larta dhe shumë prej reformatorëve premtues. Vetëm një pjesë e vogël e ish elitës ruajti pozicionin e saj gjatë viteve 1990, ndërsa shumë kaluan nga një sektor në tjetrin (ish-politikanët zakonisht përfunduan në botën akademike apo në sipërmarrje). Elita politike 2005 e më vonë, në anën tjetër, përbëhet nga njerëz që kishin bërë emra në fusha të ndryshme para se të fillonin karrierën e tyre politike. Faktorë të tillë si arsimi dhe puna e palodhur ishin vendimtare për rekrutimin e tyre. Megjithatë, motivet e tyre kryesore për t'i hyrë politikës qëndrojnë në zhgënjim që pësuan nga të tjerët. Ndërkohë që anëtarët e të djathtës politike fajësojnë politikën e

këqija të viteve 1990 të qeverive të majta, e majta e re i konsiderojnë veprat e tyre politike si një luftë kundër asaj që ata e quajtën si zhvillim konservatorizmi me karakteristika autoritare.

Elita ekonomike e dy brezave varej qetësisht nga zhvillimet politike. Përfaqësuesit e elitës së vjetër pranojnë se në ditët e komunizmit miratimi nga udhëheqja politike ishte një lehtësues i madh për suksesin në karrierë. Të intervistuarit që përfaqësojnë elitën bashkëkohore ekonomike, nga ana tjetër, denoncojnë politizimin e biznesit, por, ata sjellin ndër mend se të njohësh njerëzit e duhur në vendin e duhur si dhe të ruash marrëdhënie të ngushta me ta duket se lehtëson tregtinë. Megjithatë, ata të gjithë theksojnë rolin e përpjekjeve dhe aftësive si dhe të kuptuarit e tregut si disa nga karakteristikat e padiskutueshme për një të pasur sukses dhe për të qëndruar në majë.

Imazhi i regjimit të mëparshëm mbetet pozitiv tek garda e vjetër dhe ata e përdorin shpesh për ta krahasuar me gjendjen bashkëkohore të shoqërisë. Elita bashkëkohore ka një respekt të thellë për arritjet në ndërtimin e shtetit nga paraardhësit e tyre dhe kanë përshtypjen se gjërat sot nuk janë aq rozë si mund të kenë qenë. Në fakt, pothuajse të gjithë të intervistuarit e përshkruan gjendjen aktuale të punëve si të pafavorshme për një pjesë të madhe të popullsisë. Ka një konsensus midis dy elitave dhe opinionit popullor se regjimi i mëparshëm ofronte më shumë siguri dhe stabilitet. Publiku mbështet shumë idenë se jeta në përgjithësi ishte më e mirë dhe se komunistët kishin më shumë integritet personal sesa elitat e sotme. Shumica e të anketuarve pretendojnë se ka pasur më shumë liri në të kaluarën. Përgjigjet këtu varen nga etnia dhe orientimin politik: të anketuarit dhe të intervistuarve shqiptarë dhe politikanët e krahut të djathtë në përgjithësi shprehen më kritikë ndaj komunizmit dhe elitave komuniste. Përfaqësuesit e elitës 1985-1990, sidomos ata që u përballën me anën e errët të sistemit një-partiak nuk është se flasin me superlativa për regjimin e mëparshëm. Ata kanë vërejtje dhe janë kritikë edhe për shoqërinë e sotme, disa prej të cilave nuk janë aq të ndryshme nga vërejtjet në lidhje me regjimin e mëparshëm: mungesa e tolerancës ndaj mendimeve të ndryshme, roli i kudon-dodhshëm i partisë (partive) në pushtet dhe politikë fasadë.

Një fakt shqetësues është se kur vjen puna për të liritë personale dhe barazinë gjinore, si dhe disa aspekte të çështjeve të përkatësisë etnike, nacionalizmit dhe multikulturalizmin, elitat e periudhës 1985-1990 kanë qëndrime shumë liberale dhe tolerante krahasuar me homologët e tyre bashkëkohore. Ky

është një tregues i një prirjeje të theksuar të një prej politikanëve më liberale të periudhës 2005, i cili sugjeroi se Maqedonia i konsideron ringjalljen e vlerave tradicionale, konservatorizmin politik, nacionalizmin dhe vlerat patriarkale. Nga ana tjetër, është e rëndësishme të theksohet se mesatarisht të intervistuarit përfaqësues të elitave kanë qëndrime më liberale dhe më të pranueshme në drejtim të lirive personale në krahasim me popullatën e përgjithshme. Për më tepër, në lidhje me çështjet kombëtare / multikulturore, të anketuarit në studim mbarëkombëtar treguan përgjithësisht qëndrime etnocentrike dhe mosbesimi ndaj mundësisë së integritit të komuniteteve të ndryshme në shoqëri në planin afatgjatë. Në mënyrë të veçantë, roli i elitave është i rëndësishëm këtu: historia e tensioneve ndëretnike ka bërë politikanët të jenë të vetëdijshëm për rëndësinë e mekanizmave dhe praktikave multikulturore në masën që edhe ata të cilët preferojnë një model qytetare politike, nuk do të kritikojnë kuadrin ekzistues kuadër etnik të politikës maqedonase. Biznesmenët dhe përfaqësuesit e elitës akademike e kulturore janë më pak të ndjeshme ndaj kësaj çështjeje. Të intervistuarit nga dy grupet më të mëdha etnike për temën e multikulturalizmit evidentuan marrëdhëniet mes shqiptarëve dhe maqedonasve dhe rrallë përmendën pakicat e tjera në vend. Lidhur me barazinë gjinore, është disi e habitshme se gratë nuk shprehin pikëpamjet edhe aq të ndryshme nga burrat në anketë mbarëkombëtare.

Pra, cili mund të jetë përfundimi i rolit të udhëheqësve dhe potencialit të tyre për promovimin e një ndryshim pozitiv? Ndërsa qarkullimi i elitave është një proces i përfunduar që ka ndihmuar në përfundimin kapitujve historikë dhe finalizimin e epokës së komunizmit jugosllav, ajo ngre më shumë pyetje sesa ofron përgjigje për të ardhmen e Maqedonisë. Pse janë njerëzit bashkëkohore në pushtet me pak liberal se paraardhësit e tyre të viteve 1980? A i kanë rrënjët në rilindjen e tradicionalizmit tek elitat qëndrimet në përgjithësi jo-liberale të publikut? Pse shumica e të intervistuarve theksojnë shqetësimet se shoqëria është bërë shumë e politizuar? Në kuadër të Higley dhe Burton, ishte ky brez i elitës që hapi debate dhe nxiti unitetin përmes debatit dhe konsensusit, jo nëpërmjet ideologjisë së përbashkët siç ishte rasti në dekadat e para. Megjithatë, ky konsensus nuk mbizotëroi. Siç reflektohet edhe në shumicën e të intervistuarve, por që shihet edhe në retorikën e elitës politike bashkëkohore, ndarjet në linjat partiake janë shumë të fortë dhe nuk mund të diskutojnë për unitetin dhe konsensusin eventuale mes fraksioneve kundërshtarë në lidhje me çështjet e një rëndësie të lartë politike dhe shoqërore. Pas analizimit të të dhënave të mbledhura, ne mund të vënë në dukje se elitat politike maqedonase bashkëkohore

kualifikohen si pjesërisht (DIS) të bashkuar. Nga njëra anë, pikëpamjet e tyre në shumë çështje nuk janë haptazi të ndryshme dhe shumë herë ata bien dakord për çështje të caktuara, të cilat të japin përshtypjen se kanë mirëkuptim mbi disa vlera (si liria e fjalës, mirëqenies sociale, dinjitetin njerëzor, barazinë gjinore, etj). Megjithatë, ajo që lë përshtypjen e përçarjes është mohimi i legjitimitetit të njëri-tjetrit për të marrë pjesë në arenën politike. Në shumë intervista është e dukshme se komunikimi politik rrallë kalon linja partiake dhe përshtypja e fundit është se në politikë Maqedonia ende konceptohet si në luftë, edhe pse metodat e zgjidhjes së problemeve janë të bazuara në idenë e politikës si bisedimeve. Kjo përshtypje u përsërit edhe me përgjigjet e elitës ekonomike dhe akademike. Veçanërisht interesante ishin përgjigjet e grupit të vjetër të elitës që kishte jetuar dhe punuar në regjim njëpartiak, duke shprehur shqetësime për shkak të partizanizimit të tejskajshëm të shoqërisë bashkëkohore dhe ndarja grupeve etnike dhe politike, ideologjike, duke argumentuar se politika partiake nuk ishte edhe aq aq e rëndësishme as edhe në ditët e Jugosllavisë. Dhe nëse ne ndjekim vijën e mendimit të Higley dhe Burton, kjo mund të jetë një tregues për rezultatet relativisht jo-liberale si të publikut ashtu dhe të elitës në sondazhin tonë sasior. Ndryshim pozitiv në këtë pikë mund të jetë kapërcimi i armiqësive politike dhe përqendrimi tek toleranca dhe respekti i ndërsjellë.

Bibliografia

- Aberbach, Joel D. and Bert A. Rockman “Conducting and Coding Elite Interviews”, *PS: Political Science & Politics* December 2002, pp. 673-676
- Berry, Jeffrey M. “Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing”, *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682
- Best, Heinrich and John Higley (eds), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives* (Boston: Brill, 2010)
- Burton, Michael G. and John Higley, “Elite Settlements”, *American Sociological Review*, Vol. 52, No. 3 (Jun., 1987), pp. 295-307
- Cammack, Paul, “A Critical Assessment of the New Elite Paradigm.” *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 415-420
- Cohen, Leonard: *Broken Bonds: Yugoslavia’s Disintegration and Balkan Politics in Transition*, Westview Press: Oxford, 1993
- Danforth, Loring M., *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press, 1995
- Gryzmala-Busse Anna, and Pauline Jones Luong, “Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism,” *Politics & Society*, Vol. 30 No. 4, December 2002, pp. 529-554
- Higley, John and Gyorgy Lengyel, *Elites after state socialism* (Rowman and Littlefield, 2000)

Higley, John and Michael Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2006)

Higley, John, Michael G. Burton and G. Lowell Field, "In Defense of Elite Theory: A Reply to Cammack.," *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 421-426

Lilleker, Darren G. "Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield", *Politics* Vol 23(3), 2003, pp. 207-214

Maleska Mirjana; "Politichki, Kulturni, i Megjunarodni Okolnosti, koi Vlijaat Vrz Efikasnost na Sistemot" [Political, Cultural, and International Circumstances that Affect the System Efficacy], in *Efikasnost na Parlamentarnata Demokratija 1991-1992*, [Efficacy of Parliamentary Democracy], Skopje: Institut za Socioloshki i Politichko Pravni Istrazhuvanja, 1998

Maleska Mirjana: "Rizikot na Demokratijata: Sluchajot na Makedonija", in *Godishnik na Institutot za Socijalno Pravno Politichki Istrazhuvanja*, Skopje, N.1, 1998

Perry, Duncan M. "The Republic of Macedonia: Finding its Way", in Karen Dawisha and Bruce Parrott (eds.), *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South- East Europe*, Cambridge: Cambridge UP, 1997

Poulton, Hugh: *Who are the Macedonians?*, Indiana UP: Bloomington, 1996

Ramet Sabrina, *Balkan Babel: Politics, Culture, and Religion in Yugoslavia*, Oxford: Westview Press, 1992

Richards, David, "Elite interviewing: Approaches and Pitfalls," *Politics* 16(3), 1996, pp. 199-204

Schopflin, Geroge, "Identities, politics and post-Communism in Central Europe," *Nations and Nationalism*, 9 (4), 2003, pp. 477-490

Spasov Gjorgji, "Dilemmas of Independence", in *East European Reporter*, Vol. 5, N.5. March-April, 1992

RASTI I
SHQIPËRISË

Hyrje

Qëllimi i Projektit, metodologjia, dhe procesi i kërkimit

Sa rëndësi kanë elitat për suksesin apo dështimin e zhvillimit të efektshëm e të qëndrueshëm demokratik? Për t'i dhënë përgjigje kësaj pyetjeje, projekti synonte të analizonte strukturën, ndikimin dhe vlerat e tre kategorive të elitave në dy periudha të ndryshme kohore. Së pari, projekti është i interesuar në formimin e grupeve të elitës – ata që ishin në poste të larta në hierarkinë shoqërore në kohën e ndryshimeve të regjimit komunist (afërsisht gjatë 1985 – 1990) dhe ata që kanë ngjitur shkallët në periudhën nga 2005 e më pas. Së fundi, projekti është i interesuar të shqyrtojë vlerat dhe qëndrimet e përbashkëta të përfaqësuesve të të dy grupeve të elitave, si dhe mes elitës dhe publikut. Me shqyrtimin e opinionit publik dhe intervistimin e përfaqësuesve të shquar të elitave politike, ekonomik dhe akademike e kulturore, projekti kishte si qëllim parësor ofrimin e një pamjeje të gjithanshme të procesit të qarkullimit të elitës. Perceptimi i përgjithshëm i rolit të elitës në vend është disi i paqartë apo paksa i neglizhuar. Qarkullimi i elitës në Shqipëri ishte pjesërisht rezultat i vetvetishëm i konkurrencës së vërtetë të ideve, aftësive dhe alternativave. Por më së shumti, ai ishte rezultat i përzgjedhjes dhe preferencave të elitës së vjetër politike me qëllim ruajtjen e ndikimit dhe prerogativave në zhvillimet e ardhshme në vend.¹

Pas kategorizimit të tre kategorive të elitave – politike, ekonomike dhe akademike/kulturore – në dy periudha (1985-1990 dhe 2005 deri më sot), ne zgjodhën një mesatare prej 10-12 përfaqësuesish të secilës kategori për secilën periudhë sipas një modeli cilësor intervistash sociologjike. Hartuam listën e të anketuarve në bashkëpunim me disa përfaqësues të të dy kategorive të elitave,

1 Barjaba, K. 'Shqipëria në tranzicioni – Roli dhe perceptimet e elitave – qershor 1998

duke përdorur “teknikën top bore të përcaktimit të kampionit”.² Numri i para-shikuar i intervistave që u ra dakord fillimisht nga IDM dhe CRPM ishte rreth 60-80 për të tre kategoritë e elitës gjatë dy periudhave – regjimi i vjetër komunist dhe 2005 deri më sot. Për shkak të një sërë vështirësish që jepen më poshtë, studiuesit e IDM-së mundën të intervistonin deri në 50 përfaqësues të elitës politike, ekonomike, akademike e kulturore gjatë periudhës komuniste (1985-1990) dhe periudhës së sotme (2005-në vazhdim).

Në procesin e intervistimit disa faktorë shkaktuan një barrë të madhe. Përvoja jonë konfirmoi atë që evidenton edhe literatura për metodologjinë e kërkimeve mbi elitën si një sfidë mjaft e madhe: intervistimi i përfaqësuesve të elitave është një proces domosdoshmërisht kërkues dhe shpesh tepër lodhës.³ Në lidhje me identifikimin e popullatës së synuar, kërkimi mbi elitat ndërtohet në dy qasje kryesore për përcaktimin e tyre – elita nga reputacioni dhe ajo nga pozita. Ne kemi zgjedhur të dytën për të shmangur ndërlikimet metodologjike. Për qasja e reputacionit kërkon një studim të gjithanshëm paraparak për të shqyrtuar se cilët janë njerëzit që bëjnë politikën e ditës, ndikojnë në marrjen e vendimeve, veprojnë si ndërmjetës të pushtetit dhe në përgjithësi kanë një ndikim të madh por të padukshëm. Nga ana tjetër, sipas përqasjes së pozicionit, elita janë njerëzit që kanë poste të larta në vendimmarrje në institucionet kryesore të qeverisjes dhe në sektorin publik, partitë politike kryesore dhe ndërmarrjet private më të pasura. Përcaktime të tilla u vërtetuan se ishin shumë praktike për qëllimet tona dhe lehtësuan në mënyrë të konsiderueshme punën tonë. Kjo për qasje na dha mundësinë të krijonim një grup të strukturuar mirë të të anketuarve që përfaqësonin kategori dhe periudha të ndryshme.

2 Teknika ‘top bore’ përdoret nga studiuesit për të identifikuar subjekte të mundshme në studime ku është e vështirë të gjesh subjektet dhe në mënyrë të veçantë kur “popullata” që synon studimi është tepër e rrallë apo e kufizuar brenda një nëngrupi shumë të vogël. Lexo më shumë në lidhje me këtë teknikë në adresën: <http://www.experiment-resources.com/snowball-sampling.html#ixzz1Ud35Sq5H>. Shih edhe Salganik, M.J. dhe D.D. Heckathorn (2004). “Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling”. *Sociological Methodology* 34 (1): fq. 193–239.

3 . Shih David Richards, “Elite interviewing: Approaches and Pitfalls,” *Politics* 16(3), 1996, fq. 199-204; Jeffrey M. Berry, “Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing”, *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682; Darren G. Lilleker, “Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield”, *Politics* Vëll. 23(3), 2003, fq. 207-214; “Conducting and Coding Elite Interviews”, *PS: Political Science & Politics* December 2002, fq. 673-676.

Për të arritur një përfaqësim më të mirë të sferave të ndryshme të pushtetit dhe influencës, ne përdorëm një model që bën dallimin mes tre nënkategorive të përgjithshme: elitat politike, ekonomike dhe akademike/kulturore. Në kuadër të përfaqësjes së pozitës, ne e përkufizuam elitën politike si individë që janë aktualisht ose kanë qenë në poste, të cilat u jepnin mundësinë të marrin pjesë në procesin e vendimmarrjes politike. Në mënyrë të veçantë, përfaqësuesit e elitës politike janë deputetë apo ish deputetë, zyrtarë të lartë të qeverisë qendrore, zyrtarë të rangut të lartë nga pushteti vendor dhe pjesëmarrës në komisionet e partive politike. Elita akademike/kulturore sipas përfaqësjes tonë përfshinte ata që janë apo kanë qenë në poste të larta në institucione që i dhanë formë debatit publik dhe akademik – rektorët, dekanët dhe profesorët në universitetet publike dhe private, drejtorë të institucioneve kërkimore, drejtues dhe kryeredaktorë në mediat kombëtare, drejtues të institucioneve kulturore dhe shkencore e kështu me radhë. Përcaktimi i elitës ekonomik në regjimin e mëparshëm ishte paksa i vështirë duke pasur parasysh mbizotërimin e përfaqësjes së planifikimit të gjithanshëm nga shteti në ekonominë shqiptare. Rrjedhimisht, për t'u konsideruar pjesë e elitës së vjetër ekonomike, i anketuari duhet të kishte shërbyer në poste që lidheshin me ekonominë e vendit, sipas një autoriteti të caktuar të përcaktuar si pushtet qendror, për periudhën 1985-1990, ndërkohë që elita e re e biznesit përbëhet nga njerëz të fuqishëm të botës së biznesit, drejtues të grupeve të biznesit si dhe analistë të mirënjohur të ekonomisë moderne të tregut.

Intervistat përbëheshin nga tre segmente. Në pjesën e parë ne mblodhëm informacione për sfondin dhe historinë vetjake të përfaqësuesve të elitës. Përveç diskutimit për arsimin e tyre, çështjet familjare dhe personale, më të rëndësishme ishin pyetjet që lidheshin me mënyrën se si arritën ata në pozicionin përkatës që kanë aktualisht apo mbanin më parë. Kjo pjesë e intervistës ishte shpesh shumë e vështirë për t'u mbajtur brenda periudhës së parashikuar prej 40-60 minuta për të gjithë intervistën. Për shembull, pjesa hyrëse e intervistës me disa përfaqësues të elitës së periudhës 1985-1990 mori afërsisht dy orë, gjë që la faktikisht më pak kohë për pjesën tjetër të pyetjeve.⁴

Pjesa e dytë e intervistës synoi të thithte mendimet dhe qëndrimet e të anketuarve në pesë fusha tematike. Ne diskutuam për temat e mëposhtme: 1) vlerat liberale, me qëllim vlerësimin e qëndrimeve ndaj pluralizmit, lirive vet-

4 Procesi i intervistimit ishte shumë i ndjeshëm, veçanërisht me anëtarë të elitës së regjimit të vjetër. Shumë prej tyre nuk ishin dakord me regjistrimin e intervistës.

jake dhe të drejtave të kontestuara; 2) barazia gjinore, me qëllim vlerësimin e perceptimeve mbi emancipimin e grave; 3) mirëqenia sociale, me qëllim vlerësimin e qëndrimeve ndaj çështjeve si ndihma sociale, shërbimet publike, etj.; 4) krahasimi midis elitave në komunizëm dhe atyre të kohëve të sotme; dhe 5) perceptimet për aspekte të ndryshme të së kaluarës komuniste. Përgjigjet për këto pyetje shërbyen si tregues të vlerave të përfaqësuesve të elitave dhe na ndihmuan të arrinim në përfundime bazuar në premisat e vlerave të përbashkëta dhe përfaqësimit.

Pjesa e tretë dhe e fundit e intervistës u krye në kuadrin e një pyetësori të standardizuar që përbëhej nga 24 pyetje pohuese dhe mohuese, katër për secilën nga seksionet e renditura më sipër. Të intervistuarit iu përgjigjën pyetjeve sipas një shkalle me pesë pikë (nga 'nuk jam aspak dakord' në 'jam plotësisht dakord'). Ndërkohë që pjesa më e madhe e pyetjeve shprehnin vlerat më tradicionale dhe konservative si dhe një miratim të së kaluarës komuniste, ne i bëmë disa nga pyetjet duke shprehur kërkesa më liberale dhe progresive me qëllim që të intervistuarit të mendonin aktivisht, duke shmangur kështu përgjigjet e automatizuara. Një qëllim tjetër ishte të mblidheshin të dhëna në lidhje me vlerat dhe qëndrimet e publikut për të krahasuar opinionin e njerëzve me perceptimin e elitave në lidhje me çështje të rëndësishme shoqërore.⁵

Një nga supozimet tona të para ishte se gjatë gjithë viteve 1990 ndryshimi i karakteristikave dhe cilësive të qeverisjes së elitës ndikoi në suksesin demokratik dhe/ose në rënien e vendit. Megjithatë, një vend me një histori me 20-vjeçare në tranzicion është ndeshur me shumë ndryshime dhe transformime. Në këtë pikëpamje, të anketuarit kishin tre besime të përbashkëta:

Së pari, ata pretendojnë se elitat qeverisëse të të dy periudhave janë ndeshur me kontekste të ndryshme. Elita qeverisëse e sotme përballet me sfidat e globalizimit dhe ndërkombëtarizimit të ekonomisë, ndërkohë që e njëjta gjë nuk mund të thuhet për elitën politike/qeverisëse të sistemit të mëparshëm. **Së dyti**, ata mendojnë se konteksti i ri ekonomik, shoqëror dhe politik si dhe rrethanat përkatëse nxisin një qëndrim të ti tek elita – me parime dhe praktika

5 Ne përdorëm të njëjtin pyetësor në një sondazh telefonik, të kryer në një kampion përfaqësimi shtresor me 650 të intervistuar në 23 qytete. Para zbatimit të sondazhit, ekipi i IDM-së kreu një proces testimi me 50 të anketuar në të gjithë vendin. Sondazhi telefonik nuk mbuloi të gjithë vendin dhe popullsinë në Shqipëri për shkak të mungesës së shërbimit telefonik tokësor publik në disa zona të vendit.

– ndërkohë që përpiqen të ruajnë efikasitetin dhe ligjshmërinë e tyre. **Së fundi**, këto ndryshime në qëndrimin politik të elitës kanë një efekt shumë të madh në zhvillimin e demokracisë. *Teorikisht, lidhja midis globalizimit dhe politikave vendore është demokratizimi.*⁶ Që demokracia të pranohet për këtë zhvillim, alternativat e evidentuara duhet të zgjerohen dhe elita duhet të jetë epiqendra e këtij zgjerimi.

Gjetjet e kërkimit mbi elitën politike

Qarkulimi i elitës politike

Qarkullimi dhe (ri)prodhimi i elitës politike në sistemin komunist (1945-1990) ishte monopol ekskluziv i strukturave dhe udhëheqjes së partisë. Nomenklatura e partisë i konsideronte anëtarësinë e devotshme të partisë dhe “shpirtin revolucionar” si faktorë të rëndësishëm në lidhje me elitën. Kjo pikëpamje e përgjithshme konfirmohet njëzëri nga përfaqësuesit e intervistuar të elitës së sistemit të mëparshëm dhe të sotëm. Të gjithë përfaqësuesit e ish elitës politike janë të mendimit se arsimit dhe ndershmëria në angazhimet e tyre profesionale ishin thelbësore që ata të përfshiheshin në qarqet elitare. Disa të tjerë shtojnë “shpirtin” novator dhe intelektual të këto aspekte, ndërkohë që pak prej tyre deklarojnë se biografia⁷ dhe shpirti revolucionar ishin të një rëndësie thelbësore për të bërë karrierë.

Megjithatë, pjesëtarë të elitës së mëparshme politike thonë se qarkullimi i elitës nuk ishte i zakonshëm në nivelet më të larta të hierarkisë politike, ndryshe niveli i dytë apo i tretë i hierarkisë politike në kohën kur të ardhurit e rinj më pak të indoktrinuara shpesh iu jepej një mundësi. Në fund të viteve 1980 dy apo tre ministra kishin përfunduar studimet e tyre të larta jashtë vendit apo vinin nga inteligjenca e re. Më pak të anketuar të elitës së mëparshme komuniste

6 Pierre, J. (2000) *Debating Governance. Authority, Steering and Democracy.* - Oxford University Press.

7 Termi “biografi” në këtë kontekst i referohet një procesi kontrolli dhe shqyrtimi të plotë të jetës së njerëzve në sistemin e kaluar, gjë që shtrihet edhe tek anëtarët e tjerë të familjes së tij/saj dhe tek të afërmit. Për shembull, të kishin një të afërm të burgosur për një arsye apo tjetër konsiderohej si “biografi problematike” dhe personi zakonisht etiketohej si me “njollë në biografi”. Këtyre njerëzve iu mohoheshin shumë të drejta dhe përfitime, të tilla si “anëtarësimi në parti”, ngritja në detyrë dhe karriera, e drejta për arsim të lartë, etj.

thonë se individët që mund të konsiderohen si elita e vërtetë – që kanë nivelin e duhur arsimor – shpesh caktoheshin të ndihmonin udhëheqësit kryesorë politikë në atë periudhë si mbulesë për paaftësinë dhe mediokritetin e këtyre drejtuesve.

Me rënien e sistemit komunist u zëvendësua edhe elita e vjetër politike. Megjithatë, një pjesë e konsiderueshme e të intervistuarve që i përkasin si elitës së mëparshme ashtu edhe asaj aktuale, deklarojnë se disa zyrtarë partie (që punojnë në strukturat partiake që mbulojnë shtypin, doktrinën, kulturën, arsimin, etj.) mbeten ende aktivë dhe kanë hyrë në strukturat e partive politike të themeluara rishtazi si dhe në strukturat shtetërore. Një anëtar i elitës aktuale politike e shpjegon këtë prirje duke theksuar faktin se ishin pikërisht intelektualët komunistë dhe studentët ata që nisën ndryshimin e regjimit dhe lëvizjen demokratike.

Elita e re pas vitit 2000 dhe veçanërisht pas vitit 2005 çanë me karrierën e tyre. Pjesa më e madhe e atyre që u intervistuan nga elita e vjetër dhe ajo e re politike i referohen dy burimeve kryesore “që prodhojnë” elita të reja: studimet dhe përvoja profesionale në Evropën perëndimore dhe SHBA dhe rekrutimi nga qarqet e fuqishme të biznesit, të cilët gjithnjë e më tepër po i futen politikës. Disa nga pjesëtarët e elitës së vjetër thonë se tani nuk ka konkurrencë të ndershme për të ecur përpara në karrierën politike. Një tjetër i anketuar nga elita e sotme politike deklaroi se politikanët parapëlqejnë të mbesin në grupin e të rinjve që besohen nga udhëheqësi i tyre sesa të përballen me sfidat që shoqërojnë një karrierë normale në politikë.

Shumë prej të anketuarve nga elita e sotme politike bien dakord se pengesa kryesore në qarkullimin, (ri)prodhimin dhe riciklimin e elitës politike është aktualisht fakti se skena politike mbetet e dominuar nga të njëjtët tre apo katër udhëheqës politikë për më se 20 vjet. Duke komentuar mbi një nga çështjet më të debatueshme që lidhen me elitën komuniste, disa nga politikanët e djathtë të intervistuar thonë se në spektrin e majtë politikë ka shumë ish komunistë (apo pjesëtarë të familjeve të ish komunistëve). Përgjigja nga politikanët e sotëm të majtë është se “është e vërtetë që 7-8% e kolegëve të tyre vijnë nga një sfond komunist apo familje të funksionarëve komunistë, por ata janë në politikë vetëm në sajë të meritokracisë demokratike (dhe jo për shkak të lidhjeve komuniste).

Vlerat liberale

Të anketuarit nga elita e vjetër dhe ajo e sotme politike konfirmojnë unanimisht se Shqipëria ishte një shoqëri konservatore dhe se vlerat liberale konsideroheshin si një kërcënim për sistemin komunist dhe për vendin. Duke pasur parasysh kushtet e rënda në 1985 - 1990 qëndrimi ndaj këtyre vlerave u zbut disi në këtë periudhë. Megjithatë, shumica e të anketuarve thonë se pavarësisht nga kjo prirje në shoqëri, sistemi politik nuk ka dhënë ndonjë shenjë që të paraprinte ndryshimet demokratike. Shumë prej tyre thonë se sistemi mori parasysh disa zgjidhje alternative demokratizimi për të mbajtur të gjallë socializmin dhe pushtetin e udhëheqësve. Prandaj, të gjithë të anketuarit besojnë se liberalizimi gjatë viteve 1985 - 1990 nuk ishte i plotë dhe nuk arriti të reformonte vendin, ndryshe nga, për shembull, “perestrojka” e Gorbaçovit apo reformat ekonomike dhe politike para dhe pas Janosh Kadarit të Hungarisë gjatë viteve 1980. Të anketuarit që vijnë nga niveli i dytë dhe i tretë i ish elitës politike thonë se u inkurajuan nga nivele më të larta të elitës për të hartuar projekte zhvillimi, për të paraqitur rekomandime dhe për të “guxuar të japin sugjerime”. Megjithatë, kur u bë kjo, ata u “kryqëzuan” nomenklatura (e vjetër) politike e nivelit të lartë dhe u etiketuan si revizionistë, të cilët nuk i respektojnë parimet e sistemit socialist. Një ish-anëtar i elitës më të larta politike të sistemit komunist thotë se “ne inkurajoheshim edhe nga kreu i shtetit që të mos ishim aq statik me parimet dhe ligjet socialiste dhe të shprehnim lirshëm mendimet tona, por kur ne e bënim këtë, ai na braktiste plotësisht apo edhe më keq ... ai na dorëzonte te komunistët e vjetër e fanatikë të Byrosë politike”.

Me kalimin e viteve, duket se shumë nga elita e vjetër politike kanë ndryshuar besim. Një numër i konsiderueshëm i këtyre të intervistuarve deklarojnë mbështetjen e tyre të plotë ndaj vlerave dhe parimeve liberale si dhe ndaj procesit të integritimit euro-atlantik, stilit perëndimor të jetesës dhe respektit për të drejtat themelore të njeriut. Megjithatë, përfaqësuesit e nomenklaturës së vjetër besojnë se elita e re politike vetëm sa “luan” me vlerat liberale dhe se ata në thelb mbeten ende konservativë. “Është e vështirë të besohet se këta neo-liberalë janë të lirë dhe demokratë për sa kohë që ata qëndrojnë prapa dhe mbështesin dy drejtuesit autoritarë të kampeve në pushtet dhe në opozitë,” thotë një i anketuar që mbante një post të rëndësishëm politik gjatë periudhës 1985-1990.

Nga ana tjetër, të intervistuarit nga elita aktuale politike pretendojnë se shoqëria shqiptare po ecën drejt bazave të shëndosha demokratike. Këtë men-

dim nuk e kanë anëtarët e elitës së vjetër politike, të cilët shohin ende shpirtin e regjimit të vjetër në frikën e elitës aktuale për t'u shprehur lirshëm. Kjo frymë ka ndryshuar formë por në thelb është po e njëjta.

Barazia gjinore

Pjesa më e madhe e përfaqësuesve të intervistuar të elitës së mëparshme dhe të sotme politike shprehin pikëpamjen se barazia gjinore është një parakusht për një shoqëri demokratike, të zhvilluar dhe të lirë. Përfaqësuesit e elitës së vjetër kanë një vlerësim të lartë për rolin pozitiv të sistemit komunist në lidhje me emancipimin e grave. Ata pohojnë se nëpërmjet edukimit dhe punësimit, gratë “braktisën” profesionin e tyre dominues si amvisa dhe u përfshinë edhe më shumë në jetën kulturore dhe politike. Megjithatë, një pjesë të vogël e përfaqësuesve të elitës politike të viteve 1980 deklaroi se pavarësisht nga rritja numerike e grave në qeverisje, përfshirja e tyre ishte më shumë një fasadë formale dhe roli i tyre në vendimmarrje ishte pothuajse i paefektshëm.

Përfaqësuesit e elitës së sotme kanë një perspektivë të ndryshme, pasi ata besojnë se gratë në sistemin komunist ishin grupi më i shtypur shoqëror. Edhe të ashtuquajturin emancipim ata e shohin më tepër si një barrë shtesë sesa një çlirim nga pabarazia.⁸ Përfaqësuesit e të dy elitave politike ndajnë mendimin se përfshirja e grave në jetën politike mbetet e kufizuar në ditët e sotme

Multikulturalizmi

Marrëdhëniet ndëretnike nuk janë temë e nxehtë në Shqipëri. Të intervistuarit nga të dy elita politike thonë se ka pasur një harmoni të qëndrueshme kur bëhet fjalë për marrëdhëniet ndërmjet etnive të ndryshme. Sipas përfaqësuesve të elitës së vjetër, anëtarët e pakicave merrnin pjesë në rangjet më të larta të jetës politike, shoqërore dhe kulturore të Shqipërisë komuniste. Një pjesë e politikanëve të rinj besojnë se postet e rezervuara për përfaqësuesit e minoriteteve ishin kryesisht poste honorifike që shërbenin për qëllime propagandistike. Megjithatë, të anketuarit e të dy elitave të konfirmojnë se ka pasur pak diskriminim për etninë, racën apo fenë. Vetëm disa nga anëtarët e ish

8 Sipas tyre, përfshirja edhe më e madhe e grave në jetën publike dhe në veprimtaritë profesionale nuk e ndryshoi perceptimin për detyrën e tyre të parë në mbarëvajtjen e shtëpisë.

elitës politike deklarojë se pakicat rome dhe egjiptiane kishin një status të ulët shoqëror, me më pak mundësi për arsimim punësim.⁹

Pjesa më e madhe e përfaqësuesve të intervistuar të elitës së vjetër dhe të sotme politike nuk shprehen në favor të partive me baza etnike. Ata besojnë se duhet të merren masa të caktuara politike për të siguruar përfaqësimin e pakicave në institucionet shtetërore.

Mirëqenia sociale

Ekonomia e tregut të lirë, prona private dhe sipërmarrja mundësojnë mirëqenien sociale, por ato nuk i përjashtojnë polarizimin dhe pabarazitë në shoqëri. Ky është një mendim të përbashkët mes përfaqësuesve të intervistuar të elitës së vjetër dhe të sotme politike. Të intervistuarit e krahut politik të majtë që vijnë nga elita politike e sotme dhe ajo komuniste argumentojnë se pabarazitë dhe polarizimi janë të mprehta dhe të gjithanshme. Edhe pse pranojnë se standardi i jetesës është përmirësuar, ata pretendojnë se pragu mbetet shumë i ulët, pasi numri i të varfërve është rritur së bashku me nivelin e papunësisë. Në të njëjtën kohë grupet e marginalizuara janë plotësisht të braktisura nga shteti.

Disa nga këto perceptime i kanë edhe politikanët e krahut të djathtë politik. Megjithatë, ata e lidhin këtë situatë me natyrën e ekonomisë së tregut të lirë, me konkurrencën dhe me sipërmarrjen. Më shumë se gjysma e të anketuarve nga të dy periudhat e përkrahin nevojën për një shtet të mirëqenies, por ata janë në mosmarrëveshje kur është fjala për taksa të diferencuara dhe për politikën fiskale. Ndryshimet kryesore mes tyre konsistojnë në zgjedhjen midis politikave më liberale për të inkurajuar sipërmarrjen nga njëra anë dhe rritjen e ndihmës nga ana tjetër

Perceptimi i rolit të elitës atëherë dhe tani

Perceptimet e të anketuarve mbi rolin e elitës atëherë dhe tani janë të ndryshme dhe shpesh të diskutueshme. Anëtarët e elitës aktuale politike beso-

9 Një përfaqësues i lartë politik i sistemit të tanishëm sugjeron se byroja politike, parlamenti dhe qeveria në vitet 1980 përfshinin një numër të konsiderueshëm arumunësh.

jnë se Shqipëria nuk kishte asnjë elitë para 1990, ose ata i konsiderojnë disa intelektualët të veçanta të asaj kohe si shërbëtorë të regjimit të vjetër. Ky mendim nuk përqafohet nga anëtarët e ish elitës politike. Disa nga ky grup të intervistuarish janë entuziastë për faktin se elita në fushën e arsimit, artit, kulturës dhe shkencës morën pjesë në formësimin e debatit publik në atë kohë.

Përfaqësuesit e elitës politike të vjetër dhe të sotme kanë pretendime të ndryshme lidhur me rolin e elitës politike sot. Anëtarët e elitës aktuale politike besojnë se udhëheqësit e Shqipërisë sot janë të mirë-arsimuar në universitetet perëndimore dhe janë individë me përvojë e me një vizion për zhvillimin e vendit. Nga ana tjetër, anëtarët e elitës së vjetër politike pretendojnë se sot ekziston një numër i madh individësh, të cilët veçse janë vetëshpallur si politikanë profesionistë por që nuk janë aspak të tillë. “Deputetët shqiptarë shqetësohen më shumë për kontratën dhe rrogën e tyre,” thotë një anëtar i intervistuar i elitës së vjetër politike.

Megjithatë, shumica e të intervistuarve të të dy brezave konfirmojnë se ka një konkurrencë të ashpër dhe shpesh të pandershme për të hyrë dhe për të mbetur pjesë e elitës politike. Roli i intelektualëve elitë është shumë më i vogël se ai i biznesmenëve të fuqishëm, të cilët janë të lidhur me elitën politike në pushtet.¹⁰

Perceptimi për të kaluarën komuniste

Shumica dërrmuese e të anketuarve nga të dy elitat politike, si ajo e sotme ashtu edhe ajo e vjetër, e perceptojnë regjimin komunist si diktaturë, varfëri dhe burgim. Anëtarët e vjetër të elitës nuk kanë nostalgji për sistemin komunist dhe janë të bindur se kjo pjesë e historisë shqiptare nuk do të përsëritet. Megjithatë, dallimet ndërmjet dy elitave të anketuar linden kur pyeten për momentin dhe mënyrat e tranzicionit drejt demokracisë dhe qëndrimin ndaj trashëgimisë komuniste. “Viti 1990 ishte patjetër fundi i regjimit të vjetër, pavarësisht vullnetit tonë”, thonë të gjithë anëtarët e elitës së vjetër politike. Megjithatë, ata kanë

10 Një anëtar i elitës së vjetër politike thotë se intelijenca shqiptare është plotësisht e nënshtruar për shkak të shantazhit politik apo frikës se mos humbasin vendin e punës. Është interesant fakti se një anëtar i elitës së sotme politike thotë se politikanët e sotëm janë më të gatshëm të dëgjojnë këshillën mediokër të të huajve sesa atë të intelektualëve shqiptarë.

qëndrime të ndryshme për çështje të tilla si e ashtuquajtura “terapi e shokut”.¹¹Të anketuarit nga elita aktuale politike dhe politikanët e djathtë në veçanti, kanë prirjen ta portretizojnë socializmin shqiptar si një ferr në tokë dhe udhëheqësit komunistë si “kanibalë”. Nga ana tjetër, të anketuarit nga elita e vjetër politike bien dakord mbi faktin se sistemi komunist ishte një diktaturë, por ata prirën të nxjerrin në pah edhe anët pozitive të regjimit (p.sh. arritjet domethënëse në shumë fusha, sidomos në mbrojtjen e tërësisë territoriale të Shqipërisë).

Gjetjet e kërkimit mbi elitën ekonomike

Në përgjithësi, elita politike dhe ekonomike janë të vetmit grup elitash që nxjerrin në pah bazën e tyre të pavarur të pushtetit. Baza e pushtetit e elitave ekonomike janë mjete financiare, pronësia e mjeteve të prodhimit si dhe kontrolli i organizatave të mëdha.¹² Prandaj, elita ekonomike ka një ndikim të fuqishëm në shoqëritë moderne. Në socializmin shtetëror, elita politike dhe ekonomike ishin pjesë e aparatit shtetëror, pasi nuk kishte kapital privat. Fuqia e institucioneve industriale dhe ekonomike nuk vinte nga pronësia private. Nga ana tjetër, karakteristikë tjetër e kapitalizmit është edhe autonomia relative e ekonomisë dhe elitës së saj. Në shoqërinë post-komuniste shqiptare, procesi i tranzicionit ka dëshmuar formimin e një klase të re të pronësisë dhe lindjen si kërpuddha të kompanive private me orientim drejt tregut. Në shoqëritë post-komuniste përjetimi i një tranzicionit të tejzgjatur dhe problematik drejt demokracisë, edhe koncepti i vetë elitës ekonomike ndryshon në mënyrë thelbësore. Dallimi midis elitës ekonomike brenda një sistemi kooperativ socialist dhe elitës së ekonomisë së tregut përcakton rolin e secilit prej tyre në ndryshimet progresive ose regresive të vendit.

Një vështrim përtej fasadave tregon se ka një dallim domethënës mes konceptit të **elitës ekonomike para viteve 1990** dhe elitës së biznesit pas viteve 1990. Në të vërtetë, në Shqipëri ekziston një ndryshim i qartë strukturor në favor të elitës së biznesit në krahasim me elitën ekonomike të para 90-së. Argumenti kryesor i këtij ndryshimi qëndron para së gjithash dhe pikë së pari

11 Termi “terapia shok” i referohet një sërë masave të ristrukturimit ekonomik që u propozuan dhe u zbatuan në fillim të viteve 1990 nga qeveria e krahut të djathtë politik.

12 Lane, D.; Ross, C “The transition from Communism to Capitalism” St. Martin Press- New York, 1999 (fq. 180-181)

në faktin se kjo elitë ka pushtetin ekskluziv për të marrë vendime or investimet, masat e racionalizimit, diçka që elita ekonomike e para viteve '90 nuk e ka pasur dhe nuk mund të zbatonte. Ndërkombëtarizimi i shpejtë që kanë pasur strukturat e biznesit gjatë 20 viteve të fundit ka rritur ndjeshëm fuqinë që ka si avantazh sektori i biznesit. Me pak fjalë, *“elita e biznesit është bërë jo vetëm një aktor i rëndësishëm, por një grup interesi që ushtron presion mbi politikën dhe veprimet qeveritare dhe tek të gjitha sferat e tjera të shoqërisë.”*¹³

Riprodhimi apo qakillimi i elitës ekonomike

Interpretimi më popullor i origjinës së elitës së re ekonomike është se në 20 vitet e fundit ka ndodhur një riprodhim i pozitës klasore dhe privilegjet përkatëse. Shpjegime kanë dy forma: e para është argumenti se nomenklatura e regjimit të vjetër ka konvertuar kapitalin politik në prona private ekonomike (kapital privat). Argumenti i dytë është se fuqia ekonomike që vjen nga kontrolli u shndërrua në pronësi të aseteve të prodhimit.¹⁴ Analiza këtu është se administratorë dhe drejtuesit ekonomikë e kanë kthyer fuqinë ekonomike në të drejta pronësie. Të dyja këto përjasje përfshijnë një ndryshim të parimeve të legjitimuara nga autoriteti administrativ politik në të drejta pronësie dhe tregu. Interpretimet e sotme të tranzicionit në Shqipëri theksojnë riprodhimin e nomenklaturës dhe e bëjnë qarkullimin pak më të paqartë të paktën në këtë kategori të elitës.

Vlerat liberale

Një element shumë interesant i studimit u shfaq në fazën e tij fillestare. Përfaqësimi duket se është shumë i ndryshëm mes elitës ekonomike të viteve para '90 dhe elitës së biznesit pas viteve '90. Ndërsa për elitën ekonomike të regjimit të mëparshëm, ajo qëndron mbi çështjen e procesit të përzgjedhjes nga shteti dhe nga partia, për elitën e biznesit të pas viteve '90, faktori i zgjedhjes duket se është të vendosë praninë në këtë grup. Këto dy pika kyçe të rëndësishme

13 Scuzcs, S.; Stromberg, L. “Local Elites, Political, Capital and Democratic Development – Governing Leaders in seven European Countries” – Urban and Regional Research International – 2006 (fq.21)

14 Perkin, H. “The third revolution – Professional elites in the modern world” London & New York Press – 2003 (fq. 20)

të dalin në përpjekje për të reflektuar mbi origjinën e elitës ekonomike në piramidën shoqërore dhe pozitën/praninë e tyre në strukturën e sotme shoqërore të komunitetit shqiptar. Për më tepër, elita ekonomike e sistemit të kaluar kishte një standard të përbashkët partishmërie përveç arsimit në fushën përkatëse. Elita e biznesit e ditëve e sotme nuk është përbashkët aspak me kriterin e parë të partishmërisë dhe nuk orientohet domosdoshmërisht drejt diplomimit në fushën e biznesit. Model i vetëm që duket se është i përbashkët për të dy elitat është origjina nga klasa e mesme e lartë e shoqërisë. Objektivit iu afroam fillimisht me një “patate të nxehtë” shumë delikate të regjimit të vjetër dhe një çështje mjaft të diskutueshme në demokracinë e brishtë të ditëve të sotme të Shqipërisë: kritika.

Analizë e përgjigjeve evidentoi si më poshtë. Personat e intervistuar që i përkasin elitës së vjetër ekonomike e shohin si vendimtare të theksojnë se kritika në sistemin e mëparshëm mendohej tërësisht në mënyrë individuale dhe drejtohej butësisht dhe jo në nivel të lartë: *“kritika në sistemin e mëparshëm qarkullonte duke u rritur me kalimin e kohës, ndërsa në sistemin aktual kritika fillon si e madhe dhe sa më shumë kohë kalon, aq më shumë zvogëlohet ... ndoshta ky është shkaku pse dështoi në ekonominë e tij sistemi i kaluar.”*¹⁵ Së fundi, ndryshimi në skenarin qëndron për seksionin mbi liritë vetjake dhe vlerat liberale. Dallimi në moshë mes të intervistuarve luajti rolin e tij të padiskutueshëm kur krahasojmë përgjigjet e tyre. Shumë nga vlerat liberale kanë marrë formë dhe qarkulluan në shoqëri vetëm në njëzet vitet e fundit. Prandaj, ajo që përcaktohej si armiqësore për elitën e vjetër ekonomike faktikisht është shumë e ndryshme në perceptimin e elitës së re. Ndërkohë që elita e vjetër ekonomike nuk heziton të marrë një qëndrim tejet armiqësor ndaj dukurive të kohëve të fundit, si liria e shprehjes së prirjeve seksuale, rritjen e numrit të divorceve, liberalizimin e arsimit, etj., elita e re e biznesit shpreh një mendim shumë indiferente ose neutrale. Elita e re vlerëson lirinë e shprehjes dhe të të vepruarit në ekonominë e tregut siç del në pah edhe nga intervistat.

Mirëqenia sociale dhe barazia gjinore

Një debat i diskutueshme për t’u përmendur në kontekstin e pyetjes së elitës ekonomike ka të bëjë me profesionet e zakonshme kur shërbenin si elitë

15 Hysen Shahu – Zëvendës Ministër i Punëve të Brendshme dhe Kryetar i Dhomës së Tregtisë, Deputet dhe anëtar i Komitetit Qendror

ekonomike si dhe rruga e karrierës për shkak të këtij angazhimi. Intervistat me elitën e vjetër dhe të re, kompetent në menaxhimin dhe zhvillimin ekonomik, nxjerrin në pah se elita e re kapitalist industriale dhe e ndërtimit ka ardhur kryesisht nga drejtuesit e mesëm të lartë, zakonisht anëtarë të aparatit shtetëror ekonomik (dhe të Partisë). “Sipërmarrësit e tjerë” që erdhën nga elita e re ekonomike kishin prapavija të ndryshme me shumë prej tyre që vinin nga poste drejtuese profesionale, institucione kërkimore, shërbimi civil dhe industriale.

Ka një debat interesant mbi qëndrimet që elita e vjetër mban për rrugën bashkëpunuese të organizimit të ekonomisë dhe të ekonomisë së tregut të lirë të përcaktuar dhe të mbrojtur me forcë nga elita e re e biznesit. Ajo që karakterizon më tepër vlerësimet në pyetjen “Si do ta krahasonit veten me ata zotërinj që mbajtën postin tuaj 20 vjet më parë? ishin përpjekjet për të identifikuar dhe argumentuar fuqishëm anët pozitive të sistemeve përkatëse që sunduan tregun në secilën periudhë. *“Çdo gjë ishte mirë deri sa u mor nga partishmëria.”*¹⁶

Perceptimi i rolit të elitës atëherë dhe tani

Elita ekonomike gjatë sundimit komunist ishte më shumë një funksion i “etiketuar” si i tillë sesa një rol aktiv. Prandaj, vendimet duke përfshirë aspektet më të rëndësishme të menaxhimit të ekonomisë dhe zbatimin e politikave për zhvillimin ekonomik u përgatitën dhe u miratuan nën propagandën e ideologjisë komuniste. Nga ana tjetër, elita e sotme e biznesit është e detyruar të konkurrojë me elitat e tjera për burimet e disponueshme, rrjedhimisht duke u identifikuar si shumë e rëndësishme në vendimmarrjen e përgjithshme. Në lidhje me shtresat sociale, elita ekonomike e sistemit të kaluar ishte qartësisht dhe bindshëm kundër dallimet dhe ndarjes së hollësishme të klasave shoqërore. Ata mendojnë se pas posteve të autoriteteve të ekonomisë ishte pothuajse gjithmonë klasa e lartë e mesme. Në ditët e sotme mund të vërehet një qasje shumë e ndryshme në kriteret për t’u përfshirë në biznes dhe pastaj për t’u bërë elitë biznesi. Në perceptimin e elitës së re, modelet e tjera sociale dhe kulturore i japin formë fatit të ecjes përpara ose prapa të sipërmarrje tuaj, duke shënuar në këtë mënyrë rrugën për t’u bërë elitë, ose për të mbetur një sipërmarrje e thjeshtë e mesme.

16 Martin Cukalla – Zëvendës Ministër i Minierave dhe Industrisë

Perceptimi për të kaluarën komuniste

Të intervistuar në kuadër të këtij projekti, elita ekonomike dhe e biznesit shprehën mendime më tepër të ndryshme sesa kontradiktore për të kaluarën komuniste. Është e qartë se elita e biznesit e viteve të demokracisë (2005-2010) ishin shumë të etur për të nxjerrë në pah rëndësinë e ekonomisë së tregut, rrjedhimisht ndryshimin e sistemit politik nga njëpartiak në shumëpartiak të qeverisjes. Megjithatë, modele të caktuara të ekonomisë kombëtare dhe menaxhimi i treguesve që lidhen me të mësipërme u vlerësuan si mjete të mira reference për ekonominë e sotme, të tilla si punësimi, arsimiti profesional sipas nevojave dhe kapacitetit të tregut, etj. Nga ana tjetër, periudha e komunizmit duket se ka qenë epokë mjaft e errët e marrëdhënieve të shtetit me konsumatorin. Përfaqësuesit e të dy elitave i konsiderojnë këto marrëdhënie si një element thelbësor për përparimin e ekonomisë. “Institucionet sociale mund të funksionojnë më mirë, përfshirë këtu familjen, fenë, arsimin, punën dhe nëse në një farë mënyre dëgjohej zëri i konsumatorit, në mënyrë të drejtpërdrejt apo të tërthortë...”¹⁷

Një çështje shumë e rëndësishme e përmendur në intervistat me elitën ekonomike ishte pikërisht siguria që kishte ekonomia në të kaluarën komuniste. Shumica e përfaqësuesve të elitës së vjetër ekonomike thonë se siguria e ekonomisë kombëtare në të kaluarën komuniste nuk ishte transparente, jo objektive, pra e pasigurt dhe pa perspektivë të gjatë. Elita e re e gjen me vend të theksojë se edhe siguria e efikasitetit të ekonomisë në ditët e sotme në Shqipëri është një koncept shumë i diskutueshëm. Edhe pse liria e sipërmarrjes ka ndryshuar në mënyrë dramatike, panorama e ekonomisë dhe parimet e ekonomisë së tregut të lirë nuk janë shumë të dukshme dhe nuk ka paanshmëri mes të shtetit dhe sipërmarrësve gjë që vë në rrezik marrëdhëniet dhe besimin mes biznesit dhe shtetit.

Së fundi, një nga ekspertët e ekonomisë, intervistuar në kuadër të këtij projekti, zyrtar i lartë i ekonomisë në sistemin e mëparshëm dhe një sipërmarrës i suksesshëm në Shqipëri në ditët e sotme, thotë se një kombinim i mençur i disa modeleve të së kaluarës me lehtësirat dhe liritë për t’u marrë me biznes në ditët e sotme mund të sqarojë të kaluarën komuniste dhe caktojë fajin ashtu siç duhet.

17 Nga intervista me Guro Zenelin, këshilltar ekonomik pranë Presidentit të atëhershëm Ramiz Alia.

Si një vërejtje tjetër e përmendur nga më shumë se dy përfaqësues të elitës ishin këta tre faktorë që u theksuan si faktorë të mundshëm nxitës të elitës ekonomike në integrimin evropian të Shqipërisë në 20 vitet e fundit dhe të përmendura nga njëri prej përfaqësuesve të elitës së re ekonomike të intervistuar. Këta faktorë janë:

- Elitat ekonomike kanë luajtur një rol aktiv në vendimmarrjen ekonomike gjatë proceseve të tranzicionit.
- Ky ndikim ka shkuar më së shumti pa u vënë re dhe pa u marrë vesh nga publiku, madje as nga vëzhgues të caktuar.
- Të mësipërmet kanë çuar në rritjen e skepticizmit publik dhe mosbesimit të korporatave të mëdha dhe lidhjet e tyre efektive në procesin politik të integrimit shqiptar.

Gjetjet e kërkimit mbi elitën akademike dhe kulturore

Qarkullimi i elitës akademike dhe kulturore

Shqipëria ende po përpiqet të kapur ritmin me shoqëritë zhvilluar moderne, ku botës akademike dhe kërkimore i është dhënë rëndësi e madhe përmes politikave publike dhe mbështetjes si nga shteti ashtu edhe nga aktorët privatë. Për më tepër, shumë prej bashkëbiseduesve tanë e konsiderojnë vendimmarrjen në fushën akademike dhe në kulturë si të varur nga politika.

Elita akademike dhe kulturore është një faktor i rëndësishëm në sigurimin e përparimit dhe suksesit të procesit të demokratizimit në përgjithësi. Krijimi i një ekonomie të tregut të lirë dhe ndryshimet e reja në vitet 1990 ulën statusin dhe të ardhurat e intelektualëve. Rrjedhimisht, shumë prej tyre braktisën ose u larguan nga profesionet e tyre drejt zanateve më fitimprurëse (ndonjëherë me

status më të ulët), madje edhe duke u bërë sipërmarrës biznesi.¹⁸ Ja çfarë thotë një kompozitor dhe drejtues shfaqjesh: “*Elita kulturore në sistemin e mëparshëm përcaktohej sipas talentit dhe qasjes disi pozitive ndaj ideologjisë. Të ardhurat dhe gjendja financiare nuk ishin faktorë vendimtarë në identifikimin e këtyre njerëzve, ndërkohë që elita kulturore dhe disi edhe ajo akademike duhet të kenë mbështetje të besueshme e të qëndrueshme financiare për t’u identifikuar si të tillë.*” Është pikërisht ky argumenti që disa prej elitës akademike e kulturore të mëparshme sot pothuajse janë “haruar”.

‘Largimi i trurit’

Si rezultat i situatës së vështirë shoqërore-ekonomike në vend, Shqipëria ka përjetuar emigracion të lartë në njëzet vitet e fundit. Emigracioni masiv ka pasur dy pasoja diametralisht të ndryshme. Ndërsa niveli i lartë i remitancave të dërguara nga emigrantët ka përmirësuar gjendjen social-ekonomike të një numri të madh të familjeve në vend, humbja e kapitalit njerëzor ka prekur seriozisht potencialin e Shqipërisë për zhvillim ekonomik. Mes emigrantëve ka një numër të konsiderueshëm të qytetarëve të arsimuar mjaft mirë dhe shumë të aftë, eksodi i të cilëve njihet si “largimi i trurit”. Sipas revistës *The Economist* (2002), Shqipëria ka humbur një të tretën e njerëzve të saj të kualifikuar gjatë viteve 1990. Mjerisht, shumë prej tyre bëjnë punë të rëndomta jashtë vendit si emigrantë, në vend të përdorimit të kapaciteteve dhe aftësitë të tyre intelektuale, çka njihet si “shpërdorim i trurit” (e evidentuar edhe nga një prej të intervistuarve tanë).

Vlerat liberale

Ka qenë një qasje shumë interesante pyetja e elitës kulturore dhe akademike në lidhje me pikëpamjet liberale në përgjithësi. Ndër të gjitha, argumentet e diskutuara me ta nëpërmjet intervistave evidentoi çështjeve të një rëndësi të madhe, siç janë koncepti i lirisë, perceptimet e kritikave drejtuar qeverisë, niveli i përhapjes së informacionit me anë të kanaleve të ndryshme të medias, etj. Edhe pse shumë të vetëdijshëm dhe transparentë për hendeqet në

18 Bogdani, M. & Loughlin, J.; “Albania and the European Union” I. B. Tauris & Co. 2007 (fq. 183)

nocionin e kritikës dhe të lirisë së fjalës, përfaqësuesit e elitës së vjetër e gjejnë me vend të përmendin konceptin e kompromisit ndaj këtyre çështjeve. Ashtu siç thotë edhe Marash Hajati (ish-drejtor i përgjithshëm i TV Publike gjatë 1981-1984) në këtë aspekt: “... koncepti i kritikës ishte shumë më i drejtpërdrejtë gjatë regjimit komunist në krahasim me ditët e sotme... Për shembull na caktoheshin kufijtë dhe ne ‘ishin të lirë’ të flisnim brenda tyre. Në ditët e sotme njerëzit jetojnë dhe punojnë në skenarë pa kufij. Rrjedhimisht, kritika është më e hapur dhe më e pranishme sesa atëherë. Megjithatë, kur nuk dëgjohet nga shteti, nga veshët e pushtetit, atëherë ajo bëhet formale dhe pothuajse e papërdorshme.” Media sjell një seri debatesh mbi vlerat liberale dhe normat në shoqëritë e sotme. Ajo hyn në marrëdhëniet shoqërore si një mjet komunikimi midis njerëzve dhe pushtetit. Megjithatë, në Shqipëri duket se ajo ende shërben për mesazhet e prodhuar nga politika që synon komunitetin dhe jo anasjelltas.

Barazia gjinore

“... Në shumë shoqëritë komuniste, politikat e mbështetjes së familjes, përfshirë këtu edhe lejen e paguar të lindjes, subvencionimin e të ardhurave, strehimin preferencial për familjet e reja, dhe kujdesin ditor për fëmijët, formimin e familjes dhe inkurajimin e pjesëmarrjes së grave në forcën e punës...”¹⁹ Nuk është e habitshme që barazia gjinore ishte çështja më shqetësuese që u trajtua në intervistat me përfaqësuesit elitës kulturore dhe akademike. Ata kanë mbajtur një distancë të caktuar nga politika; për më tepër, ata duket se janë shumë të vëmendshëm për çështjen e barazisë gjinore. Përgjigjet e elitës vjetër e bënë shumë të qartë se postet që iu jepeshin grave në sistemin e mëparshëm komunist nuk bazoheshin shumë në meritokraci, por në partishmëri dhe nepotizëm. Pavarësisht nepotizmit dhe partishmërisë, gratë që caktoheshin në poste të larta zyrtare trajtoheshin me më shumë respekt nga kolegët e tyre meshkuj, edhe pse sot kjo interpretohet si më tepër e imponuar sesa një sjellje e natyreshme dhe e arsyeshme. Elita e viteve ‘90 e sheh përfshirjen në rritje të grave në jetën publike si një mënyrë për të zbutur dhe për të hequr parimet patriarkale.

Përfaqësuesit e elitës vjetër argumentojnë se marrëdhëniet brenda familjes janë një faktor i rëndësishëm për barazinë gjinore. Edhe pse kishte një

19 Macek, P., Flanagan, C.; Galloway, L.; Kostron, L.; Botcheva, L.; Csapo, B.; “Post-communist societies in times of transition: perceptions of change among adolescents in central and eastern Europe.” *Journal of Social Issues* Fall 1998 v54 i3 p547(1)

skënar të qartë dhe të plotë të roleve shoqërore brenda familjes që ishte e pranishme dhe e dukshme gjatë sistemit të mëparshëm, ishte shteti ai që mbahen këtë rregull të përcaktuar në përputhje me rrethanat dhe atributet gjinore. Prandaj, fëmijët dhe brezat e rinj rriteshin me një frymë të kontrollit dhe nuk anashkaloheshin fazat e vendosura nga shteti dhe që diktoheshin nëpërmjet familjes. Prandaj, shmangiet dhe orientimet individuale të veçanta në lidhje me gjininë dhe seksin konsideroheshin si tabu. Të njëjtat modele mbroheshin jo vetëm nga familja, por edhe nga institucionet shtetërore sociale, siç janë shkollat dhe institucionet e tjera arsimore, përderisa feja as që nuk merrej parasysh. Një pamje shumë të ndryshme shfaqet sot në lidhje me familjen dhe rritjen e fëmijëve me rolet sociale moderne, ku rolet gjinore janë përmirësuar dhe autoriteti i familjes ka rënë.

Mirëqenia sociale

Mirëqenies sociale si një koncept ka ndryshuar në mënyrë dramatike kur krahasojmë dy periudhat e studimit. Megjithatë, të intervistuarit nga elita kulturore e të dy periudhave besojnë se arsimi publik, kujdesi shëndetësor, sistemi i pensioneve dhe shërbimet e tjera publike ishin të një niveli më të lartë në të kaluarën. Megjithatë, shumica e tyre theksojnë se njerëzit prisnin më shumë nga shteti në sistemin e mëparshëm dhe më pak nga sistemi aktual. Autoritetet shtetërore ngriheshin për të ofruar dhe për të siguruar shërbime, ndërkohë perceptimi ka ndryshuar paksa në ekonominë e tregut, në të cilat individët përpiqen më shumë vetë para se t'i drejtohen shtetit për këto shërbime.

Perceptimi për të kaluarën komuniste

Të intervistuarit që përfaqësojnë elitën kulturore dhe akademike të të dy periudhave shpesh thonë se komunizmi në përgjithësi dëmtoi imazhin e forumeve akademike, frymëzimin e artit, dhe evolucionin normal të përparimit kulturor. Ja çfarë thotë një i intervistuar: *“Për të kuptuar faktorët që mund të luajnë një rol vendimtar në zhvillimin e vendit, sipas pikëpamjes së elitës kulturore, para së gjithash, duhet të kishë njohuri themelore për kontekstin shoqëror dhe historik në të cilin ata kaluan fëmijërinë dhe rininë e tyre.”*

Perceptimi i rolit të elitës atëherë dhe tani

Si prirje e përgjithshme dhe vërejtje përfundimtare, *klasa e njohurive e* sistemit demokratik vlerëson drejtpërdrejt ose tërthorazi se kolegët e tyre të sistemit të kaluar çmoheshin dhe vlerësoheshin më shumë si tregues të progresit dhe faktorë kyç për zhvillimet në mbarë vendin.

Edhe pse rrugë të caktuara të konsideratave, trajtimit dhe respektimit të specialistëve të fushave të ndryshme në retrospektivë përmenden si më shumë mbresëlënëse dhe të vlefshëm nga regjimi komunist sesa ata që pasuan gjatë demokracisë, përfaqësuesit e intervistuar të të dy elitave mendojnë se parimet demokratike në promovimin e artit, forumet akademike, dhe kulturës janë shumë të rëndësishme.

Raport për sondazhin e opinionit publik

Çështjet kryesore të sondazhit

Raporti paraqet rezultatet e një ankete telefonike të kryer me 650 të intervistuar në 23 zonat kryesore urbane në Shqipëri. Anketa është kryer në kuadër të projektit dypalëshe mes IDM (Shqipëri) dhe CRPM (Maqedoni) duke u fokusuar në (ri)prodhimin dhe qarkullimin e elitës. Për këtë sondazh të opinionit publik u përdor një pyetësor relativisht i thjeshtë për shkak të teknikave të zgjedhura të anketimit (me anë të telefonit). Të anketuarve iu bënë disa pyetje “të mbyllura” që mbulojnë gjashtë fusha kyçe, të cilat janë si më poshtë:

- Marrëdhëniet multietnike dhe multikulturalizmi
- Liritë vetjake dhe vlerat liberale
- Mirëqenia sociale dhe barazia
- Ndjeshmëria ndaj barazisë gjinore
- Perceptimi i rolit të elitës atëherë dhe tani
- Perceptimi për të kaluarën komuniste

Pavarësisht nga mbulimi i pjesshëm i popullsisë shqiptare –dmth, kam-pioni përfaqësues për gjysmën e numrit të përgjithshëm të qytetarëve– studi-mi zbulon gjetjet interesante tregues në lidhje me perceptimet e përgjithshme

të të anketuarve mbi çështje që lidhen me vlerat liberale, multikulturalizmin, mirëqenien sociale, barazinë gjinore dhe të kaluarën komuniste, etj. Qëndrimet e përgjithshme të të intervistuarve variojnë nga konsensusi i gjerë kur pyeteshin për të kaluarën komuniste dhe rolin e elitave në regjimin e vjetër tek qëndrime 'kundërshtuese' për shembull për çështje gjinore për disa vlera liberale, dhe herë pas here ato shfaqen edhe si "qëndrime indiferente apo të paanshme", kur bie fjala për multikulturalizmin.

Në një popullsi relativisht homogjene (në krahasim me vendet e tjera të Ballkanit, për shembull Maqedonia, Serbia, Mali i Zi), duket se multikulturalizmi nuk është një çështje e nxehtë, pavarësisht debateve të rastësishme publike.²⁰ Anketa tregon se rreth 66% e atyre që u pyetën pajtohen me mendimin se "*Nuk ka rëndësi nëse përfshirja e pakicave etnike në institucionet publike reflekton numrin e tyre në popullsinë e përgjithshme.*". Gjithsesi, një pamje shumë dekurajues paraqitet nga 60% e të anketuarve që mendojnë se disa grupe etnike nuk mund të integrohen në shoqëri.

Të anketuarit janë në mosmarrëveshje kur pyeten për çështjet që lidhen me vlerat liberale dhe liritë individuale. Për shembull, 46% nuk pajtohen me mendimin se "*aborti duhet të konsiderohet gjithnjë i paligjshëm kur jeta e gruas nuk është në rrezik*" dhe një tjetër 45% besojnë të kundërtën. Megjithatë, shumica e të anketuarve kanë një pikëpamje konservative kur pyetjen për mbajtjen e marihuanës për përdorim personal (79% thonë se kjo duhet të trajtohet si vepër penale) ose martesat e të njëjtit seks (68% e kundërshtojnë atë). Nga ana tjetër, këto qëndrime konservatore tipike ndeshen me pikëpamjen e 61% të të anketuarve, të cilët nuk e mbështesin mendimin se "*Shkolla duhet t'i pajisë fëmijët me vlerat fetare*".²¹

Është më se i perceptueshëm edhe ndjesia me orientim drejt tregut të lirë të zhvilluar tek të anketuarit – me 77% të tyre që besojnë se "*sa më i lirë tregu aq më të lirë janë njerëzit*", ose 79% e të anketuarve që thonë se "*ata që janë të aftë për punë dhe refuzojnë një mundësi të tillë nuk duhet të presin përkrashje nga shoqëria*". Megjithatë, të intervistuarit duket se janë në mosmarrëveshje për disa çështje të

20 Një debat i tillë po ndodh aktualisht në lidhje me regjistrimin e popullsisë që pritet të bëhet në vitin 2011.

21 Në fakt, sipas "Indeksit të Shoqërisë Civile për Shqipërinë 2010" (IDM) gati 2/3 e qytetarëve shqiptarë nuk e konsiderojnë veten si "fetare", pavarësisht faktit se ata janë të ndërgjegjshëm dhe e deklarojnë prejardhjen e tyre fetare. Shih botimin "Indeksi i Shoqërisë Civile për Shqipërinë – Në kërkim të Qytetarëve dhe Ndikimit", që mund të merret nga adresa www.idmalbania.org

mirëqenies sociale. Për shembull, 52% mendonin se *“ata që kanë mundësi financiare, duhet të ketë të drejtën për standarde të larta të kujdesit shëndetësor”*, ndërsa 43% nuk pajtohen me këtë mendim.

Seksioni i sondazhit për çështjet gjinore zbulon disa qëndrime dhe perceptime kontradiktore tek të anketuarit. Më saktë, ndërsa shumica e tyre shohin rolin kryesor të grave në punët e shtëpi, ka një numër edhe më të madh të intervistuarish që mbështesin masat inkurajuese për përfaqësim më të madh të grave në sektorë të caktuar, ose që mendojnë se është e drejtë që të jepen paga të barabarta për punë të barabartë midis grave dhe burrave.

E kaluara komuniste dhe regjimi i vjetër janë pa asnjë dyshim një eksperiencë negative për shumicën e të anketuarve. Rreth 81% e tyre nuk pajtohen me deklaratën se *“jeta në të kaluarën komuniste ishte shumë më e mirë se sot”* dhe rreth 84% kanë të njëjtin mendim mosmiratues në opinionin *“në të kaluarën komunist ne ishim më mirë ekonomikisht”*. Një shumicë e madhe e të anketuarve (91%) nuk pajtohen që në kohën komuniste shqiptarët gëzonin më shumë liri vetjake. Shumica e të intervistuarve (73%) nuk besoj se elita komuniste ishte arsimuar më mirë se ajo e sotme pavarësisht nga fakti se një grup i vogël, domethënë gati gjysma e tyre (47%), nuk pajtohen se elita komuniste kishte më shumë integritet individual sesa elita e sotme. Gjithashtu, rreth 2 / 3 e të anketuarve nuk pajtohen me idenë se elita komuniste kujdesej më shumë për pakicat dhe gratë.

Metodologjia

Anketa telefonike e kryer brenda një infrastrukturë relativisht të kufizuara në Shqipëri përsa i përket mbulimit të territorit nga Kompania Telekom nënkupton se rezultatet e sondazhit të opinionit i referohen vetëm një pjese të popullsisë, pra qytetarëve shqiptarë që banojnë në zonat urbane (23 qytete dhe qyteza). Më konkretisht, ky sondazh bazohet në të dhënat zyrtare që sugjerojnë se gati gjysma e popullsisë shqiptare në janar 2010 banonte në zona urbane.

Anketa është kryer gjatë periudhës shtator-nëntor 2010 me një total prej 650 të intervistuarve nga 23 qytete, të cilat janë: Tiranë, Berat, Shkodër, Vlorë, Devoll, Dibër, Durrës, Elbasan, Fier, Gjirokastrë, Kavajë, Korçë, Krujë, Kuçovë, Kukës, Lezhë, Librazhd, Lushnje, Malësi e Madhe, Mat, Pogradec, Puka dhe Sarandë. Intervistat telefonike u kryen nga një grup i kualifikuar intervistuesish, të cilët morën trajnim shtesë për nevojat specifike të kësaj ankete. Të anketu-

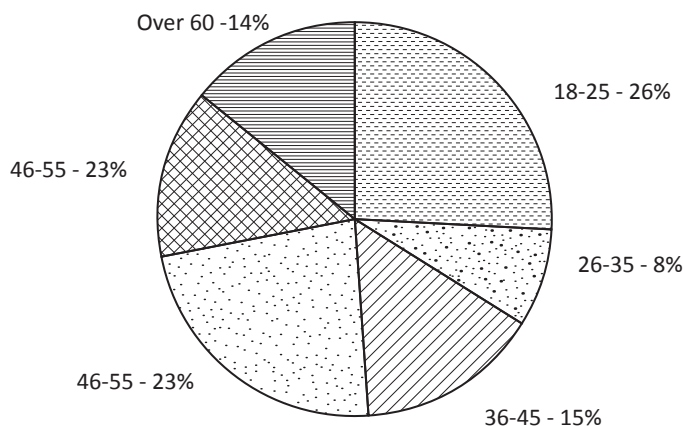
arit u zgjodhën në mënyrë të rastësishme nga libri i fundit telefonik i Kompanisë Telekom. Edhe pse kjo teknikë është e dobishme për sa i përket kohës dhe shpenzimeve, një mangësi e saj kryesore është se ajo i privon intervistuesit nga kontakti i drejtpërdrejtë me të anketuarit. Një tjetër mangësi për këtë studim në Shqipëri ka të bëjë me kampionët e zgjedhur që vijnë vetëm nga zonat urbane për shkak të mungesës së sinjalit telefonik tokësor në zonat fshatare dhe të largëta. Për të siguruar përfaqësim të balancuar të të dhënave demografike të të anketuarve, (p.sh. gjinia, mosha, punësimi, etj.) intervistuesit morën udhëzime të qarta se si t'i zgjidhnin të anketuarit brenda një familje të caktuar. Për këtë qëllim, intervistat u kryen në tre intervale të ndryshme kohore – paradite, pasdite dhe në mbrëmje.

Përshkrimi i kampionit

Plot 57% e kampionit përbëhej nga të anketuara femra. Në përgjithësi, të gjithë grupmoshat përfaqësohen relativisht mirë, ku variojnë me të paktën 8% për të anketuarit 26-35 vjeç deri në 26% për grupmoshën 18-26 vjeç. Siç shihet në figurën 1, të intervistuarit mbi 55 vjeç përbëjnë 28% të kampionit, ndërsa grupi më i madh është i përbërë nga të intervistuarit 35-55 vjeç (38%). Shih Figurën 1.

Shumica e të intervistuarve (54%) kanë përfunduar arsimin e mesëm, ndërsa rreth 40% kanë mbaruar universitetin ose studime pasuniversitare. Rreth 5% e të intervistuarve kanë vetëm arsim fillor dhe 1% e të anketuarve refuzuan të përgjigjen.

Figure 1: Respondents according to age

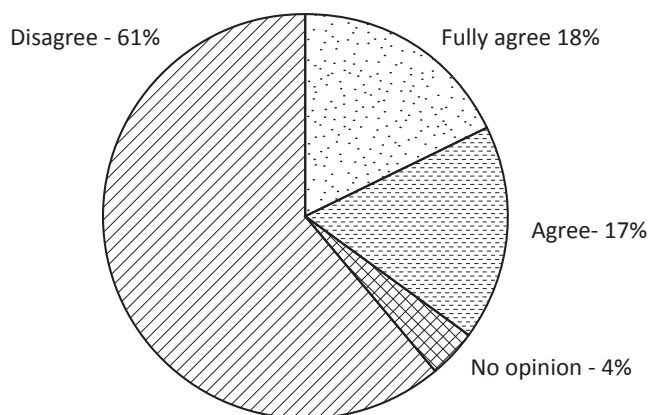

Gjetjet e sondazhit

Multikulturalizmi

Ky seksion tregon perceptimet e të anketuarve mbi marrëdhëniet ndëretnike dhe multikulturalizmin përmes një sërë pyetjesh për çështje specifike. Të anketuarit janë pyetur se çfarë mendojnë për pyetjet e mëposhtme: “Askush nuk e zgjedh vendin e tij/saj të lindjes, prandaj është qesharake që të jesh krenar për këtë.” Shumica dërrmuese e të anketuarve, siç tregohet në Figurën 2, nuk pajtohet me këtë mendim, ndërsa gati 1 / 3 e tyre thonë se ata janë plotësisht dakord apo pajtohen me këtë mendim.

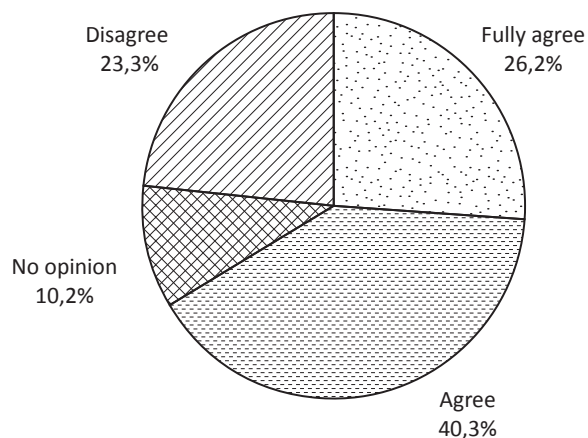
Figure 2: Nobody chooses his/her country of birth; hence it is foolish to be proud of it.

Gati gjysma e të anketuarve (48%) nuk pajtohen me mendimin se “grupi ynë etnik ka cilësi shumë më superiore në krahasim me grupet e tjera”. Megjithatë, rreth 44% thonë se janë dakord / plotësisht dakord, ndërsa 8% nuk shprehin mendim për këtë. Shih Figurën 3.

Kur pyeten për rëndësinë e përfshirjes së minoriteteve etnike në institucionet publike, shumica e të anketuarve thonë se ata pajtohen (40.3%) ose janë plotësisht dakord (26.2%) me mendimin se nuk është e rëndësishme nëse kjo përfshirje reflekton përqindjen e pakicave në numrin e përgjithshëm të popullsisë. Rreth 23.3% nuk pajtohen me këtë mendim dhe 10.2% janë neutrale. Shih Figurën 4.

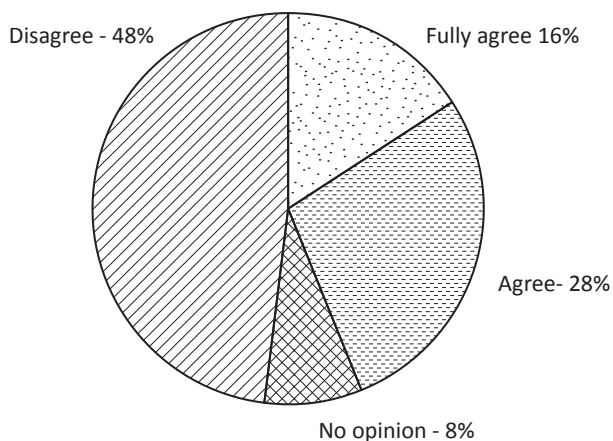
Figure 4: “Involvement of ethnic groups in public institutions”

Pyetje: Nuk ka rëndësi nëse përfshirja e pakicave etnike në institucionet publike reflekton numrin e tyre në popullsinë e përgjithshme.

Rreth 60% e të intervistuarve besojnë se disa grupe etnike nuk mund të integrohen në shoqërinë dhe 26% nuk e mendojnë këtë si të vërtetë. Shih Figurën 5

Figure 3: “Our ethnic group has much superior qualities as compared to other nations”

Liritë vetjake dhe vlerat liberale

Në anketw u bënë pyetje të ndryshme për të kuptuar perceptimet dhe qëndrimet ndaj lirive vetjake dhe vlerave të përgjithshme liberale. Të anketuarit janë në mosmarrëveshje kur pyeten për abortin. Më konkretisht, 46% nuk pajtohen me mendimin se “aborti duhet të konsiderohet gjithnjë i paligjshëm kur jeta e gruas nuk është në rrezik”. Rreth 45% pajtohen (24%) ose janë plotësisht dakord (21%), ndërsa 8% janë neutrale.

Kur pyeten për mbajtje të marihuanës për përdorim personal, plot 79% e të anketuarve thonë se kjo duhet të trajtohet si vepër penale dhe vetëm 17% mendojnë ndryshe (4% janë neutral). Shih Figurën 6.

Një tjetër çështje shumë të ndjeshme në këtë drejtim jo vetëm në Shqipëri por edhe në shumë vende të tjera ka të bëjë me martesat brenda të njëjtës gjini. Rreth 68% e të anketuarve nuk e favorizojnë këtë çështje dhe vetëm 27% deklarojnë se “partnerët e gjinisë së njëjtë me një marrëdhënie të qëndrueshme duhet të lejohen të martohen”. Shih Figurën 7.

Në lidhje me çështjen e mëvonshme, vlerat fetare në shkolla, perceptimet e të anketuarve nuk janë të papritura duke pasur parasysh historinë e së kaluarës komuniste. Shumica e të intervistuarve (61%) nuk e mbështesin mendimin se “Shkolla duhet t’i pajisë fëmijët me vlerat fetare”, ndërsa 31% e mbështesin këtë alternativë me 8% që janë neutralë.

Mirëqenia sociale dhe barazia gjinore

Ky seksion merret me mirëqenien sociale dhe vlerat e barazisë siç perceptohen në shoqërinë shqiptare. Të anketuarve iu bënë pyetje specifike për çështje të tilla si taksat, kujdesi shëndetësor, ekonomia e tregut, etj.

Një shumicë e konsiderueshme prej 79% e të anketuarve janë plotësisht dakord / pajtohen me mendimin se “ata që janë në gjendje të punojnë dhe të refuzojnë mundësi të tillë nuk duhet të presin përkrahje nga shoqëria”. Vetëm 16% nuk pajtohen, ndërsa 5% janë neutralë.

Të anketuarit kanë pikëpamje të ndryshme kur pyeten nëse klasa e pasur po tatohet më shumë se ç'duhet. Siç shihet në figurën 8, 37% nuk pajtohen me këtë deklaratë dhe rreth 10% deklarohen si neutralë.

Pothuajse i njëjti numër të anketuarish (52%) mendojnë se “ata që kanë mundësi financiare, duhet të kenë të drejtë për standarde më të larta të kujdesit shëndetësor”. Me përjashtim të 5% e të anketuarve që janë neutralë, një total prej 43% nuk pajtohen me këtë mendim dhe ata e shpjegojnë këtë me qëndrimin se standardet e larta të kujdesit shëndetësor duhet të jetë në dispozicion për të gjithë, pavarësisht nëse ata mund të përballojnë atë apo jo.

Së fundi, shqiptarët duket se e përkrahin shumë ekonominë e tregut dhe ndikimin (pozitiv) të tij tek liritë e njeriut. Më saktë, 77% e të anketuarve pajtohen me mendimin se “sa më i lirë të jetë tregu, aq më të lirë janë njerëzit”. Rreth 8% nuk pajtohen me këtë dhe më se 15% janë neutralë. Shih Figurën 9.

Konsiderata gjinore

Ky seksion përqendrohet tek mënyra se si ndjehen të anketuarit për çështje të tilla si punësimi dhe mundësitë për karrierë për gratë, përfaqësimi dhe barazia, etj

Shumica e të intervistuarve janë dakord (36%) ose plotësisht dakord (42%) se “gratë / nënat mund të ndjekin karrierën e tyre profesionale, por detyra e tyre e parë është ajo e një shtëpiakeje”. Ata që nuk pajtohen mezi arrijnë në 18% dhe 4% që nuk kanë mendim. Kjo është veçanërisht befasuese duke pasur parasysh faktin se më shumë se gjysma e të anketuarve janë femra.

Pavarësisht kësaj, 90% e të anketuarve mbështesin mundësitë për të futur masa pozitive për të inkurajuar përfshirjen e grave në fusha dhe sektorë të caktuar ku ato janë të nën-përfaqësuar. Vetëm 7% e kundërshtojnë dhe 3% janë neutralë.

Po ashtu, një shumicë edhe më e madhe prej 96% e të intervistuarve janë dakord se “gratë dhe burrat duhet të marrin pagë të barabartë për punë të barabartë”. Rreth 2% janë neutralë dhe 2% nuk pajtohen.

Siç shihet në figurën 10, shumica e të intervistuarve janë dakord /plotësisht dakord (70%), me mendimin se “gratë duhet të kenë të drejtën për të shërbyer në një ushtri profesionale”, në krahasim me 14% që nuk pajtohen me këtë thënie. Shih Figurën 10.

Të dhënat e fundit në këtë pjesë zbulojnë disa qëndrime kontradiktore dhe perceptimet e të anketuarve mbi çështjet gjinore. Më saktë, ndërsa shumica e të intervistuarve e shohin rolin kryesor të grave si shtëpiake, ka një numër edhe më të madh të intervistuarish që mbështesin masat inkurajuese për përfaqësim më të madh të grave në sektorë të caktuar, ose që mendojnë se është e drejtë që të jepen paga të barabarta për punë të barabartë midis grave dhe burrave.

Perceptimi për elitat atëherë dhe tani

Në këtë seksion, të intervistuarve iu bëhen një numër pyetjesh duke krahasuar elitat në sistemin komunist (atëherë) dhe elitën e sotme (tani).

Rreth 73% e të anketuarve nuk besojnë se elita komuniste ishte e arsimuar më mirë se elita e sotme. Një total prej 19% pajtohen me këtë mendim, ndërsa 8% janë neutralë. Më tej, 71% e të anketuarve nuk pajtohen me mendimin se elita komuniste kujdesej më shumë për pakicat. (Shih Figurën 11).

Një tjetër 65% ka të njëjtin mendim kur u pyet për të drejtat e grave (Shih Figurën 12).

Të anketuarit nuk bien dakord kur pyeten për integritetin individual të elitave atëherë dhe tani. Më saktë, gati gjysma e tyre (47%) nuk pajtohen se elita komuniste kishte më shumë integritet individual se elita aktuale. Të njëjtin mendim nuk e ndajnë rreth 42% e të anketuarve, ndërsa 11% janë neutralë.

Perceptimi për të kaluarën komuniste

Të anketuarit janë pyetur se si ndihen në lidhje me deklaratën e mëposhtme: “Nga ‘secili sipas zotësisë së tij’ për te ‘secilit sipas nevojave të tij’ është një ide shumë e mirë”. Ndërsa 41% pajtohen me këtë deklaratë, 39% e të anketuarve nuk e miratojnë atë dhe rreth 20% janë neutralë.

Në përgjithësi, të intervistuarit nuk kanë nostalgji për sistemin komunist. Rreth 81% e tyre nuk pajtohen me deklaratën se “jeta në të kaluarën komuniste ishte shumë më e mirë se sot”. Siç shihet në figurën 13, rreth 13% e të intervistuarve nuk kanë një mendim në lidhje me këtë dhe një tjetër 13% pajtohen me këtë thënie.

Pak a shumë e njëjta përqindje e të anketuarve nuk pajtohet me deklaratën se “në të kaluarën komuniste ne ishim më mirë ekonomikisht” (84%), në krahasim me 11% të cilët pajtohen me këtë dhe një tjetër 5% e të anketuarve që janë paanshëm.

Sw fundi, një shumicë e madhe e të anketuarve (91%) nuk pajtohen që në kohët komuniste shqiptarët gëzonin liri më të mëdha vetjake. Vetëm 5% pajtohen dhe 4% janë neutralë për këtë deklaratë. Shih Figurën 14.

Мапирање на лидерите во
Македонија и во Албанија:
Дали елитите може да
промовираат позитивни
општествени промени?

Содржина

Студија на случај: Македонија	203
Вовед	204
Цели на проектот, методологија и истражувачки процес	204
Елитите и социополитичките промени	208
Елитите и јавниот дискурс	210
Елитите и македонската транзиција кон демократија	212
(СФР) Југословенскиот контекст	212
<i>Реакциите на македонските елити во однос на југословенската криза - либерализација</i>	214
<i>Македонија се решава за зачувување на Југославија; Демократизација</i>	217
Наоди од истражувањата во Македонија	222
Циркулација на елитите	222
Случајот на политичката елита во Македонија	222
Економска елита	225
Академска и културна елита	227
Либерални ставови	228
Политичка елита	228
Економска елита	229
Академска и културна елита	230
Одговори на прашалниците	230

Родова еднаквост	233
Политичка елита	233
Економска елита	233
Академска и културна елита	234
Одговори на прашалниците	234
Мултикултурализам	236
Политичка елита	236
Економска елита	237
Академска и културна елита	237
Одговори на прашалниците	238
Социјална благосостојба и економија	240
Политичка елита	240
Економска елита	241
Академска и културна елита	241
Одговори на прашалниците	242
Перцепции за улогата на елитите тогаш и денес	243
Политички елити	243
Економска елита	244
Академска и културна елита	244
Одговори на прашалниците	245
Перцепции за комунистичкото минато	247
Политички елити	247
Економска елита	248
Академска и културна елита	248
Одговори на прашалниците	249
Елитите и јавното мислење	251
Индивидуални слободи	251
Национализам и мултикултурализам	252

Социјалната благосостојба и економијата	254
Родова еднаквост	255
Перцепции за улогата на елитите	256
Перцепции за комунистичкото минато	257
Заклучок	259
Библиографија	263
Студија на случај: Албанија	267
Вовед	268
Цели на проектот, методологија и истражувачки процес	269
Резултати од истражувањето на политичката елита	273
Циркулација на политичката елита	273
Либерални вредности	276
Родова еднаквост	277
Мултикултурализам	278
Сосицијална благосостојба	278
Перцепции за улогата на елитите во минатото и денес	278
Перцепции за комунистичкото минато	280
Резултати од истражувањето на економската елита	281
Репродукција или циркулација на економската елита	282
Либерални вредности	282
Социјална благосостојба и родова еднаквост	284
Перцепција за улогата на елитите во минатото и денес	284

Перцепции за комунистичкото минато	285
Резултати од истражувањето на академската и на културната елита	286
Циркулација на академската и на културната елита	286
‘Одлив на мозоци’	287
Либерални вредности	287
Родова еднаквост	288
Социјална благосостојба	289
Перцепции за комунистичкото минато	290
Перцепција за улогата на елитите во минатото и денес	290
Извештај за анкетата на јавното мислење	290
Главни поенти на истражувањето	290
Методологија	293
Опис на примерокот	294
Резултати од истражувањето на јавното мислење	295
Мултикултурализам	295
Индивидуални слободи и либерални вредности	298
Социјална благосостојба и еднаквост	399
Ставови околу родовите прашања	301
Перцепции за елитите во минатото и денес	302
Перцепции за комунистичкото минато	303

СТУДИЈА
НА СЛУЧАЈ:
МАКЕДОНИЈА

Вовед

Цели на проектот, методологија и истражувачки процес

Главната цел на овој проект е да ги расветли процесите на промена на елитите во Македонија и во Албанија во изминатите две децении. Првенствено овој проект се осврнува на создавањето две групи елити - оние кои беа на високи позиции во општествената хиерархија за време на промените на социјалистичкиот режим (значи приближно во време на периодот од 1985 до 1990 година) и оние кои се стекнаа и се на такви позиции денес (приближно во периодот од 2005 година до денес). Конечно со овој проект се истражуваат заедничките вредности и ставови на двете групи елити, и заедничките вредности и ставови на елитите и јавноста, односно граѓаните.

За да го доловиме имиџот, односно вредностите и ставовите на членовите на двете групи елити, да одговориме кои и какви се тие лица, направивме длабински интервјуа со 42 индивидуи кои ги идентификувавме како современи елити и елити од времето на транзицијата од социјалистички во либералдемократски режим. Дваесет и петмина од овие интервјуирани индивидуи припаѓаат само на една категорија (современи елити, т.е. елити во периодот од 2005 година до денес) додека седумнаесет интервјуирани лица се претставници на елитата од периодот 1985 до 1990 година. Сепак, дел од групата на седумнаесет „стари“ елити, го задржале влијанието и моќта до денес или, пак, се успешни и се елита во други области во споредба со тие од минатото (на пример, еден претставник на „старата елита“ денес е успешен бизнисмен). Вкупно петмина од интервјуираните припаѓаат на повеќе од една категорија - најчесто станува збор за премин од политичка во таканаречена

академска, односно културна елита. Само пет од интервјуираните лица беа жени. Ние секако се трудеме да постои некаков баланс помеѓу интервјуираните мажи и жени. Сепак, во време на социјализмот, но и денес, жените се (по)ретко на високи позиции, нив едноставно ги има помалку помеѓу елитите, така што нашиот избор на жени-кандидати кои можат да се интервјуираат беше доста ограничен.

Од сите категории елити кои ги интервјуиравме, најмал број се тие на „старата економска елита“. Иако планиравме да направиме повеќе интервјуа, неколку фактори влијаеја да ни биде многу отежнат процесот на интервјуирање. Всушност, нашето искуство ги потврдува наодите од научната литература која се однесува на методологија на истражувања елити. Истата вели дека постои огромен предизвик во процесот на интервјуирање на претставници на елитите, дека тој процес е секогаш предизвик и е многу исцрпувачки.¹

Во нашиот случај контактите со претставниците на „старите елити“ беа доста деликатни поради нивната возраст и здравствени проблеми, односно поради нивната воздржаност да зборуваат со нашиот истражувачки тим. Многумина од нив се во пензија и се наоѓаат во еден долгопосакуван мирен дел од животот. Од друга страна, некои од претставниците на „новата елита“ иако беа доста срдечни и директни во првичниот контакт, честопати се случуваше бескрајно да ни ги одложуваат интервјуата. Нивниот тековен ангажман е огромен и имаат малку време за други активности. Уште една пречка што требаше да ја надминеме во интервјуирањето на „старите“ и „новите“ елити беше недовербата и сомневањето во целите на нашиот проект.

Во процесот на избирање можни кандидати за да бидат интервјуирани, се сретнавме со друг предизвик. Имено, општо земено истражувањата на елитите поаѓаат од две претпоставки во дефиницијата на тоа кои индивидуи можат да се сметаат за елити: првиот пристап е да се земат предвид елитите како индивидуи кои имаат одредена репутација и влијание во општеството, а другиот пристап е да се земат предвид елитите како индивидуи кои се

1 Може да се види подетално во делата на следниве автори: David Richards, „Elite interviewing: Approaches and Pitfalls“, *Politics* 16(3), 1996, pp. 199-204; Jeffrey M. Berry, „Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing“, *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682; Darren G. Lilleker, „Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield“, *Politics* Vol 23(3), 2003, pp. 207-214; „Conducting and Coding Elite Interviews“, *PS: Political Science & Politics* December 2002, pp. 673-676.

на одредена висока функција (позиција) во општеството. За да избегнеме методолошки компликации, решивме да се раководиме од вториот пристап. Тоа, меѓу другото, го направивме и затоа што пристапот каде елитите се дефинираат како индивидуи кои имаат одредена репутација и влијание во општеството бара потемелна и подлабинска анализа со која ќе се открие кои се луѓето кои ја дефинирале, односно ја дефинираат агендата, кои се тие индивидуи кои влијаат на процесот на донесување одлуки, односно делуваат како „сиви еминенции“ и генерално земено имаат значајно влијание на општествените процеси без да се присутни во јавноста или, пак, без јавноста да знае за нивната моќ.

Од друга страна, кај другиот пристап елитите се гледаат како индивидуи кои се на одредена висока функција во општеството, во владата и јавниот сектор, во највлијателните политички партии и во најголемите односно најпрофитабилните економски субјекти. Одлучувајќи се за овој пристап, оваа дефиниција на елитите многу ни помогна во практична смисла во спроведувањето на истражувањето бидејќи ни овозможи јасно да одредиме група можни лица од различни профили и од различни временски периоди со кои би правеле интервјуа.

За да имаме поголема застапеност на лица со различни видови влијание и авторитет, се одлучивме за модел кој разликува три поткатегории елити: политички елити, економски елити и академски/културни елити.

Во рамките на пристапот каде елитите се дефинираат како индивидуи кои се на одредена висока функција (позиција), ја дефиниравме политичката елита како група индивидуи кои во моментот се или порано биле на функција (позиција) која им овозможува да учествуваат во процесот на донесување политички одлуки. Поконкретно, како политички елити ги дефиниравме сегашните членови на Собранието и оние кои биле тоа во минатото, функционери од извршната власт, високорангирани функционери во локалните власти/општините и членовите на извршните одбори или комитети на политичките партии. По сличен терм ги дефиниравме и претставниците на економските елити, како луѓе кои управуваат или управувале со големи државни, односно општествени, и приватни претпријатија, извршни директори и нивните заменици, како и менаџери на високи функции во фирмата и членови на управувачкиот одбор на таквите компании. Конечно, со нашиот пристап ги дефиниравме академските/културни елити како индивидуи кои се

или биле на високи позиции во институции кои го дефинираат академскиот и јавниот дискурс - ректори, декани и професори на државни, односно јавни, и приватни универзитети, директори на институти кои вршат истражувања, менаџери и главни уредници на државни медиуми, менаџери на културни и други научни установи и така натаму.

Самите интервјуа се состоеја од три сегменти. Во првиот дел, собиравме информации за минатото на индивидуата, личната приказна на претставникот на елитата. Покрај разговор за нивното образование, семејството и други лични теми, најважно беше прашањето како дошле на конкретната позиција (функција) на која се наоѓаат или која порано ја извршувале. Овој дел од интервјуата беше многу тешко да се направи во краток временски период. Мора да се има на ум дека предвидениот временски интервал за правење на целото интервју беше од четириесет минути до еден час. Така, на пример, воведниот дел од интервјуто со некои од претставниците на „старата елита“ траеше дури два часа, по што разбирливо е дека остануваше помалку време за дискусија околу другите прашања.

Во вториот дел од интервјуата се обидувавме да ги доловиме размислувањата и ставовите на интервјуираните претставници на елитите во врска со шест програмски подрачја или теми. Во интервјуата ги засегнавме следниве теми 1) *либерални вредности*, со цел да ги дознаеме ставовите во однос на плурализмот, личните слободи и индивидуални права на граѓаните; 2) *родова еднаквост*, со цел да ги опишаме перцепциите на претставниците на елитите во врска со т.н. „еманципација“ на жените; 3) *мултикултурни прашања*, со цел да ја откриеме свеста за етничката различност и перцепциите на елитите за членовите на сопствената етничка заедница и во однос кон членовите на другите етнички групи; 4) *социјална заштита*, со цел да ги дознаеме ставовите на елитите во однос на прашањата поврзани со социјалната помош, достапност на јавни услуги за сите граѓани и така натаму; 5) *споредба помеѓу елитите од времето на социјализмот и елитите денес*; како и 6) перцепциите за различни аспекти од „*комунистичкото минато*“. Одговорите на овие прашања ни служеа како еден вид индикатори за вредностите на претставниците на елитите и ни помогнаа да донесеме заклучоци врз основа на идеите за споделување вредности и „репрезентативност“.

Третиот и завршен дел од интервјуата се состоеше од поставување стандардизиран прашалник на нашите соговорници. Прашалникот имаше

дваесет и четири позитивни и негативни искази, четири во секоја од горенаведените теми. Интервјуираните припадници на елитите одговараа користејќи скала од пет точки (скалата се состои од група искази почнувајќи од *потполно не се согласувам* до *потполно се согласувам*). Додека мнозинството прашања опишуваат потрадиционални и конзервативни вредности односно ставови и одобрување на социјалистичкото минато, ние прашањата ги поставувавме користејќи полиберални односно попрогресивни постулати, со намера да ги задржиме интервјуираните претставници на елитите со комплетно внимание, сè со цел активно да мислат при одговорањето наместо да одговараат автоматски и по инерција.

Друга, дополнителна цел во овој проект ни беше да собереме податоци околу вредностите и ставовите на јавноста за да може да го споредиме мислењето на јавноста со перцепциите на елитите во однос на важни општествени прашања. Во истражувањето на јавното мислење го користевме истиот прашалник како и тој што беше исползуван во истражување на елитите. Сондажата на јавното мислење ја направивме по пат на телефонска анкета на стратифициран репрезентативен примерок од 1.094 испитаници на територијата на целата држава.

Елитите и социополитичките промени

Анализа на теми поврзани со елитите подразбира истражувачот да се концентрира на истражување на дејствијата и постапките на еден мал сегмент од населението во државата. Класичната теорија за елити ги дефинира елитите како малцинство со моќ и привилегии. Елитата е составена првенствено од лица кои имаат акумулирано политички, економски, културен или некаква друга форма на капитал кој им овозможува висока позиција во хиерархијата на моќ во општеството. Во секој случај, елитите имаат далеку поголема моќ во споредба со просечните граѓани на една држава.

Елитите се малцинство кое има можности да ја дефинира агендата, да влијае на политичките и економските текови во општеството и да го оформи јавниот дискурс. Или, за оние кои мислат дека горната дефиниција е преувеличување, елитите се малцинството кое има пореални шанси од остатокот на населението да ги прави гореспоменатите активности.

Главна нишка на теоријата за елити е оспорување на идејата дека општествени и политички промени може да настанат по пат на граѓанска револуција или преку мобилизација на голем број непривилегирани граѓани, граѓани кои се социјално загрозени. Според класичната теорија за елити, општествените промени се сведуваат на пристап од горе кон долу, промените се прават од ограничен број индивидуи (т.е. елитите), кои имаат доволно ресурси или се во позиција да ја направат промената или, пак, истата да ја контролираат. Сепак, елитите не се колектив, не се цврста хомогена заедница, не се цврсто меѓу себе поврзано тело. Многу луѓе кои ние ги нарекуваме елита, всушност, немаат интеракција и не соработуваат меѓу себе. Терминот сам по себе се користи да опише индивидуи кои се наоѓаат на повисока позиција во општествената хиерархија, луѓе кои на крајот на денот дејствуваат во нивна полза, за нивни интереси и придобивки. Влијанието на елитите врз социополитичките промени беше посебно важен феномен при анализирањето на комунистичкото и посткомунистичкото политичко искуство. На пример, двата најизвикани социјалистички/комунистички режима во Источна Европа не направија трансформација во демократски поредок по пат на граѓанска револуција која го урна еднопартискиот режим, туку таа промена се направи кога реформаторите ги победија конзервативните сили во самата Комунистичка партија. И Советскиот Сојуз и Социјалистичка Федеративна Република Југославија ја отпочнаа трансформацијата во моментот кога либералните крила во рамките на партиската елита преовладаа во однос на конзервативните - тука ги имаме на ум Горбачовиот обид за реформи наречен перестројка, и во Југославија, обидот на Анте Марковиќ земјата да ја внесе во Европската економска заедница и да воведо пазарни економски принципи, типични за западен тип либерална демократија. Во други случаи на промена на режимот каде граѓанскиот сектор играше поголема ролја, делови на политичката елита и високите ешалони на тајната полиција имаа значајна улога во канализирањето на граѓанските протести и политичките промени. Слично е и со денешните комунистички режими, како оние во Кина и на Куба. Таму одреден вид трансформација се случува под диригентска палка на лидерите (елитите), а не под влијание на граѓанството или на некакви движења кои бараат социополитички промени.

Таа политичка трансформација од врвот кон долу во југословенскиот случај и посебно во Македонија значеше дека малцината кои ја отпочнаа, спроведоа или на каков било начин помогнаа за промената на политичкиот систем на крајот на осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години

на минатиот век останаа длабоко инволвирани во креирањето на посткомунистичкиот поредок. Овој процес имаше слична патека со промените кои настанаа како резултат на внатрешната борба на тврдото, конзервативно крило со реформаторското, либерално крило во партијата во други земји од регионот. Како што Gryzmala-Busse и Jones Luong коментираат: процесот на создавање посткомунистичка држава е резултат на „натпревар на елитите“ околу тоа кој ќе го контролира креирањето на јавни политики.²

Елитите и јавниот дискурс

Како изгледа едно општество, во многу нешта зависи од постапките на елитите. Малцинството привилегирани имаат огромни можности да промовираат нови идеи и да спроведат реформи. Тие можат да поттикнат промени преку нивните сопствени примери и можат да ползуваат грст инструменти со кои ќе ги мотивираат обичните граѓани. Од антички времиња до денес, филозофите, мислителите, и потоа социолозите и политичките научници имаат тенденција да го оценуваат општеството врз база на поведението на привилегираните, односно врз основа на тоа како тие ги користат своите привилегии на моќ. Слично се поставени анализите за улогата на елитите во посткомунистички општества. Поведението и ставовите на елитите се земаат како централни во политичките случувања.³ Според моделот на Gryzmala-Busse и Luong, двете клучни варијабли за да можеме да го одредиме карактерот на едно општество се нивото на застапеност на елитите како и карактерот на натпреварот помеѓу елитите.⁴ Подробно кажано, ако лицата на власт ги претставуваат обичните луѓе, и ако елитите меѓусебно си ја признаваат легитимноста и улогата која секој засебно ја има во општеството, тогаш општествените промени се на добар пат, водат кон прогрес. Во своите дела Higley и Lengyel, се фокусираат на ова второто, односно за нив клучни варијабли за одредување на карактерот на посткомунистичките општества се „диференцијацијата“ на елитите и присуството или отсуството на консензус

2 Види кај Anna Gryzmala-Busse and Pauline Jones Luong, „Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism“, *Politics & Society*, Vol. 30 No. 4, December 2002, pp. 529-554

3 На пример да се види кај George Schopflin, „Identities, politics and post-Communism in Central Europe“, *Nations and Nationalism*, 9 (4), 2003, 477-490, Heinrich Best and John Higley (eds), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives* (Boston: Brill, 2010)

4 Gryzmala-Busse and Luong, види горе.

меѓу нив.⁵ Многу е важно елитите да имаат заеднички вредности како и заедничка визија за иднината на општеството и да ги користат заедничките сили во полза на заедницата. Во овој труд ние се базираме на овие постулати. Покрај идеите на горенаведените автори, се користиме и со таканаречената *нова парадигма за елитите* првично конципирана од Michael Burton и John Higley и нивните соработници. Тие на оваа идеја работеле во долг временски период од повеќе децении.⁶

Burton и Higley поаѓаат од претпоставката дека најважниот услов за едно општество да просперира е консензусот помеѓу елитите во тоа општество. Тие дефинираат три идеални типови констелации меѓу елитите: разединета елита, елита обединета со консензус и идеолошки обединета елита. Во практиката овие констелации не се строго запазени односно елитите можат да преминат од една во друга констелација.

Разединета елита се карактеризира со ниско ниво на структурна интеграција и ниско ниво на консензус околу вредностите кои се потребни за развој на едно општество. Тука „комуникацијата и вмрежувањето не ги минува партиските граници ниту, пак, ги минува границите помеѓу елитите од различните општествени сектори, односно профили“. Односите помеѓу различните разединети елити честопати се конфликтни и се карактеризираат со заемна недоверба, брутални борби за моќ, односно за преовладување во однос на „другиот“ и му даваат на политичкиот дискурс димензии на борба до смрт, игра на „добитник и губитник“, или со други зборови, димензии на „водење политика како војна“. Општествата каде елитите се разединети имаат тенденција да завршат како авторитарни режими или нелиберални демократии.

Кога нивото на структурна интеграција е високо, постои стабилна комуникација помеѓу елитите и постои консензус за клучните политички и општествени вредности и покрај идеолошките и другите разлики помеѓу елитите, тогаш тие се обединети со консензус. И покрај разликите во однос на главните политички субјекти, ваквиот тип елити се однесуваат со замен

5 Да се види кај John Higley и Gyorgy Lengyel, *Elites after state socialism* (Rowman and Littlefield, 2000)

6 Види кај Michael G. Burton и John Higley, „Elite Settlements“, *American Sociological Review*, Vol. 52, No. 3 (Jun., 1987), pp. 295-307, Paul Cammack, „A Critical Assessment of the New Elite Paradigm“, *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 415-420 и кај John Higley, Michael G. Burton, G. Lowell Field, „In Defense of Elite Theory: A Reply to Cammack“, *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 421-426

респект, меѓусебно си ја признаваат општествената улога и моќ, и како што авторите велат, „си влеваат едни на други значително ниво на доверба, премолчено соработуваат да се дефузираат експлозивните теми и расправи, а нивната борба околу политичката моќ има позитивен биланс, односно политиката се карактеризира со процес на преговори и наговори“.

Конечно, постои и екстреман случај на идеолошко обединети елити. Во тој случај елитите ги карактеризира силна и реско централизирана структурна интеграција и консензус околу вредностите кој наликува на едноумие, не постојат никакви недоразбирања. Елитата, значи, има тенденција да се претстави себеси и да дејствува како строго ограничен актер со јасни хиерархии. Елитите од овој тип негативно гледаат кон различни идеолошки гледишта. Тука политичките одлуки не се базираат на дебата и компромис туку на идеолошки постулати и на слепо следење на одлуките на мал круг лидери. Во вакви констелации на елити имаме плодна почва за создавање авторитарни, нелиберални и тоталитарни режими.⁷

Елитите и македонската транзиција кон демократија

(СФР) Југословенскиот контекст

Во потрага по опции како да се справат со кризата, во почетоците на 80-тите години на минатиот век комунистите во Југославија го започнаа процесот на релегитимизација на режимот којашто на долги патеки требаше да води кон демократизација на државата. Во дискусиите беа предложени различни опции, почнувајќи од предлози за обновување на мултипартискиот систем, па сè до беспартиски социјалистички систем управуван од страна на граѓанските асоцијации. Иако некои пропагираа уште построго владеење на партијата, многу од идеите беа несомнено доста либерални и реформски ориентирани по карактер, почнувајќи од повиците за воспоставување потполна или целосна „социјална демократија“ до комунистички избори со голем број кандидати.

Паралелно со дебатата за либерализација беше и дискусијата за статусот на федерацијата и вредноста на Уставот од 1974 година. Парадоксално,

7 Види кај John Higley и Michael Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2006)

дикусиите помеѓу републиките за статусот на југословенската федерација ќе бидат тивката причина за либерализација и за распаѓањето на федерацијата. Навистина, српската рана дебата околу институционализираниот конфедерациски баланс, несомнено ќе поттикне побрзо да се раздвижат центрифугалните процеси во Југославија. Инсистирањето на српското партиско лидерство за рецентрализирање на Југославија ќе ја наруши состојбата на статус-кво и ќе провоцира силен синџир реакции, најпрво помеѓу Словенците, а подоцна и помеѓу другите партиски лидери на југословенските републики, што, пак, понатаму директно ќе води кон тоа, поранешните југословенски комунисти да прифатат порадикални опции како решенија на кризата: демократизација и распаѓање. Драстични промени во однесувањето на српското партиско раководство спрема статусот на југословенската федерација ќе произлезат со доаѓањето на Слободан Милошевиќ, точно во време на дискусиите на федерално ниво за тоа како да се надмине југословенската криза.

Сè до 1987 година, звучеше убедливо да се слушне дека за време на продолжувањето на дебатите на регионалните елити за иднината на федерацијата, Југославија може да продолжи да оди по патот на бавна трансформација, до плурализам и либерализација. Како и да е, доаѓањето на Слободан Милошевиќ, кој истата година „успеа во оттргнувањето на неговиот поранешен ментор, Иван Стамболиќ, и во етаблирањето на самиот себеси како непобедлив лидер и без ривали во Република Србија“, значајно ќе ја промени ситуацијата во земјата. Милошевиќ мудро ги искористи националните чувства на српскиот народ и се помести кон позиција на поддршка на промени за „неповолната позиција“ на Србија во рамките на југословенската федерација. Користејќи ја идеологијата на националистичкото крило на српските интелектуалци и популистички методи, Милошевиќ во периодот помеѓу 1988 и 1989 година, доста брзо го поништи автономниот статус на покраините Косово и Војводина и инсталира свои поддржувачи во рамките на црногорското партиско раководство. Со цел преземање контрола врз српските медиуми и воспоставување „култ на личноста“, Милошевиќ го мобилизира српското општество во корист на слоганот „јака Србија, јака Југославија“.

После зацврстувањето на неговата моќ во Србија и во Црна Гора, Милошевиќ ги насочи своите цели кон менување на федералниот устав во таа насока за да биде во корист на српските интереси. Се разбира, не беше никакво

изненадување што новите политики на Србија провоцираа силни реакции меѓу лидерите на другите југословенски републики, меѓу кои Словенија ја заземаше водечката улога во спротивставувањето кон Милошевиќ. Уште во 1988, а особено во 1989 година, два јасни тренда може да се детектираат кај елитите на шесте југословенски републики: промоција на партикуларни, регионални интереси преку мобилизација на растечкото плуралистичко општество и последователно, официјално прифаќање на демократизацијата и мултипартиските избори сè до натамошно зајакнување и легитимизирање на партиските раководства во републиките.

Реакциите на македонските елити во однос на југословенската криза - либерализација

Во периодот по смртта на другарот Тито македонските партиски елити следеа конзервативен правец насочен кон зачувување статускво на југословенската политика т.е. децентрализирана и комунистичка Југославија. Сепак, во втората половина на осумдесеттите комбинацијата на ефектите на либерализацијата на македонските медиуми и плурализацијата на македонското општество ја зголемија поделбата меѓу либералните и конзервативните кампуси во комунистичкото раководство. Откако полибералната фракција кај македонските комунисти доби надмоќ во конфликтот и ја презеде партијата, таа почна да го менува курсот на македонската политика.⁸ Претставена од нова генерација млади лидери како Тупурковски, Гошев, Ѓорѓи Спасов, Црвенковски, лидерството ја преориентира политиката кон реформи на системот иако поддржувајќи ги сè уште важечките југословенски уставни норми од 1974 година кои им оставаа широки надлежности на регионалните центри. Спротивно на политиката на македонската партија веднаш после смртта на Тито, македонските партиски елити во втората половина на осумдесеттите напредуваа кон прореформски идеи. Така, на пример, во 1985 година македонскиот претставник во Социјалистичката алијанса на работници на Југославија, Александар Ѓрличков, протестираше против монополот на владејачката партија и кажа дека некомунистите немаат шанса да станат членови на републичкото лидерство. Тој предложи поголемо учество на некомунистите, до 50% од

8 Мирјана Малеска: „Ризикот на демократијата: Случајот на Македонија“, во *Годишник на Институтот за социјално правно политички истражувања*, Скопје, N.1, 1998а, p.160.

членовите.⁹ До крајот на осумдесеттите македонските комунистички лидери беа свесни за структурната криза на партијата и прокламираа реформи. Во март 1988 година, Петар Гошев, член на претседателството на Централниот комитет, ја подвлече потребата од реформи во економскиот и политичкиот систем на земјата. Во октомври истата година Тупурковски, македонски член на заедничкото југословенско претседателство, ја објасни потребата од демократизација на Комунистичката партија. Зборувајќи за кризата во Југославија, во ноември 1988 година Тупурковски ја изложил идејата за реформи и промена во демократски централизам, т.е. „внатрешна демократија“.

Растежот на српскиот национализам ја алармирал македонската партија од потенцијалната опасност од значајно назадување на статусот на Македонија во Југославија. Српските националистички лидери ги отуѓуваа Македонците со обид да донесат федерален закон кој ќе им дозволи на српските колонисти кои стекнале земја во Македонија и во Косово за време на Кралството на Југославија, да ја бараат назад нивната земја. Понатаму во октомври 1989 година српското лидерство сакало први декември, денот кога Југославија била првпат обединета во 1918 година, да го прогласи за национален празник.¹⁰ Бидејќи Кралството Југославија ги деградирало Македонците нарекувајќи ги јужни Срби, македонското партиско раководство беше загрижено како ќе се заврши југословенската криза. Како противодговор тие го мобилизираа македонското плуралистичко општество за да се промовира „македонскиот случај“ во федерацијата. Македонската елита ѝ претстави на македонската јавност слична стратегија како онаа на другите југословенски републики каде се појавија и преовладуваа силни националистички тенденции. Македонските партиски елити за свои цели и промоција во југословенски рамки ја искористија зголемената активност на македонската дијаспора за заштита на човековите права која во доцните осумдесетти почна да ги промовира интересите на македонското малцинство во соседните земји, главно во Грција. Охрабрени од успехот на првиот *Меѓународен собир на децата-бегалци од егејскиот дел на Македонија*, во втората половина на 1988 година македонското партиско лидерство почна сè повеќе да зборува за правата на македонското малцинство во соседните земји. Притиснати од македонската републичка влада, југословенските

9 Види кај Sabrina Ramet, *Balkan Babel: Politics, Culture, and Religion in Yugoslavia*, Oxford: Westview Press, 1992, p.15.

10 Ramet 1992: 35.

претставници во ООН во ноември 1989 година ја обвинија Грција за негирање на човековите права на македонското малцинство што живее таму.¹¹ Во мај 1989 година меѓународна делегација на Егејците-Македонци го претставија проблемот на македонското национално малцинство во Грција пред Центарот за човекови права во Женева и се сретнаа со претставници на Европскиот парламент во Стразбур. Македонските партиски елити симпатизираа со напорите за зачувување на своите човекови права што ги правеа егејските Македонци. Во 1989 година македонското лидерство го промени Уставот на Социјалистичка Републиката и Македонија беше редефинирана како држава на „македонскиот народ“ на местото на претходната формулација „држава на македонскиот народ и албанското и турското малцинство“. Македонскиот партиски идеологист Светомир Шкарик вака ги објаснувал промените: Македонија ќе биде дефинирана како држава и единствен носител на ова треба да биде македонската нација. Затоа новата дефиниција ја исклучува сувереноста на националностите во Македонија.¹² Слично на другите републички лидери и нивните реакции на напнатата југословенска ситуација, македонските партиски лидери го направија ова за да ја зајакнат легалната позиција на Македонците, титуларната нација во Републиката. Така, со уставните амандмани, зачувувајќи ги македонските интереси од потенцијални манипулации од малцинствата, партијата сакала да покаже дека се грижи за интересите на Македонците.

Бидејќи ги поразија поконзервативните сили во партијата и имајќи го предвид фактот дека во доцните осумдесетти години на минатиот век македонските комунисти силно ги поддржуваа македонските национални интереси, либералната фракција на власт се почувствува сигурна дека прогласување мултипартиски избори нема да значи драстично менување на позициите во системот и нивно губење на власта. Следствено на тоа, на почетокот на 1989 година Васил Тупурковски почна да пропагира плурализам како решение за кризата во Југославија. Во 1989 година тој повеќепати забележал дека демонополизацијата на партијата и плурализацијата на

11 Види кај Loring M. Danforth, *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press, 1995, p.106.

12 Види кај Мирјана Малеска, „Политички, културни и меѓународни околности кои влијаат врз ефикасноста на системот“ [Political, Cultural, and International Circumstances that Affect the System Efficacy], во Ефикасноста на парламентарната демократија 1991-1992, [Efficacy of Parliamentary Democracy], Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 1998, p11.

општеството треба да бидат врвен приоритет.¹³ До средината на 1989 година македонските комунисти беа длабоко посветени на воведување повеќепартиски систем во Македонија.¹⁴ Во декември 1989 година точно пред Четиринесеттиот конгрес на Југословенската комунистичка партија, Петар Гошев, како новоизбран претседател на македонскиот централен комитет, изјавил дека Македонија ги поддржува реформите. Дури, во февруари 1990 година после распадот на Лигата на комунисти на Југославија тој објавил дека македонската комунистичка партија ќе се трансформира во модерна социјалдемократска партија и ќе учествува во повеќепартиските избори во Македонија закажани за есента истата година.

Македонија се решава за зачувување на Југославија; демократизација

Со воведувањето мултипартиски систем лидерите на македонската комунистичка партија продолжија со политиката на мобилизација на македонското општество во обидот за афирмација на Македонија и нејзините интереси во рамките на Југословенската федерација. На 20 февруари македонските партиски елити организираа масовен собир во центарот на Скопје. На тие демонстрации присуствуваа повеќе од 75.000 луѓе кои го промовираа македонскиот идентитет и борба против угнетувањето на етничките Македонци во Грција и во Бугарија. Протестот беше тактички подготвен за да се совпадне со посетата на грчкиот премиер на југословенската федерација во Белград.¹⁵ Друга мобилизација на македонската јавност се случи во мај истата година, кога 50.000 Македонци го блокираа граничниот премин на Југославија со Грција со цел да ја убедат грчката влада да го признае македонското малцинство и да ја притисне владата на Југославија да влијае на Грција.¹⁶ Македонските комунисти исто така реагираа на српските националистички аспирации кон Македонија. Така, на втори јуни говорот на Петар Гошев не само што ги предупреди Бугарија и Грција, туку беше спомната и потенцијалната опасност од север.¹⁷

13 Види кај Ramet, 1992: p.27.

14 Види кај Hugh Poulton: *Who are the Macedonians?*, Indiana UP: Bloomington, 1996, p.172.

15 Види кај Poulton, p.173

16 Види кај Danforth, p.134.

17 Види кај Poulton, p.174.

Истиот месец македонското лидерство ја „интернационализира“ грижата за македонските национални интереси. На вториот состанок на Конференцијата за човековата димензија, одржана во Копенхаген во јуни 1990 година, Македонците влијаеја на југословенската делегација повторно да го потенцира прашањето на македонските малцинствата во Грција и во Бугарија. Во соработка со македонски активисти за човекови права од различни земји, југословенската делегација претстави „Меморандум за македонското национално малцинство“ со кој ги обвини владите на Грција и на Бугарија за бројни повреди на човековите права на македонското национално малцинство кое живее во нивните земји.¹⁸ Со мобилизирањето на македонското општество и појавувањето на фронтот за одбрана на македонските национални интереси, македонската комунистичка партија гледаше со многу надеж за претстојните повеќепартиски избори. Кон крајот на јуни 1990, друга националистичка партија се појави на македонската сцена. Поддржана од македонската емиграција и основана од еминентни македонски дисиденти како Драган Богдановски и Горан Јаковлевски, новата партија беше наречена ВМРО-ДПМНЕ, Внатрешна македонско револуционерна организација – Демократска партија за македонско единство.¹⁹ Платформата на партијата која претходно беше издадена во мартовското издание на списанието „Млад борец“ се поклопуваше со идеите на историската ВМРО. Водена од харизматичен млад лидер, Љубчо Георгиевски, ВМРО-ДПМНЕ се заложи да работи за идејата „сите слободни Македонци обединети“, со што ја надмина националната агенда на реформираната Комунистичка партија. Партијата исто така побара што побрзо подобрување на односите со Словенија и со Хрватска и за враќање од страна на Србија на „македонски територии“ кои се наоѓаат во рамките на северниот сосед.²⁰ Пред првите повеќепартиски избори во Македонија, одржани во ноември 1990, повеќе од 20 партии функционираа во земјата. Реформираните комунисти (Лигата на комунистите на Македонија – Партија на демократска транзиција, СКМ-ПДП) се потпираше на платформата за признавање на македонскиот суверенитет во некој вид „југословенска рамка“. СКМ-ПДП се одлучи за поддршка на македонскиот идентитет и дигнитет и вети дека ќе ја организира Македонија како „суверена држава која прифаќа унија со други народи од Југославија само на доброволна и еднаква основа, а исто така и со право

18 Види кај Danforth p.137.

19 Види кај Poulton, p.173.

20 Види кај Poulton, p.173.

на отцепување“.²¹ Иако СКМ-ПДП ги промовираше македонските интереси, сè уште беше внимателна да ја остави отворена вратата за можноста за трансформирана југословенска држава во која Македонија би учествувала. ВМРО-ДПМНЕ беше повеќе ориентирана на македонскиот суверенитет, но не само во југословенската федерација, таа размислуваше на поширока: рамка Југославија, Бугарија и Грција, кои *de facto* би ги обединиле сите Македонци во една единствена држава. Како единствена опција на овој проект ВМРО-ДПМНЕ разгледуваше целосно одделување од Југославија.²²

Поддржана од Македонците од дијаспората и со играње на картата на национална реторика, ВМРО-ДПМНЕ испрати прифатлива порака до големи сегменти од македонското општество. Ставот на партијата против косовско-албанската емиграција во западна Македонија перципирана од населението како главно нелегитимен процес, враќањето на имотите на Македонците во Грција и „духовната, етничката унија на поделените Македонци и креирањето македонска држава на Балканот и Европа“, значително ја зголеми популарноста на ВМРО-ДПМНЕ кај македонските гласачи.²³ Не беше големо изненадување што резултатите покажаа колку многу македонските комунистички елити ја потценија јачината на партиите кои повеќе се залагаа за македонските прашања од нив.²⁴ Иако во доцните осумдесетти на минатиот век македонските комунисти ја водеа Македонија на релативно добар пат и во 1990 година понудија многу добри решенија за југословенската криза, и користејќи се со силна промакедонска пропаганда, СКМ-ПДП сепак не можеше да ги добие изборите во 1990 година.

Потпирајќи се на националната карта, ВМРО-ДПМНЕ беше најуспешната партија која освои 38 пратеници (31,7%), после неа реформираната Комунистичка партија со 31 пратеник (25,8%), коалицијата која ги претставува интересите на албанското малцинство со 23 парламентарци (18,3%) и економско ориентираната Алијанса на реформирани сили со 17 пратеници (14,2%). Исходот од изборите беше крајна расцепканост на

21 Види кај Leonard Cohen: *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition*, Westview Press: Oxford, 1993, p.148

22 Види кај Poulton, p.176.

23 Види кај Duncan M. Perry: „The Republic of Macedonia: Finding its Way“, in Karen Dawisha and Bruce Parrott (eds.), *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge: Cambridge UP, 1997, pp.241-242.

24 Истоито.

парламентот и нејасен резултат.²⁵ Новоизбраното македонско лидерство имаше, повеќе или помалку, сличен пристап кон југословенската криза како комунистите во предизборниот процес. Новата македонска елита инсистираше на еден вид консензус за статусот на Југославија, но во исто време и самостојна и независна акција. На 25 јануари 1991 година, парламентот ја прифати Декларацијата за суверенитет која потенцираше дека независноста и територијалниот интегритет на македонскиот народ се базираат врз правото на самоопределување и дека одделувањето од федерацијата би било загарантирано со претстојниот устав и потврдено со референдум. Декларацијата исто така предвидуваше еднаква улога на Македонија во внатрешнорепубличките преговори за југословенската иднина. Кратко после прифаќањето на Декларацијата за суверенитет, на 27 јануари 1991 година македонското Собрание го избра Киро Глигоров за претседател на земјата. Веднаш после инаугурацијата Глигоров ја доби поддршката на парламентот и ги насочи своите напори на план од 3 точки: зачувување на Југославија преку мирна разврска на кризата, создавање парламентарна демократија осигурана преку усвојување на новиот устав и промоција на правата на националните малцинства во Македонија.²⁶ Свесен за опасностите за Македонија доколку се распадне Југославија, Глигоров, заедно со Алија Изетбеговиќ, претседателот на Босна и Херцеговина, се концентрира на медијација помеѓу двете страни - Словенија и Србија - кои имаа различни гледишта за идниот статус на Југославија. На 3 јуни Глигоров заедно со Алија Изетбеговиќ предложија нова југословенска рамка со која би постоела единствена армија, валута и надворешна политика.²⁷ Но, во 1991 година покрај напорите за медијација на Глигоров и Изетбеговиќ, конфликтот на двете спротивни страни за различните политичкивидувања како да се реши југословенската криза, само се продлабочи. Југословенската армска интервенција во Словенија во јуни 1991 година и зголемувањето на бројот на конфликти помеѓу српските бунтовници и хрватските полициски сили само ја влошија веќе нестабилната ситуација во земјата.

Соочен со зголемувањето на кризата во Југославија, која можеше да има негативни последици и за македонското општество, во пролетта 1991-ва Глигоров инсистираше и успеа во формирање влада која ќе ги претставува

25 Види кај Poulton, p.150.

26 Види кај Gjorgji Spasov[Горги Спасов]: „Dilemmas of Independence“, in *East European Reporter*, Vol. 5, N.5. March-April, 1992.

27 Види кај Cohen, p.213.

сите политички партии како еден вид „национален фронт“ за постигнување на македонските стратегиски цели. „Владата на експерти“ претставуваше еден вид консензус помеѓу македонските партии за заштита на македонските интереси, суверенитетот и демократијата, и во случај на распад на Југославија, независноста на Македонија, владеењето на правото, пазарната економија и приклучување кон европскиот систем. Констелацијата на сили во новата македонска влада и изборот на претседател беше резултат на договор на главните партии во Македонија.

Бидејќи во летото 1991 година еруптира насилството, првин во Словенија па во Хрватска, Глигоров и новата македонска влада одлучија да ги забрзаат плановите за прогласување независност. На 8 септември 1991 година беше одржан референдум на кој повеќе од 95 проценти од гласачите гласаа за суверена и независна држава. На 17 септември истата година македонскиот парламент, Собранието, ја прифати Декларацијата за објавување на резултатите од референдумот. Новиот македонски устав ѝ беше претставен на јавноста на први ноември 1991 година, а беше донесен како резултат на комплицирани преговори и дебатирања помеѓу поголемите македонски партии. Тој ја конституира Македонија како парламентарна демократија и остави простор за „кохабитација“ помеѓу Македонците и малцинставата во границите на Македонија. Македонија го заврши процесот на демократизација на 21 ноември 1991 година кога ја објави независноста од скратената Југославија (без Словенија и Хрватска, кои веќе прогласија независност). Сепак, поради грчките приговори и покрај наодите на Бадинтеровата комисија оформена од Европската економска заедница, која во својот извештај даде препораки дека од сите југословенски држави само Македонија и Словенија ги исполнуваат минималните услови за признавање како демократски држави, Македонија не беше признаена од Европската заедница во 1992 година.

НАОДИ ОД ИСТРАЖУВАЊАТА ВО МАКЕДОНИЈА

Циркулација на елитите

Случајот на политичката елита во Македонија

Политичката елита во периодот 1985-1990 година играше голема историска улога. Елитата се залагаше за идејата на либерализација на југословенското општество и отворање кон западниот систем, на тој начин подготвувајќи го теренот за тоа што требаше да биде транзиција кон либерално-демократски поредок. На долги патеки, овие соништа излегоа дека се помалку остварливи отколку што беше замислено: имено, Македонија во двете декади независност помина низ грст пречки на патот да стане потполна либерална демократија.

Политичката елита во минатото, во време на едностранскиот режим на осумдесеттите години на минатиот век беше регрутирана исклучиво од македонската бранша на југословенската Лига на комунисти, или, пак, беше регрутирана од круговите на луѓе блиски на партијата. Нивното регрутирање беше предусловено со низа фактори, од кои најважниот беше да постои соодветствување на концептите помеѓу регионалното раководство (во Скопје) со федералното раководство (во Белград). Од друга страна, политичката елита од новото време, таа од 2005 година до денес, произлезе во еден сосема различен контекст. Имено, нивната улога не е ништо помалку битна од историска гледна точка бидејќи припадниците на таа елита се генерација од која се очекува да ги оствари идеите на демократска консолидација и присоединување на Европската Унија и НАТО-алијансата. Појавувањето на оваа „нова елита“ се случи во многу различен контекст од оној во кој се појави „старата елита“ бидејќи откако Македонија стана независна држава со плуралистички модел на уредување, постојат повеќе центри на моќ кои се натпреваруваат за превласт.

Успешна кариера во политиката бара солидна животна приказна и акумулирање големо знаење и искуство во професијата на политичарот. Неколку од лицата кои ги интервјуиравме кои биле во високите ешалони на Комунистичката партија и кои имале битни политички ролји во времето

на транзицијата од стариот социјалистички во новиот демократски режим, станале име најмногу поради нивното образование, знаење и умеење во смисла на аналитички и вештини на пишување. Доколку ги споредиме претставниците на политичката елита од периодот 1985-1990 година со нивните современи колеги од сферата на политиката, ќе видиме дека тие имале поентузијастички пристап кон политиката - биле активни и вон партиските канцеларии.

Мнозинството лица кои беа интервјуирани а се претставници на политичката елита од периодот 1985-1990 година, покрај своите политички кариери, беа или сè уште се дел од економската и посебно академската, односно културната елита. Помеѓу нив има универзитетски професори, посебно во општествените науки, добитници на меѓународни стипендии (првенствено американски и западноевропски стипендии). Сите тие припаѓаат на реформското крило во партијата. Многумина од нив во време на реформите и подоцна за време на либерализацијата на системот, односно демократското отворање на системот, имаа значително лично влијание на јавните дебати од тоа време. Понекогаш тие биле против или барем не ја следеле официјалната политика на Комунистичката партија. Од нивните лични наративи може да се одгатне сличен модел за образложението зошто останале во политиката: имено, многу често, од повисокиот кадар на партијата тие барале продолжување на реформите при што за возврат добиле повисока политичка функција. Некои од претставниците на „старата“ политичка елита истакнуваат дека, за да дојдат до повисока политичка функција, морале да обезбедат победа во внатрешните избори помеѓу најмалку два противкандидата. Иако станувало збор за еднопартиски систем, членовите на партијата биле во позиција да бираат помеѓу силни индивидуи, лица кои честопати ја ризикувале и сопствената безбедност за да го истакнат сопственото мислење во рамките на партиските дискусии. „Старите“ политички елити прават разлика со политиката во модерна Македонија каде влијанието на партиите е огромно. Партиските лидери имаат премногу моќ и решаваат, меѓу другото, и за партиските изборни листи. Како што аргументираат „старите елити“, денес, и покрај тоа што постои демократија и многупартиски изборен модел, граѓаните можат само да изберат „партиски послушници“ што е форма на избор каде што индивидуалните квалитети се занемаруваат. Според „старите елити“ за разлика од силните индивидуи активни во политиката во осумдесеттите години на минатиот век, денес партиските „послушници“ работат и говорат само она што е одобрено од

партиското лидерство, тие всушност ги потиснуваат сопствените идеи и ставови, нешто што ја оневозможува демократската дискусија и расудување. Малкумина од „старите елити“, елитите од периодот 1985-1990 година, останаа на функција по промената на режимот. Многумина од интервјуираните спомнаа дека битни комунистички лидери беа отстранети за време на процесот на демократизација. На пример, Лазар Мојсов беше отстранет иако бил висок функционер во партијата и дипломат, поранешен претседател на Генералното собрание на Организацијата на Обединети нации. Според интервјуто на еден член од оваа елита, ако Лазар Мојсов останеше на функција, многу ќе придонесеше во демократскиот развој на земјата и во меѓународното етаблирање на Македонија. „Старите“ елити поттикнуваат дека, иако политичките елити во деведесеттите години на минатиот век беа регрутирани од пониските слоеви на поранешната Комунистичка партија, многу ретко некој од нив бил без претходна политичка врска.

Од друга страна, според истражувањето, модерната политичка елита се развила во различни социополитички услови. Помеѓу новата политичка елита има ниско ниво на наследени функции, дури и оние кои имале семејни врски со претставниците на елитата од минатиот систем укажуваат на други фактори како нивната напорна работа и капацитет да се справат со предизвиците како најбитни за постигнувањето на нивниот успех. Напорното работење беше посебно истакнато како фактор - за разлика од деновите на еднопартискиот систем, политичкиот ангажман денес вклучува активно учество во теренските кампањи и постојана и интензивна комуникација со електоратот, што е нормално бидејќи денес успехот на партиите единствено зависи од поддршката што можат да ја добијат од јавноста.

Неколку од интервјуираните претставници на модерната политичка елита пред да „влезат во политика“ се профилирале себеси како јавни личности поради нивното меѓународно искуство и образование и поради нивниот ангажман во македонското граѓанско општество, медиумите и академскиот живот. Некои од нив со повисоко образование аргументираат дека тоа понекогаш може да е хендикеп поради ниското ниво на македонската политика, или како што рече еден од нашите респонденти и поранешен заменик-премиер, „тоа е како да се качувате на планина со болид од Формула еден“.

Претставниците на двете генерации политичари ја гледаат политиката како нешто повеќе од професија и тврдат дека биле мотивирани од идеалите и желбата да се направат промени. Политичарите од минатите времиња (од 1986 до 1990 година) ја нагласија нивната подготвеност да придонесат во реформите кои на крајот на денот ќе донесат либерализација и демократизација на минатиот режим, како клучна детерминанта на нивните политички кариери. За претставниците на ВМРО-ДПМНЕ од модерната политичка елита главната детерминанта била да се завршат матните години на посткомунистичка транзиција, додека, пак, за претставниците на Социјалдемократскиот сојуз главен стимул да влезат во политиката бил да се стави крај на авторитарното, според нив, политичко владеење на владата на ВМРО-ДПМНЕ, која е веќе во шеста година на власт од 2006 година до денес.

Економска елита

Помогната од федералните фондови за неразвиените републики и покраини и од можностите на заедничкиот пазар, македонската економија за време на поранешна Југославија добро се справуваше. Така, во осумдесеттите години на минатиот век македонската стопанска елита беше составена од луѓе кои менаџираа со претпријатија во тешката индустрија и јавни претпријатија со активности и на меѓународен план. Сепак, поради кризата која се разви по распадот на Југославија, нивото на економска активност опадна, а со тоа и трговските врски значително се променија. Затоа, денес економската елита е значително поразлична од онаа од комунистичкото минато: се состои од луѓе кои работат во компании од секторот услуги, на пример медиумски корпорации, значи генерално индивидуи кои заработуваат од услужна дејност. Тие исто така имаат различни приказни за тоа како влегле и како опстануваат на високи позиции во општеството. Интересно е дека за време на интервјуата, многумина од нив се обидуваа со полна жестина да ги негираат политичките врски, односно врските со политичката елита како битни за успех во бизнисот. Така тие ни оставија впечаток дека пазарот сепак не е толку слободен од влијанието на државата и на политичките партии.

Претставниците на економската елита од периодот 1985-1990 година тврдеа дека за нивниот успех не беа клучни нивните врски или членство во партијата, туку знаењето и вештините со кои се стекнале. Ниту еден од

претставниците на „старата“ економска елита не спомена дека партиските врски или какво и да е друго вмрежување не биле главната причина за нивниот деловен успех. Сепак, ваквиот став може се спротистиави со перцепцијата дека во минатото како и денес врските и политичката поддршка беа/се важен олеснувач за да се има успешна бизнис-кариера. Додека за успех навистина треба да имаш персонални квалитети, менаџирањето на вашите контакти и односи со политичарите е сигурно од помош. Овој однос не е замен феномен - старата гарда извршни директори и врвни менаџери не оправдуваат претерана политизација во регрутирањето на елитите кои ја водат економијата.

Интервјуираните претставници на модерната економска елита исто така тврдат дека нивниот кариерен развој бил резултат на макотрпна работа, а не резултат на политички врски. Тие велат дека некои од луѓето кои припаѓаат на денешната економска елита биле носители на политичка функција во минатото. Сепак, припадниците на новата економска елита го делат мислењето изразено од еден од интервјуираните дека „предуслов да се биде успешен (во бизнисот) е постојаната макотрпна работа“. Друг интервјуиран припадник на модерната економска елита укажа дека иновативното размислување, храброста односно дрскоста и преземањето ризици во водењето бизнис се исто така важни за постигнување успех. Претставниците на модерната економска елита сепак се жалат на партиските влијанија во многу сфери на општеството, вклучително и во бизнис-секторот и во регрутирањето нови елити. Еден интервјуиран успешен менаџер кажа дека „дури е невкусно да видиш како некомпетентни луѓе брзо напредуваат во своите кариери и се збогатуваат“ само како резултат на нивните врски.

Еден од интервјуираните претставници на новите елити спомена дека силното влијание на политиката врз општеството и нетолерантните ставови на луѓето на власт трајно го загрозуваат слободното изразување и слободата да се работи и да се расте во бизнисот. Тие исто така гледаат силна спрега на државата и на пазарот каде државата доминира, а проблем се исто така и прибирањата даноци како механизам политичкиот да се претвори во економски капитал. Ова се неповолни услови за претприемништво. Повеќето интервјуирани од двете генерации сметаат дека заемната доверба помеѓу луѓето е на ниско ниво токму поради тоа што ваквите трендови, на крајот на краиштата, го нагризуваат системот.

Академска и културна елита

Слично со дискусиите на економската елита тука интервјуираните кои имаат високи функции во академската заедница и културните установи го објаснија процесот на регрутирање елити преку политичка лојалност и интерес на политичарите. Една силна импресија за нас во ова истражување беше фактот дека посебно кај старите елити многумина се преместиле од академската заедница во политиката и често во општеството имале во исто време високи академски и политички функции. И додека ова секако служи како индикатор дека политичкото регрутирање очигледно било доста влијаено од тоа колку лицето е академски напреднато во својата кариера (имало многу доктори на науки во политиката за време на промените на режимот), исто така е индикатор дека академијата не била јасно разделена од власта.

Некои од претставниците на академската и културната елита од периодот 1985-1990 година останале вклучени во политиката, посебно во периодот по објавувањето независност на Македонија. Многумина од нив придонесле во етаблирањето на демократските принципи во Македонија и го предвиделе крајот на комунистичкиот систем. Друга група од интервјуираните елити ја напуштиле земјата поради нивните еретички политички верувања и поради нивните несогласувања со партиското лидерство; овој факт придонесол за нивното учество во посткомунистичкиот период на водење политика.

Сепак „старите“ академски и културни елити од доцните осумдесетти години на минатиот век не го кријат верувањето дека за време на комунизмот врските внатре во партијата биле, всушност, клучни за добивање висока функција, без разлика на родот или на други фактори. Но, како што многумина од нив истакнуваат, било уште поважно тоа што имало научни критериуми за развој на кариерата, нешто што тие не го гледаат во повеќето академски институции денес, кои според нив повеќе наликуваат на семејни бизниси кои придонесуваат на натамошното деградирање на академските стандарди. За нив во минатото успехот во академската кариера бил нешто што е престижно и што има значење. Денес тие сметаат дека таквиот успех и самото работење во културата или академијата е повеќе една лукративна работа а помалку нешто што има вредност на интелект и уметничка вештина.

Модерната академска и културна елита во Македонија се состои од две категории индивидуи. Првата категорија е составена од сениори, луѓе кои

ја почнале својата кариера и имале постигнато значаен успех во времето на минатиот режим. Денес тие се на добра функција или се качуваат на скалилото на успешност без разлика на политичките промени. Всушност, во споредба со други сектори (политичкиот или економскиот) континуитетот тука е најсилен. Другата поткатегорија се состои од претставници на модерната елита кои се појавиле на сцената во изминатите две децении, најмногу благодарјќи на нивните лични квалитети и работа, многумина од нив истакнувајќи ја важноста на политичките врски во академската и во културната сфера. Во споредба со постарата категорија и во споредба со поранешната академска и културна елита, оваа нова генерација академски граѓани и културни работници е помалку политизирана и успеала, односно е на функција најмногу поради нивните професионални резултати во нивното поле на работа.

Либерални ставови

Политичка елита

Периодот на осумдесеттите години на минатиот век беше епоха на либерализација на југословенската држава, а генерацијата политичари од тоа време стана позната како „реформаторска“. Таа генерација манифестираше силно либерални ставови. Еден политичар на висока функција во периодот 2005-2010 година смета дека периодот помеѓу 1988 до 1992 година може да се карактеризира како „златните денови за македонската демократија“. За жал, како што велат политичарите од новата генерација, наследството на визионерите од тој период не се зачува во деведесеттите години на минатиот век.

Генерално земено, интервјуираните претставници на политичката елита од периодот 1985-1990 година се горди што биле поддржувачи на индивидуалните слободи и слободата на изразувањето. Тие тврдат дека за време на комунистичкото владеење имале високо ниво на толерантност кај алтернативните животни одредби или начин на живеење. Некои од нив биле помеѓу првите што дискутирале идеи за политички плурализам и слободни избори. Тие често го условувале нивното останување во политиката со воведување реформи кои требало да ја променат Југославија, и подоцна, независна Македонија, во смисла на создавање демократија од западен терк. Новата политичка елита има различно сфаќање за идејата на слобода. Безмалку

сите претставници на оваа елита тврдат дека влегле во политиката со цел да придонесат кон поширока општествена промена. Сепак, она што е видно кај интервјуираните претставници на новата елита е големиот контраст што тие го имаат во погледот кон Македонија во сооднос на нивната политичка определба. Членовите на владејачката политичка елита (предводена од ВМРО-ДПМНЕ) во интервјуата беа многу покритични кон властите кои управуваа со земјата во деведесеттите години на минатиот век. Тие веруваат дека дури во првата декада на дваесет и првиот век Македонија станала демократско општество. За мнозинството, пак, лево ориентирани Македонци, Македонија сè уште не е целосно консолидирана демократија, таа е земја каде преовладуваат нелиберални матрици на вредности. Така, социјалдемократските елити чувствуваат дека нивна мисија е да ја либерализираат Македонија.

Мнозинството интервјуирани претставници на новата политичка елита се силни поддржувачи на слободата на изразување, дури за некои од нив, таквите нивни ставови ги чинеле привилегии и позиции. Сепак, кога станува збор за нивните ставови кон различните форми на живеење, она што се нарекува различни животни стилови, идеолошките разлики многу силно се одразуваат на мислењата на интервјуираните. Генерално земено, разликата помеѓу „левицата“ и „десницата“ помеѓу политичките елити е поголема отколку разликата помеѓу претставниците на поедини етнички групи, нешто што е типично за другите категории елити (економски и академско-културни).

Економска елита

Претставниците на економската елита од периодот 1985-1990 година со некој вид летаргија се согласуваат дека личните слободи се битни и едни од основните права кои треба да ги чуваме. Сепак, тие покажуваат битни нелиберални ставови. Посебно значаен е податокот дека големо мнозинство од нив е против давањето права на сексуалните малцинства. Тие имаат многу конзервативни и нелиберални убедувања за ова прашање. Еден од интервјуираните дури рече дека хомосексуалноста е „болест која треба да се излечи. Јас не прифаќам такво население“.

Интервјуираните претставници на новата економска елита се либерали со резерва. Генерално земено, тие ја поддржуваат идејата за

слобода на изразување и повеќето од нив се залагаат за идејата за слободен пазар. Во рамките на нивните погледи кон идејата за индивидуални слободи, одговорите им се помалку флексибилни во однос на тие, на пример, на новата политичка елита.

Додека дел од оваа елита се декларира како космополитска, исто голем дел од нив се придржуваат кон традиционалните и конзервативни вредности, понекогаш правдајќи ги ваквите вредности со тоа што велат дека во Македонија изразувањето сурови, традиционални ставови е предуслов успешно да се води претпријатие. Тие се резервирани кон различните животни стилови, но не се отворени критизери на оваа појава.

Академска и културна елита

Сите интервјуирани претставници на академската елита од периодот 1985-1990 година веруваат дека денес има поголема слобода на изразување во споредба со минатиот систем. Бидејќи некои од нив минале низ трауматични искуства поради нивните убедувања, тие се залагаат за декриминализација на каков било „вербален криминал“ (клевета). Претставниците на новата академска елита од друга перспектива се концентрираат на правото на слободен говор. Тие веруваат дека секој кој сака да искаже некакво мислење, ги има сите услови тоа да го направи. Сепак, некои од нив се разочарани дека луѓето денес се сè уште уплашени да учествуваат во јавната дебата и покрај тоа што е очигледно дека се слободни тоа да го направат. Во врска со почитувањето на различностите, повеќето интервјуирани од двете генерации академска/културна елита искажаа толерантни ставови. Сепак, кај нив има опипливо ниво на чувство на одвратност кон луѓето кои не се хетеросексуални.

Одговори на прашалниците

(Најмалку конзервативните одговори се засенчени, најмногу конзервативните ставови се и засенчени и со букви поставени наосо)

Дали елитите може да промовираат позитивни општествени промени?

	Стара политичка [2]	Нова политичка [8]	Стара економска-само тие [5]	Нова економска-само тие [9]	Стара академска-само тие[3]	Нова академска-само тие [8]	Стара академска и стара политичка [4]	Стара академска и нова академска [2]	Стара политичка и нова економска [1]
Абортусот треба да е незаконски.	3	1.5	1.6	1	1	2.13	1	1	1
Поседувањето марихуана треба да е незаконско.	5	4.63	3	2.56	2	4.13	3.25	5	4
Двојките од ист пол не треба да имаат право да се венчаат.	3	4	3.2	3.22	2	3.38	3.25	3	1
Важно е моите деца (внуци) да учат религиски вредности на училиште.	3	2.5	2.4	2.22	1.67	3.75	3.25	2.5	1

	Политичка елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [10]	Економска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [14]	Академска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [13]	Припаѓаат на повеќе од една категорија [5]
Абортусот треба да е незаконски.	1.8	1.2	1.69	1
Поседувањето марихуана треба да е незаконско.	4.7	2.8	3.77	3.4
Двојките од ист пол не треба да имаат право да се венчаат.	3.8	3.07	3	2.8
Важно е моите деца (внуци) да учат религиски вредности на училиште.	2.6	2.2	3.08	2.8

	Елита 1985-1990 вклучувајќи ги претставниците кои останале на високи функции подоцна	Елити 2005-2010 [25]
Абортусот треба да е незаконски.	1.41	1.52
Поседувањето марихуана треба да е незаконско.	3.41	3.72
Двојките од ист пол не треба да имаат право да се венчаат.	2.82	3.52
Важно е моите деца (внуци) да учат религиски вредности на училиште.	2.47	2.8

Со анализата на одговорите на елитите на прашалникот, дојдовме до следниве заклучоци:

- Генерално земено помеѓу интервјуираните претставници на елитите постои силно изразен став против криминализација на абортусот. Од друга страна, измешани се чувствата во врска со законската отвореност кон истополниот брак и религиозното образование, додека преовладува конзервативниот став во врска со уживањето дроги и опојни средства.
- Вкупно земено, претставниците на елитите од периодот 1985-1990 година имале полиберални ставови од претставниците на елитите од периодот 2005-2010 година. Сепак, поконзервативните ставови на новата генерација елити се претежно резултат на силната конзервативност искажана од сегашната политичка и академско-културна елита. Новата економска елита има значително (по) либерални ставови. Најлибералниот дел од „старата елита“ се претставниците на поранешната политичка елита кои денес имаат кариера во академијата/културата или во економијата.
- Споредени со бизнисмените и академските граѓани/културните работници, политичарите се најконзервативни во однос на индивидуалните слободи.

Родова еднаквост

Политичка елита

Претставниците на елитата од периодот 1985-1990 година веруваат дека жените во минатиот систем беа само формално претставени на јавни функции, без да имаат каква било моќ да одлучуваат или да учествуваат во извршните тела на организациите. Претставниците на новата политичка елита, и посебно оние со левичарски идеолошки убедувања, се на став дека заради препородот на традиционалните вредности во последно време, статусот на жената е влошен. Претставниците на сегашната владејачка елита имаат условно земено попатријархални ставови. Конечно, безмалку сите претставници на новата политичка елита се согласуваат дека жените имаат неповолна позиција во економијата, дека тие се помалку платени и дека се врши дискриминација кон нив. Еден од интервјуираните кажа дека, кога жена ќе се здобие со висока функција, таа се соочува со предрасудата дека нејзиниот успех е резултат на промискуитет.

Економска елита

Значително мнозинство претставници на „старата“ економска елита се убедени дека мајките треба да се исто онолку добри во својата кариера колку што се добри како домаќинки, дека семејството ќе биде подобро доколку мажот заработува а жената се справува со домашни задолженија. Од друга страна, претставниците на „новата“ економска елита сметаат дека жената треба да е еднаква со мажот и признаваат дека е потешка кариерата на мајките поради тоа што тие играат двојна улога во животот. Сегашните елити веруваат дека жените треба се вклучени во процесот на донесување одлуки бидејќи тие на креативни начини ги решаваат проблемите. Некои од нив, од друга страна, споменуваат дека дел од жените во Македонија имаат патријархални ставови и дека тоа ги ограничува во изборот на кариерата и поглед на светот. Една од интервјуираните жени укажа на овој факт коментирајќи дека секој партнер во семејството си има специфична, зададена, односно предодредена улога.

Академска и културна елита

Повеќето од интервјуираните од академската и од културната елита сметаат дека родовата еднаквост е приоритет од високо значење и веруваат дека жените треба да имаат еднаков статус со мажите во сите сфери на општественото живеење. Мнозинството од нив веруваат дека денес статусот на жената е подобар од нивниот статус во комунистичкото минато бидејќи во минатото жените биле на пониски позиции. Некои од нив сметаат дека, за жал, патријархалниот менталитет сè уште постои меѓу луѓето. Една од работите што тие ја коментираа беше дека мажите ретко им дозволуваат на жените да имаат подобра и подоминантна работна позиција од мажите.

Одговори на прашалниците

(Најмалку конзервативните одговори се засенчени, најмногу конзервативните ставови се и засенчени и со букви поставени накосно)

	Стара политичка [2]	Нова политичка [8]	Стара економска-само тие [5]	Нова економска-само тие [9]	Стара академска-само тие [3]	Нова академска-само тие [8]	Стара академска и стара политичка [4]	Стара академска и нова академска [2]	Стара политичка и нова економска [1]
Мајките може да имаат кариера, но нивна прва должност е да бидат домаќинки.	2	1.63	2.6	1.67	1	3.38	2	1.5	1
Владата не треба да воведо позитивна дискриминација да се постигне баланс помеѓу мажи и жени во специфични професии.	1.5	1.75	1	1.78	1.67	2.38	1	1	1
Мажите и жените не треба да заработуваат иста плата за ист тип работни задачи.	1	1	1	1.11	1	2	1.5	1.5	1
Жените не треба да имаат право да служат во армијата.	1.5	1.38	1.4	1.22	2.67	2.5	1	1.5	1

Дали елитите може да промовираат позитивни општествени промени?

	Политичка елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [10]	Економска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [14]	Академска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [13]	Припаѓаат на повеќе од една категорија [5]
Мајките може да имаат кариера, но нивна прва должност е да бидат домаќинки.	1.7	1.93	2.54	1.8
Владата не треба да воведо позитивна дискриминација да се постигне баланс помеѓу мажи и жени во специфични професии.	1.7	1.47	2	1
Мажите и жените не треба да заработуваат иста плата за ист тип работни задачи.	1	1.07	1.69	1.4
Жените не треба да имаат право да служат во армијата.	1.4	1.27	2.38	1

	Елита 1985-1990 вклучувајќи ги претставниците кои останале на високи функции подоцна	Елити 2005-2010 [25]
Мајките може да имаат кариера, но нивна прва должност е да бидат домаќинки.	1.88	2.2
Владата не треба да воведо позитивна дискриминација да се постигне баланс помеѓу мажи и жени во специфични професии.	1.18	1.96
Мажите и жените не треба да заработуваат иста плата за ист тип работни задачи.	1.18	1.36
Жените не треба да имаат право да служат во армијата.	1.53	1.68

Со анализата на одговорите на елитите на прашалникот, дојдовме до следниве заклучоци:

- Генерално земено сите интервјуирани имаат полиберален поглед во однос на прашањето за родова еднаквост.
- Претставниците на „новата“ економска елита манифестираат најпатријархални ставови кога е во прашање улогата на жената во општеството/домаќинството. Тие исто така манифестираат поконзервативни ставови од претставниците на елитите од другите категории, во однос на родовата еднаквост.
- Вкупно земено, интервјуираните од академската и од културната елита манифестираат поконзервативни ставови од елитите политичари и од претприемачите.
- Претставниците на елитата од периодот 2005-2010 година имаат поконзервативни ставови од претставниците на елитата од периодот 1985-1990 година во однос на четирите прашања за родова еднаквост.

Мултикултурализам

Политичка елита

Мнозинството интервјуирани од двете групи елити, елити од минатиот систем и елити денес, се доста прагматични кога дискутираат за меѓуетничките односи во македонски контекст - додека тие се согласуваат дека етничката политика не е идеален модел, тие таквата политика ја гледаат како најдобро решение за тензиите кои постојат во македонското општество. Некои од претставниците на елитите коментираа дека претставеноста на помалите етнички заедници е несоодветна, образложувајќи ја ваквата ситуација со фактот дека тие се премали и дека по политичкото разрешување на конфликтот од 2001 година, денес првенствено етничките Албанци и Македонците се оние кои учествуваат во процесот на одлучување и ги имаат клучните позиции во општеството. Ставовите на интервјуираните етнички Албанци беа генерално во полза на заштита на правата на оваа етничка група. Некои од претставниците на старата политичка елита сметаат дека во деновите на социјализмот кога се дискутирале можностите за реформа на системот за да стане поинклузивен и попријателски настроен кон

малцинствата, нивните предлози не биле добро прифатени. Тие дискутираа дека, доколку ваквите нивни предлози беа прифатени тогаш, ние ќе немавме конфликт во 2001 година.

Економска елита

Мнозинството претставници на економската елита од социјалистичко време (1985-1990 година) веруваат дека не е битно да се има пропорционална застапеност на членовите на малцинствата во јавниот сектор. Тие дури и велат дека етничките партии не треба да постојат - мнозинството интервјуирани од новата економска елита се согласуваат со овој став.

Претставниците на економската елита велат дека јазикот на мнозинството мора да се почитува и дека луѓето треба да се горди на сопствената нација и држава. На многумина од нив не им се допаѓа градењето нови религиски објекти, како цркви и џамии, сметајќи дека тоа придонесува кон нетолерантност. Етничката припадност има влијание на одговорите на претставниците на бизнис-елитата. Така, етничките Албанци интервјуирани во проекто, слично со Албанците политичари од Македонија го дискутираат мултикултурализмот само низ призмата на малцинските права. Од друга страна, еден од интервјуираните Македонци истакна дека „знамиња на странски држави не треба да се веат на партиски собири во Македонија“.

Академска и културна елита

Еден од претставниците на новата елита тврди дека по 2001 година „Македонците почнаа да се однесуваат поотворено кон другите етнички групи“. Многумина од интервјуираните и посебно Македонците не го одобруваат концептот на (моно)етнички политички партии во Македонија. Тие укажуваат дека проблемот настанал во раните години на транзицијата од комунизам во демократија кога се формираа политичките партии. Еден од интервјуираните укажа дека државата нема интегративна стратегија. Интервјуираните сугерираат дека институциите треба да градат државјани на оваа земја, не припадници на нацијата. За елитите решение за меѓуетнички соживот е *пред изборите* да се создадат партиски коалиции помеѓу Македонците и етничките Албанци.

Слично на ова, претставниците на академската и на културната елита Албанци по потекло, укажаа дека македонските институции воведоа мултикултурни норми и практика дури по конфликтот од 2001 година. Дури тогаш малцинствата во земјата се здобија со поголеми права. Сепак, тие коментираат дека, за жал, политичките реформи и трансформацијата на Македонија беа првенствено резултат на надворешен притисок, а не на внатрешни дискусии и консензус.

Одговори на прашалниците

(Најмалку конзервативните одговори се засенчени, најмногу конзервативните ставови се и засенчени и со букви поставени накосо)

	Стара политичка [2]	Нова политичка [8]	Стара економска-само тие [5]	Нова економска-само тие [9]]	Стара академска-само тие [3]	Нова академска-само тие [8]	Стара академска и стара политичка [4]	Стара академска и нова академска [2]	Стара политичка и нова економска [1]
Да се родиш во една земја значи да бидеш горд на неа.	4.5	3.38	3.2	3.33	4.67	2.63	3.25	5	4
Нашата етничка група е супериорна во споредба со другите.	1	1.25	1.8	1.56	1.33	1.75	1	2.5	1
Да има претставници на малцинствата во јавните институции не е многу битно прашање.	4	2.38	2.8	2.78	3	2.38	1.75	4.5	1
Некои етнички групи нема никогаш целосно да се интегрираат во нашето општество.	3	1.88	3	2.56	3.33	2.38	1.5	2.5	1

Дали елитите може да промовираат позитивни општествени промени?

	Политичка елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [10]	Економска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [14]	Академска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [13]	Припаѓаат на повеќе од една категорија [5]
Да се родиш во една земја значи да бидеш горд на неа.	3.6	3.33	3.46	3.4
Нашата етничка група е супериорна во споредба со другите.	1.2	1.6	1.77	1
Да има претставници на малцинствата во јавните институции не е многу битно прашање.	2.7	2.67	2.85	1.6
Некои етнички групи нема никогаш целосно да се интегрираат во нашето општество.	2.1	2.6	2.62	1.4

	Елита 1985-1990 вклучувајќи ги претставниците кои останале на високи функции подоцна	Елити 2005-2010 [25]
Да се родиш во една земја значи да бидеш горд на неа.	3.88	3.12
Нашата етничка група е супериорна во споредба со другите.	1.47	1.52
Да има претставници на малцинствата во јавните институции не е многу битно прашање.	2.82	2.52
Некои етнички групи нема никогаш целосно да се интегрираат во нашето општество.	2.53	2.28

Со анализата на одговорите на елитите на прашалникот, дојдовме до следниве заклучоци:

- Генерално, сите интервјуирани имаат полиберални отколку конзервативни ставови во однос на национализмот, етничката припадност и мултикултурализмот; единствената област каде што имаат умерено конзервативни ставови се однесува на таканареченото патриотско прашање што ја оценува перцепцијата за лојалност кон татковината.
- Претставниците на академската односно културната елита имаат споредбено земено поконзервативни ставови од политичарите и бизнисмените.
- Не постојат некакви битни разлики во однос на старосните групи кога станува збор за ставови во однос на национализмот, етничката припадност и мултикултурализмот.

Социјална благосостојба и економија

Политичка елита

Безмалку секој претставник на политичката елита изрази голема загриженост за зголеменото ниво на сиромаштија и влошувањето на животните услови на голем дел од македонското население. Сепак, мислењата на интервјуираните во врска со општествената одговорност на државата варираа значително. Имаше приврзаници и на концептите кои ги нуди социјалдемократијата и на идеите на пазарниот капитализам. Интервјуираните јасно ги разликуваат идеите во полза на држава на благосостојба од една страна и идеите на либералниот капитализам од друга страна. Јасни им се разликите помеѓу воведување високи стапки даноци за да се достигне квалитетно ниво на јавни услуги за сите граѓани и идеите за либерализирано здравство или образование со воведување приватна сопственост на институциите и на услугите. Една заедничка вредност која ја имаат сите интервјуирани е нивното убедување дека треба да се заштити човековото достоинство. Исто така, сите елити веруваат дека треба да постои граница на сиромаштијата под која ниеден граѓанин не смее да падне.

Ставовите за финансиска поддршка за сиромашните класи кај дел од елитите, посебно кај претставниците на новата политичка елита беа дека „мрзливите“ и оние кои одбиваат да работат, не треба да имаат социјална заштита.

Економска елита

Интервјуираните претставници на социјалистичката економска елита (1985-1990 година) се загрижени од фактот дека денес во Македонија се зголемува стратификацијата на населението при што се издвојува една богата класа, мала по број, и голема група луѓе кои живеат во сиромаштија. Според нив, денес, силна средна класа веќе не постои во Македонија, а без неа државата не може да оди напред. За сегашните економски проблеми во Македонија, интервјуираните ја гледаат вината во неуспешниот модел на приватизација кој беше спроведен во доцните осумдесетти и во почетокот на деведесеттите години на минатиот век. Претставниците на двете групи економски елити се критични на моменталната состојба со квалитетот на јавните услуги. Тие укажуваат дека денес образовниот систем е со навистина ниско ниво на квалитет. Дури, еден од интервјуираните спомена дека образовниот систем „репродуцира глупост“.

Академска и културна елита

Слично на економските елити, претставниците на двете генерации академска односно културна елита сметаат дека образованието, социјалната заштита и здравствената грижа беа на многу подобро ниво во минатиот систем во однос на состојбата денес. Тие исто така укажуваат дека денес науката е запоставена и маргинализирана од институциите, додека образовниот систем станал „хаотичен, и во него преовладува само финансискиот интерес“. Претставниците на академската и на културната елита од „стариот систем“ стравуваат дека пензискиот систем е пред колапс. Тие велат дека плаќале придонеси за пензиско и здравствено осигурување цели четириесет години, и дека денес, кога треба да се пензионираат, не гледаат некои придобивки кои ќе им следуваат.

Одговори на прашалниците

(Најмалку конзервативните одговори се засенчени, најмногу конзервативните ставови се и засенчени и со букви поставени накосо)

	Стара политичка [2]	Нова политичка [8]	Стара економска-само тие [5]	Нова економска-само тие [9]	Стара академска-само тие [3]	Нова академска-само тие [8]	Стара академска и стара политичка [4]	Стара академска и нова академска [2]	Стара политичка и нова економска [1]
Оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството.	4	4.75	3.4	4.78	5	3.88	4.25	5	3
Богатите плаќаат доволно даноци.	4	4	2.8	4.22	2.67	4	5	5	5
Оние што имаат повеќе пари, не треба да имаат/добиваат подобри здравствени услуги.	1	3.75	2.2	2.33	1.33	2	4	1	2
Слободниот пазар не значи слобода за луѓето.	3.5	2.38	3	2.78	1.67	1.75	3	4	3

	Политичка елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [10]	Економска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [14]	Академска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [13]	Припаѓаат на повеќе од една категорија [5]
Оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството.	4.6	4.2	4.31	4
Богатите плаќаат доволно даноци.	4	3.8	3.85	5
Оние што имаат повеќе пари, не треба да имаат/добиваат подобри здравствени услуги.	3.2	2.27	1.69	3.6
Слободниот пазар не значи слобода за луѓето.	2.6	2.87	2.08	3

	Елита 1985-1990 вклучувајќи ги претставниците кои останале на високи функции подоцна	Елити 2005-2010 [25]
Оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството.	4.12	4.48
Богатите плаќаат доволно даноци.	3.82	4.08
Оние што имаат повеќе пари, не треба да имаат/добиваат подобри здравствени услуги.	2.18	2.68
Слободниот пазар не значи слобода за луѓето.	2.94	2.32

Со анализата на одговорите на елитите на прашалникот, дојдовме до следниве заклучоци:

- Сите интервјуирани безмалку се согласни дека е потребно да се затегне/намали пристапот кон социјална помош на оние што не сакаат да работат; тие сметаат дека богатите претерано не се оданочуваат, додека имаат умерени ставови за идеите како универзална здравствена заштита против идеите на слободниот пазар во тој сектор.
- Поранешните политичари кои се сè уште активни во академскиот/културниот живот се со најсилни ставови во полза на социјална заштита и контролирана економија.

Перцепции за улогата на елитите тогаш и денес

Политички елити

Некои од претставниците на модерните политички елити им се восхитуваат на југословенските политички елити од осумдесеттите години на минатиот век. Нив ги гледаат како реформатори и визионери, додека обратно за денешните политички елити сметаат дека се опортунисти кои се помалку еманципирани, просветени и повеќе свртени кон правење профит

отколку колегите од минатото. Од друга страна, некои од претставниците на десницата ги гледаат комунистичките елити како слуги на режимот, луѓе со мал или никаков личен интегритет. За нив модерните елити многу подобро ја водат земјата. Претставниците на социјалистичката елита (од периодот 1985-1990 година) честопати се критични кон претставниците на новата елита, но се критични и кон колегите од нивната генерација. Тие велат дека многу ретко некои од важните политичари од осумдесеттите години на минатиот век останале политички активни по прогласувањето на македонската независност во 1991 година. Според некои интервјуа, ова се случило најмногу поради тоа што старите елити не биле доволно конкурентни и немале чувство за одговорност кон ситуацијата.

Економска елита

Претставниците на економската елита од периодот 1985-1990 година, тврдат дека социјалистите биле подобро образувани од елитите денес, и дека тие имале далеку поголемо ниво на личен интегритет. Тие се критички настроени кон новата бизнис-елита и посебно кон лицата кои се здобиле со материјално богатство во раните деведесетти години на минатиот век. Нив ги коментираат вака: тоа се луѓе на кои главна грижа им е материјалната добивка, луѓе на кои моралот и традиционалните вредности не им се битни. За претставниците на модерната економска елита, од друга страна, главната разлика помеѓу економската елита во минатото и денес е нивото на независност. Тие сметаат дека старата економска елита била многу блиска со политичката. Според нив, економскиот развој и трговијата за време на комунистичкиот режим биле во голем степен под влијание на партијата. Дури тие приватизацијата на старите општествени претпријатија ја сметаат како неправедна, процес под влијание на политиката во служба на интересите на мала клика луѓе на власт. Претставниците на модерната економска елита исто така зборуваат за корупција, непотизам и лошо економско работење и менаџмент на општествените претпријатија.

Академска и културна елита

Интервјуираните претставници на академската и на културна елита нагласуваат дека процесот на приватизација е спроведен без одговорно менаџирање, дека тој довел до влошување на економијата, распаѓање на општествените врски и осиромашување на населението. Некои од

претставниците на социјалистичката академска и културна елита (1985-1990 година), од друга страна, ги критикуваат вредностите на членовите на модерната елита. Тие исто така велат дека луѓето од нивната професија биле многу попочитувани за време на комунизмот во споредба со почитта што ја имаат денес.

Одговори на прашалниците

(Најмалку конзервативните одговори се засенчени, најмногу конзервативните ставови се и засенчени и со букви поставени накосо)

	Стара политичка [2]	Нова политичка [8]	Стара економска-само тие [5]	Нова економска-само тие [9]	Стара академска-само тие [3]	Нова академска-само тие [8]	Стара академска и стара политичка [4]	Стара академска и нова академска [2]	Стара политичка и нова економска [1]
Комунистите беа подобро образувани отколку модерните елити.	3	2.38	3.6	2.33	1.67	1.88	3.75	1	1
Комунистите подобро се грижеа за малцинствата од модерните елити.	2.5	2.38	1.4	2.56	3	2.13	2.5	3	1
Комунистите подобро се грижеа за жените од модерните елити.	2	2.5	4	2.56	2.33	2	2	2	1
Комунистите имаа поголем личен интегритет од модерните елити.	3	3.38	2.8	2.67	2.67	3.38	3.25	3	3

	Политичка елита [10]	Економска [14]	Академска [13]	Елити во две категории [5]
Комунистите беа подобро образувани отколку модерните елити.	2.5	2.67	1.69	3.2
Комунистите подобро се грижеа за малцинствата од модерните елити.	2.4	2.07	2.46	2.2
Комунистите подобро се грижеа за жените од модерните елити.	2.4	2.93	2.08	1.8
Комунистите имаа поголем личен интегритет од модерните елити.	3.3	2.73	3.15	3.2

	Стара елита, вклучувајќи ги оние кои задржале функции во 2005	Нова елита [25]
Комунистите беа подобро образувани отколку модерните елити.	2.76	2.2
Комунистите подобро се грижеа за малцинствата од модерните елити.	2.24	2.36
Комунистите подобро се грижеа за жените од модерните елити.	2.59	2.36
Комунистите имаа поголем личен интегритет од модерните елити.	2.94	3.12

Со анализата на одговорите на елитите на прашалникот, дојдовме до следниве заклучоци:

- Во просек, интервјуираните имаат неутрален став во однос на улогата на елитите денес и во минатото.
- По малку е изненадување дека интервјуираните претставници на модерните елити веруваат дека комунистите подобро се грижеле за малцинствата, додека во исто време тие мислат дека комунистите имале поголем личен интегритет од денешните елити.

Перцепции за комунистичкото минато

Политички елити

Претставниците на социјалистичката елита (1985-1990 година) на деновите од комунистичкото минато гледаат како на период кога интензивно се градела државата и нацијата. Тие сметаат дека од шесте децении постоење на македонската држава, поголемиот дел на инфраструктурата и институциите биле создадени во првите четири декади на комунистичкиот режим. За жал, по дваесет години независност Македонија е сè уште далеку од нивото на развој и благосостојба кое било постигнато во времето на социјализмот. Тие укажуваат дека поранешниот режим не почитувал човекови права и индивидуални слободи и дека ја поттикнувал мрзливоста кај граѓаните со тоа што ги обезбедувал сите форми на социјална заштита. Сепак, како што тие велат, осумдесеттите години на минатиот век биле период на „постепена либерализација“ и „високо ниво на демократија“. Во рамките на Комунистичката партија имало одредено ниво на плурализам на идеи. Тој плурализам на идеи им дозволил на многумина, вклучувајќи ги и дел од интервјуираните претставници на старата елита, да можат да артикулираат барања за промени - во партијата имаше различни идеолошки струи, имаше и внатрешни конфликти, кои честопати беа драматични и доста динамични.

Интервјуираните претставници на модерната политичка елита, и посебно претставниците со десна идеологија, се критични во однос на комунистичкиот период, комунистичкото наследство и носталгичните чувства кои се пројавуваат за тоа време. Иако признаваат дека во времето на комунизмот имало некои придобивки како, на пример, брзата модернизација на општеството, тие аргументираат дека македонските тешкотии во деведесеттите години на минатиот век биле последица на лошото менаџирање од страна на Комунистичката партија и нивните наследници. Претставниците на новата елита со левичарски идеи, имаат многу различна перцепција за комунистичкото минато: тие тврдат дека, и покрај делумните недостатоци и проблеми, тоа е период на развој и просперитет.

Економска елита

Интервјуираните претставници на старата економска елита (1985-1990 година) тврдат дека комунистичкиот период бил поправеден од денешниот. Според нив, Југославија била силна економија, за илустрација споменуваат дека таа била еден од основачите на Меѓународниот монетарен фонд и на Светската банка. Во рамките на југословенската федерација, Македонија била индустријализирана земја со добро образувани менаџери кои раководеле со битни компании во градежниот сектор, во секторот за преработка на метали и во хемиската индустрија. За повеќето граѓани животот бил подобар во времето на комунизмот отколку денес - големо мнозинство од граѓаните биле вработени, платите биле добри и загарантирани, додека јавното здравство и образование беа бесплатни и на добро ниво. Ништо од тоа не постои денес. Единствената негативна критика за минатите времиња се однесува на еднопартискиот систем и фактот што граѓаните уживале помала индивидуална слобода од денес.

Претставниците на модерната бизнис-елита (од 2005 до денес) веруваат дека државниот социјализам бил една голема измама; сепак, според нив, либералната демократија не успева во Македонија. На пример, тие се жалат дека квалитетот на образование е драматично опаднат. Тие веруваат дека комунистичкиот режим имал позитивно влијание на економскиот развој. Според нив, граѓаните од ниските класи живееле подобро во времето на комунизмот, а животот бил помирен и помалку стресен. Сепак, не само индивидуалните слободи, туку и можностите за индивидуално напредување биле ограничени

Академска и културна елита

За претставниците на старата академска елита (1985-1990 година), кои исто така имаа важна политичка функција, една од најпроблематичните карактеристики на минатиот режим била ограничувањето на слободата на изразување. Сепак, тие потенцираат дека, иако владејачката идеологија била релативно авторитарна, режимот во Југославија бил многу поотворен во споредба со режимите во земјите од Источна Европа.

Интервјуираните претставници на елитата, етнички Албанци, тврдат дека во време на комунизмот сите граѓани не биле еднакво третирали. Ова посебно го истакнуваат Албанците од Македонија, претставници на „старата“ културна односно академска елита. Според нив, во Тетово, каде мнозинството од населението се Албанци, само мал дел од нив бил вработен во државните претпријатија. Тие укажуваат и на различната улога што етничката припадност ја играла тогаш и денес. За Албанците во минатото една од клучните работи да се биде дел од комунистичката елита било да се биде лојален на Комунистичката партија и ограничувањето во идентифицирањето со сопствената религија и нација. Во таа смисла, за нив животот е подобар денес, бидејќи овие бариери не постојат.

Одговори на прашалниците

(Најмалку конзервативните одговори се засенчени, најмногу конзервативните ставови се и засенчени и со букви поставени накосо)

	Стара политичка [2]	Нова политичка [8]	Стара економска-само тие [5]	Нова економска-само тие [9]	Стара академска-само тие[3]	Нова академска-само тие [8]	Стара академска и стара политичка [4]	Стара академска и нова академска [2]	Стара политичка и нова економска [1]
„Секој според можностите, секому според потребите“ е добра идеја.	5	4	2.6	2.78	3.33	2.5	4.75	3	3
Животот во времето на комунизмот беше подобар.	3	3.38	2.6	2.78	3	2.38	3.75	3.5	3
Економски гледано живеевме подобро во времето на комунизмот.	3	3.25	2.6	3.67	2.67	3.5	4	3.5	3
Имавме повеќе слободи во времето на комунизмот.	3	1.88	2	1.56	1.33	2.63	2.5	3.5	2

Мапирање на лидерите во Македонија и во Албанија

	Политичка елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [10]	Економска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [14]	Академска елита без оние претставници кои припаѓаат на повеќе од една категорија [13]	Припаѓаат на повеќе од една категорија [5]
„Секој според можностите, секому според потребите“ е добра идеја.	4.2	2.73	2.77	4.4
Животот во времето на комунизмот беше подобар.	3.3	2.73	2.69	3.6
Економски гледано живеевме подобро во времето на комунизмот.	3.2	3.27	3.31	3.8
Имавме повеќе слободи во времето на комунизмот.	2.1	1.73	2.46	2.4

	Елита 1985-1990 вклучувајќи ги претставниците кои останале на високи функции подоцна	Елити 2005-2010 [25]
„Секој според можностите, секому според потребите“ е добра идеја.	3.59	3.08
Животот во времето на комунизмот беше подобар.	3.12	2.84
Економски гледано живеевме подобро во времето на комунизмот.	3.12	3.48
Имавме повеќе слободи во времето на комунизмот.	2.29	2

Со анализата на одговорите на елитите на прашалникот, дојдовме до следниве заклучоци:

- Генерално, интервјуираните елити имаат умерено позитивен став кон социјалистичкиот режим и марксистичките идеали, тие сметаат дека животот и економијата биле подобри во времето на комунизмот во споредба со денес. Сепак, тие сметаат дека минатиот систем не успеал да ја загарантира слободата. Поранешните политичари кои беа или се сè уште активни во академскиот живот и во бизнисот имаат најпозитивни чувства кон комунистичкиот режим.
- Додека претставниците на постарата генерација имаат генерално подобра слика за комунистичкото минато, кај модерната елита посебно силно е изразено верувањето дека во рамките на економските услови односно економскиот развој Македонија била подобра во минатото отколку денес.

Елитите и јавното мислење

Индивидуални слободи

	Граѓани	Елита
Абортусот треба да е незаконски.	2.89	1.48
Поседувањето марихуана треба да е незаконско.	4.38	3.6
Двојките од ист пол не треба да имаат право да се венчаат.	4.23	3.24
Важно е моите деца (внуци) да учат религиски вредности на училиште.	3.6	2.67

Интервјуираните претставници на елитата (генерално земено) имаат помалку конзервативни вредности од граѓаните во врска со индивидуалните слободи. Најголема разлика во вредностите постои за прашањето на легалноста на абортусот. Бројот на анкетирани граѓани кои потполно или делумно не се согласуваат со идејата за криминализација на абортусот е поголем од бројот на оние кои сакаат да се забрани абортусот (размерот е 8:7 во полза на оние што поддржуваат легален абортус). Огромно мнозинство, пак, на интервјуираните претставници на елитата силно негодуваат кога ќе им се спомене идејата дека абортусот треба да е нелегален. Единствени

исклучоци за ова прашање се десноориентираните политичари и некои бизнисмени кои за ова прашање имаа таканаречен став про-живот (pro-life). Големо мнозинство од испитаниците на анкетата на јавното мислење не се согласуваат или потполно не се согласуваат со идејата марихуаната да биде декриминализирана. Мнозинство од интервјуираните претставници на елитите исто така имаат негативен став кон оваа идеја. Бројот на оние кои поддржуваат истополови брачни заедници е многу мал - размерот е 5:1 во полза на оние кои се против такви бракови. Од друга страна, интервјуираните претставници на елитите се делумно поделени за ова прашање бидејќи има подеднаков број на оние кои се против и потполно против и оние кои се за и потполно за. Помеѓу интервјуираните претставници на политичките елити бројот на оние кои се сложуваат и кои се против оваа идеја е еднаков; кај економската елита бројот на оние кои не се сложуваат е малку поголем од оние што се согласуваат, додека кај академската односно културната елита ситуацијата е обратна, бројот на оние кои се сложуваат е малку поголем од оние што не се согласуваат. Хомосексуалните бракови се повеќе поддржани од новите отколку од старите елити.

Бројот на испитаници кои ја поддржуваат идејата за воведување религиско образование е поголем од оние кои не ја поддржуваат оваа идеја (размерот е повеќе од 2:1). Помеѓу елитите, повеќе интервјуирани претставници од старата отколку од новата генерација не се сложуваат дека воведувањето на религиско образование за нивните деца е важна работа. Во смисла на различните категории елити одговорите се следни: интервјуирани претставници од економската елита сметаат дека религиското образование е битно за нивните деца, додека политичките и академските односно културните елити имаат спротивно гледиште за ова прашање.

Национализам и мултикултурализам

	Граѓани	Елита
Да се родиш во една земја значи да бидеш горд на неа.	4.28	3.43
Нашата етничка група е супериорна во споредба со другите.	3.45	1.5
Да има претставници на малцинствата во јавните институции не е многу битно прашање.	2.99	2.64
Некои етнички групи нема никогаш целосно да се интегрираат во нашето општество.	3.34	2.38

Генерално земено, претставниците на елитите имаат помалку конзервативни ставови отколку граѓаните во однос на прашањата поврзани со национализам, етничка припадност и мултикултурализам. Најголема разлика помеѓу ставовите на граѓаните и елитите е за прашањето за перцепцијата на сопствената етничка група во споредба со други етнички групи.

Повеќе од три четвртини од анкетираниите граѓани во сондажата на јавното мислење се со негативен став за идејата дека случајноста на раѓањето на некое лице во дадена земја е причина да не се биде горд на таа земја. Кај елитите голем дел не се согласуваат со оваа идеја, но значителен дел го имаат и спротивното мислење. Размерот на оние кои се согласуваат и оние кои не се согласуваат е приближно 3:2. Постојат и генерациски разлики затоа што претставниците на „старата“ елита повеќе тежнеат кон становиштето дека, ако лице е родено во некоја земја, не треба да значи дека треба да се гордее со истата. Претставниците на новата елита во помал обем го поддржуваат ваквиот став на постарата елита.

Вкупниот број на испитаници кои одговориле дека нивната етничка група е супериорна во однос на другите етнички групи е многу поголем од оние што мислат поинаку (размерот е 5:3). Од друга страна, помеѓу претставниците на елитите, големо мнозинство од интервјуираните (сите освен деветмина) потполно не се согласуваат дека нивната етничка група е супериорна во однос на други такви групи.

Бројот на испитаници од спроведената анкета на јавното мислење кои се согласуваат или не се согласуваат со концептот на пропорционална застапеност на малцинствата во јавните институции е подеднаков. Кај претставниците на елитите, мнозинството испитаници не се согласуваат или потполно не се согласуваат дека застапеноста на малцинствата во јавните институции е битна. Единствен исклучок се економските елити каде подеднаков број интервјуирани претставници се согласуваат и не се согласуваат. Кај нив не постојат значителни генерациски разлики.

Мнозинството испитаници на анкетата на јавното мислење веруваат дека одредени етнички групи никогаш нема да се интегрираат во македонското општество. Помеѓу интервјуираните претставници на елитите, мнозинството потполно не се согласува со ваквата идеја. Сепак, економската и академската/културната елита се тие кои даваат поразлични одговори за

ова прашање отколку политичката елита. Претставниците на новата елита покажале поголема резервираност околу потенцијалот на одредени етнички групи да се интегрираат во македонското општество.

Социјалната благосостојба и економијата

	Граѓани	Елита
Оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството	4.67	4.33
Богатите плаќаат доволно даноци.	3.81	3.98
Оние што имаат повеќе пари, не треба да имаат/добиваат подобри здравствени услуги.	2.85	2.48
Слободниот пазар не значи слобода за луѓето.	1.62	2.57

Огромно мнозинство испитаници на анкетата на јавното мислење се согласуваат дека оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството т.е. не треба да очекуваат помош од државата. (размерот е 15:1). Слични ставови имаат интервјуираните претставници на елитите каде сите освен осуммина интервјуирани се согласуваат или потполно се согласуваат со идејата дека оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството односно дека не треба да очекуваат помош од државата.

Вкупно земено односот на анкетираниите кои не се согласуваат дека „богатите плаќаат доволно даноци“ со оние кои веруваат е безмалку 3:1. Претставниците на елитите имаат слични погледи како анкетираниите граѓани, што значи дека постои простор за повторно воведување на прогресивната даночна стапка.

Повеќе од 80% од вкупниот број испитаници на анкетата целосно се согласуваат или се согласуваат со идејата дека, колку е послободен пазарот, толку се послободни и луѓето. Помеѓу интервјуираните претставници на елитите мало мнозинство се согласува со гореспоменатиот исказ, иако нивната поддршка е помала од онаа на граѓаните.

Родова еднаквост

	Граѓани	Елита
Мајките може да имаат кариера, но нивна прва должност е да бидат домаќинки.	3.41	2.07
Владата не треба да воведо позитивна дискриминација да се постигне баланс помеѓу мажи и жени во специфични професии.	1.44	1.64
Мажите и жените не треба да заработуваат иста плата за ист тип работни задачи.	1.35	1.29
Жените не треба да имаат право да служат во армијата.	2.23	1.62

За сите прашања освен за прашањето околу позитивната дискриминација, претставниците на елитите имаат помалку конзервативни погледи од граѓаните. Посебно е голема разликата во нивните ставови околу прашањето за улогата на жените во општеството и во домаќинството. Околу 60% од испитаниците, подеднаков број испитаници мажи и жени, се согласуваат дека мајките може да имаат кариера, но нивна прва должност е да бидат домаќинки. Кај претставниците на елитите, мнозинството не се согласува или потполно не се согласува со таквата идеја.

Генерално земено во јавноста постои силна поддршка за позитивна дискриминација која треба да ја зголеми застапеноста на жените во јавниот сектор. Размерот на оние што ја поддржуваат оваа идеја и на оние што не ја поддржуваат е околу 13:1. Слични се резултатите на одговорите на прашањето околу тоа дали мажите и жените (не) треба да заработуваат иста плата за ист тип работни задачи. Соодносот тука е 14:1 во полза на оние што го поддржуваат принципот исти плати за исти или слични работни задачи. Кај елитите има исто така силна поддршка за овие идеи.

Анкетата на репрезентативен примерок на територијата на целата земја покажа парадоксални резултати околу прашањето дали жените (не) треба да имаат право да служат во армијата. Имено, додека 72,5% од машките испитаници одговориле потврдно, дека жените треба да имаат право да служат во армијата, само 64,2% од жените го делат истото мислење. Размерот на испитаници (и мажи и жени) кои ја поддржуваат идејата жените да имаат право да служат во армијата во однос на оние што не ја поддржуваат е околу 14:5. Огромно мнозинство од претставниците на интервјуираната елита се согласуваат дека жените треба да имаат право да служат во армијата. За ова прашање, жените елити покажаа многу слични ставови со мажите.

	Машки (Граѓани)	Женски (Граѓани)
Мајките може да имаат кариера, но нивна прва должност е да бидат домаќинки.	3.43	3.39
Владата не треба да воведи позитивна дискриминација да се постигне баланс помеѓу мажи и жени во специфични професии.	1.47	1.42
Мажите и жените не треба да заработуваат иста плата за ист тип работни задачи.	1.39	1.32
Жените не треба да имаат право да служат во армијата.	2.08	2.34

Перцепции за улогата на елитите

	Граѓани	Елита
Комунистите беа подобро образувани отколку модерните елити.	2.86	2.43
Комунистите подобро се грижеа за малцинствата од модерните елити.	2.87	2.31
Комунистите подобро се грижеа за жените од модерните елити.	2.73	2.45
Комунистите имаа поголем личен интегритет од модерните елити.	3.27	3.05

На прашањето во анкетата на јавното мислење за перцепциите кои тие ги имаат за комунистите и за новите елити, граѓаните одговорија дека малку повеќе ги претпочитаат новите елити. Сепак, за разлика од други прашања, тука значителен дел од испитаниците одговорија дека немаат дефинитивен одговор (честопати одговорите беа „тие се исти“ или „тие се еднакво лоши“). Интервјуираните претставници на елитите дадоа малку поразлични одговори, бидејќи тие беа малку покритични кон претставниците на комунистичките елити. Кај елитите, повеќе одговори во полза на комунистичките елити беа дадени од постарата генерација.

Во анкетата на јавното мислење на граѓаните мнозинство сметаат дека комунистите не беа подобро образувани отколку модерните елити. Сразмерот е 6:5 во полза на модерните елити. Кога станува збор за одговори

на прашањето кој подобро се грижел за малцинствата, размерот е 8:7 во полза на модерните елити. Конечно, кога станува збор за одговори на прашањето кој подобро се грижел за жените, размерот е 7:5 во полза на модерните елити. Сепак, за ова прашање жените се тие кои помалку се сложуваат отколку мажите. Единственото прашање каде „старите“ елити беа подобро оценети од модерните е прашањето за индивидуалниот интегритет на елитите (сепак, разликата е тесна бидејќи размерот е 1,1:1 во полза на социјалистичките елити).

Поинакви се одговорите на претставниците на интервјуираните елити. Тие, од една страна, ги дадоа следниве одговори: размер од 3:2 за прашањето за образование, приближно 2,5:1 во однос на прашањето за грижата за малцинствата и околу 3:1 за прашањето на правата на жените. Во сите случаи одговорите, односно размерите се во полза за новите елити. Интересно, размерот е 2,1:1,7 во полза на старите елити за прашањето кој има поголем личен интегритет. Тука, огромно мнозинство на претставниците на социјалистичката елита (периодот 1985-1990 година) се согласуваат дека елитите од комунизмот имаат поголем личен интегритет од елитите денес. Претставниците на модерните елити (периодот 2005-2010 година) дадоа сосема спротивни одговори.

Перцепции за комунистичкото минато

	Граѓани	Елита
„Секој според можностите, секому според потребите“ е добра идеја.	4.3	3.29
Животот во времето на комунизмот беше подобар.	3.78	2.95
Економски гледано живеевме подобро во времето на комунизмот.	3.94	3.33
Имавме повеќе слободи во времето на комунизмот.	3.59	2.12

Граѓаните во споредба со претставниците на елитите имаат подобри спомени за комунистичкото минато. Додека во анкетата на јавното мислење граѓаните генерално имаа позитивно мислење за македонската историја во рамките на југословенската федерација, интервјуираните елити имаа порезервиран став.

Огромно мнозинство испитаници во сондажата на јавното мислење веруваат дека сите треба да работат според можностите и секому треба да му се даде според потребите. Граѓаните исто така веруваат дека животот во времето на Југославија бил подобар од животот денес. Безмалку две третини од испитаниците (64,6%) се согласуваат или потполно се согласуваат со ставот дека животот во комунизмот бил подобар од денес. Кај интервјуираните претставници на елитите бројот на оние кои се согласуваат и оние кои не се согласуваат со овој став е речиси ист. Додека елитите политичари и бизнисмени се сложуваат дека животот во времето на комунизмот бил подобар, претставниците на академската односно културната елита не се согласуваат. Од друга страна, претставниците на елитите од периодот 1985-1990 година имаат значително подобро мислење за југословенското минато од претставниците на елитите од периодот 2005-2010 година.

Дури е поголем бројот на граѓани кои се согласуваат со ставот „економски гледано живеевме подобро во времето на комунизмот“ (68,2%). И елитите, малку повеќе од половината интервјуирани претставници на елитите, го поддржуваат овој став.

Конечно, околу 60% од испитаниците во сондажата на јавното мислење веруваат дека „имаваме повеќе слободи во времето на комунизмот“. Тука особено е важно да се истакне дека помеѓу анкетираниите граѓани, Македонците во висок процент се согласуваат со овој став (74,2%), додека многу малку етнички Албанци се согласуваат (23%). Претставниците на елитите во мнозинство потполно не се согласуваат со овој став (размерот е поголем од 4:1).

Заклучок

Во однос на процесот на „производство, репродукција и циркулација“ на елитите во доцниот период од комунистичкото владеење можеме да коментираме дека тој бил условен од одобрување на мала клика властодршци во рамките на партиското лидерство. Како и во секој друг еднопартиски систем, и во Југославија за луѓето било подобро да се конфирмираат отколку да бидат дисиденти во партиската политика. Сепак, податоците од нашите интервјуа укажуваат дека гореспоменатото не било многу строго правило и дека имало други начини за развој во кариерата. Во таа смисла, личните и професионалните квалификации и постигнувања биле важен фактор во појавувањето на елитата од периодот 1985-1990 година. Добро и сеопфатно образование било предуслов за да се дојде до функција. Јасни научни критериуми биле поставени како предуслов за напредување во академската и културната сфера. Честопати луѓето од академската заедница и посебно од општествените науки имале политички кариери и идеалистички приод кон политиката.

Демократските промени во Македонија беа процес воден од „горе“, процес кој беше влијаен од реформските тенденции на Комунистичката партија во осумдесеттите години на минатиот век. За прашањето на промени кај луѓето на власт, јасно е дека политичката транзиција наликуваше на процес во кој се одиграа пошироки општествени промени. Тогаш беа сменети комунистичките лидери и поетаблираните елити меѓу кои беа и луѓе кои ветуваа дека ќе ги спроведат реформите. Кадрите од пониските слоеви во партијата се искачија на лидерски позиции. Само мал дел од поранешната елита ги задржа своите позиции во текот на деведесеттите години на минатиот век. Многумина од нив мигрираа од еден во друг сектор (поранешните политичари се префрлија во академската средина или во бизнис-секторот). Од друга страна, политичката елита од периодот 2005 година- денес, ја сочинуваат луѓе кои станале име во различни сектори пред да започнат со нивните политички кариери. Факторите како образование и напорна работа

биле клучни за нивното регрутирање како елити. Нивните главни мотиви да се приклучат на политиката сепак биле разочарувањата од „другите“. Додека политичката елита блиска на десната идеологија ги обвинува лошите политики во деведесеттите на левичарските влади за неуспехот на Македонија, новите левичари го сфаќаат сопственото политичко дејствување како борба со она што тие го нарекуваат растечки конзервативизам и авторитарни тенденции. Економската елита на двете генерации премолчено се потпира на политичките врски. Претставниците на старата елита признаваат дека во времето на комунизмот, одобрувањето од политичкото лидерство било голем потстрек за нивниот успех во кариерата. Интервјуираните претставници на модерната економска елита од друга страна, пак, се оградуваат од политизацијата на бизнисот. Сепак, признаваат дека ако ги знаеш вистинските луѓе на вистинското место и ако одржуваш блиски односи со нив, ќе се олесни вашиот бизнис. Сепак, сите тие ја потврдуваат улогата на напорната работа и вештините кои ги поседуваат, и разбирањето на пазарот, како предуслови за успех во бизнисот и предуслов да се остане на врвот.

Кај старата гарда преовладува позитивното мислење за комунистичкиот режим. Тие често знаат да направат контраст на стариот систем со моменталната состојба во општеството. Модерната елита има длабок респект кон фактот дека нивните претходници ги удриле државотворните темели и исто така верува дека денес состојбите не се толку розови како што можеби биле порано.

Всушност, безмалку сите интервјуирани елити ја опишуваат моменталната состојба како лоша за голем дел од населението. Постои консензус помеѓу елитите и граѓаните дека минатиот систем давал поголема сигурност и стабилност. Помеѓу граѓаните има силна поддршка за идејата дека животот генерално бил подобар во минатото и дека комунистите имале поголем интегритет од елитите денес. Мнозинството од анкетираниите граѓани веруваат дека во минатото имало повеќе слобода. Одговорите на ова прашање се различни по етничка и политичка припадност: етничките Албанци, елити и граѓани, како и десничарските политичари, се генерално покритични за комунизмот и комунистичките елити. Претставниците на елитите од периодот 1985-1990 година, и посебно оние кои имале негативни искуства со еднопартискиот систем, не зборуваат секогаш со суперлативи за минатиот режим. Тие имаат и критичко гледиште кон општеството денес. Некои од нивните коментари за системот денес не се разликуваат од нивните коментари за минатиот режим, тие, на пример, укажуваат дека денес има:

недостаток на толеранција спрема различните мислења, сеприсутност на владејачката партија (или партии) и неискрена политика.

Еден загрижувачки податок е дека елитите од периодот 1985-1990 година имаат полиберални и потолерантни ставови од модерните елити за прашања поврзани со идеите на национализмот, етничката припадност, мултикултурализмот, личните слободи и родовата еднаквост. Тоа е индикатор за тренд на кој укажа еден од полибералните политичари од периодот 2005-2010 година, кој сугерираше дека во Македонија се случува препород на традиционалните вредности, политички конзервативизам, национализам и патријархални вредности. Од друга страна, битно е да се укаже дека во просек, интервјуираните претставници на елитите имаат ставови кои се полиберални од граѓаните, ставови со кои повеќе прифаќаат индивидуални слободи од граѓаните. Исто така, во однос на прашањата за нацијата и за мултикултурата, граѓаните во анкетата на јавното мислење покажаа генерално земено етноцентрични ставови и неверување дека интеграцијата на различните заедници во општеството е можна. Улогата на елитите е особено важна тука: историјата на меѓуетнички тензии ги прави политичарите посвесни за важноста на мултикултурните политики и практики до ниво дека, дури и оние кои преферираат граѓански политички модел за земјата, не би го критикувале моменталниот етнички модел на македонската политика. Бизнесмените и академската и културната елита се помалку сензитивни за ова прашање. Интервјуираните претставници на двете најголеми етнички групи во земјата во врска со прашањето на мултикултурализам се осврнуваа на односите помеѓу Македонците и етничките Албанци ретко споменувајќи претставници на некои други малцинства во земјата. Во однос на прашањето за родова еднаквост, беше помалку изненадување дека жените во сондажата на јавното мислење не искажуваат значително различни ставови од мажите.

Значи, што може да биде заклучокот за улогата на лидерите и нивниот потенцијал да промовираат позитивни промени?

Додека циркулацијата на елити е завршен процес кој помогна во завршните историски поглавја на југословенската комунистичка епоха, сепак остануваат да бидат одговорени повеќе прашања за иднината на Македонија. Зошто моменталните елити се помалку либерални од елитите од осумдесеттите години на минатиот век? Дали генерално нелибералните ставови на граѓаните имаат врска со преродбата на традиционалните вредности кај елитите?

Зошто многу од интервјуираните повторуваа дека општеството е премногу политизирано? Во научната рамка на Higley и Burton, оваа генерација елити беше таа која ги отпочна дебатите и настојуваше за обединување со дебата и консензус, наместо обединување со заедничка идеологија како што беше во комунистичкото минато. Сепак, овој консензус не се одржал - како што може да се открие од повеќето интервјуирани претставници но и преку реториката на модерната политичка елита, поделбите по партиски линии се пресилни да се дискутира некакво обединување и консензус помеѓу спротивставените фракции во врска со прашањата од висока политичка и општествена важност. Анализирајќи ги собраните податоци може да укажеме дека модерната македонска политичка елита може да се карактеризира како делумно (раз) обединета. Од една страна, нивните гледишта за многу прашања не се многу различни додека честопати се согласуваат за некои други прашања. Ова ни дава впечаток дека елитите имаат консензус за некои вредности (како на пример, слобода на изразување, социјална заштита, човечко достоинство, родова еднаквост итн.). Сепак, она што ни дава впечаток дека елитите се разединети е тоа што тие го негираат легитимитетот на другата страна да учествува во политичката арена. Во многу интервјуа јасно се гледа дека политичката комуникација многу ретко се одвива со другата страна. Крајниот впечаток е дека македонската политика се концептуализира како борба, како војна, иако методите на решавање на проблемите се базираат на идејата за политиката како преговарачки процес. Овој впечаток се потврдува од одговорите на економската и академската елита. Посебно интересни се одговорите на старата економска елита која живеела и работела во време на еднопартискиот систем. Тие се згрозени од зголемената партизација на денешното општество и од поделбата на етнички и идеолошки основи - тие велат дека политичките поделби од ваков тип не беа толку битни во времето на Југославија. Ако ја следиме аргументацијата на Higley и Burton, ова може да биде индикатор за тоа зошто имаме релативно нелиберални одговори на нашиот прашалник и од јавноста и од елитите. Позитивна промена во овој момент може да биде надминувањето на политичките непријателства и фокусирање на толеранцијата и заемната почит.

Библиографија

- Aberbach, Joel D. and Bert A. Rockman “Conducting and Coding Elite Interviews”, *PS: Political Science & Politics December 2002*, pp. 673-676
- Berry, Jeffrey M. “Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing”, *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682
- Best, Heinrich and John Higley (eds), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives* (Boston: Brill, 2010)
- Burton, Michael G. and John Higley, “Elite Settlements”, *American Sociological Review*, Vol. 52, No. 3 (Jun., 1987), pp. 295-307
- Cammack, Paul, “A Critical Assessment of the New Elite Paradigm.” *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 415-420
- Cohen, Leonard: *Broken Bonds: Yugoslavia’s Disintegration and Balkan Politics in Transition*, Westview Press: Oxford, 1993
- Danforth, Loring M., *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press, 1995
- Gryzmala-Busse Anna, and Pauline Jones Luong, “Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism,” *Politics & Society*, Vol. 30 No. 4, December 2002, pp. 529-554
- Higley, John and Gyorgy Lengyel, *Elites after state socialism* (Rowman and Littlefield, 2000)

Higley, John and Michael Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2006)

Higley, John, Michael G. Burton and G. Lowell Field, "In Defense of Elite Theory: A Reply to Cammack.", *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), pp. 421-426

Lilleker, Darren G. "Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield", *Politics* Vol 23(3), 2003, pp. 207-214

Maleska Mirjana, "Политички, културни и меѓународни околности кои влијаат врз ефикасноста на системот [Political, Cultural, and International Circumstances that Affect the System Efficacy], in Ефикасноста на парламентарната демократија 1991-1992, [Efficacy of Parliamentary Democracy], Скопје: Институт за социолошки и политичко правни истражувања, 1998

Maleska Mirjana: "Ризикот на демократијата: Случајот на Македонија", in *Godishnik na Institutot za Socijalno Pravno Politichki Istrazhuvanja*, Skopje, N.1, 1998

Perry, Duncan M. "The Republic of Macedonia: Finding its Way", in Karen Dawisha and Bruce Parrott (eds.), *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South- East Europe*, Cambridge: Cambridge UP, 1997

Poulton, Hugh: *Who are the Macedonians?*, Indiana UP: Bloomington, 1996

Ramet Sabrina, *Balkan Babel: Politics, Culture, and Religion in Yugoslavia*, Oxford: Westview Press, 1992

Richards, David, "Elite interviewing: Approaches and Pitfalls," *Politics* 16(3), 1996, pp. 199-204

Schopflin, Geroge, "Identities, politics and post-Communism in Central Europe," *Nations and Nationalism*, 9 (4), 2003, pp. 477-490

Spasov Gjorgji, "Dilemmas of Independence", in *East European Reporter*, Vol. 5, N.5. March-April, 1992

СТУДИЈА
НА СЛУЧАЈ:
АЛБАНИЈА

Вовед

Цели на проектот, методологија и истражувачки процес

На кои начини владејачките елити влијаат на (не)успехот во ефикасниот и одржлив демократски развој? За да го одговориме ова прашање, преку овој проект целиме кон анализа на структурата, влијанието и вредностите на три категории елити во два различни временски периода. Првенствено овој проект се осврнува на создавањето две групи елити - оние кои беа на високи позиции во општествената хиерархија за време на промените на социјалистичкиот режим (значи, приближно во време на периодот од 1985 до 1990 година), и оние кои се стекнаа и се на такви позиции денес (приближно во периодот од 2005 година до денес). Конечно, со овој проект се истражуваат заедничките вредности и ставови на двете групи елити, и заедничките вредности и ставови на елитите и јавноста, односно граѓаните. Анализирајќи го јавното мнение и интервјуирајќи ги претставниците на економските, политичките и академските/културните елити, нашата студија имаше крајна цел да даде јасна слика на процесот на циркулација и создавање на елитите. Генералната перцепција на улогата на елитите во земјата е некако нејасна и до некој степен запоставено прашање. Циркулацијата односно смената на елитите во Албанија делумно се случи како резултат на спонтан процес на еден реален натпревар на идеи, способности за промена и (понуда на) алтернативи. Сепак, тоа главно беше резултат на изборот односно преференсите на старата политичка елита со цел да се одржи нивната моќ да се има влијание врз идните случувања во земјата.¹

1 Види кај Barjaba, K. „Albania in transition – Elites role and perceptions“ –1998.

По категоризирањето на трите категории елити - економска, политичка и академска/културна елита - во два периода (1985-1990 година и 2005 година-денес), избравме во просек десет до дванаесет претставници од секоја категорија за секој период. Го направивме тоа користејќи социолошки модел на интервјуирање. Направивме листа на лица со кои би можеле да направиме интервјуа во соработка со неколку претставници на двете категории елити (1985-1990 година и 2005 година- денес). Тука се користевме со методот кој е познат во анкетирањето како „ефект на лавина“.² Замислениот број на интервјуа кој беше договорен помеѓу Институтот за демократија и медијација и Центарот за истражување и креирање политики беше помеѓу шеесет и осумдесет испитаници од сите три категории елити во двата периода (1985-1990 година и 2005 година-денес). Поради бројни тешкотии при истражувањето кои се опишани подолу, истражувачите на Институтот за демократија и медијација можеа да интервјуираат педесет претставници на трите категории елити - економска, политичка и академска/културна елита во двата периода (1985-1990 година и 2005 година-денес).

Неколку фактори влијаеја да ни биде многу отежнат процесот на интервјуирање. Всушност, нашето искуство ги потврдува наодите од научната литература која се однесува на методологијата на истражувања елити. Истата вели дека постои огромен предизвик во процесот на интервјуирање на претставници на елитите, дека тој процес е секогаш предизвик и дека е многу исцрпувачки.³

2 Методот кој е познат во анкетирањето како „ефект на лавина“ се користи од истражувачите да се идентификуваат потенцијални кореспонденти во анализите. Притоа, испитаниците тешко може да се најдат. Овој метод посебно се користи тогаш кога испитаниците кои се предмет на истражување се во многу мал број или припаѓаат на некаква мала подгрупа на население. Може да прочитате повеќе за овој метод на следната интернет-страница: <http://www.experiment-resources.com/snowball-sampling.html#ixzz1Ud35Sq5H>. Исто така, може да прочитате и кај Salganik, M.J. and D.D. Heckathorn (2004). „Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling“. *Sociological Methodology* 34 (1): 193–239

3 Може да се види подетално во делата на следниве автори: David Richards, „Elite interviewing: Approaches and Pitfalls“, *Politics* 16(3), 1996, pp. 199-204; Jeffrey M. Berry, „Validity and Reliability Issues In Elite Interviewing“, *PS: Political Science & Politics*, December 2002, 679-682; Darren G. Lilleker, „Interviewing the Political Elite: Navigating a Potential Minefield“, *Politics* Vol 23(3), 2003, pp. 207-214; „Conducting and Coding Elite Interviews“, *PS: Political Science & Politics* December 2002, pp. 673-676.

Во процесот на одбирање можни кандидати за да бидат интервјуирани, се сретнавме со друг предизвик. Имено, општо земено истражувањата на елитите поаѓаат од две претпоставки во дефиницијата на тоа кои индивидуи можат да се сметаат за елити; првиот пристап е да се земат предвид елитите како индивидуи кои имаат одредена репутација и влијание во општеството, а другиот пристап е да се земат предвид елитите како индивидуи кои се на одредена висока функција (позиција) во општеството. За да избегнеме методолошки компликации, решивме да се раководиме од вториот пристап. Тоа, меѓу другото, го направивме и затоа што пристапот каде елитите се дефинираат како индивидуи кои имаат одредена репутација и влијание во општеството бара потемелна и подлабинска анализа со која ќе се открие кои се луѓето кои ја дефинирале, односно ја дефинираат агендата, кои се тие индивидуи кои влијаат на процесот на донесување одлуки, односно делуваат како „сиви еминенции“ и генерално земено имаат значајно влијание на општествените процеси без да се присутни во јавноста или, пак, без јавноста да знае за нивната моќ.

Од друга страна, кај другиот пристап елитите се гледаат како индивидуи кои се на одредена висока функција во општеството, во владата и јавниот сектор, во највлијателните политички партии и во најголемите односно најпрофитабилните економски субјекти. Одлучувајќи се за овој пристап, оваа дефиниција на елитите многу ни помогна во практична смисла во спроведувањето на истражувањето бидејќи ни овозможи јасно да одредиме група можни лица од различни профили и од различни временски периоди со кои би правеле интервјуа.

За да имаме поголема застапеност на лица со различни видови влијание и авторитет, се одлучивме за модел кој разликува три поткатегории елити: политички елити, економски елити и академски/културни елити.

Во рамките на пристапот каде елитите се дефинираат како индивидуи кои се на одредена висока функција (позиција), ја дефиниравме политичката елита како група индивидуи кои во моментот се или порано биле на функција (позиција) која им овозможува да учествуваат во процесот на донесување политички одлуки. Поконкретно, како политички елити ги дефиниравме сегашните членови на Собранието и оние кои биле тоа во минатото, функционери од извршната власт, високорангирани функционери во локалните власти/општините и членовите на извршните

одбори или комитети на политичките партии. Конечно со нашиот пристап ги дефиниравме академските/културните елити како индивидуи кои се или биле на високи позиции во институции кои го дефинираат академскиот и јавниот дискурс - ректори, декани и професори на државни, односно јавни, и приватни универзитети, директори на институти кои вршат истражувања, менаџери и главни уредници на државни медиуми, менаџери на културни и други научни установи и така натаму.

Ни беше потешко да одредиме кои се економските елити од минатиот режим поради тоа што во Албанија имавме економија која беше плански раководена од државата. За претставници на старата економска елита ги сметавме луѓето кои биле на позиции на влијание во економијата, во рамките на институција на централната власт, во периодот од 1985 до 1990 година. Новата економска елита ја сочинуваат претставници на бизнис-заедницата, менаџери на компании и бизнис-групи, како и угледни аналитичари на пазарната економија.

Самите интервјуа се состоеја од три сегменти. Во првиот дел, собиравме информации за минатото на индивидуата, личната приказна на претставникот на елитите. Покрај разговор за нивното образование, семејството и други лични теми, најважно беше прашањето како дошле на конкретната позиција (функција) на која се наоѓаат или која порано ја извршувале. Овој дел од интервјуата беше многу тешко да се направи во краток временски период од четириесет до шеесет минути. Мора да се има на ум дека предвидениот временски интервал за правење на целото интервју беше од четириесет минути до еден час. Така, на пример, воведниот дел од интервјуто со некој од претставниците на „старата елита“ траеше дури два часа, по што е разбирливо дека остануваше помалку време за дискусија околу другите прашања.⁴

Во вториот дел од интервјуата се обидувавме да ги доловиме размислувањата и ставовите на интервјуираните претставници на елитите во врска со шест програмски подрачја или теми. Во интервјуата ги засегнавме следниве теми 1) *либерални вредности*, со цел да ги дознаеме ставовите во однос на плурализмот, личните слободи и индивидуалните права на граѓаните; 2) *родова еднаквост*, со цел да ги опипаме перцепциите на претставниците

4 Процесот на интервју на припадниците на старата елита беше особено сензитивна работа. Многумина од нив одбија да се снимат интервјуто.

на елитите во врска со т.н. „еманципација“ на жените; 3) *мултикултурни прашања*, со цел да ја откриеме свеста за етничката различност и перцепциите на елитите за членовите на сопствената етничка заедница и во однос кон членовите на другите етнички групи; 4) *социјална заштита*, со цел да ги дознаеме ставовите на елитите во однос на прашањата поврзани со социјална помош, достапност на јавни услуги за сите граѓани и така натаму; 5) *споредба помеѓу елитите од времето на социјализмот и елитите денес*; како и 6) перцепциите за различни аспекти од „*комунистичкото минато*“. Одговорите на овие прашања ни служеа како еден вид индикатори за вредностите на претставниците на елитите и ни помогнаа да донесеме заклучоци врз основа на идеите за споделување вредности и „репрезентативност“.

Третиот и завршен дел од интервјуата се состоеше од поставување стандардизиран прашалник на нашите соговорници. Прашалникот имаше дваесет и четири позитивни и негативни изкази, четири во секоја од горенаведените теми. Интервјуираните припадници на елитите одговараа користејќи скала од пет точки (скалата се состои од група искази почнувајќи од *потполно не се согласувам* до *потполно се согласувам*). Додека мнозинството прашања опишуваат потрадиционални и конзервативни вредности односно ставови и одобрување на социјалистичкото минато, ние прашањата ги поставувавме користејќи полиберални односно попрогресивни постулати, со намера да ги задржиме интервјуираните претставници на елитите со полно внимание, со цел активно да мислат при одговарањето наместо да одговараат автоматски и по инерција. Друга, дополнителна цел во овој проект ни беше да собереме податоци околу вредностите и ставовите на јавноста за да може да го споредиме мислењето на јавноста со перцепциите на елитите во однос на важни општествени прашања.⁵

Една од нашите појдовни тези беше дека во деведесеттите години на минатиот век промените во составот и квалитетот на владејачките елити влијаеше на нивото на демократскиот развој на земјата. Сепак, земјата која

5 Во истражувањето на јавното мислење го користевме истиот прашалник како и оној што беше исползуван во истражувањето на елитите. Сондажата на јавното мислење ја направивме по пат на телефонска анкета на стратифициран репрезентативен примерок од 650 испитаници од 23 градови и гратчиња. Пред да почне анкетирањето, тимот на Институтот за демократија и медијација спроведе тестирање на педесет испитаници ширум земјата. Телефонската анкета не можеше да се спроведе на територијата на целата држава затоа што Албанскиот телеком има покривање само во урбаните средини.

имаше историја од повеќе од дваесет години транзиција се справи со серијата предизвици и трансформации. Во оваа смисла, елитите кои беа интервјуирани имаа заеднички став за следниве работи:

Прво, тие тврдат дека владејачките елити од двата периода се соочија со различни предизвици. Владејачката елита денес се соочува со предизвиците на глобализација и интернационализација на економиите на светско ниво. Од друга страна, претставниците на владејачката елита од минатото не се соочиле со ваквите предизвици.

Второ, тие тврдат дека денешните економски, социјални и политички состојби и контекст влијаат на промените на однесувањето на елитите, влијаат на нивните принципи и начини на дејствување така што ја ограничуваат нивната ефикасност и легитимност.

Конечно, овие промени во однесувањето на политичките елити имаат суштествен ефект на развојот на демократијата. *Теоретски земено, врската помеѓу глобализацијата и локалната политика е демократизацијата.*⁶ За една демократија да биде отворена кон ваквите настани, алтернативите на колективот треба да се прошират, а елитите треба да се епицентарот на менувањето на видиците на граѓаните.

Резултати од истражувањето на политичката елита

Циркулација на политичката елита

Репродукцијата и циркулацијата на политичката елита од комунистичкиот систем (периодот од 1945 до 1990 година) бил ексклузивен монопол на партиското водство односно на партиските структури. Партиската номенклатура сметаше дека посветените партиски членови кои поседуваат

6 Види кај Pierre, J. (2000) *Debating Governance. Authority, Steering and Democracy.* - Oxford University Press.

„револуционерен дух“ се важни фактори во однос на ова прашање. Ова генерално гледиште едногласно беше потврдено од претставниците на интервјуираните елити од минатото и денес. Понатаму, сите претставници на политичките елити од минатиот режим сметаат дека образованието и чесноста во професионалниот ангажман биле клучни за тоа тие да бидат вклучени во редовите на елитата. Некои од интервјуираните претставници на политичките елити исто така ги споменаа иновативноста и интелектуалниот „дух“ како битни елементи, додека само неколкумина интервјуирани претставници на политичките елити кажаа дека нивната биографија⁷ и „револуционерен дух“ биле битни за нивниот кариерен напредок.

Сепак, претставниците на политичките елити од минатиот режим сметаат дека циркулацијата на елитите преовладувала во вториот и во третиот ешалон на политичката хиерархија каде во тоа време помалку индоктринираните кадри добивале шанса да се приклучат на елитата. Од друга страна, циркулацијата на елити во највисоките позиции на политичката хиерархија била ретка појава. За ова прашање тројца од интервјуираните претставници на политичките елити од минатиот режим имаа конкретни примери. Така, во доцните осумдесетти години од минатиот век двајца или тројца министри од владата ги завршиле своите студии надвор од земјата или, пак, биле регрутирани од редовите на новата интелигенција. Малкумина од претставниците на политичките елити од минатиот режим рекоа дека индивидуите кои може да се карактеризираат како реалната елита - оние кои го имаа неопходното образование - биле често поставени да им помогнат на главните политички лидери во тоа време како еден вид „покривање“ на некомпетентноста и медиокритетот на политичките лидери.

По падот на комунистичкиот режим старата политичка елита беше заменета. Сепак, значителен дел од интервјуираните претставници на политичките елити од минатиот режим и оние од ново време укажаа дека дел од партиските чиновници (оние кои работеле во партиските структури

7 Терминот „биографија“, во овој контекст се однесува на целиот процес на истражување на животот на луѓето во минатиот систем и вклучува и членови на фамилијата на дадена индивидуа чиј живот се истражува. На пример, ако некој член од семејството бил затворен за било каква причина, биографијата ја оценуваме како проблематична, а човекот чиј роднина бил во затвор е оценет како индивидуа со дамка во биографијата. Овие личности лесто паги страдаа и им беше оневозможено да уживаат одредени придобивки, не можеа да станат „партиски членови,“ да напредуваат во кариерата да се здобијат со високо образование итн.

и биле задолжени за односи со медиумите, идеолошката доктрина, култура, образование итн.) останале активни и влегле во структурите на новосоздадените политички партии и државни структури. Претставник на денешната политичка елита ни го објасни овој тренд укажувајќи на фактот дека токму комунистичките интелектуалци и студенти беа оние кои го започнаа процесот на промена на режимот и демократското движење.

Новата елита постигна успех во кариерата по 2000-та и посебно по 2005 година. Мнозинството од интервјуираните претставници на политичките елити од минатиот режим и денес укажаа кои се двата главни извора во „продуцирањето“ нови елити: студирање и професионално искуство во Западна Европа или САД и регрутирање од моќните бизнис-крugови кои сè повеќе се интересираат за влез во политиката. Некои од претставниците на политичките елити од минатиот режим велат дека денес не постои фер натпревар за напредување во политичката кариера на луѓето. Еден претставник на денешните политичките елити тврдеше дека политичарите денес претпочитаат да останат во групата новопримени лица на кои лидерот им верува, отколку да се справат со предизвиците кои ги носи една нормална политичка кариера.

Сите освен неколкумина од претставниците на политичките елити денес се согласуваат дека главната пречка за нормална циркулација, репродукција и повторно влегување во рангот на политичките елити е, всушност, резултат од фактот дека политичката сцена останува да биде доминирана од тројца до четворица политички лидери од минатите дваесет години. Коментирајќи за едно од најконтроверзните прашања поврзани со комунистичката елита - некои од интервјуираните десноориентирани претставници на политичката елита кажаа дека помеѓу претставниците на политичката елита на левите партии има многу поранешни комунисти (или членови на поранешни комунистички фамилии). Одговорот на претставниците на политичката елита на левите партии беше дека „е точно дека 7-8% од нивните колеги дошле со комунистичко минато или се од фамилии кои биле на функција во време на комунистичкиот режим, но дека тие се влезени во политиката само поради принципот на демократска меритократија а не поради нивните комунистички врски“.

Либерални вредности

Претставниците на политичките елити од минатиот режим и денес едногласно потврдуваат дека Албанија порано била конзервативно општество и дека либералните вредности се сметаа за закана за комунистичкиот режим и земјата. Како резултат на екстремните услови во периодот од 1985 до 1990 година ставот кон овие вредности беше променет. Сепак, мнозинството интервјуирани рекоа дека и покрај ваквиот тренд, политичкиот систем не давал никакви позитивни сигнали за демократизација. Многу од нив рекоа дека поранешниот режим размислувал за алтернативни решенија на демократизацијата со цел да се одржи социјализмот и да се зачува моќта на поранешните лидери. Така, сите интервјуирани веруваат дека либерализацијата во периодот од 1985 до 1990 година беше некомплетна и не успеа да ја реформира земјата. Како спротивен пример го даваат обидот на Горбачов со *перестројката* или на економските и политичките реформи во Унгарија во периодот по падот на Јанош Кадар во осумдесеттите години на минатиот век.

Интервјуираните претставници на политичките елити од минатиот режим од вториот и од третиот ешалон рекоа дека биле охрабрани од елитите од повисоките ешалони да подготвуваат развојни проекти, да предлагаат препораки и да бидат храбри да предлагаат нови работи. Сепак, кога тоа и го правеле, биле жртвувани од високите елити на партиската номенклатура како ревизионисти кои не ги почитуваат принципите на социјалистичкиот систем. Поранешен член на највисокиот ешалон на политичката елита кажа: „Ние бевме охрабрани дури и од претседателот на државата да не бидеме статични околу социјалистичките принципи и закони и слободно да ги искажуваме нашите мисли... но кога тоа нависта ќе го направевме, тој потполно нè отфрлаше, или дури полошо... нè фрлаше на старите посветени борци за комунизам во Политичкото биро на партијата“.

Со текот на времето изгледа дека многу од претставниците на политичките елити од минатиот режим ги променија своите убедувања. Некои од интервјуираните декларираа целосна поддршка за либералните вредности и принципи и поддршка за евроатлантскиот процес, западниот животен стил и почит кон основните човекови права. Но, претставниците на политичките елити од минатиот режим велат дека новата политичка елита само „игра“, односно се преправа дека е со либерални вредности, а дека тие,

всушност, остануваат во суштина конзервативни. Еден од интервјуираните кој имал важна политичка функција во периодот 1985-1990 година вели дека „е тешко да се верува дека овие неолиберали се слободоумни и се демократи сè додека тие ги поддржуваат двата авторитарни водачи на владејачката и на опозициската партија“.

Од друга страна, претставниците на политичките елити денес, тврдат дека албанското општество се движи напред врз база на цврсти демократски основи. Ова гледиште не го делат дел од претставниците на политичките елити од минатиот режим. Тие стравуваат дека денешната елита не се изразува сосема слободно. Според нив, духот на работите е променет, но суштината на работите е иста.

Родова еднаквост

Големо мнозинство на претставниците на елитите од минатиот режим го делат ставот дека родовата еднаквост е предуслов за демократски развиено и слободно општество. Претставниците на политичките елити од минатиот режим се горди на позитивната улога која комунистичкиот режим ја одиграл во врска со еманципирањето на жените. Тие тврдат дека преку образование и работа жените ги оставиле настрана традиционалните професии како домаќинки. Жените повеќе се вклучувале во културниот и во политичкиот живот како резултат на овие процеси. Сепак, дел од претставниците на елитите од осумдесеттите години на минатиот век истакнаа дека, и покрај зголемувањето на бројот на жените претставени во власта, нивната улога била повеќе симболична и дека нивната вклученост во процесот на донесување одлуки била минимална.

Претставниците на елитите денес имаат различна перспектива на работите бидејќи тие се убедени дека во комунистичкиот систем жените биле најрепресираната општествена група. Тие, исто така, на таканаречената еманципација гледаат како на дополнителен товар за жените, а не ослободување од нееднаквоста.⁸ И денешните и политичките елити од минатите времиња го делат ставот дека вклученоста на жените во политичкиот живот денес е ограничена.

8 Според нив, поголемата вклученост на жените во јавниот живот и во професионалните активности не ја промени примарната улога на жената во домаќинството.

Мултикултурализам

Интернетничките односи не се жешка тема во Албанија. Интервјуираните претставници на политичките елити од минатиот режим и тие од денес укажуваат дека има одржлива хармоничност кога станува збор за односите помеѓу различните етнички групи во Албанија.

Според претставниците на елитите од минатиот режим, членовите на малцинствата учествувале во највисоките органи на политичкиот, општествениот и културниот живот на комунистичка Албанија. Некои од помладите политичари веруваат дека позициите кои биле резервирани за претставниците на малцинствата биле повеќе статусни позиции со цел да се одржи пропагандата за нивната вклученост. Сепак, претставниците на двете генерации елити потврдуваат дека имало малку дискриминација врз основа на етничка, религиска или расна припадност. Само неколкумина претставници на поранешната политичка елита рекоа дека Ромите и Египќаните биле со понизок општествен статус, со помалку можности за стекнување образование и вработување.⁹

Мнозинството од претставниците на политичките елити од минатиот режим и претставниците на современите елити не се за етнички партии и веруваат дека мора да се усвојат посебни јавни политики за да се осигура застапеност на малцинствата во државните институции.

Социјална благосостојба

Слободниот пазар, приватната сопственост и претприемништвото овозможуваат социјална благосостојба но не исклучуваат и поларизација и нееднаквост во општеството. Ова е заедничкото мислење на интервјуираните претставници на политичките елити од минатиот режим и денес. Левоориентираните претставници на политичките елити од минатиот режим и на современата елита тврдат дека овие нееднаквости и поларизација се многу остри и преовладувачки во општеството. Иако се согласуваат дека стандардите на живот се подобрани, тие тврдат дека прагот останува

9 Висок претставник на политичката елита денес спомена дека во политичкото биро на партијата, парламентот и владата во осумдесеттите години на минатиот век имало значаен број Власи.

многу низок бидејќи се зголемил бројот на сиромашни како и стапката на невработеност. Во исто време, загрозените групи граѓани се потполно запоставени од државата.

Десноориентираните политичари делумно се согласуваат со ваквите перцепции. Сепак, тие укажуваат дека ваквата состојба е природна за пазарните економии, конкурентноста и претприемништвото. Повеќе од половина од претставниците на двата периода кои ги истраживме ја поддржуваат потребата за воспоставување држава на социјална благосостојба. Тие немаат заеднички став околу даночната и монетарната политика. Главните разлики се состојат во изборот помеѓу воведување уште полиберални политики кои би го поттикнале претприемништвото, од една страна, и зголемување на помошта (социјална), од друга страна.

Перцепци за улогата на елитите во минатото и денес

Перцепциите на интервјуираните претставници на елитите за улогата на оваа класа во минатото и денес се различни и честопати контроверзни. Членовите на постојната политичка елита веруваат дека Албанија немала елита како таква пред деведесеттите години на минатиот век или, пак, тврдат дека индивидуалните случаи на интелектуалци биле слуги на стариот режим. Ова гледиште не го споделуваат припадниците на поранешната политичка елита. Некои од интервјуираните стари елити се ентузијастички за фактот дека елитите во областите како образование, уметност, култура и наука зеле учество во јавниот дискурс во минатото.

Претставниците на политичките елити од минатиот режим и на современите елити имаат различни погледи за улогата на политичките елити денес. Моменталната политичка елита верува дека лидерите на Албанија денес се добро образовани на западните универзитети и дека се лица со искуство и визија за развој на земјата. Од друга страна, интервјуираните претставници на политичките елити од минатиот режим тврдат дека денес има голема бројка индивидуи кои се самопрогласени политичари а не се професионални политичари. Еден од претставниците на политичките елити од минатиот режим рече: „Албанските пратеници повеќе се грижат за нивните договори и за нивната плата“.

Сепак, мнозинството од интервјуираните елити од двете генерации потврдија дека постои жестока и честопати не фер борба да се влезе и да се биде дел од политичката елита. Улогата на елитите кои се интелектуалци е многу помала од онаа на моќните бизнисмени кои се поврзани со владејачката политичка елита.¹⁰

Перцепции за комунистичкото минато

Големо мнозинство на респонденти претставници на политичките елити од минатиот режим и на постојните елити го сметаат комунистичкиот режим како диктатура, како сиромаштија и како затвор. Старите елити немаат носталгија за комунистичкото минато и се уверени дека тој дел од албанската историја нема да се повтори. Разликите помеѓу двете генерации елити сепак постојат кога треба да се опише моментот на промена на режимот и на транзицијата кон демократија како и за односот кон комунистичкото минато. Сите членови на старата елита велат дека „1990 година беше дефинитивно крај на стариот режим без разлика на тоа кој одлучил да му стави крај на тој режим“. Но, тие имаат различни ставови за прашањето околу спроведувањето на таканаречената шок-терапија.¹¹ Претставниците на постојната политичка елита и посебно на десноориентираните политичари тежнеат кон ставот дека албанскиот социјализам бил пекол на земјата и дека комунистичките лидери од тоа време се „канибали“. Од друга страна, претставниците на старата политичка елита се согласуваат дека комунистичкиот режим бил диктатура, но сакаат да потенцираат дека имало и позитивни работи во тој режим (на пример, големите достигнувања во неколку области, а посебно во зачувувањето на територијалниот интегритет на Албанија).

10 Член на поранешната политичка елита вели дека албанската интелигенција е потполно под влијание заради политичкото уценување или стравот дека може да ги загубат работните места. Интересно е дека член на современата политичка елита вели дека денешните политичари тежнеат да слушнат просечни совети на странски советници игнорирајќи ги советите на албанските интелектуалци.

11 Шок-терапија е термин кој се однесува на сет економски мерки на реструктуирање на стопанството кои беа предложени и спроведени во раните деведесетти години на минатиот век од десничарската влада.

Резултати од истражувањето на економската елита

Генерално земено, политичките и економските елити се единствените елити кои имаат независна моќ. Основата на моќта на економската елита се финансиските инструменти, сопственоста на средствата за производство и контролата на големите организации.¹²

На тој начин економската елита има големо влијание на модерните општества. Во време на државниот социјализам, политичката и економската елита беа дел од државниот апарат. Во тоа време не постоеше приватен капитал. Во тоа време моќта на индустриските и економските институции не беше заснована на приватната сопственост. Од друга страна, карактеристика на капитализмот е релативната автономија на економијата и економската елита. Во албанското посткомунистичко општество, процесот на транзиција доведе до создавање нова сопственичка класа. Исто така, се појавија и дузина приватни, пазарно ориентирани компании. Во посткомунистичките држави поради продолжената и проблематична транзиција кон демократски режим, доста различно се конципира терминот економска елита. Разликата помеѓу економската елита во социјалистички кооперативен систем и елитата во пазарна економија ја предодредува улогата на овие елити во прогресивните или регресивните промени на земјата.

Еден поглед зад фасадата ни овозможува да направиме значителна разлика помеѓу концептот на **економската елита пред деведесеттите години на минатиот век и бизнис-елитата создадена по тој период**. Кога ќе ги споредиме двете, јасно е дека во Албанија постои јасна структурна разлика во полза на бизнис-елитата создадена по деведесеттите години на минатиот век. Главниот аргумент за преовладување на новата бизнис-елита е во тоа што тие имаат ексклузивна моќ на одлучување каде, кога и колку да инвестираат, да водат рационализација на економската активност итн., нешто што економските елити пред деведесеттите години на минатиот век не можеле да го прават. Зголемената интернационализација на бизнис-односите

12 Види кај Lane, D.; Ross, C „The transition from Communism to Capitalism“ St. Martin Press- New York, 1999 (pg 180-181)

во последните дваесет години видно ја зголеми моќта на бизнис-заедницата. Накратко кажано „бизнис-елитата стана не само критичен актер туку и интересна група која има влијание врз владините политики и акции и има влијание во сите други сфери на општеството“.¹³

Репродукција или циркулација на економската елита

Најпопуларната интерпретација на потеклото на новата економска елита е дека во минатите дваесет години се случила репродукција на привилегиите и позициите на класите. Објаснувањето има две форми: првата е аргументот дека номенклатурта на стариот режим го претворила политичкиот капитал во приватен. Вториот аргумент е дека економската моќ на контрола на средствата за производство е трансформирана во сопственост на тие средства за производство.¹⁴ Тука анализата вели дека извршните директори и менаџери својата економска моќ ја претвориле во права на сопственост. Двете аргументации претпоставуваат дека се случила трансформација од политички авторитет во пазарна сопственост. Во рамките на економската елита постојните интерпретации на транзицијата во Албанија ставаат акцент на репродукција на номенклатурата а помалку се занимаваат со циркулација на елитите.

Либерални вредности

Многу интересна работа се случи на почетокот од активностите во подготовката на оваа студија.

Репрезентативноста/претставеноста изгледа многу различно кај економската елита пред и кај таа по деведесеттите години на минатиот век. Додека за економската елита на поранешниот режим процесот на селекција го правела државата или партијата, кај бизнис-елитата по промената на

13 Види кај Scuzes, S.; Stromberg, L. „Local Elites, Political, Capital and Democratic Development – Governing Leaders in seven European Countries“ – Urban and Regional Research International – 2006 (pg 21)

14 Види кај Perkin, H. ‘The third revolution – Professional elites in the modern world’ London & New York Press – 2003 (pg 20)

режимот изборот бил поинаков. Ова се две клучни прашања кои ни се појавија во истражувањето на потеклото на економската елита во општествената пирамида и нивната позиција во денешната општествена структура на албанската заедница. Додека економската елита на минатиот режим имаше единствен партиски стандард кој го надополнуваше предусловот да се има економско образование, новата бизнис-елита не мора да се соочи со партиски критериуми и не мора да поседува економско образование. Единствена нишка која ги спојува овие две генерации елити е фактот што и двете потекнуваат од повисоката средна класа на општеството. Ние нашето истражување го направивме со критика на стариот режим, несвојствен природ поради тоа што таквиот пристап е како да се справувате со „жежок костен“ во фрагилната демократија на Албанија.

Анализата на одговорите на интервјуата нè доведе до следните заклучоци. Интервјуираните претставници на економските елити од минатиот режим сметаат дека е клучно да се истакне дека за критиките на минатиот режим темелно се размислувало на индивидуална основа. Критиките не биле разгледани во високите ешалони: *„Критиките во минатиот систем циркулираа, стануваа поголеми и поголеми со текот на времето, додека во денешниот систем критиките почнуваат како голема работа, но како што времето поминува, тие се намалуваат.... можеби поради ова минатиот систем не беше економски успешен“*.¹⁵

Конечно имаме разлики во однос на природот кон индивидуалните слободи и либералните вредности. Разликата во возраста помеѓу интервјуираните елити играше значајна улога при споредбата на нивните одговори. Многу од либералните вредности се појавиле и циркулираат во општеството во последните дваесет години. Затоа, она што било дисидентство за старата економска елита, денес е јасно дека се перципира сосема поинаку. Додека старата економска елита не се стега да заземе непријателски став кон поновите феномени како слобода на изразување на сексуалната ориентација, зголемениот број разводи, либерализација на образованието и така натаму, кај новата бизнис-елита има повеќе незаинтересираност за овие прашања или се неутрални по нив. Новата елита во интервјуата потврди дека ја цени слободата на изразување и слободата да се работи во пазарна економија.

15 Хисен Шаху, заменик-министер за внатрешни работи и директор на Стопанска комора, пратеник и член на Централниот комитет

Социјална благосостојба и родова еднаквост

Интересно прашање во истражувањето на економските елити беше какви биле нивните професии, каков бил нивниот кариерен развој за да станат дел од економската елита. Интервјуата со претставници на економските елити од минатиот режим и со претставници на денешната бизнис-елита ни открија податок дека новата капиталистичка елита доаѓа од редовите на извршни директори и менаџери од средно и високо ниво, и дека тие вообичаено биле членови на државниот/партискиот економски систем. Други претприемачи помеѓу новите економски елити имаат мешано потекло каде многумина од нив биле/се професионалци, истражувачи, менаџери на индустриски капацитети, капиталисти со „бели јаки“.

Се јави интересна дебата околу ставовите на старата елита за задругарството и кооперативите како начин на организирање на економијата наспроти ставовите на новата бизнис-елита во полза на пазарната економија. На одговорот на прашањето: „Како се споредувате себеси со тие господа кои беа на функција пред дваесет години?“, испитаниците се трудеа да дадат позитивна слика на системот во кој работеле. Оваа фраза е индикативна за тие одговори; „*Сè беше добро, сè додека не се појави партизацијата*“. ¹⁶

Перцепција за улогата на елитите во минатото и денес

Економската елита во комунистичкото минато повеќе го имаше тој епитет отколку што навистина играше некоја активна улога. Одлуките, вклучувајќи ги најважните аспекти за економскиот менаџмент (економското управување) и спроведувањето на јавните политики за економски развој, беа носени со пропагандата на комунистичката идеологија. Од друга страна, постоечката бизнис-елита е принудена да се натпреварува со други елити за достапните ресурси. Новата елита е многу битна во генералниот процес на донесување одлуки. Во врска со социјалната стратификација, економската елита на минатиот режим била јасно и гласно против постоење класни разлики и сегментација на населението. Тие се на мислење дека на функции поврзани со економскиот развој, во минатото секогаш биле поставувани луѓе од високата средна класа. Денес може да видиме сосема различен пристап кон вклучувањето на поединци во бизнисот и нивното влегување помеѓу

16 Мартин Чукала, заменик - министер за рударство и индустрија

редовите на бизнис-елитата. Перцепциите на новата елита се дека други општествени и културни механизми влијаат на судбината и на растот на еден бизнис. Според нив, да се стане бизнис-елита или да се опстане како дел од таа елита е за луѓето кои имаат средно големи претпријатија.

Перцепции за комунистичкото минато

Економските и бизнис-елити интервјуирани во рамките на овој проект дадоа различни но не контрадикторни мислења за комунистичкото минато. Јасно е дека бизнис-елитата од демократско време (2005-2010 година) беше многу повеќе волна да ја укаже важноста на пазарната економија и промената на политичкиот систем од еднопартиски во плурален. Сепак, новата економска елита имаше позитивен став за одредени елементи од минатиот систем во однос на стапката на вработување, професионалното образование кое ги следи потребите на пазарот и заситеноста во одредени економски гранки. Од друга страна, комунистичкиот режим бил црно доба за односот помеѓу државата и потрошувачите. И двете групи елити го сметаат тој однос како клучен за напредокот на економијата. „Ако се слуша гласот на потрошувачите, директно или индиректно, општествените институции можат подобро да функционираат, вклучувајќи ги тука и семејството, религијата, образованието...“¹⁷

Многу битно прашање кое беше споменато во интервјуата со економските елити беше големата сигурност на економијата во комунистичкото минато. Повеќето претставници на економските елити од минатиот режим истакнаа дека сигурноста на националната економија во комунистичкото минато не била транспарентна работа, не била објективен фактор и дека немала долга перспектива. Новата елита смета дека вреди да се спомене дека сигурноста на економијата денес во Албанија е исто така концепт за кој треба да се дебатира. Иако слободата за претприемништво драматично е променета, генерално во економијата принципите на слободен пазар не се многу видливи додека фер односот помеѓу државата и претприемачите не постои, така што односот и довербата помеѓу бизнис-заедницата и државата се под знак прашалник.

17 Од интервјуто со Guro Zeneli, економски советник на поранешниот претседател Рамиз Алија.

Конечно, еден од интервјуираните експерти по економија во рамките на овој проект, висок функционер во времето на минатиот систем и успешен претприемач во Албанија денес, кажа дека мудра комбинација на некои елементи од минатото со некои од сегашноста и со слободите во правење бизнис можат да го разјаснат комунистичкото минато и да ја разјаснат вината на минатиот режим.

Дополнителен коментар споменат од повеќе од двајца претставници на старата и еден на новата елита се следниве три фактори кои потенцијално можат да ја поттурнат напред економската елита на Албанија во рамките на евроинтегративниот процес.

- Економската елита не играше активна улога во економското одлучување за време на транзицијата.
- Нејзиното влијание главно не беше признаено и забележано од јавноста, дури ни коментаторите на состојбите не го беа нотирале влијанието на економската елита.
- Поради гореспоменатите работи, јавноста е скептична и не им верува на големите корпорации и нивните ефикасни врски со политичкиот процес на интеграција на Албанија.

Резултати од истражувањето на академската и на културната елита

Циркулација на академската и на културната елита

Албанија сè уште се обидува да ги достигне модерните развиени општества каде академската заедница и истражувањата имаат висок приоритет во креирањето јавни политики и поддршка од државата и приватниот сектор. Многу од интервјуираните дури сметаат дека одлучувањето во академската сфера и културата зависи од политиката.

Академската и културната елита се важен фактор за да се осигура напредок и успех на демократскиот процес во целина. Создавањето на слободна пазарна економија и новите промени во деведесеттите години

на минатиот век го намалија статусот и приходот на културните елити/интелектуалците па така многу од нив ја напуштија оваа професија и преминаа во попрофитабилни занимања (некогаш и прифаќајќи понизок статус), дури некои и станаа бизнисмени и претприемачи.¹⁸ Како што ни кажа еден композитор и шоумен: „Културната елита во минатиот систем беше дефинирана врз основа на талентот кој го поседуваше и врз основа на делумно позитивниот пристап кон тогашната идеологија; приходите и не беа клучен фактор за идентификување на овие луѓе – додека денес културната елита и донекаде академската, мораат да имаат цврст, одржлив приход на финансии за да бидат идентификувани како такви“. Поради овој аргумент еден број претставници на минатата академска и културна елита денеска се безмалку „заборавени“.

‘Одлив на мозоци’

Како резултат на тешката социоекономска состојба во земјата, Албанија во минатите дваесет години минува низ период на висок степен на емиграција. Масовната емиграција има две дијаметрално спротивни последици. Додека високото ниво на испратени дознаки од странство ја подобрува социоекономската состојба на голем број семејства во земјата, губењето на човечкиот капитал сериозно го разниша албанскиот потенцијал за економски развој. Помеѓу емигрантите има значителен број високообразовани граѓани кои поседуваат вештини за работа па така овој егзодус може и да се нарече „одлив на мозоци – brain drain.“ Според списанието „Економист“ („*The Economist*“, 2002), Албанија во деведесеттите години на минатиот век изгуби една третина од своите квалификувани луѓе. За жал, како емигранти тие луѓе често имаат мануелна работа и не ги користат нивните интелектуални капацитети и вештини, што значи дека тука имаме „некористење на мозоците“ (ова беше истакнато од еден од нашите интервјуирани претставници на елитите).

Либерални вредности

Беше многу интересно да се прашаат културните и академските елити за генерално земено либералните вредности. Кај сите интервјуирани високо значење беше дадено на концептите на слобода, можноста за критичко

18 Види кај Bogdani, M. & Loughlin, J.; „Albania and the European Union“ I.B Tauris & Co. 2007 (страна 183)

опсервирање на работата на владата, можноста за информирање на јавноста преку различните медиуми итн. Претставниците на старите елити сметаа дека е битно да се спомене концептот на компромис во односот помеѓу критиката и слободата на изразување. Како што поранешниот генерален директор на јавниот електронски сервис во периодот 1981-1984 година, М. Хајати истакна; „... концептот на критика беше подиректен во времето на комунизмот отколку денес... на пример, нам ни беа дадени одредени рамки за дејствување и бевме 'слободни' да зборуваме зачувувајќи ги тие рамки. Денес луѓето живеат и работат во сценарија (услови) без граници, и соодветно на тоа критиките се отворени и почести отколку во минатото. Сепак, кога критиките не се слушаат од страна на државата, од ушите на оние на власт, тогаш критиката е само формалност и има помала практична вредност“.

Медиумите имаа серија дебати за либералните вредности и општествените норми денес. Медиумите влегуваат во општествените односи како средство на комуникација помеѓу граѓаните и власта. Сепак, во Албанија медиумите сè уште служат да ги пренесат пораките на политиката кон заедницата, а не обратно.

Родова еднаквост

„... Во многу комунистички општества, јавните политики за поддршка на семејството вклучуваа и платено породилно отсуство, додатоци на плата, првенство при обезбедување домување за млади семејства, градинки и грижа за децата - сите овие политики ја поттикнуваа жената да работи и луѓето да основаат семејство...“.¹⁹ За нас не беше изненадување кога преку интервјуата со културните и академските елити откривме дека концептот за родова еднаквост беше едно од најобработените прашања. Иако овие елити држат одредена дистанца од политиката, тие обрнуваат значително внимание на концептот на родова еднаквост. Од одговорите на претставниците на старата елита е јасно дека позициите за жените не биле доделувани по нивна заслуга и квалификации туку со партиски непотизам. И покрај непотизмот

19 Види кај Macek, P., Flanagan, C.; Gallay, L.; Kostron, L.; Botcheva, L.; Csapo, B.; „Post-communist societies in times of transition: perceptions of change among adolescents in central and eastern Europe“. Journal of Social Issues Fall 1998 v54 i3 p547(1)

и партиските врски, кон жените кои добиле високи официјални позиции се однесувале со повеќе респект отколку кон мажите на такви функции. Денес ваквата појава се интерпретира како наметната а не природно и рационално однесување. Елитите од периодот по деведесеттите години на минатиот век гледаат на зголеменото присуство на жените во јавниот живот како начин да се изгладат и да се прекинат патријархалните принципи на живеење.

Претставниците на старите елити укажуваат дека односите внатре во семејството се важен фактор за родова еднаквост. Додека јасно и разбирливо сценарио за социјалните улоги во семејството постоело и е евидентирано во време на минатиот режим, државата била таа која одлучувала и ги дефинирала родовите односи. Следствено децата и новите генерации беа растени под контрола, а односите диктирани и во самото семејство. Затоа девијантното однесување и специфичните индивидуални ориентации кон родот и сексот беа сметани како табу-тема. Класичниот модел беше чуван не само од семејството туку и од државните социјални институции како образовниот систем/училиштата. Религијата тука не беше вклучена како фактор. Денес постојат многу различни модерни погледи кон семејството и растењето деца. Родовата еднаквост е подобрена и авторитетот на семејството е намален.

Социјална благосостојба

Кога ги споредуваме двата периода кои ги изучуваме, можеме да видиме дека постојат драматични разлики во однос на концептот на социјална благосостојба. Сепак, интервјуираните претставници на културните елити од двата периода се со убедување дека јавното образование, здравствена заштита, пензискиот систем и другите јавни услуги беа на повисоко ниво во минатото. Но, повеќето од интервјуираните потенцираат дека луѓето очекуваа повеќе од државата во минатиот систем и помалку во денешниот систем. Државните институции беа создадени да нудат и да обезбедуваат услуги додека перцепцијата малку се промени во пазарната економија каде луѓето се обидуваат повеќе самите да ги обезбедат услугите отколку да чекаат тоа да го направи државата.

Перцепции за комунистичкото минато

Интервјуираните претставници на културната и на академската елита од двата периода честопати велат дека комунизмот ја нарушил сликата за академската заедница во глобала, инспирацијата за уметност и нормалниот културен развој. Како што укажа еден од интервјуираните претставници на културната и академската елита: *„Според културната елита, за да се разберат факторите кои можат да играат клучна улога во развојот на земјата, прво треба да се земе предвид општествениот и историскиот контекст во кој индивидуите пораснале и ја минале својата младост“*.

Перцепција за улогата на елитите во минатото и денес

Генерален коментар на „елитата која има знаења“ е дека демократскиот систем директно или индиректно ги оценува нивните колеги од минатиот систем, и дека тие биле поценети тогаш, дека ги сметале како фактори кои придонесуваат за прогрес и национален развој. И покрај ваквиот пристап, и покрај поголемиот углед кој културните елити го имале во времето на комунистичкиот режим, тие сите (и старите и новите културни елити) сепак нагласуваат дека демократските принципи се многу важни во промоција на уметноста, академските форуми и културата.

Извештај за анкетата на јавното мислење

Главни поенти на истражувањето

Тука ги изнесуваме податоците од анкетата на јавното мислење направена по телефон со 650 испитаници во дваесет и две големи урбани средини во Албанија. Анкетата е направена во рамките на билатерален проект помеѓу Институтот за демократија и медијација и Центарот за истражување и креирање политики со фокус на (ре)продукција и циркулација на елитите. Релативно едноставен прашалник беше користен за ова анкетно истражување. Тоа беше така заради природата на истражувањето, кое беше телефонско а не теренско. Испитаниците беа прашани одреден број „затворени“ прашања од шест битни области:

- Мултиетнички односи и мултикултурализам
- Индивидуални слободи и либерални вредности
- Социјална благосостојба и еднаквост
- Сензитивност кон родова еднаквост
- Перцепции за улогата на елитите во минатото и денес
- Перцепции за комунистичкото минато

И покрај тоа што успеавме само делумно да ги испитаме граѓаните на Албанија - т.е. репрезентативниот примерок се однесуваше за половината од вкупниот број граѓани - резултатите од анкетата на јавното мислење покажуваат индикатори за генералните перцепции на испитаниците за прашања поврзани со либералните вредности, мултикултурализмот, социјалната благосостојба, родовите прашања, комунистичкото минато и така натаму. Генерално земено, одговорите на испитаниците варираат од силен и широк консензус за перцепцијата на комунистичкото минато и улогата на елитите во стариот режим, до конфронтирачки ставови за родови прашања или некои од либералните вредности. Забележавме и незаинтересираност или неутралност кон прашањата поврзани за мултикултурализмот.

Во една релативно хомогена популација (споредена со други држави на Балканот како Македонија, Србија или Црна Гора) изгледа дека мултикултурализмот не е актуелно прашање и покрај повремениот јавни дебати за ова прашање.²⁰ Анкетата на јавното мислење што ја спроведовме покажува дека 66% од испитаниците се согласуваат со мислењето „да има претставници на малцинствата во јавните институции не е многу битно прашање“. Од друга страна, многу поразителен е фактот дека 60% од испитаниците сметаат дека „некои етнички групи нема никогаш целосно да се интегрираат во нашето општество“.

Испитаниците се со различни мислења за прашањата поврзани со либералните вредности и индивидуалните слободи. На пример, 46% не се согласуваат со мислењето дека „абортусот треба да е незаконски кога животот на жената не е под ризик“, додека други 45% имаат спротивен став. Сепак, мнозинството испитаници имаат конзервативни ставови кога ги прашавме за

20 Една од ваквите дебати се води во моментот во врска со пописот на населението што треба да се одржи во 2011 година.

поседување марихуана за лична употреба (79% велат дека мора да се третира како кривично дело) или истополов брак (68% се против). Од друга страна, пак, овие типично конзервативни ставови се во контраст со фактот дека 61% од испитаниците не се согласуваат со мислењето дека „училиштата мора да им пренесат на децата религиозни вредности“.²¹

Кај испитаниците преовладува поддршка за слободните пазари; така 77% од испитаниците веруваат дека „колку е послободен пазарот, толку се послободни луѓето“. Исто така, 79% од испитаниците велат дека „оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството“. Сепак, во врска со социјалната благосостојба, испитаниците не се толку обединети во одговорите. На пример, 52% од испитаниците се согласуваат, а 43% од нив не се согласуваат со ставот дека „оние што имаат повеќе пари, треба да имаат/добиваат подобри здравствени услуги“.

Одговорите на прашањата за родовите односи исто така даваат контрадикторна слика за перцепциите и ставовите на испитаниците за овие прашања. Имено, додека мнозинството од нив сметаат дека основна улога на жената е да биде домаќинка, постои дури и поголем број испитаници кои поддржуваат мерки кои поттикнуваат поголема застапеност на жените во одредени сектори и кои мислат дека е правилно жените и мажите да добиваат иста плата за иста или за слична работа.

Комунистичкото минато и стариот режим без никакво сомневање се негативно искуство за мнозинството испитаници. Голем дел, 81%, не се согласуваат со ставот дека „живеевме подобро во времето на комунизмот“, додека 84% сметаат дека не е точно дека „економски гледано живеевме подобро во времето на комунизмот“. Огромно мнозинство испитаници (91%) сметаат дека не е точно дека во времето на комунизмот Албанците уживале повеќе индивидуални слободи. Мнозинството испитаници (73%) не веруваат дека „елитите комунисти беа подобро образовани отколку модерните елити“ и покрај тоа што безмалку половина од испитаниците (47%) не се согласуваат со ставот дека „комунистите имаа поголем личен интегритет од модерните

21 Всушност, според „Civil Society Index for Albania 2010“ на IDM безмалку 2/3 од албанските граѓани не се сметаат себеси за „религиозни лица“, и покрај фактот што се свесни за религијата и декларираат религиска припадност. Види во Civil Society Index (CSI) for Albania – „In Search of Citizens and Impact“ достапно на www.idmalbania.org

елити“. Исто така, безмалку две третини од испитаниците не се согласуваат со ставот дека „комунистите подобро се грижеа за жените или за малцинствата од модерните елити“.

Методологија

Телефонското анкетање е направено во рамките на една релативно ограничена инфраструктура во Албанија во поглед на покриеноста на мрежата на Телекомот на територијата на државата. Импликациите се дека резултатите од сондажата на јавното мнение се однесуваат на половина од населението, т.е. албански граѓани кои живеат во урбани средини (23 града и гратчиња) Поконкретно, примерокот на анкетното истражување се засновува на официјални податоци кои укажуваат дека безмалку половина од албанското население живее во урбани средини (состојба во јануари 2010 година).

Анкетата се спроведе во периодот септември-ноември 2010 година со вкупно 650 испитаници од дваесет и два града, и тоа: Тирана, Берат, Скадар, Валона, Девол, Дибра, Драч, Елбасан, Фиер, Ѓирокастро, Каваја, Корча, Круја, Кучова, Кукс, Леже, Либражд, Малеси е Маде, Мат, Поградец, Пука и Саранда (на албански јазик имињата на градовите се: Tirana, Berat, Shkodra, Vlora, Devoll, Dibra, Durrës, Elbasan, Fier, Gjirokastra, Kavaja, Korça, Kruja, Kuçova, Kukës, Lezhe, Librazhd, Lushnje, Malësi e Madhe, Mat, Pogradec, Puka and Saranda).

Телефонското анкетање го направија група обучени анкетари, кои беа дополнително вежбани за специфичните потреби на оваа анкета. Изборот на испитаници беше направен по случаен избор од најновиот телефонски именик на Телекомот на Албанија. Иако оваа техника на анкетање е корисна во смисла на времетраење и трошоци на изработка, еден од главните недостатоци е дека не постои директен контакт помеѓу анкетарот и испитаникот. Друг недостаток на оваа анкета спроведена во Албанија се однесува на избраниот примерок т.е. фактот што поради ограниченото покривање со телефонска мрежа на Телеком Албанија, анкетата се вршеше само во урбани средини, а не во селски и тешко достапни места. За да се

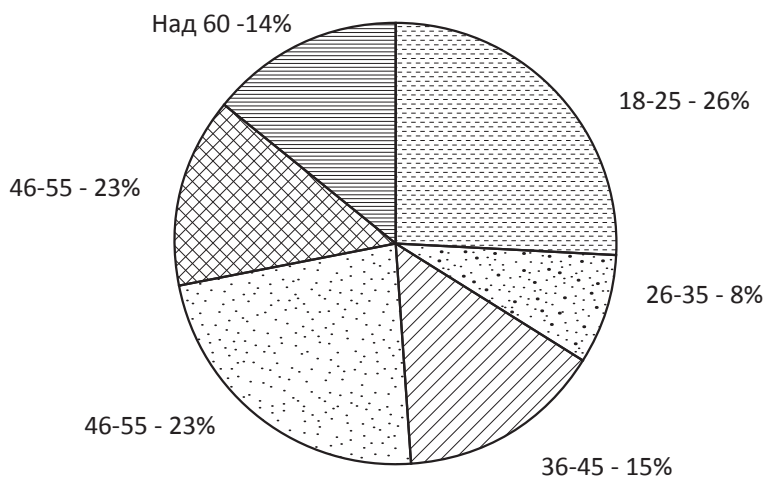
обезбеди избалансираност и репрезентативност на примерокот во смисла на демографски податоци (на пример, род, возраст, вработеност и така натаму) анкетарите имаа јасни упатства како да ги изберат испитаниците во дадено домаќинство. За таа цел интервјуата се правеа во три различни временски интервали - пладне, попладне и навечер.

Опис на примерокот

Вкупно 57% од примерокот беа жени испитаници. Генерално земено, сите возрастни групи беа релативно добро застапени. Имаше 8% испитаници во возрастната група 26-35 години до 26% од возрастната група 18-26 години. Како што е покажано на Слика 1 испитаниците над 55 години учествуваа со 28% во целиот примерок, додека најголем процент испитаници се на возраст од 35 до 55 години (38%). Види Слика 1.

Мнозинството испитаници (54%) се со завршено средно образование, додека некои 40% имаат завршено високо образование или последипломски студии. Мал број од испитаниците, 5%, имаат само основно образование, а 1% од нив одбиле да одговорат на ова прашање.

Слика 1: Испитаници според возраста

Резултати од истражувањето на јавното мислење

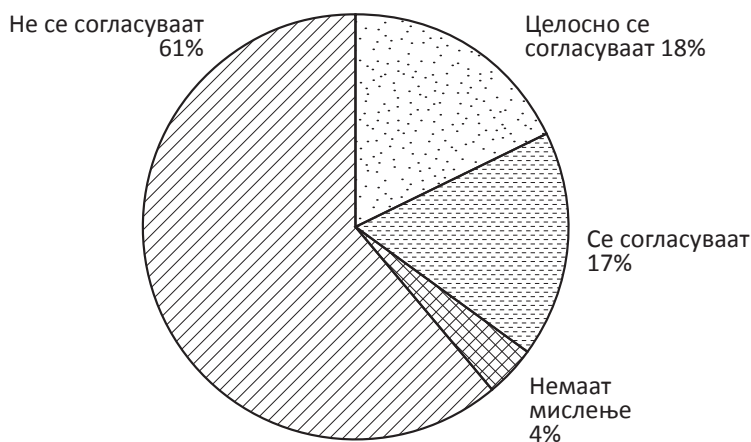
Мултикултурализам

Тука се прикажани перцепциите на испитаниците за меѓуетнички односи и мултикултурализам. Испитаниците беа прашани за мислење за ставот: *Никој не избира каде ќе се роди - глупаво е да бидеш горд на таа земја.*

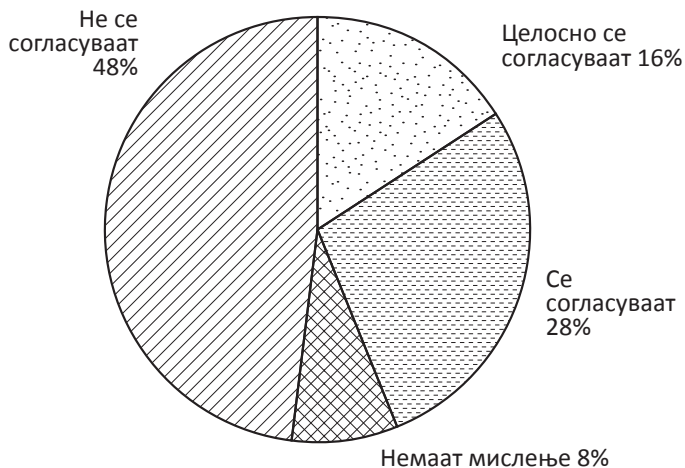
Како што е покажано на Слика 2, големо мнозинство не се согласуваат со овој став, додека 1/3 од испитаниците велат дека се согласуваат или потполно се согласуваат.

Безмалку половина од испитаниците (48%) не се согласуваат со ставот: „Нашата етничка група е супериорна во споредба со другите“. Сепак, околу 44% од испитаниците велат дека се согласуваат или потполно се согласуваат, додека 8% од испитаниците немаат мислење за ова прашање. Види Слика 3.

Слика 2: „Никој не избира каде ќе се роди - глупаво е да бидеш горд на таа земја“

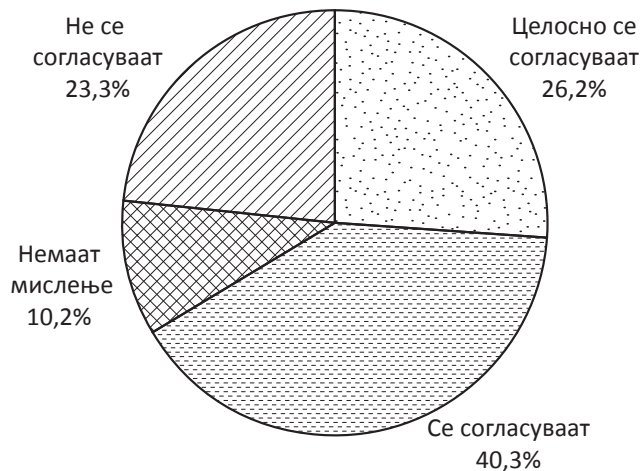

Слика 3: “Нашата етничка група е супериорна во споредба со другите”

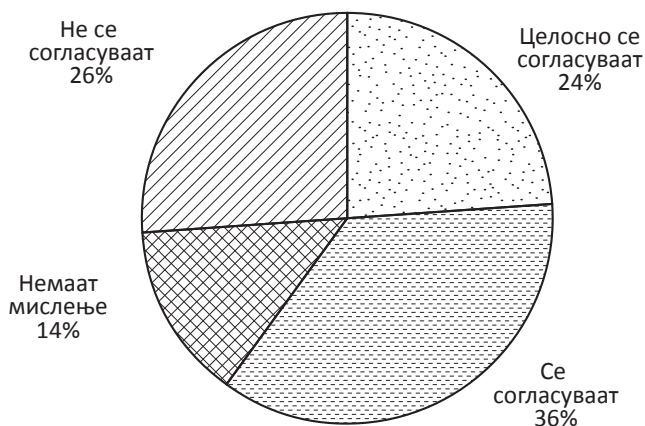
Прашани за важноста за вклучување на етничките малцинства во јавните институции, мнозинството од испитаниците се согласуваат или потполно се согласуваат со ставот „да има претставници на малцинствата во јавните институции, не е многу битно прашање“. Така (40,3%) се согласуваат, а (26,2%) потполно се согласуваат, додека 23,3% не се согласуваат, а 10,2% немаат мислење. Види Слика 4.

Слика 4: “Да има претставници на малцинствата во јавните институции, не е многу битно прашање”

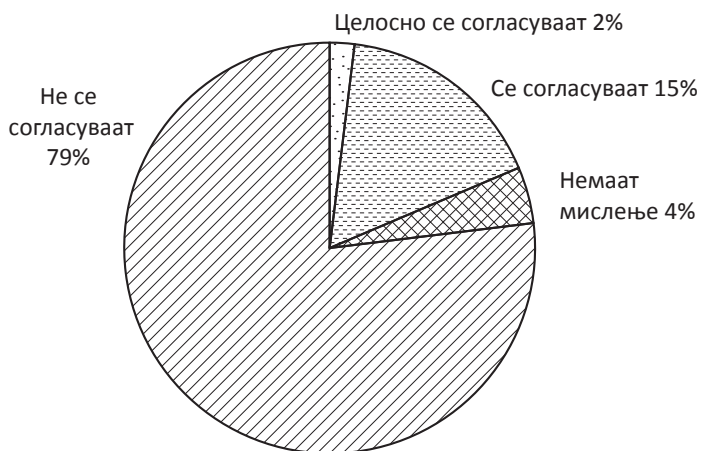

Околу 60% од испитаниците веруваат дека „некои етнички групи нема никогаш целосно да се интегрираат во нашето општество“, додека 26% го мислат спротивното. Види Слика 5.

Слика 5: “Некои етнички групи нема никогаш целосно да се интегрираат во нашето општество”

Слика 6: “Поседувањето марихуана треба да се третира како кривично дело”

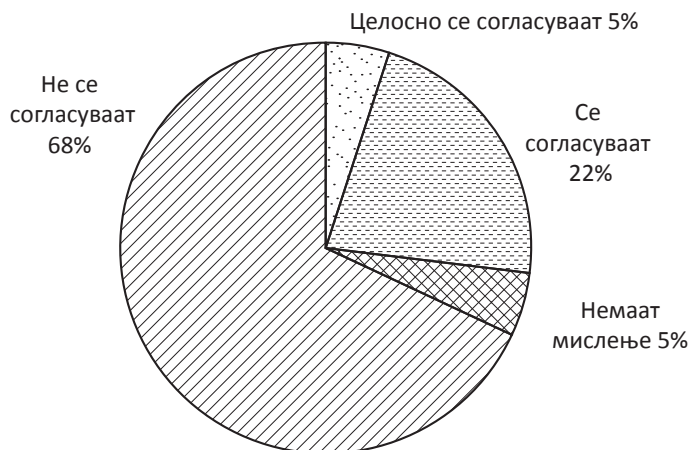

Индивидуални слободи и либерални вредности

Во анкетата имавме неколку прашања преку кои сакавме да ги оцениме перцепциите и вредностите на граѓаните околу прашањата поврзани со концептите на индивидуална слобода и генерално земено либералните вредности. Испитаниците немаат консензус за прашањето за абортусот. Така, 46% не се согласуваат со мислењето дека „абортусот треба да е незаконски кога животот на жената не е под ризик“, други 45% (од кои 24% целосно, 21% делумно) имаат спротивен став, додека 8% немаат мислење.

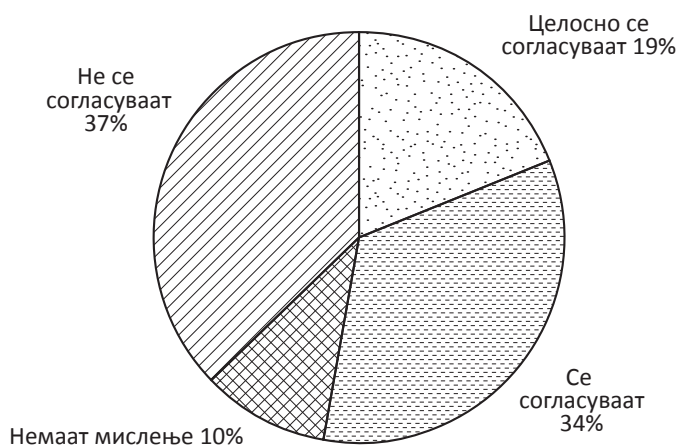
Мнозинството испитаници имаат конзервативни ставови кога ги прашавме за поседување марихуана за лична употреба (79% велат дека мора да се третира како кривично дело), само 17% мислат поинаку, а 4% немаат мислење. Види Слика 6.

Слика 7: “Кај истополовите партнерства односно на стабилните врски помеѓу лица од ист пол не треба да им се забрани можноста за брак”

Друго чувствително прашање не само во Албанија туку и во многу други земји е во однос на истополов брак. Во нашето испитување 68% не се согласија со оваа институција и само 27% од испитаниците се согласиле со ставот дека „кај истополовите партнерства односно на стабилните врски помеѓу лица од ист пол не треба да им се забрани можноста за брак“. Види Слика 7.

Слика 8: “Богатите плаќаат данок повеќе од колку што треба”

Во однос на прашањето за религиско образование, одговорите на испитаниците не беа изненадувачки ако се земе предвид комунистичкото минато. Имено, мнозинството испитаници (61%) не се согласуваат со ставот дека „училиштата треба да ги учат децата на религиски вредности“, 31% се согласуваат, а 8% немаат мислење.

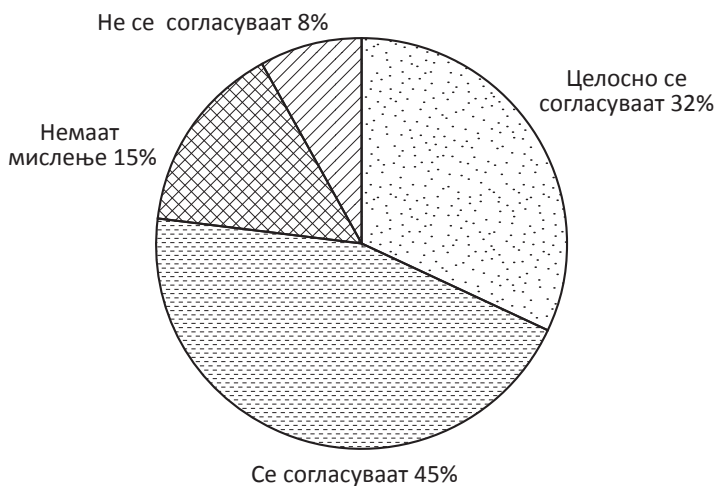
Социјална благосостојба и еднаквост

Тука се претставени резултатите од анкетата во однос на прашањата за социјалната благосостојба и еднаквоста. Испитаниците беа прашани специфични прашања за теми како даночната политика, здравственото осигурување, пазарната економија итн.

Значително мнозинство од испитаниците се согласуваат или целосно се согласуваат со ставот дека „оние кои можат да работат но одбиваат, не треба да бидат поддржани од општеството“. Само 16% не се согласуваат, додека 5% не одговориле.

Испитаниците немаат консензус околу тоа дали богатите се доволно оданочени. Како што може да се види од Слика 8, 37% не се согласуваат со тој став, а дополнителни 10% немале мислење за ова прашање.

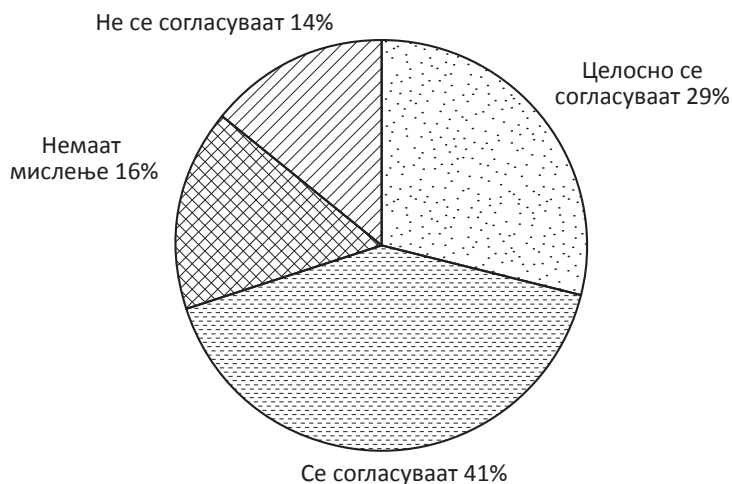
Слика 9: “Колку послободен е пазарот, толку послободни се луѓето”

Безмалку ист е бројот на испитаници кои сметаат дека „оние што имаат повеќе пари, треба да имаат/добиваат подобри здравствени услуги“ со оние кои имаат спротивен став (43%). Околу 5% немале мислење по ова прашање.

Конечно, Албанците, генерално земено, многу ја поддржуваат пазарната економија и влијанието на слободата на граѓаните.

Слика 10: “Жените треба да имаат право да служат во армијата”

Имено, 77% од испитаниците се согласуваат со ставот „колку послободен е пазарот, толку послободни се луѓето“. Додека 8% од испитаниците не се согласуваат, 15% немале мислење. Види Слика 9.

Ставови околу родовите прашања

Овде ги изнесуваме податоците за тоа како испитаниците гледаат на прашања поврзани со вработување и кариера за жените, застапеност на жените, еднаквост итн.

Мнозинството испитаници се согласуваат (36%) или потполно се согласуваат (42%) дека „жените/мајките може да имаат кариера, но нивна прва должност е да бидат домаќинки“. Оние кои не се согласуваат се 18%, а дополнителни 4% немаат мислење. Ова е посебно изненадувачки податок бидејќи повеќе од половината испитаници се жени.

И покрај ваквите ставови, 90% од испитаниците сметаат дека „треба да се воведат позитивна дискриминација за да се постигне баланс помеѓу мажите и жените во специфични професии“. Само 7% се против, а 3% немаат мислење.

Понатаму, убедливо мнозинство од 96% сметаат дека „мажите и жените треба да добиваат иста плата за ист тип работни задачи“. Само 2% не се согласуваат и 2% немаат мислење.

Како што може да се види од Слика 10, мнозинството од 70% испитаници се согласуваат или потполно се согласуваат со ставот дека „жените треба да имаат право да служат во армијата“. Оние што се против се 14%, а немаат мислење 16%. Види Слика 10.

Овие податоци ни даваат контрадикторна слика за ставовите и перцепциите на испитаниците во врска со родовите прашања. Имено, додека мнозинството од нив примарната улога на жената ја гледаат како домаќинка, уште поголем број испитаници поддржуваат воведување мерки и политики со кои ќе се обезбеди поголема застапеност на жените во одредени сектори на економијата или кои мислат дека мажите и жените треба да добиваат иста плата за ист тип работни задачи.

Слика 11: “Комунистичката елита подобро се грижеше за малцинствата”

Перцепции за елитите во минатото и денес

Во овој дел од студијата ги претставуваме одговорите на прашањата со кои ги споредуваме елитите од комунистичкиот систем со постојните елити.

Околу 73% од испитаниците не веруваат дека комунистичките елити беа подобро образовани од постојните елити. Вкупно 19% од испитаниците се согласуваат со овој став, додека 8% немаат мислење. Понатаму, 71% од испитаниците не се согласуваат со мислењето дека комунистичката елита подобро се грижела за малцинствата. Види Слика 11.

Понатаму, 65% од испитаниците не се согласуваат со мислењето дека комунистичката елита подобро се грижела за правата на жените. Види Слика 12.

Испитаниците немаат консензус за прашањето околу тоа дали елитите во минатото имаат поголем личен интегритет од елитите денес. Имено, безмалку половина од испитаниците (47%) не се согласуваат со ставот дека „комунистите имаа поголем личен интегритет од модерните елити“. Спротивно мислат 42% од испитаниците, додека 11% немале мислење.

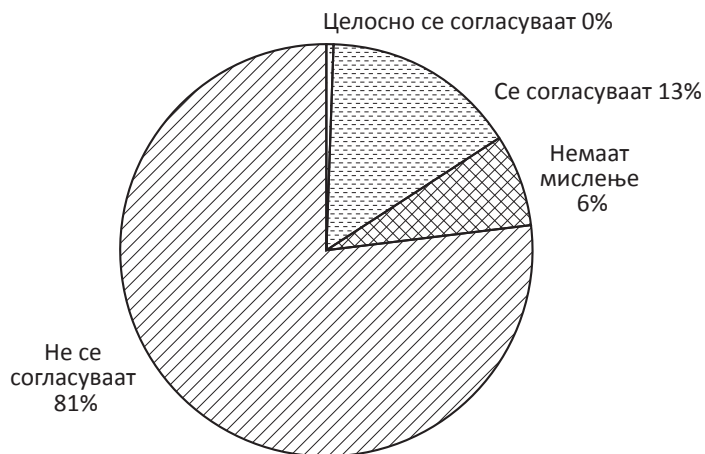
Слика 12: “Комунистичката елита подобро се грижеше за правата на жените”

Перцепции за комунистичкото минато

Испитаниците беа прашани за мислење во врска со ставот дека „Секој според можностите, секому според потребите“, е добра идеја. Додека 41% се согласиле, 39% од испитаниците имаат спротивен став, додека 20% не изразиле мислење.

Слика 13: “Животот во комунизмот беше многу подобар од денес”

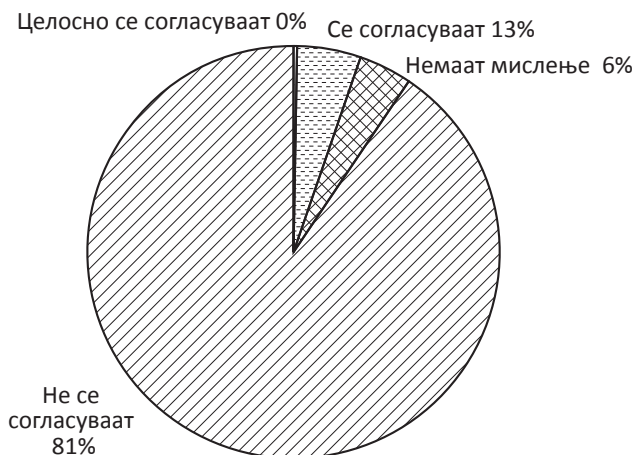

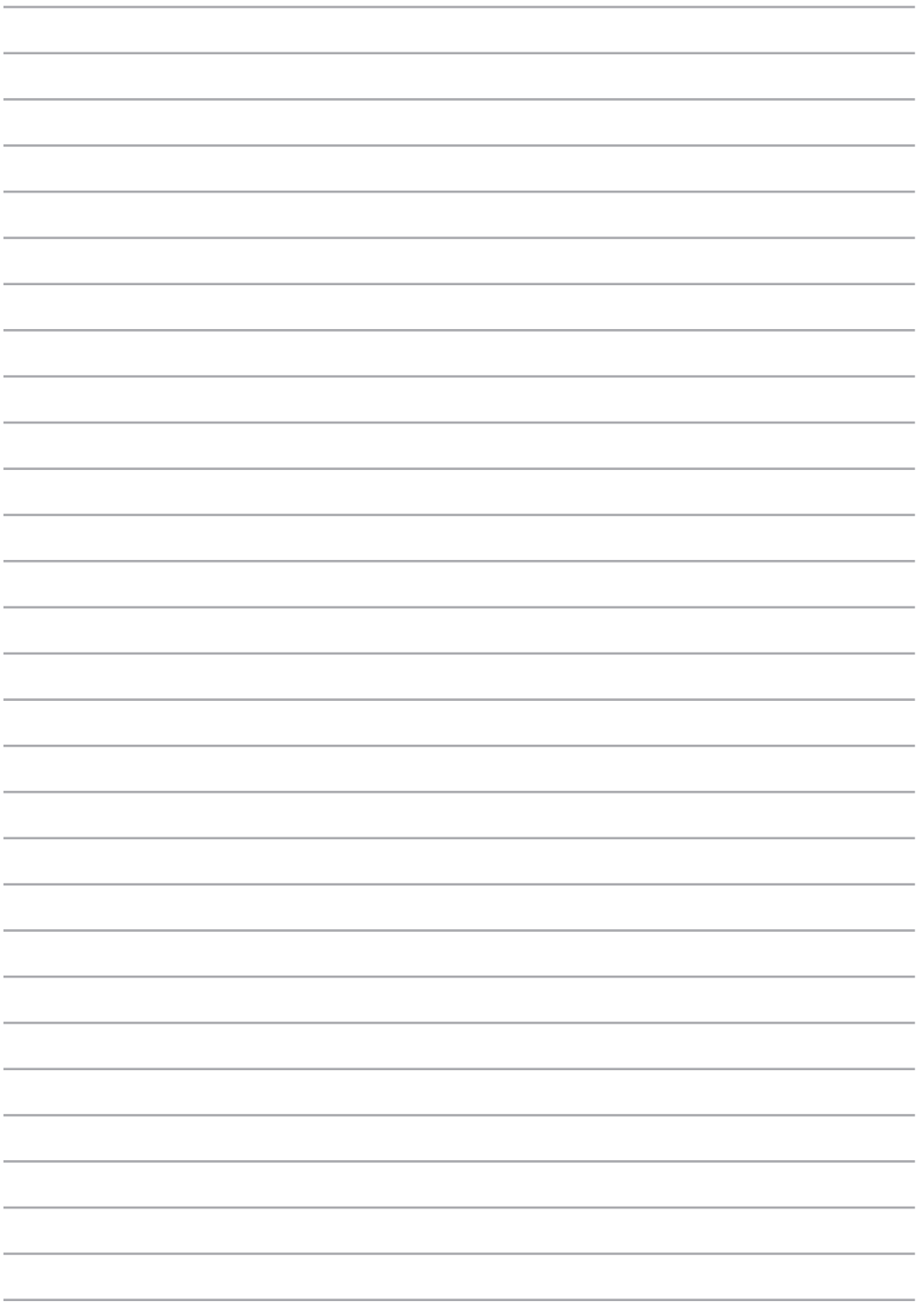
Општо земено испитаниците не се носталгични за комунистичкото минато. Цели 81% од нив не се согласуваат со ставот дека „животот во времето на комунизмот беше подобар“. Како што може да се види од Слика 13, речиси 13% од испитаниците немаат мислење за ова прашање, додека 13% се согласуваат со горенаведениот став.

Безмалку ист процент од испитаниците не се согласуваат со ставот дека „економски гледано, живеевме подобро во времето на комунизмот“ (84%), за разлика од 11% кои се согласуваат и 5% кои немаат мислење.

Конечно, големо мнозинство испитаници (91%) не се согласуваат со ставот „имавме повеќе слободи во времето на комунизмот“. Само 5% се согласни, а други 4% не изразиле мислење. Види Слика 14.

Слика 14: “Имавме повеќе слободи во времето на комунизмот”

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

316.344.42 (497.7) “1985/2011“ (047.31)

316.344.42 (496.5) “1985/2011“ (047.31)

MAPPING the leaders in Macedonia and Albania : can elites promote positive social change? = Мапирање на лидерите во Македонија и Албанија : дали елитите промовираат позитивна социјална промена? = Krijimi i udhëheqësve në Maqedoni dhe Shqipëri : a mund të nxisin elitat ndryshme positive shoqërore? = Skopje : Center for research and policy making, 2011 – [308] стр. : илустр. ; 20см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4586-17-3

1. Насл. ств. насл.

а) Елита – Македонија – 1985-2011 – Истражувања

б) Елита – Албанија - 1985 -2011 – Истражувања

COBISS.MK – ID 89269770